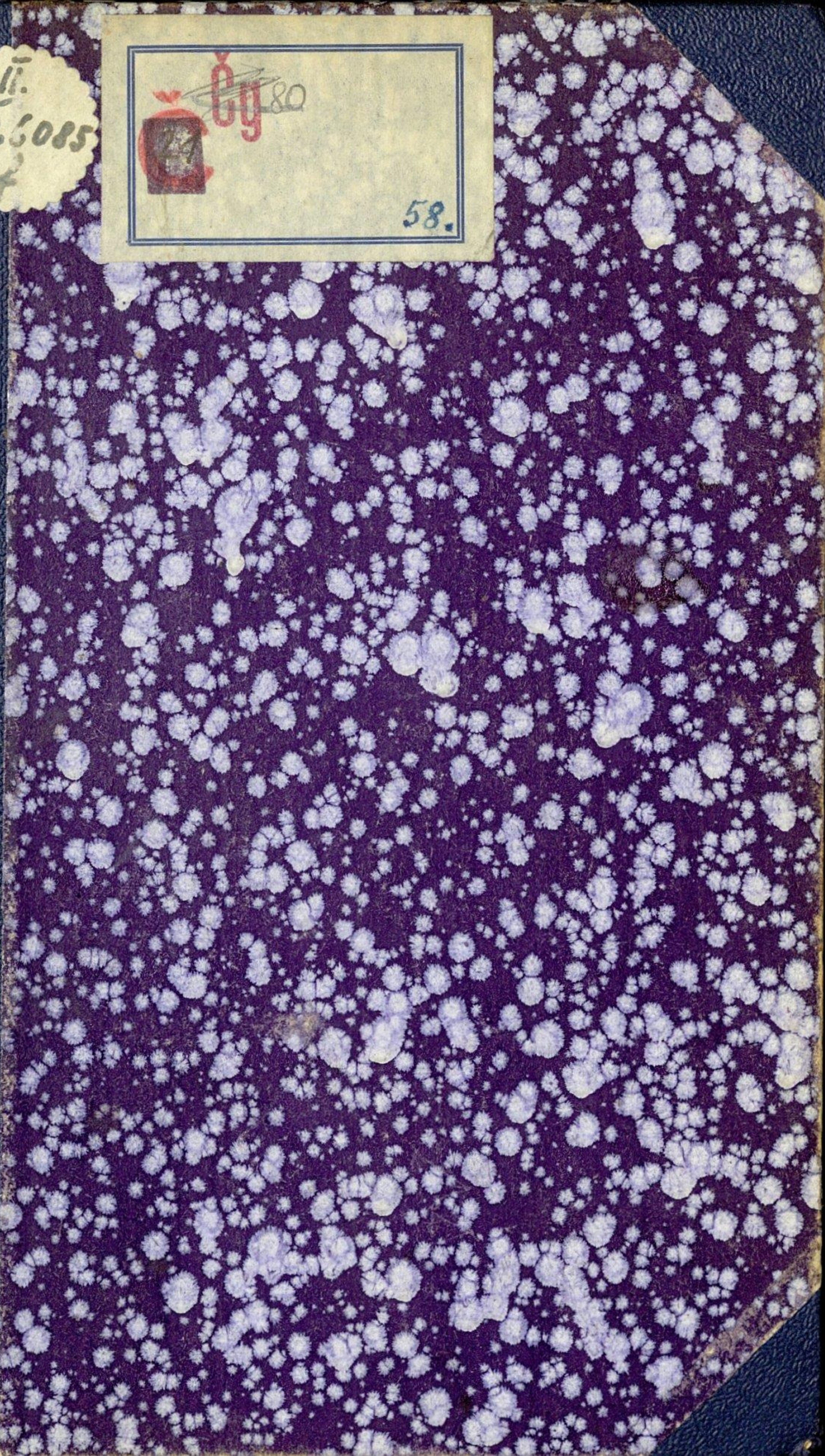

ii.
C26085
f

80
58.

Uporniki.

Povest.

Spisal

Ivan Lah.

Izdala in založila

Družba sv. Mohorja v Celovcu.

Slovenskih Večernic 58. zvezek.

1906.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Uporniki.

Povest.

Spisal

Ivan Lah.

Izdala in založila

Družba sv. Mohorja v Celovcu.

Slovenskih Večernic 58. zvezek.

Ivan Urošič

1906.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

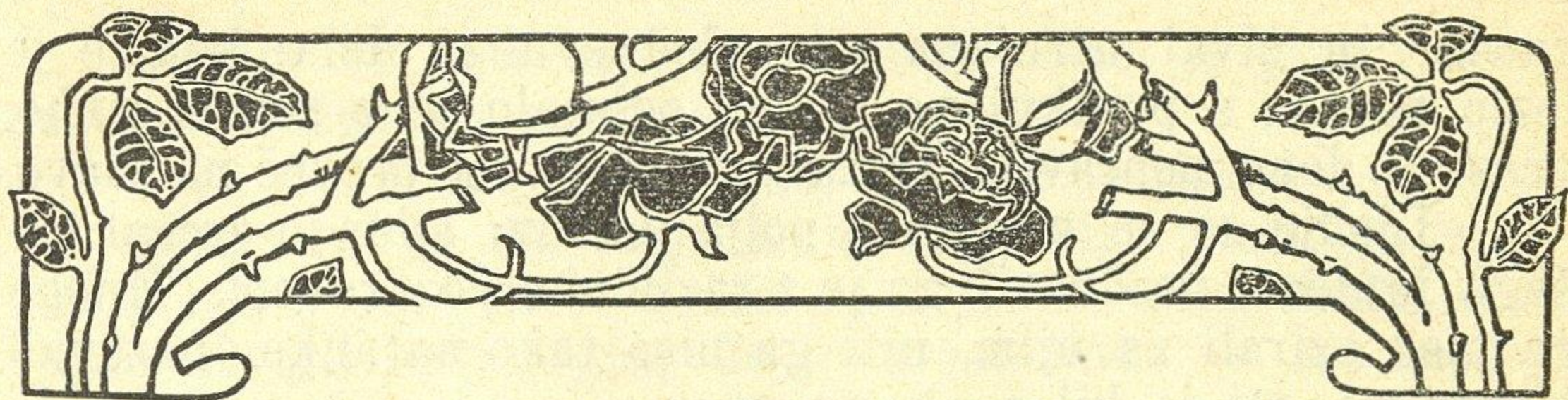
Z dovoljenjem prečastitega krškega knezoškofijstva.

II 26085 d. p.

IN = 030003358

1.

Na svetega Mihaela dan leta 1827 je jahal proti večeru po cesti od Šmarja do Sapa čuden jezdec. Na nizkem, črnem konju, ki se mu je na hoji in postavi poznalo že precejšnje število let, je sedel suh, star kmet. Ker je bil konj nizkih nog, so se vlekli dolge, suhe kmetove noge skoro po tleh, tako da je bila vsa podoba prav smešna. Jezdec je sedel na svoji kamižoli, ki je kazala na vsako stran konjskega hrbta po en raztrgan in okrpan rokav, na glavi je imel oguljeno črno kučmo, žametast telovnik je pokrival le deloma raztrgano platneno srajco s širokimi rokavi, ki so se ovijali okoli suhih rok, kadar je količkaj močnejše zavel mrzli jesenski veter. Mož je imel ozke irhaste hlače, izpod katerih so se kazale razcefrane platnene bele hlače, ki so opletale okoli neprimerno velikih črevljev. Kljub temu, da je kljuse kimalo prav nerodno pod svojim menda ne pretežkim tovorom, je sedel jezdec precej mirno, gibal se je zdaj na desno, zdaj na levo, z eno roko je držal bič, z drugo pa svojo malo pipo, ki jo je stiskal prav poželjivo med brezzobimi čeljustmi in puhal pred se dimne oblake, ki so se počasi dvigali nad jezdečevo glavo v tihi jesenski večer. Starec je gledal naravnost zamišljeno pred se in se ni brigal za bolečine, ki mu jih je brez dvoma napravljala suhi grebenasti konjski hrbet. Ker je bil mož zamišljen menda v svoje skrbi, ali pa, ker se mu ni posebno mudilo, je pustil konju, da je stopal po svoji volji; le kadar se je konjče popolnoma ustavilo, takrat je dobilo od svojega gospodarja po suhem zadnjem delu opominjevalen udarec z bičem. Videti je bilo, da sta bila go-

spodar in žival utrujena od celodnevnega dela; konjče je lezlo počasi, s poniknjeno glavo; odbijalo je z repom muhe, včasih je leno popravilo komat, ki je zlezal preveč na glavo.

Ljudje so se vračali s polja domov; kdor je srečal našega jezdeca, pozdravil ga je z različnim pozdravom. Mnogo se niso ozirali za njim, niti ga niso tako natanko opazovali kakor mi, saj je bil vsakemu znan.

„Hej, Jerom, ali greš z dela?“ ga nagovori na enkrat kmet z motiko na rami. Dohitel je bil na poti s polja dolgotrajnega jezdeca in vprašal ga je to, kakor je že navada, ne da bi pričakoval odgovora, ampak ker pač ni imel hitro kaj boljšega na jeziku; saj je že od nekdanj tako, da to velja za pozdrav in za začetek pogovora.

Starec na konju se je počasi ozrl. Obraza ni izpremenil, ampak pipo je vzel iz ust in resno prikimal, kakor bi hotel reči:

„Da, da.“

Zdelo se je, da se mu niti govoriti ne ljubi.

„Ali si oral, ali vlačil,“ vpraša drugi možic dalje.

„Vlačil, vlačil . . .“

„A tako? . . . To je pozno, pozno.“

„Dobro je za upnika,“ je zamrmral Jerom nevoljno.

Po tem pogovoru sta šla moža molčé dalje . . . Jerom je s črevljem nerodno sunil konja v vamp in nekaj zamrmral, — potem pa je s čemernim obrazom začel nekaj premišljati, kdo ve, kaj. Njegov spremljevalec pa je gledal zdaj okoli po polju, kakor da bi ugibal ceno žitu, zdaj zopet po vseh straneh neba, kakor da bi hotel zvedeti jutrišnje vreme.

„Pri Gorinu si bil, kaj ne?“ jame zopet drugi kmet.

Jerom je prikimal in sunil konja s črevljem. Spomnil se je, koliko je trpel ves dan. Še njegov ded si je ob neki nesreči izposodil pri Gorinu nekaj denarja, in on mora za obresti izorati vsako leto tisto njivo ob cesti. Kaj je tega treba?

„Kaj bo res kaj z ženitvijo? Pravijo, da se bo pri tebi Gorin ženil; potem ne bo treba tvojim otrokom orati Gorinove njive,“ je pravil drugi.

Jerom ga je grdo pogledal.

„Kaj bi se ženil v takih časih,“ je odgovoril po kratkem molku. „Kaj greš s tlake?“ je vprašal dalje svojega sopotnika, kakor da bi hotel zaviti pogovor na drugo stvar.

„Mhm,“ je odgovoril možic in pogledal zopet po polju. Videlo se je, kako ga je spekla beseda; zato je hitro vprašal:

„Kaj praviš, kaj bo z vremenom?“

Jerom se niti ozrl ni po nebu. Vzel je pipo v roke, pa rekel s čudnim naglasom:

„Ti, Guza, kaj praviš, kaj bo s tó-le tlako, kaj?“

Starec si je na konju malo oddahnil. Guza ga je pogledal neverjetno in — molčal. On je bil eden tistih, ki so vedno govorili zoper gospodo in zoper tlako — vsa župnija ga je poznala — danes se pa vrača zopet ponižno s tlake.

„Saj pravijo, da bosta ti in Andrejko . . .“ Starec je umolknil in gledal ponosno na Guzo.

Guza se je plašno ozrl.

„E, dà, dà . . . Vrag vzemi gospodo s tlako vred . . . Tako mislim jaz.“

„Jaz tudi . . .“ mu pritrdi Jerom in usta so se napravila na čuden smeh, ki si ga ne bi mogel misliti na tem resnem obrazu. Moža sta utihnila in šla dalje. Jerom je z glavo parkrat prikimal, potem zopet odkimal; kljukasti nos se mu je povetil prav doli do gole, kljukaste brade, obrvi so se potegnile na oči in ves obraz je res kazal jezo, ki jo je mož v tem trenutku kuhal v srcu.

„Veš, meni je že zadosti,“ začne Guza. „To je bilo tako. Danes sva orala z Belinom. Izdelana sva bila do dobrega in tudi vranček ni mnogo več mogel. Kresalo je revše po njivi ter vlačilo brano, pa ti pride neko gosposko človeče, pa ga udari s palico.“

„Kaj pa biješ žival, pravim. Udari mene, ne vranca, če imaš za kaj.“

Pa se je človeče razjezilo, suhota suha, in pomisli, ta gosposka reva bi me bila kmalu.

„Tudi ti jih še dobiš, čakaj, starec,“ vpil je mladič in se smejal. E, pa ne bodo nas starcev, Bog nam pomози!“

„Ali bi ga,“ se je razhudil Guza in vzdignil preteče motiko v zrak, da bi pokazal svojo jezo.

„Saj jim ne odide,“ reče Jerom in potegne konja za vajet, da je nevoljno vzdignil glavo.

„Gotovo jim ne odide. Saj jim je že odšlo, ko jih je obiskal Napoleon; zdaj pa je zopet po starem. Bomo že videli — e, ne bodo nas . . .“

Jeromu je to bilo zeló všeč in nekak čudni smeh se je zopet prikazal na njegovem zgubanem obrazu. Gledal je naravnost pred se in kimal z veseljem na sosedove besede.

„Tebi se še vedno sanja o tvojem Napoleonu,“ je rekel in pomenljivo pogledal na Guzo.

V tem sta prišla moža do vasi. Vse je bilo mirno. Le tu in tam je kdo gnal živino na vodo. Iznad streh se je kadilo; gospodinje so kuhale večerjo.

Ob poti v vas je stal suh, dolg človek dvajsetih let. Oblečen je bil v trdno platneno srajco in dolge hlače, ki so visele na eni sami naramnici na suhem životu mladega človeka. Bil je bos in razoglav; na celi obleki ni imel niti enega gumba. Lasje so mu viseli na vse strani in iz suhega obraza je molil dolg nos. Poznali so ga vsi ljudje devet far na okoli. Nekoč so ga našli kot zapuščenega otroka pri neki teriški jami. Vsi so ga klicali z imenom Sušec, tako da še sam ni vedel, kdaj je njegov god. Ko je zapazil naša znanca, je zavpil na ves glas:

„Ho, ho, oče Jerom, grajska dva sta bila pri vas. Na konjih sta stala pod oknom in ogledovala hišo ...“ Po teh besedah je Sušec skočil črez jarek in se spustil v dir proti Šmarju.

„Kaj neki hočejo, saj menda ne bodo kupili hiše ...“ se je začudil Jerom.

„Kaj kupili; vzeli, vzeli! Pa kaj hišo, ko bi ne bilo Marinke v njej,“ je rekel Guza.

Jerom je Guzo jezno pogledal, potem pa začel resno:

„Ti, Guza, si služil Napoleona in dosti sveta si videl, pa v vojski si tudi bil in mnogo si menda izkusil, kakor praviš — ali nič ne veš, kaj bi, in kako bi? ...“

„Ej, prijatelj,“ odgovori Guza veselo, „potrpi, potrpi! Kaj misliš, da je Andrejko zastonj zagledal božji dan?“

„E, potrpi, potrpi, saj to vedno govorimo,“ je zagodrnjal Jerom.

Guza je zavil v svojo kočo, do katere sta ravno prišla, in rekel za slovo:

„Da, da, poglej, lep dan bo jutri.“ In izginil je v kočo ...

Jerom pa je odjahal dalje po vasi in premišljal, kaj sta hotela grajska dva pred njegovo hišo. Ljudje so se ozirali za njim in mislili svoje ...

II.

„Tona, Tonica!“ je zaklical Guza svoji hčeri, ko je stopil v vežo.

„Kaj, oče?“ je vprašala dvajsetletna deklina, ki je stala pred pečjo.

„Kaj kuhaš za večerjo?“ je vprašal Guza.

„I kaj,“ začudilo se je dekle, kakor da jo je sram povedati, kaj da se kuha v prikritih loncih. „Krop se bo skuhal iz vode in potem bo že kaj postalo.“

„Danes pripravi kaj boljšega! Jaz sem truden in mogoče, da pride Jurko, gotovo ne prazen,“ zapove Guza, odloži motiko in gre sest pred hišo.

Guza je sedel pred kočo in gledal na zapadno stran neba, kjer so izginjali v sivih jesenskih mrakovih zadnji rdeči pasovi večerne zarje. Prižgal si je pipo tobaka in se zamislil, kakor je to navada starih ljudi, kadar kadijo iz svoje ljubljene pipe. Kaj je neki mislil, Bog ve ... Morda o časih, ko je nosil vojaško suktnjo pod mogočnim Napoleonom. Dober poveljnik je bil rajnki Napoleon; nihče ga ni ugnal ... Mogoče, da je mislil starec o bitvah, ki jih je prestal, ko so švigale krogle okoli glave, ko ni bilo njegovo življenje vredno pol vinarja. Morda je mislil na družinske skrbi, ali pa na hišne opravke. Kdo bi uganil, kaj mu je vse rojilo po glavi. Na zadnje je mahnil z roko in se ozrl po vaških strehah in zmignil z glavo v znamenje, da je nezadovoljen ...

Proti koči je prišlo v istem času šibko majhno človeče, šepavo na eno nogo. Spredaj so mu visele dolge platnene malhe preko ram skoro do kolen; kratek kožuh mu je pokrival život in na hrbtu je nosil polno vrečo. Majhna oguljena kapica, narejena Bog ve iz kakšne kože, mu je čepela na okrogli glavi, od katere si videl še največ, če si jo pogledal spredaj, ker so od nje stala na vsako stran velika ušesa in pa čop črnih las. Debela palica, okovana s svetlimi glaviči, je pomagala možičku pri hoji. Vsak otrok je poznal sapljanskega berača Jurka; navadno so ga imenovali: Jurko Baja.

„Oho, Jurko,“ razveselil se je Guza, ko ga je zagledal. „Pa dolgo hodiš, dolgo ... Odloži, odloži, precej si se obložil. Dobro si žel, kakor se kaže.“

Jurko se je samo smejal in odlagal na klop malho za malho. Guza mu je pomagal in vmes govoril:

„Odkod pa prihajaš?“

„Z Dolenjskega.“

„Kaj je tam čuti? Imaš li kaj posebnih novic za nas?“

„Slabo je, slabo; tako ti povem. Vse trpi mirno; nihče se ne zmeni.“

„Vojske je kaj; kako je čuti?“

„Nič.“

„Uporov tudi nič?“

„A beži, beži! Nič. Pravijo, da ni vse vkup nič, kar gonimo mi. Tlaka in desetina ostaneta in fronki še povrh.“

„Aha, kaj misliš, da smo zastonj Napoleona služili?“ se zjunači Guza.

„Ljudje pravijo tako in o uporih še ne sanjajo ne.“

Stric Jurko je med tem odložil svoje reči, potem pa stopil v vežo in poduhal, ali se pripravlja kaj dobrega v peči. Zdelo se mu je, da bo nekaj boljšega; zato je prav z veselim obrazom stopil zopet pred kočo.

Guza je med tem prižgal novo pipo.

„Kaj misliš,“ je začel potem, „če ne pojde zlepa, pojde pa zgrda. Treba se je sporazumeti z glavami, saj je že zadnji čas; kmalu nas bodo začeli pretepavati. Ali sem si to zaslužil na stare dni? Bomo se pokali, bomo, le počakaj malo.“

„E, z bikom se ni dobro bosti...“ je rekel Jurko in pomežiknil z majhnimi očmi, kakor je bila to njegova prirojena navada.

Stari Guza je živel v svoji borni koči, ki jo je podeval po očetu. Bila je to majhna koča, a zadosti velika za svoje tri prebivalce. V enem delu je stanoval Guza s hčerjo, v drugem pa stric Jurko Baja. Bili so baje daljni sorodniki. Mi pa mislimo, da je Guza veliko bolj iz drugega namena vzel pod streho berača Jurka, kakor zaradi sorodstva. Prvič je imel v svojem osobenku dobrega tovariša, da sta se lahko kaj pomenila o starih časih; drugič pa je Jurko s svojega beračenja toliko prinesel domov, da ni nikdar vsega porabil sam, ampak od vsega je dobival kolikor toliko tudi prijatelj Guza. Sicer pa je Guza dobro vedel, da ima Jurko še denarja, ki bo prej ali slej prišel prav za doto ali kaj takega. Dasi je bila v koči revščina, je bil vendar Guza s tem zadovoljen, kar je imel. Oba starca sta sedela tiho pred kočo. Jurko Baja je začel pripovedovati razne novice o trgatvi, o znancih, in drugo. Prehodil je celo Dolenjsko in videl marsikaj, Guza pa se je kot stari vojak, ki je nekdej hodil mnogo po svetu, zanimal za vse in sklepal, kakšni časi se bližajo.

„E, ne bo dolgo mirno, ne bo,“ je govoril bojeviti Guza, ko je po vasi priletel Sušec s kravjim zvoncem v roki in vpil:

„Ropotat, Jeromov god je...“ In izginil je dalje po vasi.

„Saj res; skoro bi bil pozabil“, je rekel Guza. „Čakaj no, grem po puško, ustrelim parkrat Jeromu na čast...“

Guza je izginil v hišo in se skoro zopet prikazal s puško v roki. Ponosno se je zravnal stari vojak. Hotel se je postaviti kot nekdanji Napoleonov vojak, a ni šlo; leta so ga sključila. Pripravno je zadel puško na prsi in pomeril:

„Pooook!“ Z drevja se je dvignilo par prestrašenih ptic in preplašeni vrabci so jo z glasnim čivkanjem popihali na drugo stran vasi. Strel je odmeval po vasi, do gozda, in Guzi je šel obraz na smeh.

„Te-te, včasih smo tudi tako pokali,“ je govoril bolj sam pri sebi in zadovoljno ogledoval svoje orožje. Zadel je puško na ramo in odšel po vasi proti Jeromu.

Iz vasi se je pridrevila tolpa otrok in njim na čelu Sušec s palico v roki. Šli so delat podoknico.

III.

Jerom Strehar je sedel pri večerji, tiho, molčé. S tresočo roko je posegal v skledo, včasih počival z žlico in nekako čudno gledal na svojo hčer, ki tudi ni mogla jesti; le pastir je porabil to ugodno priliko in hitel zajemati. Govorili niso nič.

Ko je začela hči pospravljati po mizi, je Jerom resno izpregovoril:

„Kaj, so bili grajski tu?“

„Tu pod oknom sta obstala,“ je odgovorila hči.

„Kaj sta hotela?“

„Nič. Menda sta hišo gledala.“

Jerom je pokašljajal.

„Druge naj gledajo, kaj bodo moja, saj jim nisem nič dolžan.“ S tem je utihnil. Hči je hotela oditi.

„Počakaj!“ je začel starec. „Z Gorinom se bosta vzela. Jaz ne bom več oral tujih njiv. Kdor je dolžan, je na zdravju bolan, pravijo. Danes sva se zmenila. V nedeljo pride sem, pa je konec.“

Jerom je vstal, pastir pa je kot nepotrebna priča hitro smuknil iz hiše.

„Kaj?“ je zajokalo dekle in si začelo brisati oči.

Jerom jo je resno pogledal.

„Lej jo; kaj pa jokaš? Kaj se ni še nikoli nobena možila? Kaka sila ti pa bo?“

Hči je odšla iz hiše, in Jerom je obsedel zamišljen sam za mizo.

Ko sta Guza in Jurko Baja prišla do Jeromove hiše, je stalo okoli nje že polno otrok z različnimi orodji za ropotanje. Urejeval jih je Sušec in tu in tam marsikaterega opomnil s palico po glavi.

Guza je nabil puško.

Začeli so ropotati ... Ropot je privabil novih ljudi. Dekleta, ki so nesla z vodnjaka vode, so obstala in se smejala. Fantje so se začeli zbirati na ograji in čakali, kdaj Guza sproži svoj strel. Ko so otroci končali svojo godbo, se jim je postavil Sušec na čelo in z vzdignjenimi rokami vpil proti oknu:

Danes je vaš god,
Bog vam daj srečo povsod,
da bo pa uslišan naš glas,
dajte kruha in klobas ...

Ni še utegnil nadaljevati svoje vsem znane pesmi, ko je počil strel. Vsi so zagnali smeh, Sušec pa jo je popihal izpod okna, da bi ga ne polili z vodo, kar se navadno zgodi ob takih prilikah.

V istem trenutku sta priletela po vasi dva jezdeca na visokih konjih.

„Hej, hej, ali se boste umaknili; kaj stojite na poti?“ je vpil prvi jezdec in dvigal dolgo palico nad glavami prestrašenih vaščanov, ki so se umikali na desno in levo. Kljub temu je jezdec mahnil nekolikokrat po bližnjih glavah in zadel nekega otroka, ki se je spustil v glasen jok. Ljudje so godrnjali in fantje na ograji so prijeli za palice.

„Kaj pa imate tu; kaj streljate, kdo ima puško?“ je vpil jezdec nad vaščani in ustavil konja. Nihče ni zinil besede. Dobro so poznali grajskega oskrbnika Berta.

Jezdec se je ozrl na Jeromovo hišo. Okna so bila temna, stari Jerom je sedel pred hišo.

Drugi jezdec je zavpil prvemu nekaj v tujem jeziku. Oskrbnik se je takoj ozrl na drugo stran, kjer se je bilo ustavilo nekoliko deklet, ki so se vračale z vodo domov. Ravno so hotele skrivaj pobegniti.

„Hej, počakajte dekleta! Dajte mojemu konju vode piti.“

Dekleta so molčale, nobena se ni ganila na oskrbnikovo povelje.

„Kje je pokorščina!“ zagrmi nad njimi oskrbnik in izpodbode jezno konja, ki je zaplesal z jezdecem sredi prestrašenih vaščanov. Ljudje so začeli bežati domov.

„Mojemu konju vode, babure, punce!“ je vpil oskrbnik in obstal pred dekleti, da niso mogle uiti. Kar je vaščanov še ostalo, so nevoljno mrmrali.

Jeromova Marinka je prijela škaf in ga postavila pred konja na tla, a konj ni hotel piti.

„Ha, ha, vaše vode še moj konj ne mara,“ se je zasmeljal oskrbnik in njegove oči so švigale po dekletih.

„Še ti jo boš rad pil,“ se je oglasil nekdo v množici, a oskrbnik se je naredil, kakor da ni slišal teh besed. Ozrl se je po svojem spremljevalcu, vzdignil je roko, kakor da hoče iti dalje, izpodbodla sta konja in začel se je čuden ples . . . Konja sta se vzpenjala in skakala, vaščanje so se umikali, da bi jih konja ne pohodila, in prestrašeni so pričakovali, kaj se bo zgodilo. Vse pa je bilo samo na videz. Jezdeca sta se smejaje bojevala z razdivjanima konjema, a kazala, kakor da sta v največji nevarnosti; in preden so se vaščanje sploh zavedli, kaj se godi, je držal prvi jezdec Jeromovo Marinko za roko pred seboj na konju in se veselo grohotal. A razjarjeni konj se sedaj ni hotel umiriti in jezdec je moral z drugo roko trdo držati za vajeti.

„Jezus, Marija!“ je zavpilo dekle in vaščanje so zagnali velik krik; s pestmi so drli proti jezdecu, a blizu si ni upal nihče.

„Ha-a-a, lump!“ je vpil stari Jerom in planil s klopi v množico.

„Pusti, lopov, pusti!“ so vpili glasovi; nekaj moških se je zagnalo na konja, ali meč drugega jezdeca jim je zadržal pot. Krik je bolj in bolj rastel. Vsa vas je drla vkup in jezdec je še vedno plesal z dekletom na konju.

Ženske so jokale, moški so glasno pretili; zaganjali so se in se umikali — a na enkrat je jezdec izpustil dekle na tla. V istem trenutku je priletelo od nekod dvoje polen, grajskemu jezdecu je odletela kapa in prestrašeni konj je ubral pot nazaj proti cesti; za njim se je spustil tudi njegov spremljevalec z glasnim smehom. Za njima pa je letelo kamenje, polenje, vpitje, krik, jok in kletev . . . Na enkrat se je od nekod prikazal Sušec, ki jo je ubral za jezdecema z glasnim kričanjem . . . Kmalu je v noči utihnilo peketanje konjskih kopit.

Ljudje so stali nekaj časa popolnoma osupli. Marinka je jokala in dekleta so stala tiho okoli nje. Jerom je držal cep še prav tako, kakor ga je bil zagrabil. Gledal je strupeno in ni mogel govoriti. Zdelo se mu je, da je brez uma.

„Kaj si mu pa dala piti!“ je zavečal nazadnje in odšel v hišo.

„Kake zveri se redé v teh gradovih!“ je vpilo razžaljeno ljudstvo.

„Zveri, lopovi . . .“ so vpili drugi in kazali pesti proti kraju, kjer sta že zdavno izginila jezdeca.

„Zakaj ga niste pobili, vraga?“ so vpraševale ženske moške; a moški so stali zamišljeno, tiho, kakor da si ne morejo prav misliti, kar se je ravnokar zgodilo.

Med različnim godrnjanjem so se začeli ljudje razhajati, drugi pa so zavili k Jeromu v hišo.

Marinka je sedela pri postelji in še vedno jokala; okoli pa so stale nekatere stare ženice in par deklet, njenih tovarišic. Jerom je sedel za mizo in s suho koščeno roko pulil zadnje ostanke sivih las, ter zdaj glasno, zdaj tiho klel gradove, gospodo, tlako in grajskega oskrbnika. Nekaj mož se je bilo posedlo krog po klopeh, a govoriti si ni upal nobeden.

„Samo eno —“ je rekel razkačeni starec s tresočo besedo in oči so se mu divje svetile, „da bi moja hči napajala konja takemu človeku, rajši . . .“ in skočil je za mizo po koncu in se zopet sesedel.

„Tako sramoto si mi dala doživeti . . .“ je rekel proti hčeri in vstal, kakor da hoče oditi iz hiše, ne meneč se za sosede.

„E, kaj boš tisto, kaj bi . . .“ so ga pogovarjali možje; „saj ona ni kriva, kaj hočeš dekletu; bolj, če si zlepa z vragom, boljše je; pa si išči pravice, če si moreš . . . Tako je dandanes: potrpi, pa je prav . . .“

„Prav ni tako, pa ni; ne po božjih, ne po cerkvenih postavah,“ je zavpil razjarjeni Jerom in udaril s pestjo v mizo.

„I seveda, ni, seveda,“ so prigovarjali kmetje in zmi-gavali z ramami, češ: pa naredi, da bo prav, če moreš . . .

* * *

Ta čas pa je stopil v hišo mož pri štiridesetih letih, lepe visoke postave, kodrastih las in umnega obraza. Na glavi je imel klobuk majhnih krajev, obšit s širokim trakom, kratka kamižola iz domačega sukna mu je pokrivala močna pleča, pri irhastih hlačah so se svetili gumbi in vsa njegova zunanost je kazala ponosnega moža odločnega značaja. Takoj, ko je vstopil, so si možje oddahnili in vsem je nehoté ušlo njegovo ime.

„O, Andrejko,“ so vzkliknili vsi.

Andrejko je obstal sredi hiše in pogledal po navzočih. Ženske so takoj odšle.

„Bolj ko se upiramo, slabše je,“ je začel Andrejko, ko so se zaprla vrata. „Odkar smo začeli stvar gnati z večjim pogumom, nas je začel prijemati Čušperčan od vseh strani.“

Andrejko je govoril z odločno besedo in se ni oziral okoli kakor vsi drugi, kadar so zinili kako besedo zoper gospodo. Držal je roke v žepih in hodil po hiši gori in doli. Vsi so molčali.

„Ti lahko govoriš,“ je rekel nazadnje Jerom; „ne daješ mu desetine, ne delaš mu tlake; upiraš se, mi pa trpimo . . .“ Starec se je kar tresel od jeze.

Andrejko se je lahko posmejal.

„Hm, kako ste čudni. Vedno vam pripovedujem, da je tlaka in desetina že dve leti proč; vsi vidite, da nimam jaz s Čušperkom popolnoma nič opraviti, da mi da Čušperčan mir, pa se jezite — a tako delati, kakor jaz, nočete.“

„Boš že videl,“ je ugovarjal Jerom, „Čušperčan ne pozna šale.“

Andrejko je sedel k mizi in gledal na svoje sosede. Smilili so se mu.

Ime Andrejko je bilo takrat splošno znano po vsej Dolenjski. Povsod so govorili, da ne daje že dve leti desetine gradu in da mu nihče zato nič ne reče. Vsi so čakali, kdaj ga primejo; zato so se ga ljudje ogibali, ker so govorili, da ima na človeka čudovito moč in da je v zvezi s samim vragom, kateremu se je menda zapisal. Doslej je bil potegnil za seboj samo svojega soseda Pisika; drugi mu še niso zaupali. Sosedje so oprezno občevali ž njim in govorili samo navadne stvari, da bi jih ne pregovoril za svojo reč. Na sejnih so skrivnostno šepetali o njem. Marsikdo niti z njim kupčevati ni hotel, niti se voziti na njegovem vozu, boječ se, da ne bi kdaj kdo zvedel in da ne bi rekli: tudi ti si bil z njim. Pri vsem tem pa je hodil Andrejko povsod ponosno in gledal je samozavestno na tiste, ki so govorili o njem Bog ve kaj vse. Govoril je z njimi čisto navadne stvari; vendar pa so rekli, da vedno hujska zoper gospodo, in tako so imeli pred njim poseben strah, dasi sami niso vedeli, zakaj.

Kmetje so vstali in hoteli oditi.

„Treba bo domov,“ so rekli.

Andrejko se jim je nasmehnil. Poznal je njih strah. Dobro je vedel, kako se ga boje že od daleč, in da se vselej

razidejo, kadar pride on v njih družbo, kakor da bi prišel med nje kak zaklet duh.

„No, no, le postojte, možje!“ je rekel mirno; „saj ste danes vendar kaj videli, da se da kaj govoriti.“

„Res je to, res je tako,“ so rekli možje in zopet sedli s čudnim strahom. Vsakemu je postalo vroče in težko pri srcu. Kdo ve, ali ne pridejo ravno danes grajski in obkolijo hišo od vseh strani, pa odpeljejo vse.

„Jaz pojdem na grad tožit,“ je rekel Jerom in stiskal od jeze pesti.

„He, he, le pojdi, da te še zapró,“ mu reče boječe suh kmetič.

„Pojdem pa h gosposki v Višnjo goro; in če še ne bo mirú, pa na Dunaj do cesarja,“ se je jezil Jerom dalje.

„Hm, kako ste čudni,“ je začel Andrejko. „Nič ne opravimo! — Eden pač ne opravi ničesar, a vsi lahko kaj storimo. Zmenimo se! Jaz mislim, da bi bilo prav, pa nočete. Gospoda drži z gospodo; zakaj bi pa kmet s kmetom ne; če ne, nas stisnejo v zadnji kot.“

„Tako je, tako je,“ so prigovarjali kmetje in se suvali pod mizo ter si dajali z očmi znamenje, da naj vsi ob enem vstanejo: vmes pa so se plašno ozirali proti oknom.

Andrejko je položil močno svojo roko med nje na mizo. Vsi so se ga bali.

„Mi ostanemo pri tem, kar je prav,“ je rekel počasi in pogledal po vrsti prestrašene, blede obraze. „Francozu smo plačevali fronke, pa je bil mir; zdaj pa plačaj fronke, pa še tlako delaj po vrhu! Tako je; in mi vemo, da sta tlaka in desetina že dve leti proč. Treba je delati, ne pa potrpeti . . .“

„Pa bi, saj res, pa bi,“ je vpil star možiček v kotu in hitel suvati soseda, da bi se mu umaknil.

„Saj res, ne bomo več trpeli,“ je rekel drugi in se ozrl ponosno po drugih; a takoj mu je zaostala beseda, ko se je spomnil, da je rekel preveč. Drugi so zamišljeno gledali. Lepo bi bilo res, ko bi ne bilo niti tlake, niti desetine; tudi lepo je povedano: tlake ni več, desetine ni več; a kaj, ko moraš na delo, kadar je zopet čas. Kdo te vpraša, ali je tlaka, ali ne. Pojdi in delaj, sicer te čaka huda . . .

„Ej slabi časi, slabi časi; treba bo, treba; kar začni, Andrejko,“ so godrnjali kmetje polglasno in drug za drugim vstajali ter odhajali. Andrejko je gledal za njimi in zmajeval z glavo.

„Kaj hočemo s takimi možmi,“ je rekel sam pri sebi in pogledal obupanega Jeroma.

„Kaj misliš, da je res kaj mogoče?“ ga je vprašal starec, kakor da se je vzbudil iz sanj.

„Hm, seveda, saj imamo svoje pravice; niti las se nikomur ne skrivi...“

„Potem sem jaz zraven,“ je rekel Jerom polglasno in pogledal Andrejku prav v obraz, kakor da je storil Bog ve kak greh. Oči je imel nepremično uprte v soseda.

Andrejko se mu je nasmehnil.

„Mogoče jih bo kmalu več,“ je dejal ravnodušno.

„Prav imaš,“ je rekel starec, vzdignil obe pesti nad glavo in se sesedel na klop. Tudi on je bil med tistimi, ki so verovali na čudovito moč, ki z njo Andrejko moti glave tudi najbolj trdovratnim ljudem.

„Hčer omožim in jaz se bom maščeval,“ je govoril s tresočim glasom in se krčevito držal za klop.

„Mož beseda, saj smo možje,“ je rekel z isto hladnokrvnostjo Andrejko in odšel.

Jerom je ostal na enkrat sam; hotel je skočiti za njim; bilo ga je skoro strah, pa sam ni vedel, zakaj. Ogledal se je po sobi, videl je okoli zapuščino svojih dedov, videl je staro oljko za križem v kotu, o kateri mu je pravil njegov ded na smrtni postelji čudne reči, in je rekel nazadnje: „Kadar bo ozelenela, bo mir, in vi boste prosti...“ Oči so se starcu zaiskrile, planil je na noge kakor bi bil mlad, zagledal v kotu za pečjo zarjavelo puško in obstal mirno.

„Da,“ si je rekel glasno, „tudi starca bo imela vojska, hej, upornik!“ Upihnil je leščerbo in kmalu je bilo vse tiho.

* * *

Po potu proti čušperskemu gradu sta se podila dva jezdeca na visokih konjih.

„Ha, ha,“ se je smejal prvi, „stava je moja.“

„Ni res,“ je vpil za njim mlajši jezdec, „to ne velja.“

„Velja, velja,“ je vpil zopet prvi; „jaz sem jo prvi objel, stava je moja.“

„To ne velja, ne velja! To je navadno nasilje.“

„Velja, velja,“ se je grohotal prvi.

Konja sta peketala v jasno noč. Nazadnje je mlajši jezdec dvignil pest v zrak in oči so se mu zasvetile od jeze. Prvi jezdec pa je brez skrbi podil svojega konja naprej in se smejal na vse grlo:

„Ha, ha, velja, velja; moja je bila prej, kakor bo tvoja . . .“
Zadnji mu ni več odgovarjal. Pustil je konju vajeti in jezdil počasi. Iz gozda na obeh straneh ceste so odmevali udarci kopit. Daleč gori na vrhu klanca pa je čul smeh svojega tovariša . . . „Tako delate s kmeti; zato je tako,“ je godrnjal.

IV.

Nekaj čudnega je po tem večeru napolnilo bližnje in daljne vasi. Novi uporniški duh je začel z večjo močjo lastiti si srca ljudi. Povsod so govorili o Andrejku, o Čušperku, o uporu, o zadnjem napadu, in nevoljno zmigavali z glavami. Ženske so pri vodnjakih govorile o Jeromovi Marinki in se oprezno ozirale, da ne bi odkod prišel oskrbnik na konju in bi jih odnesel s seboj . . .

Govorili so, da se staremu Jeromu čisto meša, da nič ne dela, da hodi okoli s puško in čisto javno in očitno brez strahú govori: „Kdaj jih bomo? Ali jih bomo? Ha, ha, bomo jih, bomo . . .“ Tako so pripovedovali, nekateri boječe in šepetaje, drugi pa pogumno, brez strahú. Sploh so vsi pričakovali nekaj posebnega in vedno popraševali, kaj dela Andrejko. A zvedeli so, da nič posebnega . . . Vsem se je zdelo čudno.

Vsa dolina daleč na okoli je bila kakor v ognju. Jesen je bila v deželi, dela ni bilo in vse je pretilo gradovom. Nihče se ni menil za tlako in vsi so govorili, da spomladi ne pojdejo nikamor. Sosed se je bal soseda, nezaupno so razlagali drug drugemu svoje misli v vednem strahu, da ga njegov prijatelj ne izda. Nekaj težkega je ležalo vsem na srcu.

In nazadnje se je zgodilo, kar so vsi želeli, česar pa si nihče ni upal storiti. Kot tiha misel se je raznesla vest, da je tisto nedeljo po roženvenski nedelji zvečer zbor upornikov. Vsakemu je zatrepetal srce, ki je čul to novico, in skoro nihče si je ni upal drugemu na glas povedati. Može so jo skrivali pred ženami kot najsvetejšo skrivnost in vsak jo je nezaupno zaupal drugemu po dolgem premišljenem pogovoru.

„Ali že veš?“

„O zboru.“

„Aha.“

„Pojdemo.“

„Bomo videli.“

In tako je šlo črez vso dolino in vsi so čakali usodnega večera s tistim čutom, s katerim čaka jetnik obsodbe.

* * *

Tisti večer je bil jasen, jesensko mrzel. Po vseh poljskih stezah, ki vežejo vasi z glavno cesto, so se v mraku jele prikazovati temne postave kmetov, tu in tam posamezne, tam po dve, po več skupaj...

V ograji velikega sadnega vrta je ležalo takoj, ko se je zmračilo, že nekaj mož, najbolj vnetih upornikov. Govorili so glasno med seboj. Najbolj zgovoren je bil seveda Guza, ki je govoril o Napoleonu in trdil, da še ni umrl, da pa tudi nikdar ne bo, kakor kralj Matjaž, ki spi že sedem tisoč let pod goro. In če mu je kdo ugovarjal, da sedem tisoč let niti svet ne stoji, je to razjezilo Guzo, ki je hotel vedno največ vedeti, in je dokazoval iz Metuzalemove starosti, da je njegova prava. V prepiru jih je zmotil nov človek, ki je stopil na vrt.

„Kaj bomo uganili, možje?“ je vprašal Jože Suhoklel, stopivši med ležeče može.

„O tebi nič dobrega; kaj misliš, Suhoklel,“ mu je odgovoril pikro Guza in se ozrl ponosno na druge sosede.

„Kaj,“ je vprašal nevoljno Suhoklel, „jaz pa pravim: Gorje mu, komur se spravimo mi na vrat.“

„Da, da, žalostna mu majka,“ je rekel Guza in se spustil v smeh ter udaril s palico Suhoklela po grbi.

„E, kaj bi ti, Guza, vsako presekal,“ ga je zavrnil Suhoklel, ki ga je spravilo to v slabo voljo, „ti ne boš nikomur grenil sladkih ur življenja, ne temu, ne onemu; stara sva oba in zaradi naju Čušperčan lahko spi.“

Suhoklel je sedel. Bil je neprikupen človek in je veljal za vaškega tatú. Bil je kočar in znan kot hinavec, zato ni bilo vsem ljubo, da je prišel. Guza ga je dobro poznal in ga hotel pregnati.

„Kaj boš pa ti,“ je zopet začel Guza, „ti in tvoja dolga Suhoklela, ki ni za drugega, kakor da bi jo porabil, kadar bi peči ometal... Veš, Guza je že hodil po ruskih poljanah, se je tepel z rajnkim Napoleonom marsikje po svetu, ti si pa presedel lep čas svojega življenja za pečjo... Kje si pa ti bil? Nisi prestopil vaškega mostička, kar te je tvoja stara pognala v gozd po drva, ko je imela prazno ognjišče, pa kaj dobrega za plohom. Ampak prav si je zbrala, ko si je tebe izvolila za svojega hlapca, ko lahko malo več drv ob

enem prineseš . . .“ Guza je nabiral novih besedi, da bi dokazal, da je on morda več, kot še kdo drug; hotel je spraviti zopet na dan celo vrsto svojih lažnivih spominov na nekdanje čase, s katerimi se je bahal o vsaki priliki, kadar je hotel kdo poslušati in vsaj nekaj iz vsega verjeti. A Suhoklel je bil klepetav in mu je vzel besedo:

„Kaj boš pravil,“ je rekel, „saj veste, možje, kolikokrat ni res, kar človek govori.“

„Kaj?“ je vzklikal Guza.

„Kaj misliš, da mene niso lovili, da bi šel v vojake? . . .“ Vsi so zagnali smeh.

„Kajpak, kam bi dejal pa telečnjak?“

Suhoklel je umolknil. Videl je, da se je prav zelo zagovoril.

„Dveh takih se ne ustrašim, kakor si ti,“ je rekel razžaljen.

„Še v lase si bosta skočila,“ so rekli možje in smejaje poslušali prazni prepir.

„Nujta, nujta,“ so hujskali drugi; „pokažite, kaj znata stara vojaka.“

„E, saj bosta kmalu pokazala,“ so rekli zopet drugi.

„Težko,“ je rekel Guza, „Suhoklela se preveč boji za njega . . . Sicer pa ni varno, da bi bili taki-le uporniki.“

Nova množica mož je prišla v obližje. Med tem se je namreč vrt napolnil z ljudmi in možje so imeli med seboj tih pogovor.

Jesenski veter je pihal po vrtu, ob kraju ceste sta šumeli dve visoki smreki, na vzhodu se je kazal že mesec in svetil med vejami na mračne sence.

Takrat je stopil med zbrane kmete Andrejko. Ponosno je ogledoval pričujoče može s svojimi bistrimi, razsodnimi očmi. Odločnost in pogum sta se kazala pri vsakem njegovem koraku. Za njim je stopal njegov prijatelj Pisik, mož močne in krepke zunanosti.

„Ste li vsi prišli?“ je govoril Andrejko gredoč med črno trumo.

„Vsi, vsi, vsi,“ so šepetali možje.

Nazadnje se je ustavil.

„Vsak prijatelj, dobro došel!“ je začel; „upam, da ni neprijatelja ali celo sovražnika med nami.“

Med možmi je nastalo mrmranje. Eni so s kimanjem hvalili Andrejkovo previdnost, drugi so s sumljivimi pogledi

gledali okoli sebe, če se res ni morda prikradlo kako nepotrebno uho, ki bi poslušalo njihov nočni sestanek.

„Dan ima oči, noč pa ušesa,“ je opomnil Guza.

„Kdo ve?“ je dvomil Suhoklel in resno prikimal svojemu sosedu.

„Najbrž nismo brez njih, dokler sedi Suhoklel med nami,“ je rekel Guza na glas.

„Kaj?“ se je razjezil starec.

Zdaj pa je posegel Andrejko vmes, rekoč:

„Sicer pa, mi se ne bojimo. Mi nismo uporniki, mi smo branitelji svojih pravic, katere nam kratijo grajščaki. Mi se ne upiramo niti zakoniti gosposki, niti državi, niti cesarju, ampak otresti se hočemo bremena, ki ga nismo dolžni nositi in ga nosimo po krivici. In otresli se ga bomo po mirni poti, brez orožja, brez ubijanja, brez smrti. Mi smo slišali, da je odpravljena tlaka in desetina; kaj je storil Čušperčan? Prišel je pobirat desetino, dobil jo je; prišel je klicat na tlako, in šli ste. Jaz sem se držal svojega; ko bi se bili vsi držali, bi bili danes prosti. Zdaj pa se moramo boriti za to, kar po vsej pravici že imamo. Od moje in Pisikove hiše ne prejme grad ničesar. In nihče nič ne reče, ker so zadovoljni, da midva molčiva. Grad nam nič mari, mi pa gradu ne. Sklicevali ste se pač na naju, češ, ta dva tudi nič ne dasta, a posnemati naju niste hoteli, češ, gorje jima, kadar ju dobi v roke Čušperčan. In zgodilo se nama ni do danes nič in se tudi ne bo, ker se ne more in ne sme. Kadar ni treba dati, bi bil vsak rad na najinem mestu, upreti se pa nihče ne upa. Čuti je sedaj, da je razveljavljen cesarski ukaz, a kdo ve, če je to resnica. Očetje naši so se pokorili, mi se pokorimo in naši otroci se bodo pokorili, dasi nihče ne ve, zakaj. Čušperčan nam za zahvalo pošilja svoje prijazne hlapce v vas. Odzvonilo jim je. In vi ste se me bali in izogibali, ker sem delal tako, kakor je prav. In danes? Tudi če ne velja razglas, velja pa naša pest! Cela Dolenjska se giblje; bodimo prvi uporniki, ki smo prvi začeli. Tudi drugod se narodi bijejo za svoje pravice, zakaj bi pa mi ne zahtevali, kar nam gre. Možje, pokažimo, da smo možje! Ali ste z menoj?“

„Vsi, vsi smo!“ so odgovorili glasovi in cela črna truma se je zganila.

„Torej: Nič več gradu, je naše geslo,“ je govoril glasno Andrejko. „Jaz sem vam dal zgled; pomagati si moramo sami in dobili bomo vse! Bati se nam ni!“

„Vrana vrani ne izkljuje oči,“ je pristavil nekdo.

„Pomagaj si sam in Bog ti pomore. Mi bodimo svoji in združena moč zmaga. Pridobivajte sosede, držimo se krepko, delajmo previdno, počasi in varno. Ne maramo priseg; moška beseda, da ste naši!“

„Da, da,“ so pritrjevali možje in si segali v roke.

„Govorite še kaj!“ je rekel Andrejko, ko je videl, da se hočejo raziti. A vsak je bil zamišljen in je k večjemu s svojim sosedom začel tih pogovor. Samo Guza ni mogel molčati.

„Suhoklel, daj, govori!“ je rekel Suhoklelu na glas. Suhoklel pa ga je jezno pogledal in odšel.

„Bodimo previdni, možje!“ je začel nato Andrejko. „Jaz jako previdno stopam po svojih potih navzgor. Naš cilj je visok. Zdi se mi kot zaklad na visoki skali, ko plezajo lovci ponj; če so preveč predrzni, jim izpodleti in padejo daleč nazaj. Mi gremo počasi in oprezno. Vsi kot en mož. In prišel bo čas, ko se bo izpolnilo, kar so na sto let čakali naši očetje.“

„Amen,“ je pristavil Jerom.

Kakor vnet in navdušen je bil Andrejkov govor, vendar ni dosegel, kar je želel on. Možem je manjkalo poguma; bili so oplašeni in preveč omahljivi. Dolgoletno hlapčevanje in sužnost, ki jim je bila že prirojena, sta jim vzela ves pogum. Že misel na upor jih je strašila. Živeli so v tisti duševni lenobi, ko človek strahopetno nič ne zaupa sam náse, ko misli, kar so drugi prestali, naj pa še jaz, saj itak umrjemo. Vsem je stalo pred očmi trpinčenje, ki jih čaka, če jih dobé, in zazeblo jih je prav do kosti. Poleg tega spremlja človeka vedno sebična misel: če je za drugega prav, naj bo še záme; kaj bi se jaz trudil za druge! In prirojeno je nam, da tako radi ostanemo pri starem, samo da je vse mirno. Tlaka in desetina, to so že stare reči; rodovi so jih preživeli, menda mora biti tako, sicer, kako bi obstajal svet? . . .

Andrejko je zapazil, kako mislijo mnogi. Mož je bil bistrega duha. Kaj hoče s takimi ljudmi, ki nimajo navdušenja, ki ti dajo besedo, a te pusté takoj na cedilu, češ, le delaj in trpi, zakaj si pa začel. Danes mu pripoveduješ ti, in pritrjuje tebi; jutri pride drugi, in pritrjuje drugemu prav tako. Nič moštva! Napaka naroda. Zboji se kazni in odpade, pa si misli: Vrag ima dolge roge. Pokazali ti bodo vislice, ali te pa izstradajo v grajskih ječah, da se ti izkadi iz glave uporni duh. Andrejko je dobro poznal sosede. „V slogi

je moč,“ jim je ponavljal s skoro žalostnim glasom. Videl je pred seboj narod, ki je bil večin hlapec in je živel v misli, da mora biti tako. Možje so mu stiskali roke, a on jim ni mogel zaupati, dasi bi bil najrajši vsakega pritisnil na srce.

„Bodite si zvesti v boju za svojo pravico, za najdražje, kar imamo,“ jim je govoril in iskal med njimi ognjevitih, navdušenih oči; videl jih je mnogo, a zdelo se mu je, da kmalu ugasnejo . . .

Možje so se razhajali. Odhajali so po dva, po trije, da se pomenijo o tem, kar so slišali. Eni so menili, da iz vsega ne bo nič posebnega, drugi pa so mislili, da lahko pride kaka izprememba, toda lahko na slabšo stran. Večinoma so mislili: „Kjer so drugi, tam sem jaz.“ Marsikdo pa je zmigaval z glavo, češ: Andrejko, Andrejko, iz te moke ne bo kruha . . . In starcem je bilo žal tega moža, ki igra kot oče družine na življenje in smrt tako nevarno igro . . .

* * *

Na potu proti Selom sta stopala dva moža, soseda.

„Sama sva ostala kot berača na semnju,“ je rekel prvi drugemu, ko sta stopala že nekaj časa molče črez travnike.

„Si ga videl,“ začne drugi, grbast človek, Suhoklel, ki se je bil pridružil svojemu znancu; „nima zastonj take veljave, kjer se prikaže, ta Andrejko. Zvit je kot ovnov rog in govoriti zna. Njemu gre za pete. ‚Nisem dal desetine,‘ pravi nam. Kaj pa je Andrejko? Ali ni kmet, kakor smo mi, se reče, kakor ste drugi; saj jaz sem berač. In če je kmet, mora dati desetino in tlako mora delati, kakor mi, se reče, kakor vi. In baha se, da že tri leta nič tlake ne dela. Kaj meniš, da je gospoda neumna? Misliš, da si Čušperčan ni zapisal za ušesa, da mu Andrejko ni dal desetine? Vragovo si je dobro zapisal, pa ne samo za ušesa, ampak še kam drugam. Tega mu ne pozabi do sodnega dne, saj ga poznamo. Kaj misliš, da mu odpusté? Kaj še. Na prste mu stopajo že zdaj. Ravno tak je, kakor človek, ki tone, pa se lovi za druge, da bi sebe rešil, pa ne pomisli, da še druge za seboj potegne. Njega bo prijela gospoda, pa si misli: Vsi se bodo potegnili záme; uprli se bodo, pa bom rešen. Kaj meniš, da smo njemu mi mar? Zadnjič sem šel mimo njegove njive; rekel sem: Bom pa eno repo snedel, saj veš, da nimam zob, da bi kaj škode naredil. Pa kriči nad menoj, češ: kradeš, kradeš. Tak je. Nas bi rad porinil v godljo, ki jo mešata s Pisikom že tri leta, da bi s tem sebe rešil. Tako je treba

razumeti to stvar. Ljudi se mora poznati. Meni ne gre ob nič, vam gre pa za vse. Andrejko in njegov Guza sta meni deveta briga.“

„Nič ne bo, nič, kaj ne,“ mu je pritrdil Seljan. „Jaz tudi tako mislim. Še vedno bomo peli staro pesem: ‚Sevcikorejevci‘, pa trpeli bomo, kakor smo do zdaj. En človek ne preobrne sveta!“

„Pa dva tudi ne.“

„In z gospodo ni dobro slepe miši loviti, so dejali stari ljudje.“

„Zato pa pravim: Sam je grešil, sam naj dela pokoro! Dobro mu najbrž ne pojde, če mu pomaga tudi sto Guz. Pomisli, to ni mala stvar, kakor trdi on, da bi nas preslepil. Upornik je upornik, in naredé z njim, kakor se sploh dela z upornikom. Nad njegovo glavo se zbirajo hudi oblaki, pa pojdi vedrit z njim pod en hrast, pa te ubije strela z njim vred. Predaleč si je upal . . .“

„In zdaj ne more nazaj, čeprav bi morda rad.“

„O rad, rad, jaz ga poznam . . .“

Moža sta se zamislila in stopala dalje v mesečno noč. Mesec je plul visoko na nebu in jesenska burja se je bolj in bolj oglašala.

„Kam pa pravzaprav greš?“ vpraša kmet Suhoklela.

„Grem v Dobropolje; baba je nekaj pripravila,“ je odgovoril zvito Suhoklel.

Moža sta se ločila . . . Suhoklel je šel svojo pot dalje in štel na prste, koliko mu da čušperski oskrbnik za novico, ki jo prinese . . . Jasna jesenska noč je ležala nad vso dolino in jesenska burja je prinašala od nekod zavite glasove znane pesmi:

Od Smarje do Sapa je pesek droban —
po noč',
prešmentani fantič, kako si šteman —
po noč' . . .

Suhoklel je dobro poznal znani glas prepevajočega Sušca . . .

V.

„Ha, ha, ha, ha,“ se je smejal nekaj dni potem čušperski gospod, sedeč pri oknu na mehkem sedežu. Zagledal se je bil na lepe doline, ki so se videle daleč tja do dolenskih gričev . . . Daleč tja naprej so se kazali vinski do-

lenjski griči — in gospodu je obraz lezel vedno na smeh. Na poti ne daleč od gradú se je ukvarjal kmetič s parom nepokornih volov in gospodu se je tudi to dobro zdelo.

„Ha, ha,“ se je zasmeljal zopet in zamežal z malimi očmi, ki so bile že itak skrite globoko v tolstih licih, z gladko belo roko si je pogladil mogočne brke. Kaj bi se ne smejal! Ni bila navadna novica, ki jo je zvedel pred kratkim, in ta mu je napravljala toliko lahkodušnega smeha.

„Uporniki, uporniki,“ je ponavljal počasi s smehom. „Kako mogočno ime, ha, ha . . .“ In gospod se je nasmejal zopet prav od srca.

„Zbirajo se, zbirajo, hm,“ je zopet začel črez čas in posegel po kupi vina, ki je stala pred njim. „Prav prijetno zabavo mi delajo ti kmetiči. Čakajte, čakajte, bomo pa eno zaigrali. Poskusimo svojo srečo, pomnili boste Čušperčana . . .“ Po zadnjih besedah se je grajščak zamislil. Obraz so mu prepregle resne poteze. Zamislil se je in njegov obraz je zdaj pa zdaj potemnila nekaka jeza; gotovo se mu je za malo zdelo, da se mu upajo kmetje upreti, a vendar je bilo treba novico premisliti. Vznemirjala ga je neka skrb, dasi se je na videz smejal, kakor da bil hotel slepiti samega sebe. Mahnil je z roko, da bi odpodil to skrb ko sitno muho, ki zopet in zopet pribrenči na ušesa s svojo nadležno pesmijo.

Po dvoru je prevajal hlapec par iskrih konj; gospod se je zagledal vánje in se hipoma nečesa spomnil. Pozvoni.

Pri vratih se prikaže sluga.

„Pokličí oskrbnika,“ veli grajščak.

Sluga odide.

„Treba bo, treba,“ si mrmra gospod zamišljen v svojo kupo. „Kmet je kmet. Ni vredno, da bi imel z njim opravka. Čim prej končamo, tem boljše.“

V tem je stopil v sobo grajski oskrbnik Berto in se globoko priklonil.

„Klanjam se, gospod,“ je govoril s hinavskoprijaznim obrazom.

„Ali je že kaj novega o upornikih?“ vpraša gospod.

„Ne, nič. Kar je povedal tisti grbasti stavec, to je vse in to je — dosti. Saj že napadajo nas, če gremo skoz vasi. Sploh veje čuden veter po obeh dolinah.“

„Ali je stvar vredna besede?“

„Mogoče niti besede, a mogoče celó urnega dela. Če se jih hitro prime — najboljše. Tožba teče že zoper dva . . .“

„Jih ni več?“

„Zdaj jih je menda več. Čakajo na pomlad. Neki starec Jerom je posebno —“

„Ha, to je zopet Andrejkovo delo. Kaj ga še niso prodali?“ je govoril grajščak in gledal srdito na oskrbnika.

„Stvar se je zavlekla . . .“

„Ne boste se norčevali iz mene,“ je vzkliknil gospod in skočil s stola, „pozvedite, kaj je pravzaprav, če ne, bom stopil jaz sam v dolino, da pristrižem temu ptiču peroti . . .“

Oskrbnik se je priklonil in odšel.

V bolj skritem kotu grajskega dvorišča so sedeli med tem štirje hlapci v sladkem počitku in se smeje razgovarjali. Eden izmed njih je bil legel po dolgem na slamo in je skoro začel spati, kakor človek, ki ni spal že nekaj noči. Drugi so počivali ko ljudje, ki so dovršili težko delo; opazovali so mladega hlapca, ki je pometal po dvorišču in se mu smejali.

„Kako ti dopade pri nas?“ vpraša najstarejši hlapec mladiča, ki je še le nekaj tednov služil na gradu.

Fante se je naslonil na metlo.

„Hm, meni je dobro, vam pa še boljše,“ se je odrezal hitro.

„Kaj misliš, da ne smemo malo počiti,“ se je jezil hlapec in zazdehal: „Lej ga! Včasih je bilo seveda drugače; takrat nismo postavali kakor zdaj, da je nam kar dolg čas. E, ko je bil gospod še bolj mlad, ni bil dolg čas na Čušperku.“

„Ej, kaj pa je bilo takrat,“ je vprašal fant, da je laže počival.

„Hm, gospoda je hodila na lov, pili smo s tujimi hlapci cele noči ko gobe, ki se v oknih sušé. Kaj vi veste,“ je razlagal hlapec.

„Lova sem sit,“ opomni drugi hlapec, ki je leno sedel na vozu in dremal.

„Pa vina ne,“ reče tisti, ki je že skoro spal, pa ga je pogovor o vinu vzbudil iz spanja.

„Da, da, takrat smo delali z vinom kakor zdaj z vodo . . . Če smo prišli pa v drug grad, he, he, takrat so bila nebesa . . .“

„Aaa?“ se je čudil fant, naslonjen na metlo.

„Kaj pa zijaš? Pometaj!“ je zavpil nad njim hlapec. „Kaj vi veste, ki ste mladi, pa še boljše je, da ne veste, da vam vsaj dolg čas ni.“

„Ko tebi, kaj ne,“ ga podraži drugi.

„Da, da, zlati časi po gradovih so minili. Včasih je bilo pa še prijetnejše; tako so nam pravili stari hlapci.“

„Verjamem, verjamem,“ se oglasi leno hlapec na vozu. „Kakšne čase, misliš, imamo pa sedaj, če so zlati minili.“

„Kakšne? Srebrne imamo mi, pa ne bodo dolgo svetli. Bog ve, kaj naše potomce čaka.“

„Železni časi, železni, pa še železni ne, ampak,“ se oglasi fant še vedno naslonjen na metlo.

„— — ampak leskovi,“ reče dolgi hlapec, ki se je zdaj že drugič leno prevalil na slami.

„Pa še leskovi ne, ampak boljše, da molčim,“ pristavi drugi hlapec. „Kaj ste že pozabili, kaj je naredil Napoleon? In to se še povrne . . .“ Hlapec na slami se je boječe ozrl.

„Pst, molči, jezik dolgi. Če bi te slišal Čušperčan, razžene nas ko veter listje v jeseni, tebi jih pa naloži petdeset, pa še po milosti . . .“

„Pa se res nekaj sliši,“ začne stari hlapec. „Zadnjič jo je menda oskrbnik dobro izkupil, ko je hotel za šalo objeti neko dekle . . . Dva dni je hodil z zavezano glavo po gradu . . . Jaz sem pobiral desetino, pa sem videl precej nevoljne obraze. Ljudje se bodo spametovali. Zdaj, pravijo, se kmetje po dolini že zbirajo. Neki berač jih je menda izdal.“

„Brrr,“ se oglasi hlapec na slami. „Ta bo pa slaba za nas. Trde čase nam prerokuješ. Kje je boljša služba ko v gradu. Še do gospoda lahko prideš. Le poglej našega oskrbnika . . .“

„Molči, človek, naj te sliši! . . .“

Vsi so umolknili.

„Res, res, kakor kaže, se bomo še pretepali z uporniki,“ začne zopet stari hlapec.

„Jaz že ne,“ reče dolgi hlapec na slami in se prevali na drugo stran.

„Jaz tudi ne. Naj si kmet pomaga, če si more,“ pristavi drugi.

„Šment, zdravo bi ne bilo,“ opomni tretji.

„Hej, mladič,“ zakliče hlapec na slami fantu, ki je stal še vedno ob metlo oprt in poslušal hlapce, „pokaži z metlo, če znaš držati puško!“

Fant je primeril.

„Ej, ta ni videl Napoleona,“ reče stari hlapec, ko vidi, kako fant nerodno drži metlo.

V tem se je pri vratih pokazala majhna človeška postava in se hotela skrivaj izmuzniti hlapcem izpred oči . . . Stari hlapec je takoj zapazil berača.

„Glej no, Jurko Baja pride; ta je bil v vojski, on ti bo vedel povedati, kako se strelja. Hej, Jurko, sem, sem! . . .“

je vpil beraču in pripomnil: „Ga vidite potuhnjenca, kako mu diši grajska kuhinja.“

Jurko se je ozrl, kakor da ni prej nikogar videl. Bilo mu je zelo neljubo, da so ga hlapci zapazili. A pomagati si ni mogel. Z drobnimi koraki, na videz vesel, v resnici pa zelo nerad, je hitel čez dvorišče in godrnjal polglasno sam pri sebi:

„Ej, vrag naj vas, hlapci, jeduhi nemarni, lenobe lene, hajduki dolgi, da ne daste človeku mirú, da bi se najedel...“ Jurko je hotel najprej zaviti v kuhinjo, potem bi se še le pomudil pri hlapcih, a zdaj: najprvo hlapci. A zameriti se ne sme nikomur, to je Jurko dobro vedel iz svojih izkušenj. Bog ve, čez sedem let vse prav pride. Zato je Jurko hitel k hlapcem, ker so hlapci močni in sitni, dasi je vedel, da ima dvakrat izgubo: prvič bi lahko med tem drugje kaj naprosil, a hlapci ne dajo nič, ampak se samo norčujejo iz starega človeka; drugič bi si lahko postregel v kuhinji in tam zvedel, kar ima zvedeti. A berač mora biti z vsem zadovoljen in potrpeti z vsemi sitnimi ljudmi. Ko bi ne šel, mu pokažejo morda drugič pot iz grada, ali pa bi mu na cesti kje meni nič, tebi nič prerahljali kosti. Sicer pa se je Jurko takoj potolažil in s priliznjenim obrazom stopil med hlapce. Na enkrat je postal tudi na eno oko slep.

„Nisem vas videl; veste, slabo vidim,“ jih je nagovoril. „No, kaj pa imate za Jurka Bajo, bratci po Bogu in po ljudeh? Vsak človek ima kaj za Jurka Bajo:

Dekle da potico belo,
če je dobrega srca,
fant mu da majolko celo —
on pa zveže vkup oba . . .
Jurka Bajo vsak pozna,
ha, ha, ha . . .

Imate pisemčke, pozdravčke, kaj?“ In smejal se je in jih ogledoval z enim očesom.

„Dobro znaš, dobro,“ začne stari hlapec; „pa še od vojske povej, da bodo slišali mladiči, kako je bilo včasih na svetu.“

„Od vojske, od vojske,“ ponavlja Jurko. „Od vojske pa, bratci moji rodni, od vojske vam ne morem povedati. Slišal sem od vojske, videl sem jo, a na vojski nisem bil, pa že dva dni nisem jedel, bratci moji, ne morem govoriti...“

„Tako?“ se oglasi leni hlapec na slami, „kje si si pa nogo zlomil? . . .“

„I, kje, kako si čuden! Povezili so me . . . Tri dni se nisem zavedel, ko so mi vkup zvezali kosti. To so bile bolečine! . . .“

„Kje ste pa ob oko prišli?“ vpraša fant z metlo.

Tudi zdaj ni bil Jurko v zadregi. Vedno si je znal pomagati iz stiske. Rad bi se bil iznebil hlapcev, zato je odgovoril kratko:

„Glej ga no! . . . Krave sem pasel, ko sem bil majhen, pa trda mi je šla. Pa sem si zaslužil kozliča, lepa živalca je bila; pri svojem botru sem ga imel v reji . . . Gre vražji kozlič in me sune z rogom v oko, pa ni očesa več . . .“

„Lažeš,“ zagodrnja leno dolgi hlapec na slami in se obrne na svojem trdem ležišču. Jurko se je delal, kakor da ni slišal hlapčevih besedi, smehljaj se je prijazno in hotel oditi . . .

„Pojdem, bratci, daleč je do doma, počasna je noga,“ je rekel, a eden hlapcev ga je brž vprašal:

„Odkod si pa domá?“

Jurko je pomežiknil, da bi prikriji jezico in potem povedal svojo znano kitico, ki jo je pel otrokom, kadar so ga nadlegovali za pravljice:

Tam sem domá,
kjer se vsak dobro ima,
iz globoke Turčije,
kjer vedno solnce sije,
iz onstran morja,
kjer ni več svetá . . .

„Če pa ne verjameš, pa pojdi pogledat.“

„To je tam nekje v deveti deželi,“ je rekel hlapec, ki se mu je za malo zdelo, da mu berač tako odgovarja. Drugi so se smejali beračevi zgovornosti, on pa ni hotel razumeti šale.

„Da, da, bratci moji,“ jim reče Jurko, „prav tam v obljubeni deželi, kjer se cedi med in mleko, da se vsak lenuh lahko dobrega najé . . . He, he, zdaj pa z Bogom, bratci moji.“

„Ste ga videli,“ je zavpil hlapec na slami in se zopet prevalil. „Hej, fant,“ je veleval fantu, ki je začel že pometati dvorišče, boječ se, da bi ga kdo ne videl, da postava, „fant, stopi v grad, pa povej gospodu, da je že tu tisti upornik, ki smo ga iskali . . . Vprašaj gospoda, če ga naj takoj zapremo.“

Jurko je kar ostrmel.

„Koga, mene?“ je vprašal ves prestrašen.

„Koga pak? Tebe, tebe! Skoro se boš kesal v kaki temnici, da lažeš poštenim ljudem in da z lenuhi pitaš pridne

ljudi, če malo počivajo. Ti si prvi, po katerem je gospod posegel, in zdaj te bomo privrtali, da poveš vse. Ogleduhe bomo najprej obesili, drugi pridejo pa potem na vrsto. Stopi, fant, pa hitro stopi!“ klical je fantu, ki je stal mirno in gledal, kaj to pomeni.

Strah je pretresel Jurku kosti. Slaba vest je pripomogla, da je hitro verjel premeteni hlapčevi laži. Pogrelo ga je po celem hrbtu, kakor da že čuti, kako neusmiljeno padajo po njem korobači in palice. Zdajle bi vendar še ne bil pri volji iti v kako podzemeljsko luknjo, da bi nikdar več ne videl božjega solnca, dokler bi ga ne rešila edina rešiteljica — smrt. Brrr . . . Jurka je oblil mrzel pot in kar pretreslo ga je, da ni vedel, ali mu je tako zelo vroče, ali ga tako zebe.

„I, ljudje božji, saj ste vendar ljudje, pa trpinčite mene starca, ki mu je Bog dal samo še par dni. Kaj jaz vem, kaj govorite . . .“ je začel Jurko.

„Trpinčite, ha, ha . . . Le čakaj, boš kmalu vedel, za kaj si tu,“ se je zasmel hlapec vesel nad beračevo stisko. „Menda mi niti ne verjameš.“

„Kako bi mi mogel kaj storiti, ti bratec moj, ko sem ti vendar nosil pozdrave od dekleta,“ je govoril Jurko s tresočim glasom.

„Ha, ha, kaj tisto . . .“ se je zasmel hlapec. Drugi hlapci so se spogledali in takoj razumeli, kaj hoče hlapec z beračem. Hlapec se je usedel in Jurko se je tako ustrašil, da bi se mu bilo kmalu odprlo slepo oko.

„Kaj nočete rajši kaj slišati od vojske?“ je vprašal proseče in se ozrl po hlapcih.

„A, kdo bo poslušal tiste laži.“

„Kaj laži! Nič laži. Saj sem bil v vojski.“

„Bodi. Prej si pa rekel, da nisi bil.“

„Prej, hm, prej; kaj bi vedno eno gonil; prej je bilo prej, zdaj je pa zdaj.“

„No, dobro. Povej, toda ne laži!“

„Ej, jaz nikdar ne lažem; laž je greh.“ Jurko je menil, da jih bo že kako še spravil v dobro voljo in jih potem preprosil, naj mu prizanesó, ali pa ga bo kak slučaj rešil iz te pasti in iz gotove nesreče. „Mladim ljudem rad povem, kar vem; saj nisem rekel, da ne bom povedal, samo, kaj pa govorite take neumnosti: upornik pa upornik, da se ustrašim tako, že če slišim samo besedo. Potem bi pa kdo mislil, da sem res.“

„Da, da, res si, res. Ti si Jurko Baja; poznam te ko slab denar,“ je zavpil nad njim hlapec, da je takoj utihnil.

Jurko je pogledal z enim očesom vse pričujoče po vrsti.

„I, kaj bi me ne poznal, ko sva že dostikrat skupaj pila, bratec . . .“

„Povej, povej,“ je rekel hlapec in se leno prevalil.

„Ej, vi še ne veste, kaj je vojska. Tudi jaz nisem vedel, kaj je to. To je bila groza, ko se je razširila novica, da gredó Francozje. Mladi ljudje smo takrat trpeli; ej, ko je človek mlad, to je drugače; vidite, bratci, jaz sem star . . . Strah nas je bilo pred vojaško suknjo . . .“

„Kakor tebe zdaj pred ječo,“ je pristavil veliki hlapec.

Jurko je nekaj pogoltnil in zbegano pogledal hlapca . . .

„— ker vojska je bila gotova. Bežali smo na vse strani, župani pa so nas lovili, posebno po revnih so posegli. Tudi jaz sem bežal — pa prepozno. Veste, kadar kdo beži, mora bežati o pravem času . . . Pa so me zasačili še doma, ko sem se ravno mislil zakopati v seno . . . Odtrgam tri deske ob oboju, skočim iz izbe, pa hajdi v goro, le oni za menoj. Skočim v teriško jamo — pa si zlomim nogo —“

„Prej si pa rekel, da so te povozili,“ je opomnil eden hlapcev, ki je verjel temu pripovedovanju.

„I, kaj boš vedno tisto: prej. Zdaj pravim, da sem si tam zlomil nogo, kjer sem si jo, pa mir besedi. Bom vendar vedel, kako je bilo: saj me je zbolelo in dva biriča sta me takoj prijela — pa . . .“

„Kaj boš to? Od vojske nam kaj povej!“

„No, saj . . . Pa sem bil vojak. Dosti sveta sem oblazil. Bili smo se vedno. Včasih smo tekli, včasih pa bežali.“ Jurku so pohajale laži in misli, da ni mogel niti na besede misliti, in na njegov zadnji stavek so hlapci zagnali velik smeh, da se je Jurko prestrašeno ozrl. Zdelo se mu je, da igra na življenje in smrt. Vojak ni bil nikoli; ker pa so hoteli, da jim pove od vojske, moral jim je povedati od vojske, čeprav je prej govoril resnico, da ni bil v vojski.

„Lazil sem, dokler sem imel zdrave noge,“ je jel praviti dalje in premišljal je, kaj bi jim zdaj povedal. A hudo je, če prav v odločilnem trenutku človeka zapusti pamet.

„Ha, ha,“ so se zasmeljali hlapci, „saj si rekel, da si si v teriški jami zlomil nogo.“

Jurko je pomislil. Videl je, da se res ne ujema. Strah ga je zmešal. On je vedel dosti; saj je domá Guza vedno pripovedoval o vojski, a prav zdaj mu ni hotelo prav nič pametnega na misel.

„Kaj?“ je odgovoril hlapcu, ko je zapazil, da se je ujel, „saj so me ozdravili in nogo poravnali.“

„A tako . . .“

„Tako, tako,“ odgovoril je možko Jurko in se pošteno oddahnil. „Na Koroškem smo naleteli na most; bil je ozek in neograjen. Sovražnik je streljal — in noč se je bližala . . . Kaj menite, kaj je bilo? Vse je popadalo v vodo. Jaz pa smuk na hlev, pa sem se zaril — čez dva dni sem si upal na dan, pa sem bil prost.“

Hlapci so se zasmeli.

Jurko je pogledal po obrazih. Ti obrazi niso obetali nič dobrega, kajti hlapec, ki mu je prej žugal, se je držal tudi zdaj resno.

„Ste li čuli?“ je rekel hlapec. „Kje si pa oko izgubil?“

„Ej, to je dolga povest, bratci moji. Imam samo še eno oko, da z njim gledam božji svet. Ko pa sem bil mlad kakor vi, sem imel dvoje oči kakor vi. To pa je bilo tako . . .“

Jurko si je odkašljaj in pomislil . . . A na enkrat so se jeli hlapci razmikati. Hlapec, ki se je valjal na tleh, je šinil za podna vrata, dva sta zbežala za zid, četrti je jel premikati voz, drugi zopet je šel proti hlevu, oni mladič pa je začel pridno pometati. Jurko se je ustrašil in se ozrl . . . Po dvorišču je šel oskrbnik. Jurka je po hrbtu preletela vročina, ker je videl, da pade v novo past, ko se je komaj izkopal iz prve.

„Nesrečen dan,“ je pomislil in se vdal v usodo. Stal je na mestu kakor človek, ki je izvršil ravnokar hudodelstvo.

Oskrbnik je sam pri sebi godrnjal, gledal je grdo in z bistrim očesom parkrat premeril Jurka, ki je v strahu in trepetu čakal, kdaj ga primejo železne pesti grajskih hlapcev; a čudo, nič tega ni bilo.

„Kaj hodite todi?“ je vprašal oskrbnik jezno in stopil trdo pred Jurka.

„Pot me je zanesla v vaš grad, gospod; revež sem, včasih sem dobil miloščine.“

„Odkod?“

„Z Dolenjskega, gospod.“

„Z Dolenjskega; od blizu, ali od daleč?“

To popraševanje je Jurka potolažilo in mislil si je, da morda vendar ne vedo, kdo da je. A zdaj gotovo ni vedel, kaj naj govori: resnico ali laž. Spomnil se je, kaj se je pripetilo zadnjič oskrbniku na Sapu, ko so ga zvečer nagnali s polenjem; če govori resnico, dal ga bo oskrbnik pretepsti,

da bo čutil nekaj mesecev; če pa laže in če oskrbnik zve resnico, pojde mu še bolj trda in kaznen bo še hujša . . .

A časa ni bilo premišljati; odgovoril je torej zmedeno:

„Nič stalnega, gospod; siromak sem brez kočice in doma.“

„Ali ste bili v tej dolini pred nami?“

Jurko je zopet pomislil: Ko bi kaj zvedeli, prijeli bi ga, vrgli v ječo, pa mir besedi. Zdelo se mu je torej boljše, če laže; zato je odgovoril: „Ne. Na nasprotni strani sem bil v Dobrem polju in zdaj pojdem na Dolenjsko na trgatev; vedno okoli, gospod, vedno po svetu, kakor pravi tista pesem . . .“

„Kaj pa govore kaj ljudje?“ je vprašal hitro oskrbnik.

Jurko se mu je smejal že ves čas in ga izkušal spraviti v dobro voljo.

„Kaj govore? Kako mislite, gospod?“

„Ali nič ne veste o upornikih?“ — —

Strelnica z jasnega! Jurko se je skoro sesedel . . .

„O kom, prosim, gospod?“

„O upornikih, o kmetih, ki se upirajo.“

Jurko je naredil obraz, kakor da sliši prvič v življenju besedo uporniki . . .

„Komu naj se upirajo, gospod?“

„Hm, nam, gradovom . . .“

Jurko je zopet čudeč se zazeval:

„Še nikdar nisem slišal kaj takega, gospod. Jaz sem siromak. Kdo hoče govoriti z menoj? A imam dobra ušesa, pa nič takega nisem še nikdar na svetu slišal.“

„Nikdar?“ se je začudil oskrbnik in resno pogledal Jurka ter pomenljivo pokašljaval:

„Mhm . . .“

Jurko je nogo še bolj ukrivil, da bi bil videti še siromašnejši.

Oskrbnik se je ozrl in nekaj pomislil.

„Pa zdaj poslušajte, pa dobro, in če kaj zveste, pridite takoj povedat! Saj ne bo zastonj.“

„Tisto pa, tisto; ko bi kaj zvedel, pa takoj povedat, gospod,“ je obetal Jurko svečano in jel odhajati . . .

Oskrbnik ga je še enkrat bistro pogledal in mu obrnil hrbet; Jurko pa se je delal, kakor da ne vidi nič, in je nizko upognjen šepal čez grajsko dvorišče. Pravzaprav še ni bil na čistem, ali je srečno unesel svojo kožo ali ne; po mozgu ga je izpreletavala groza in vsak trenutek je čakal, kdaj bo zaslišal za seboj kak klic. Vrata so bila

odprta na stežaj. Jurko se je sicer spomnil grajske kuhinje; tudi je čutil, kako dobro bi bilo, da bi si založil svoj lačni želodec, a zdelo se mu je, da ne ostane v gradu, tudi ko bi mu prinesli cele mize polne jedi. Kako lahko povedó hlapci oskrbniku, da ga je berač nalagal. Zato je komaj čakal, da bo prišel do vrat. Ni se ozrl ne na desno ne na levo; in ko je stopil pred grajska vrata, bila je prej kruljava noga takoj bolj ravna in Jurko je zbežal proti cesti.

„Da bi jih,“ je ponavljal in se zdaj pa zdaj ozrl nazaj na grad. „Skoro bi me bili ujeli . . .“

Šele pri znamenju pod klancem si je odpočil od strahú; snel je kapo in nekoliko pomolil . . . Med molitvijo pa se je raztresel in se zamislil . . . Med tem je padal večer in mimo so hodili kmetje s polja domov.

Pozno zvečer se je vračal Jurko po cesti proti domu in s težkim srcem je nesel vaščanom vest, da v gradu vedó za upornike. Stopal je hitro, a precej težko; starost in prestani strah sta mu vzela moči; kapo je nesel pod pazduho in molil . . . Z gorskih cerkvic so se oglašali zadnji zvonci zdravemarije . . .

Po grajskem vrtu pa je nemirno hodil oskrbnik Berto in govoril sam s seboj.

„E, gospod ne pozna kmeta, pa ima to za malenkost. Veliko psov volka ujé . . . Nič jim ni zaupati . . .“

VI.

Prijetno je v veseli družbi. V njej se rad suče i naš potrpežljivi čitatelj in pisatelj sam. Govori se mnogo, pije se in poje; veselo je srce, vesela duša. A v svetu naletimo zdaj na veselje, zdaj na žalost. Gotovo bi vam rajše pripovedoval o veselih mladih ljudeh, o svatbah in porokah, o narodnih veselicah in o ljudeh, ki nam včasih delajo življenje prijetno; pripeljal bi pred vas veselih godcev, polnih dovtipov in smešnic; pisal bi vam o veseljakih, ki pojó ob kupici vina, kadar naredé dobre kupčije — a svet ne obstoji samo v tem . . . Treba je pogledati tudi v temno stran življenja. Mnogo je v življenju mož, borečih se z usodo, mož, o katerih ne govori zgodovina, čeprav so junaki, katerih imena bi ostala pozabljena, da se niso ohranili v ustnem izročilu hvaležnega naroda. Tako je tudi z našimi možmi, ki so se hrabro borili za svoje in drugih pravice. Narod jih pozna, zgodovina ne.

Andrejko je tak mož. Stal je na čelu borečih se, toda omahljivih vaščanov. Bil je pripravljen, žrtvovati vse za svoje pravice. Bilo je to ob času, ko se je budila vsa dolenska stran in ves narod na Posavju, ko se je začel po celi deželi veseli glas: Tlaka je odpravljena! Andrejko je bil eden prvih, ki je porabil priliko in odpovedal gradu desetino in tlako. Upal je, da z dobrim zgledom vzbudi druge, da pridobi vsaj nekaj vasi in da se tako za vselej rešijo grajske gosposke.

Ljudje pa so si razlagali njegovo početje na razne načine. Edini, na katerega se je mogel popolnoma zanašati, je bil njegov sosed Pisik, ki je takoj prvičkrat z Andrejkom vred nastopil pot upornika. Pravda, ki je tekla v Višnji gori zoper oba moža, ker nista dajala desetine, se še ni odločila. Pri vsej omahljivosti in sebičnosti svojih sosedov je upal Andrejko, da se stvar reši srečno, ako vsi slušajo njega. Čakal je priložnosti, da bi mogel z vzrokom nastopiti kot javen upornik. In to je prišlo. Shod kmetov oni večer mu je pokazal, da se da mnogo doseči, vendar so razni pomisleki razjedali možu srce . . .

* * *

Par večerov potem so sedele glave sapljanskih upornikov pri Pisiku v hiši. Bila je burna jesenska noč. Bili so: Andrejko, Pisik, Jerom in Guza. Možje so sedeli zamišljeno in malo govorili. Mnogo so imeli premišljati; saj jim je Jurko povedal, da ve Čušperčan vse . . .

„Nikogar se ne bojimo,“ je ponavljal Guza, „prav nikogar ne; ne Čušperčana, ne Boštjanskega, ne Brinjskega, ne Turjačana; nikogar, tako vam rečem. Jaz sem videl Napoleona in tudi vem, kaj se pravi vojsko voditi. Pa vendar — preveč očito delamo, dokler nimamo moči skupaj. Škoda bi bilo, ko bi si pokazili vse. Najprvo se pripravimo, potem pa, če hočete, gremo nad Turjačana.“

„E, to je še daleč,“ je odkimal Jerom in potegnil nekoliko zamišljeno iz pipe, kakor da se je iz spanja vzbudil.

„Seveda,“ ga je zavrnil Guza, „zato bi ti bil pa Berto skoro odnesel hčer.“

Jerom je molčal.

„Skoro, da smo prenagli,“ je začel Andrejko, „a kaj hočemo? To pot smo začeli in to pot pojdemo naprej.“

„Lahko nas napak pelje . . .“ je rekel Jerom. „Pobiti vrage — najboljšje!“

„A kaj,“ je ugovarjal Pisik in stisnil pesti, „koga se bomo bali? Poglejte te pesti!“ In kazal jim je dvoje trdih, žilastih rok in vpil dalje:

„Drugače bi bilo, če bi bili vsi. Kdo nam more kaj, če vsi eno in isto delamo? Cela vas bo vendar ugnala enega!“

„Tako je, tako je,“ je pritrdil Guza; „to jaz vem, ko smo včasih jemali kako vas z ognjem . . .“

„En človek, ali dva, ali trije niso še nikdar rešili cele dežele; treba je združene moči,“ je govoril počasi Jerom.

„Tudi ti imaš prav,“ mu je pritrdil Andrejko.

„Zato pa držite vsi vkup!“ je govoril Pisik; „če si sami ne pomagamo, drugi nam tudi ne bodo. Slabi časi rodé dobre može. Moja mati je pravila, da je bilo ob turških časih mnogo mož, ki bi se bili skusili s samim Štempiharjem, ki je nesel voz s konji vred na vrh strehe.“

„Jaz pravim tako,“ je začel Andrejko: „Boljše je, da delamo skrivaj in se pripravimo, da ne bo vsak otrok govoril o upornikih; da pa ne bodo rekli, da smo mi sami, ker ena vas je premalo, bomo dobili še nekaj vasi.“

„Če bo le mogoče,“ je pridejal Jerom.

„To bo moja skrb,“ odgovori resno Andrejko.

„Bati se je lastnih ljudi,“ pripomni Guza.

„Kdor izdaja, sam sebi škoduje,“ je odgovoril Andrejko. „Mogoče je vse . . . Kakor vidite, je Čušperčan povzdignil svoje oči. Denar stori vse. Briški bič tudi marsikaj izbije iz trmoglavih ust . . . Zato pa držimo, ker smo že tako daleč.“

„Veste, jaz sem služil Napoleona — ej, da ga ni vzela ruska zima,“ začne Guza. „Tri leta sem ga služil, pa še travo tlačim, in hvala Bogu, grajščakom delam še preglavico. Takrat sem se jaz naučil, kako zvit mora biti človek, če hoče, da kaj doseže. Slaba se ti bo godila, če ravnaš brez premisleka; naredi si tisoč načrtov, izberi pa najboljšega!“

„E, to so težke stvari,“ reče Andrejko in vstane. „Torej dobro. Jaz vam naberem zaveznikov, vi pa delajte doma!“

In Andrejko je odšel nezadovoljen iz hiše. Jerom je zmajeval z glavo in tudi odšel za njim, pa mrmral sam pri sebi:

„Vraga je težko pobiti; bij se pa bij, pa ga še ne pobiješ. Sedem glav ima.“

Guza je stisnil Pisiku roko pa rekel:

„Niso nas, pa tudi ne bodo nas; mi smo za to.“

„Ne, ne, dokler smo še mi pri moči,“ je odgovoril Pisik in zaprl vrata.

Med tem pa je sedel Pisikov Marko pri Jeromu na ognjišču in govoril z Marinko. Pokladala je na ogenj tresko za tresko, da se je ohranil plamen, ki je zdaj vzplamtel visoko nad ognjišče, zdaj zopet slabotno pojemal. Govorila sta čisto vsakdanje stvari in se smejala vsemu svetu.

„Ti boš torej tudi upornik,“ je reklo dekle fantu, ko sta govorila o upornikih.

„Ej, pa še prvi; če je moj oče upornik, zakaj bi ne bil jaz?“

„Ali veš, kaj storijo z uporniki?“

„Hm, prvo vprašanje je, če jih dobijo v roke!“

„Grajščaki so močni.“

„Mi tudi; kaj ne veš, kako je ušel Berto komaj mojim rokam, ko je hotel odnesti tebe.“

„A takih je malo, kakor si ti.“

„Jih pa dobimo; vsa dolina bo dala dosti vojakov.“

„In če pride do boja?“

„Tepli se bomo, da bo veselje; jaz jih imam že cel kup za svojo četo.“

„In če padete . . . če bi padel ti? . . .“

Dekle je umolknilo. Tudi Marko je molčal. Spomnil se je, da to ni nemogoče.

Bum, bum, je potolkel nekdo na vrata. Zunaj se je čul star ženski glas:

„Marinka.“

„Suhoklela je,“ je rekla Marinka; „počakaj, kaj bo neki povedala?“

In šla je odpirat, Marko pa je medtem skrivaj stopil v vežo za vrata.

„Ali si sama, Marinka?“ je vprašala med vrati Suho-klela, stara, suha ženska, z velikim nosom in velikimi očmi. Vsi so pravili, da zna delati točo in da hodi na Klek.

„Sama,“ je odgovorilo dekle, „pa tiho povejte!“

„Lačna sem; mi boš dala košček kruha?“

„Dà, dà, pa brž povejte!“

„Ej, ljubica moja, za jutri nimam niti peščice kaše, niti ričeta, da bi ga skuhala sebi in njemu. Pa je njemu tako slabo; rada bi mu skuhala pšenične žgance, morda bi se kaj pozdravil.“

„Dala vam bom moke, pa brž povejte, dokler ne pridejo oče.“

„No veš, ah, kako sem trudna . . . Kaj pa kuhaš, ko imaš ogenj? Morda li kaj cvreš?“

„O ne, čisto nič.“

„No veš, jaz sem bila v gozdu. Z Vitkom sem govorila. Gorin te ne bo dobil, brez skrbi si. Vitko te je dal pozdraviti. S puško je hodil po gozdu; drugi teden postane grajski lovec in druge ne bo vzel ko tebe. Veš, ljuba moja, tebe čaka še sreča. Eh, tak fant kakor je Vitko. Takega nima cela fara.“

„Kaj je pa še rekel?“ je vprašala Marinka radovedno.

„Ej, kaj pravi fant, ki se briga za tako dekle, kakoršna si ti. Rekel je, da počakaj, da bo skoro boljše, pa da se kaj pokaži. V spodnji hosti te bo včasih čakal, če prideš... Ej, dekle, pametno bodi, grajski lovec ni vsak. Še pozno se boš spomnila svoje druge matere Suhoklele.“

„Že dobro, mati. Pridite jutri zjutraj, ko bom kuhala, dala vam bom vsega.“

„Pridem,“ je zašepetala Suhoklela in izginila v noč, Marinka pa je zapirala počasi vrata.

„No, kaj ste pa tako tiho šepetale? Kaj imaš take skrivnosti pred menoj?“ je vprašal Marko, ko je zopet sedel na ognjišču, kakor da ni nič slišal.

„E, nič; nekaj me je prosila,“ odgovori zamišljeno Marinka.

„Ti si res dobro dekle in radodarna gospodinja,“ jo pohvali Marko, a na njegovem licu ni bilo več tistega vselega smeha ko prej in tudi ona ga je čudno pogledala.

A v tem se je začulo zunaj godrnjanje.

„Da bi te, vražja baba; vedno te je polna hiša,“ je godrnjal Jerom pred vrati.

„Kaj se pa jezite, oče?“ ga vpraša Marko veselo.

„E, nič. Ni mi vse po volji,“ odgovori Jerom; „vse ni, kakor bi moralo biti.“

„Nam tudi ne, oče,“ pripomni Marko in vstane z ognjišča.

„Kaj pa hočemo?“

„Potrpimo; čas prinese vse.“

„Dobro si povedal.“

„Dobro. Lahko noč!“ Marko je odšel in mislil sam pri sebi: torej z grada ima ljubčka!

„Nič mi dosti ne imej opraviti z upornikovim sinom,“ je rekel nato Jerom hčeri; „lahko bo še berač,“ in odšel je spat...

Marinka je pogledala na vas. S trdimi koraki je stopal Marko po vasi in ni zaukal kakor druge krati. Ko je bil že pred hišo, se je ozrl. Dekle si je zakrilo obraz in se naslonilo na okno...

VII.

„Popoldne naj mi bo konj pripravljen,“ je naročil popoldne drugega dne Čušperski gospod svojemu konjskemu hlapcu. Čušperski grajščak je bil danes zeló slabe volje. Ljudje, ki so ga poznali, so rekli, da mu pride večkrat tako. Zato so se bali spraviti ga v slabo voljo, ker je bil ob takih časih strog in brezobziren; nobena stvar mu ni bila po volji; gorje, če bi mu bili tisti trenutek pripeljali kmeta, ki bi se bil pregrešil kaj malega proti pokorščini. Čušperčan v takih slučajih ni poznal šale. Tudi danes je bil slabe volje, pa sam ni vedel, zakaj. Sluga Tinko se je ob prag spotaknil in gospod mu je dal zato zaušnico. Hlapcev ni bilo videti nikjer, menda so se previdno umaknili svojemu strogemu gospodu.

Grajščak je sedel k oknu in se zamislil.

„Dà, dà,“ je dejal sam pri sebi; „vsi skupaj jih bomo.“

Na grajskem dvorišču sta stala dva iskra in neugnana konja. Hlapec je krotil iskri živali in konjski sluga je popravljajl sedla.

Pol ure potem je prišel gospod na vrata. Imel je na sebi obleko, ki je zeló spominjala na stare viteške čase.

S pomočjo svojega sluge zasede gospod konja, sluga švigne na svojega vranca, kopita zadržé po belem pesku in jezdeca izgineta skoz vrata . . .

Nekaj časa potem je vzel grajski oskrbnik puško na ramo in odšel po poti proti pristavi, krog njega je skakal velik pes. Šel je na lov. Pravili so, da ob takih časih rad zaide v dolino na svoj lov . . .

Jezdeca sta oddirjala po cesti proti Boštanju. Ko sta prijezdila na dvorišče, je nekaj hlapcev sprejelo konja v oskrbovanje in Čušpeščan je odhitel v grad.

Grof Blagaj je pričakoval gosta v stari sprejemni sobani, kjer so se svoje dni navadno sprejemali junaki in imenitni gospodje. Grof se ni malo začudil, ko je zagledal svojega starega dobrega znanca v taki „viteški“ obleki, ko je sicer ta vedno govoril, naj se tista stara noša opusti.

Grof se torej ni mogel vzdržati smeha, ki je navadno itak preletaval obraz dobrovoljnega gospoda.

„Ha, ha, saj si cel vitez,“ je rekel in mu podal roko.

Prijatelja sta si dolgo stiskala roke, predno sta odšla v sobo. Kmalu potem se je zibal Čušperski gospod na mehkem starem stolu, kar je menda zeló dobro delo njegovemu razvajenemu telesu, kajti obraz mu je šel počasi na smeh.

Sluge so prinesli vina v majoliki. Stari Blagaj mu je sedel nasproti in gledal svojega dobro rejenega soseda; zdelo se mu je, da je nekaj posebnega pripeljalo Čušperčana danes na njegov grad.

„I, kaj te je vendar prisililo, da si se spomnil starega prijatelja?“ je vpraševal prijazni stari grof. „Bilo te ni menda že od lova tu.“

„Res. Veš, dela je domá dosti.“

Blagaj se mu je zasmel:

„Kaj? Dela? Dela? Zakaj ima pa kovač klešče? Kaj so te hlapci zapustili zaradi tvoje sitnosti, ali so ti kmetje odpovedali?“

„Kmetje odpovedali.“

„Tako? Potem pa: bij, bij!“

„Bila se bova oba; vojna je pred nama.“

„A, zato taka vojaška oprava in navdušenost! Ha, ha, ha! A sovražnik? Odkod prihaja?“

„Sovražnik od vseh strani,“ nadaljuje Čušperčan resno. „Saj veš, kako je, če stojiš sredi upornikov.“

„Torej kmetje se ti upirajo. Res?“

„Ne samo meni, ampak tudi tebi. Na Sapu imata kmete tudi vidva; ti in Brinjski.“

„No, s svojimi bom kmalu pri kraju. Zaprem jih nekaj mesecev, dokler ne pridejo po kolenih pred me, proseč me milosti. In ko pridejo zopet na beli dan, so pohlevni, krotki in pokorni kakor jagnjeta.“

„Kaj bomo zaprli cele vasi?“

„Prostora imamo dovolj. Sicer so pa drugi pripomočki tudi še. Nekoč sem jih — no, kaj bi pravil... Trgajo se nam iz rok, taki glasovi prihajajo od več strani; a mi držimo tem močnejše. Kaka sila jim je? Predobro jim je; ne vedó, kaj bi počeli.“

Grof se je naslonil na mizo in gledal resneje ko sicer.

„Pomislimo,“ je začel Čušperčan, ko je odstavil majoliko in pogladil svoje temnorjave brke; „vse se nagiblje na stran kmeta; če ne držimo sami, nam vzemó vse pravice. Napoleon! Saj veš, kaj je napravil z nami; in kmet ne pozabi. Če nimamo dobrih zagovornikov, lahko se nam zgodi, kar se nam še sanjalo ni.“

„Pustimo — neumnosti,“ je odgovoril popolnoma mirno Blagaj. „Pij, brate, brez skrbi — — —. Velim ti prinesiti najboljšega, take kaplje še nisi pil — in prijatelj vina si menda vendar ostal pri vseh svojih nepotrebnih skrbih.“

Čušperčan ga je hvaležno pogledal in pila sta.

„Ej, včas, pomisli no, včas,“ nadaljuje Boštanjski, ko je izpraznil kozarec, „vrag vedi, kako je bilo včas. Bili so drugačni časi . . .“

„Ej, da,“ pritrди mu Čušperčan.

Moža sta se spustila v prijeten pogovor o mladih časih, ko so živeli še drugače. Vzbujala sta si spomine, smejala se in pila.

„Ej, takrat smo bili mladi,“ ponavljala sta drug drugemu.

Sluga je prinesel novo mero na mizo in naznanil, da sta se grofiča vrnila z lova in da vprašata, ali je dovoljeno pridružiti se. Grof ju je velel poklicati.

Črez nekaj časa je sedela pri polni mizi velika gosposka družba, kajti tudi gospe in gospodične so prišle pozdravljat starega znanca in ljubega gosta. Družba se je hitro oživila. Govorilo se je vse mogoče, samo da se je govorilo. Čušperčanu je vino pregnalo skrbi in se je prepustil dobri volji. Za mala časa so iz njegove glave odšli spomini na mlade dni; pustil je misli na upornike in obdajali so ga že vinski duhovi s svojim plesom. Bil je zgovoren in zabaven in niti z eno besedo se ni dotaknil kmetskih ljudi, ker bi bilo to mogoče nedostojno. Govorjenje se je izpreminjalo v vesel smeh in sam stari grof je začel na zadnje ponavljati pesem:

Hej, bratci, tako
je naše dni b'lo,
kaj maramo mi,
kaj je in kaj bo . . .

Zvečer je zasedel Čušperčan pred gradom konja, a sluga je moral precej pomagati gospodu, ki je bil sicer znan kot spreten jezdec. Med veselim pozdravljanjem je šinil konj s težkim bremenom skoz vrata, ki so se takoj za njim zaprla. Drug drugemu so klicali:

„Na svidenje!“

Oblaki so se grmadili izza Krima in hipoma se je temnilo. Blisk izza oblakov je pospešil pot jezdecema.

VIII.

Drugo jutro se je izprehajal Čušperski gospod po vrtu in z nevoljo prenašal posledice včeraj popitega vina. Po noči je bil padel dež in jutro je bilo jasno. Čušperčan se je spominjal včerajšnjega dne in zmajeval z glavo.

„Kako lahkomišelní ljudje!“ si je mislil. Nič napačnega se mu sicer ni zdelo voziti se takó-le okrog in pokušati vina po gradovih, a zdaj so časi resni. Ali naj čakajo oni kmetov, ali naj kar iz začetka razženejo oblake, ki se zbirajo nad kranjskimi grajščinami? ... Uvidel je, da je treba iskro zadušiti, dokler je še majhna.

Odšel je v grad in naročil kočijo.

Kočijaž in sluga sta pripravljala kočijo in ugibala, zakaj se bo danes gospod peljal, ko vendar najrajši jezdari.

Zapregla sta konje in kočijaž se je naslonil na kočijo. Čudno veselje je preletelo njegovo lice. Vesel je bil, ker je po večletni izkušnji dobro vedel, da se po gradovih hrani mnogo dobrega vina. Ne staralo bi se in ne kisalo, ko bi se gospoda vedno med seboj obiskovala, in ko bi imeli vsi take kočijaže, kakor ga ima Čušperski gospod.

„Čemu starati vino, ko Bog vsako leto novega da,“ je mrmral polglasno.

„V Brinje,“ je zapovedal gospod in vzdramil kočijaža iz sladkih sanj o bodočem dnevu.

Sluga je zaprl vrata kočije in skočil na sedalo h kočijažu. Kočija se je zagugala in zdrčala izpred gradú.

* * *

Brinjska grajščina ni kdo ve kako velika. Skrita je med visokimi smrekami ob robu gozda proti solnčnemu vzhodu ob malem potoku. Znana je bila vsem po lepi legi in trdili so, da ima Brinjski prijetno bivališče.

Brinjski je bil že oslabel mož, starček pri sedemdesetih letih. Bil je iz tistih ljudi, ki menijo, da takoj gospodarstvo propade, če ga prepusté drugemu v roke. Zato starec ni prepustil drugim gospodarstva, dasi je imel že oženjenega sina in je sam komaj mogel hoditi zaradi bolezní v nogah. No, zapovedoval je skoz okno. Sedel je neprestano na stolu poleg okna in zapovedoval družini; pri svoji starosti je imel bistro oko in je bil grozno siten, kakor sploh bolehavei ljudje. Jezil se je vedno in vpil za vsako malenkost, da se je slišalo prav na polje.

Na vrtu, ali — bolje rečeno — pri mizi pred hišo je sedel mladi Brinjski s svojo soprogo in otroki. Rekli smo: pri mizi pred hišo; stari Brinjski namreč ni pustil razsipavati denarja za nepotrebne reči. Divja trta je opletala del zidú in to je bil ves okras grajščini. No, za take malenkosti se sin ni hotel prepirati z očetom. Kadar mu je postalo

dolg čas domá, je šel uživati prirodne lepote drugam. Prijateljev je imel dosti. A v Brinju so imeli malokdaj goste. Ljudje so se bali jeznega starca, ki je včasih odpravil neprijetne znance kar na surov način od hiše.

Kadar pa je starega napadla jezica, ni prizanesel nikomur in vsakega je tepel s palico.

A vendar so v Brinju dobro shajali s starim grajščakom. Največ je seveda pripomogel k temu stari hlapec Anže. Kadar je bil Brinjski prav slabe volje, je nad njim razlil svojo jezico. To je bilo ravno prav, ker je baš Anže bil za njo najmanj občutljiv. Bil je vsemu navajen. In kadar je stal stari Brinjski pri oknu in vpil na vse grlo, na primer:

„Anže, lenuh ti stari, tepec zabiti, da te jaz v roke dobim,“ takrat je stal Anže kje za plotom ali za steno in čisto mirno delal, svoje delo. Imel je tudi to srečo, da je bil gluh. In ko je čez dolgo časa zaslišal gospodovo vpitje, ozrl se je počasi in zamrmral: „Že zopet vpije,“ in pljunil je na tla v znamenje, da mu ni po volji. Mudilo se mu sploh nikdar ni. Ako je videl, da je storil svoje delo, je počival, in če je nanj vpil gospod, je prilezel zaspano iz kakega kota, stlačil pipo in mehur s tobakom v žep, potem pa šel popolnoma mirno skozi dvorišče proti gradu poslušati, kaj želi gospod, dasi so med tem letele nanj vse mogoče psovke: „Idi, idi, stopi, lenuh leni, tnilo leseno.“ Anže je samo zamrmral: „Že zopet vpije...“; in odšel po stopnicah v grad. Včasih se je šlo za malenkosti. Gospod je spravil ves grad na noge. „Kaj je, za božjo voljo,“ so vprašali domačini. „Ej, ali ne vidite, da kokoši sedé v mrvi, da puščajo perje, da živina kašlja?“

Take malenkosti so spravljal gospoda v največjo jezo. A domačini so bili vajeni gospodovega vpitja in so potrpežljivi; saj so mislili, da so starcu leta že šteta...

* * *

Tisti dan se je peljala proti Brinju Čušperčanova kočija. Misliti si moramo, da se domačini niso posebno razveselili, ko je dekla povedala, da se najbrž peljajo gostje.

„Kaj je?“ je vprašal jezno Anže in spravljal pipo v žep.

„I, kaj je,“ mu je rekla dekla, „pripravi se, neroda, da izprežeš, pa bodi, kakor se spodobi.“

„Kaj boš,“ je odgovoril Anže; „kaj nisem dober? Kdo jih pa vabi k nam? Saj tudi mi nikamor ne hodimo sitnosti delat.“ In v srcu je hvalil starega gospoda, ki je tako brez

sitnosti. Gotovo bi bil še kakšno rekel dekli, ki je kar ni mogel, a kočija je že zavila na dvorišče in dekla se je skrila za vežno okno, da bi si vse dobro ogledala.

Čušperčan je mladega Brinjskega dobro poznal, ker je nanj večkrat naletel pri kaki gostiji ali na lovu. S starim pa že dolgo ni govoril. Slišal je večkrat, da je čuden človek, da se z njim ne da mnogo govoriti. Zato je malo čudno pogledal, ko je obstal na dvorišču.

Mladi ga je prijazno sprejel, čudeč se, kaj pomenja ta nenadni obisk. Tudi mlada soproga, ki sta jo spremljala od ene strani deček, od druge pa deklica zlatih las, je pozdravila Čušperčana prijazno kot starega znanca.

„Kako se imate v Brinju?“ je vpraševal Čušperčan in delal globoke poklone.

„Dobro, dobro,“ so odgovarjali vsi. „Kar prisedite!“ je vabil mladi Brinjski.

A glavna stvar Čušperčanu je bila pot k staremu Brinjskemu. Zato se je zahvalil za povabilo in obljubil prisesti potem, kadar opravi svoj posel z gospodom, kakor je imenoval starega Brinjskega. Mladi je bil v zadregi; obljubil je počakati gosta spodaj, a Čušperčan je odšel z lahki koraki po stopnicah v grad.

Na dvorišču je nastalo med tem malo nesporazumljenje. Kočijaž je pričakoval, da ga odpeljejo domači hlapci, kakor je bila doslej povsod navada, v svojo sredo in mu prinesó kaj za njegovo žejno grlo, da se napije po volji. A nič takega ni bilo. Tudi hlapcev ni bilo od nikoder; samo Anže se je približal kočiji in motovilil nekaj s svojo pipo, potem pa začel izpregati, pa precej počasi in nerodno.

„Ali naj denem v hlev?“ je vprašal in začel meriti konje z vajenim očesom. „Pa lep par imaš,“ je menil.

„A, pusti pri miru,“ je rekel kočijaž in konja zopet napregel.

„Pa nič! Glej, kakor da bi ne znal,“ se je jezil Anže, ježno pogledal kočijaža in šel počasi prek dvorišča. Tam ga je dobila dekla in ga neusmiljeno ozmerjala; toda Anže se ni menil ne za njo, ne za druge. Sluga in kočijaž sta sedla v kočijo in čakala — žejna. Prevarjenega kočijaža je minila potrpežljivost, in ko je prišla dekla blizu kočije, da bi si kaj natančneje ogledala, je vprašal predrzno:

„Kaj nimate v Brinju nič pijače?“

„Kaj 'če?“ je vprašal zategnjeno Anže, ki se je bil zopet približal in gledal konje. „Pijače bi rad? Ej, pijače

bo že. Konji naj te nič ne skrbijo; Polona bo prinesla vode s potoka, jaz jih bom pa napojil, da bodo imeli dovolj. Zdaj je živina še vroča. Take vode malo, kakor je v Brinji," in tlačil je pipo in gledal na mimotekoči potok, kjer so plavale race in gosi.

Po tem odgovoru bi človek s kočijažem vred sodil, da v Brinju res nimajo vina, kar pa si je težko misliti pri dobrih razmerah na Dolenjskem. No, stari Brinjski je bil čuden mož.

Kočijaž ni vedel, na kaj bi se jezil. Anže je prinesel od nekod povescmo mrve in jo vrgel pred konje.

„Take ne dobiš, kakor je naša,“ je govoril kočijažu; „dal sem boljše. Gospod je niti svoji živini ne pusti pokladati.“ In zopet je izginil s počasnimi koraki po svoji poti.

„V čudno gnezdo smo zašli,“ je rekel kočijaž in se naslonil, da bi zadremal . . .

Med tem je bil dospel Čušperčan pol vesel k Brinjskemu.

„Klanjam se vašemu visokorodju,“ je pozdravil Čušperčan starega grajščaka, ko je stopil v majhno sobo, ki se ji je videlo, da že jako dolgo ni bila prebeljena.

Starec je sedel pri oknu na svojem starem naslonjaču in nevoljno pogledal na gosta pri njegovem pozdravu.

„No, no, kdo pa?“ je vprašal polprijazno.

Čušperčan je povedal svoje ime.

„A, pri očetu sem včasih bil,“ je rekel Brinjski in pogledal na dvorišče.

Čušperčan je sedel na edini stol, ki ga je videl v sobi. Na steni je visela stara slika čudnega moža, drugega nič.

„Oče je umrl,“ je začel Brinjski. S tem se je začel pogovor.

Čušperčan je povedal, da je oče umrl že zdavnaj, da pa ni bil še nikdar potem v Brinju in da se čudi, da gospoda ne vidi nikjer pri znancih. In začela sta govoriti o znancih, ki mu jih je stari Brinjski naštel celo vrsto, katerih niti polovica ni več živel.

„Ta je umrl,“ je opomnil vselej Čušperčan.

„A, umrl, lejte si!“ se je začudil vselej Brinjski in je zopet imenoval drugega znanca, ki je bil velik njegov prijatelj.

„Tudi ta je umrl,“ je rekel Čušperčan začuden, da niti ne vé starec, da je umrl njegov prijatelj.

„S prapreškimi stricem sva bila zelo prijatelja, a zdaj nič ne čujem o njem.“

„Umrl je, umrl,“ je odgovoril Čušperčan; „dve leti bo tega.“

„Aaa? Dve leti. Glejte, kako pozabim.“ In začel je praviti neko zgodbo iz življenja, ki jo je doživel z njim.

Čušperčana je vse to malo zanimalo. Videl je, da ima čudaka pred seboj, in je iskal priložnosti, da bi začel svoj pogovor, o čemer je bil namenjen. Brinjski je pripovedoval celo zgodbo, imenoval zopet po imenu celo vrsto ljudi, kakor da Čušperčan vse pozna, dasi niti enega ni poznal. No, poslušal je do konca in niti za enega ni vprašal. Ves pogovor se je vršil pri prazni mizi, ki jo je gledal Čušperčan z nemirnim očesom. Gospod je končal svojo povest s stavkom:

„Oh, veste, pa kmete je ljubil ta tepec; Bog mu daj dobro; dober človek je bil, samo kmete je ljubil ta tepec!“

To priliko je porabil Čušperčan, videč da je povest končana in da se je pogovor ustavil.

„Kako pa vaši kmetje?“ je vprašal s poudarkom, da je Brinjski izpremenil obraz, ki se je prej držal na čuden smeh. „Kmetje, menim, kmetje, to se pravi: podložniki.“

„Po zdravju vprašate? No, nič preveč ne mró. Zdravi so ko ribe v potoku — lenuhi. Predobro jim je, ne bijem jih nič; dobro se imajo. Ljubi jih, je rekel prapreški stric, moj prijatelj, in kako jih je ljubil ta tepec.“

„Ne, ne; če so pokorni, mislim jaz,“ ga je ustavil Čušperčan in uprl oči v prestrašenega starca.

„Lansko leto se je uprl eden Blagaju. Blagaj ga je namlatil in zaprl, zdaj je pa mir. Jaz bi vsakega poslal v Turjak na kosilo, ko bi mu padlo kaj tako neumnega v glavo . . . Pa jih je še ljubil; o, ti ubogi tepec! Pa kako brez potrebe vprašate,“ je govoril starec zmešano.

„Tako vprašam, ker nam razni glasovi prihajajo na uho.“

„E, je že mogoče. Ljudje mnogo govore, pa malo mislijo . . .“

„Ne, ne, ni šala. Kmetje so na nogah; upirajo se, meni vam, vsem . . .“

Stari Brinjski je izbulil oči.

„E, e, e — kaj pa mislite — upor?“

„Dà, dà, zato sem prišel . . .“

„Lenuhi, lenuhi,“ je kričal Brinjski, da ga je Čušperčan, čudeč se, gledal in se jel umikati razburjenemu starcu. Starec je hitro skočil s stola, prijel se za glavo, sunil mizo z nogo, pogledal na dvorišče in sedel utrujen zopet mirno v stol, kakor da se je zavedel. Taka je bila

navadno njegova jezica. Zdaj je pogledal resno svojega gosta; njegov obraz je bil popolnoma miren, kakor da se ni nič zgodilo.

„Kam se prav za prav vozite?“ je vprašal z nekakim mehkim glasom.

„Prav do vas sem prišel zaradi te nadlege,“ se je opravičeval Čušperčan.

„Katero nadlego mislite?“

„Upornike!“

„A, skrb brez potrebe — tega ni bilo treba!“

„Hm, kdo ve? Svet je na nogah, marsikaj se sliši, vse je nemirno; veter je prinesel zahodni duh med nas. In — obotavljati se bo nevarno.“

Čušperčan je govoril moško, prepričevalno.

„Hm, molčite! Torej vi ne greste dalje?“

„Moja pot je končana pri vašem gostoljubnem dvoru,“ je odgovoril Čušperčan in poudaril besedo „gostoljubnem“.

„Prav. Takih uslug ne vračam.“

„Torej menite, da je vse pokorno?“

„Moji kmetje še govoriti ne smejo, kar bi hoteli.“

„Hm, da bi ne bilo drugače! Jaz pa vem, da skoro ne bomo sedeli brez skrbi pri mizi,“ je rekel Čušperčan in vstal. Bil je nevoljen za tako slabo plačilo za svoj trud. Brinjski mu je pokazal molčé v kot. Čušperčan se je ozrl in zagledal tam zarjavel meč in nerodno puško.

„Torej greste naravnost domov?“ je vprašal Brinjski in gledal skoz okno.

„Dà,“ je odgovoril jezno Čušperčan in ugibal, na kak način bi se poslovil od tega čudaka.

„Stojte, jaz grem tudi doli; podajte mi roko,“ je rekel starec in se trdo prijel Čušperčana. Brinjski je hodil težko, stopnico za stopnico; stopnice so bile trhlene in razkopane.

Spodaj je čakala družba.

„Dajte vina prinesi,“ ukaže starec ter sede na prvi stol, ne da bi koga pogledal. Dekla je prinesla bokal vina, čisto navadnega.

„Oh, oh, pa kake kozarce, dajte, one lepe,“ ukaže grajščak. Prinesla je dekla druge kozarce, a ne lepše, ampak manjše.

Brinjski je izpil pol kozarca vina, vstal in odšel, ne da bi se menil za Čušperčana. Kmalu ga je bilo čuti na drugem koncu dvorišča, kjer je zmerjal Anžeta zaradi mrve, ki jo je dal Čušperčanovim konjem.

Čušperčan je videl, da je opravil, kar je hotel.

„Oprostite,“ je govoril mladi Brinjski, „pri nas je tako, kakor nikjer . . .“

„Prosim, prosim,“ se je opravičeval Čušperčan; „moja pot je imela svoj namen. Čuje se o nekih uporih.“

„Aaa?“ so se začudili vsi hkratu.

„Gotovo boste kaj čuli; upam, da se še pomenimo,“ je govoril Čušperčan in že sedel v kočiji.

Kočija je zdrčala in kočijaž je jezno udaril po konjih. Čušperski gospod se je ves zadovoljen gibal v svojem sedežu. V Brinju so pa ugibali:

„Kaj hodi sem ta Čušperčan?“

Anže je pobiral ostanke sena na tleh in se jezil nad ljudmi, ki motijo mir po mirnih krajih.

IX.

Podobe, ki smo jih srečali doslej, stojé še dobro v spominu naroda; zato smo jih opisali natančno. Pa pustimo zdaj mogočnega Čušperskega gospoda, kajti on dela obiske na vse strani: jutri gre h grofici v Prapreče, pojutranjem odjezdi na Turjak in povsod ponavlja isto: kmetje so se uprli, uporniki se zbirajo, združimo moči, pobijmo vruga, dokler nam ne zraste čez glavo. In grofje in grajščaki poslušajo novico, se smejejo in govoré o ječah in palicah ter gosté Čušperčana z dobrimi vini in jedili. Ko se napijejo, začnó svojo zabavo in pusté upornike pri miru, ker ni vredno govoriti o kmetih. Na kakšne ljudi naleti Čušperčan pri teh svojih obiskih, nas ne zanima; saj vemo, da so bili gradovi tedanjih časov polni pustih in čudnih prikazni; vse je kazalo, da nekdanjih časov ni več. Predolgočasno bi bilo, govoriti o starih groficah, bolehnih in sitnih, o neumnih mladih grofičih in ljudeh, ki niso nikdar vedeli, kaj se pravi živeti, trpeti, ampak so živeli po čudnih pravicah od žuljavih kmet-skih rok in od zapuščin svojih viteških nekdanjih dedov. Gotovo je pa, da so povsod sprejeli Čušperčana, kot znanega veseljaka, z velikim veseljem, kajti mnogi gradovi so bili podobni velikim grobovom nekdanjosti. Bili so brez življenja; nekdanja slava in sreča je minila; po gričih so se jele kazati razvaline in duh časa, ki je vel z vedno močnejšo uničevalno silo, je pretil uničiti zadnje umirajoče ostanke nekdanje mogočnosti. Gradovi so jeli izgubljati svojo moč in mogočno njihovo zidovje se je pokrivalo, kakor v strahu pred bodočim časom, z zelenjem in travo . . . Vse mine . . .

Vsi so čutili, kaj se bliža, a zanašali so se na moč države. Zato so samo lahkomiselni lahkoživci sprejeli novico o upornikih brez zanimanja, tisti pa, ki so poznali čas, so vedeli, da je to začetek konca.

* * *

Med tem so se sapljanski uporniki gibali tudi po svoje; čutili so oblak, ki se zbira nad njih glavo. Zbirali so se zvečer in govorili o bodoči pomladi ter sklenili z vsemi svetimi končati svojo podložnost do gradú. Vse se je oklenilo glavarja upornikov — Andrejka.

Andrejko je imel svojo hišo v spodnjem koncu vasi; bila je to hiša, ki je kazala boljšega, premožnega gospodarja. Najbližnji sosed mu je bil močni Pisik, njegov najzvestejši zaveznik. Čudna je bila borba upornikov. Začeli so boj z mogočnim nasprotnikom, z lastnimi gospodarji, do katerih jim je bil strah že prirojen. V svojem boju so ostali osamljeni in vse je bilo napeto zoper nje. Zato je vladala po vasi tišina; malo so govorili možje; vsak je mislil na svojo negotovo bodočnost.

Andrejko je posedal domá in prebiral knjige. Čudne skrbi so ga tlačile; vedel je, da lahko vse izpodleti; nesrečnih bo mnogo družin in vsega bo kriv on. Govoril je sicer vedno s prepričanjem in prepričal je druge, da mora biti zmaga na strani upornikov; a sam je dvomil o srečnem izidu, posebno, ko se je spomnil, da stoji vas osamljena v boju za svobodo in da ima ob svoji strani ljudi, na katerih zvestobo se nihče ne more zanašati, kajti malo mož z odločno voljo je mogel roditi ta čas. Bal se je resnega trenutka, ko bo treba nastopiti odločen boj; zakaj vedel je, koliko jih je, ki bodo odvrgli orožje in uklonili glavo... Glavna stvar je bila dobiti zaveznikov; a tudi tu je bila nevarnost; čim več jih bo zraven, tem več bo nesrečnih in pozni rod bo klel ime „Andrejko“. Včasi, ko je sedel zamišljen v svoji skrbi v hiši, je prišla lepa sedemletna hčerka, kodrastih las; naslonila se mu je na kolena in začela z njim pogovor. In govoril je z njo otročarije, božal otroka po licu in po laseh, vmes pa ga je obhajala trpka misel, da lahko zaigra svojo družinsko srečo. In za hčerko je navadno prišel petletni Nejček in se naslonil od druge strani; za njim pa je prišel triletni Vanček, ki je komaj dobro znal govoriti ter se navadno prikopal očetu na koleno. Tako je gledal glavar upornikov srečo svoje družine in peklo ga je pri srcu, ko

so brezskrbno govorili z njim otročje stvari. In on se je pogovarjal in blagroval brezskrbna leta otrok ter jih božal po kodrastih glavicah. Včasih je speklo očeta; odložil je vse tri in šel v kuhinjo k ženi in govoril kaj vsakdanjega. Navadno sta malo govorila; vedela je, da ima skrbi, in smilil se ji je; on pa je bil z njo dober, ker se je bal, da jo potegne s seboj v nesrečo. Zato se je ogibal pogovorom in le včasih je hotel pokazati svojo veliko ljubezen do nje; potihoma pa je prisegal, do osreči in osvobodi vse, vse, da bodo prosti in svobodni. Kadar je gledal svoje tri ljubljence, zazdelo se mu je, da so rojeni hlapci in trpini, in takrat je bila vselej znova ponovljena prisega, da ne odneha, dokler ne bodo svobodni. In v duhu si je predstavljal srečne čase prostosti, ko bo kmet svoboden oral po njivah in srečno, brez skrbi živel v svoji koči, brez nepotrebnih grajskih gospodarjev. Težki trenutki so bili to, polni notranjega boja, ko se je bojevala dolžnost očeta in pa zavest zmožnosti, pomagati zatiranemu narodu.

* * *

Med tem so ljudje mnogo govorili o glavarju upornikov. Daleč okoli so poznali njegovo ime. In pripovedali so, da sedi cele dneve in noči pri „črnih bukvah“ in da dela zveze z vsemi različnimi vragi. Zato so nekateri trdili:

„Če jih nihče ne užene, Andrejko jih bo gotovo. Kdo ve, kaj vse zna. Saj se že tri leta upira, pa mu ne morejo do živega. Kaj mislite, da bi ga ne prijeli, če bi se ga ne bali?“

Drugi pa so zmajevali glave in mislili svoje.

„Če Bog nam ne pomore,“ so govorili resno, „vrag nas ne bo rešil, nikar ne mislite! Andrejko je pa od danes do jutri. Kdo pa ve, kaj mu je že usojeno. Gorje mu, kadar ga dobé.“

Tako so bili prebivalci okolice razdeljeni v dve stranki, a stranka upornikov je rastla in začeli so govoriti glasno, brez strahu; vasovali so v vaških krčmah in po domačih hišah in pretili grajščakom.

Tako sta sedela v glavni obcestni gostilni pri Zaviršku nekega jesenskega popoldne vaški kovač Leščinec in pa kmet Gorin. Pred njima je stal bokal vina, ker je bilo sploh znano, da kovač Leščinec ne pije vina drugače ko iz bokala. Gorin je bil suh človek trioglate glave, štiridesetleten vdovec, dolgega vratu, in znan skopuh. Pri govorjenju je stezaval

svoj dolgi vrat črez mizo in rad opletal s čofom, ki mu je visel od klobuka. Vaški kovač Leščinec pa je bil mož majhne postave, čokat in močan, širokopleč — in sploh, kakor si moremo misliti pravega kovača: usnjat predpasnik, šlape na nogah, temna zamazana srajca, na glavi črna sukнена kapica, zagorel obraz, črne brke in žive oči — tak je bil kovač Leščinec.

Oba moža sta bila v živahnem pogovoru, iz katerega se je posebno slišal močni kovačev glas, ki je tudi pri navadnem pogovoru vpil, kakor da je v kovačnici.

„Kaj boste, šeme vrhovske,“ je vpil kovač, „poglej!“ Pri tem je kovač snel kapico in na glavi se je med črnimi gostimi lasi pokazala dolga raza. Menda ga ni bilo človeka nekaj vasi na okoli, da bi ne bil vedel, da je kovač Leščinec pomagal poditi Francoze iz dežele, ko so jih dolenski kmetje podili od Novega mesta proti Ljubljani, in da ga je pri njegovem prevelikem navdušenju zadela sablja nekega francoskega častnika.

Gorin se je posmejal. Dobro je vedel za kovačevo razo, ki se je z njo bahal pri vsaki priložnosti.

„Glavo bi mi bil preklal, francoski hlačač, da nisem imel ravno kape na glavi. Ej, veš, Kranjci imamo trde glave in trde vratove; nas ne pripognejo kar tako za kratek čas.“

V tem se je kovač zopet pokrtil in spil v dušku velik kozarec vina.

„E, kaj boš neki,“ je začel Gorin; „kaj boste naredili? Nič, da ti jaz povem. Rogovilite, rogovilite, govorite in govorite, nazadnje pa poreče Čušperčan: zadosti imam teh neumnosti — pa boste vsi križem gledali. Le meni verjemi!“

„Kaj pak,“ je začel zaničevalno kovač, „boš pa ti kaj naredil, ki si že toliko. Če smo Francoze, pa bi teh ne?! Ta bi bila lepa! Bodo že videli vruga zdaj, ko se jim je Andrejko spravil na vrat. Ne poznajo nas.“

In kovač je zopet pil, potem pa nadaljeval:

„Seveda, če bodo vsi taki kakor ti, lahko nas bije, kdor hoče; ti bi mu menda še klofute nazaj ne dal, če bi te kdo vsekali za uho.“

„Grajščaku že ne — pa ti tudi ne,“ odgovori Gorin in še bolj stegne vrat črez mizo.

„Kaj? Ti boš govoril, ti? Kaj misliš, da sem šema? Le pride naj, videl bo, če bo dobil klofuto ali ne. E, nismo taki, kakor ste gori po vrhovih. Saj nas je vendar nekaj!“

Pri tem je kovač za mizo vstal in vzdignil svoje močne roke.

„Dosti te je, pa te je še premalo,“ se je smejal Gorin.

„E, tebe še vržem,“ je odgovoril kovač jezno.

Gorin je hipoma skrčil svoj dolgi vrat.

„Saj nisem rekel, da ne,“ je odgovoril ponižno.

Kovač je bil s tem zadovoljen in je izpil zopet poln kozarec.

„Še za bokal boš dal,“ je rekel, ko je videl, da je mera prazna.

„Ne, ne, zdaj boš ti dal.“

„Kaj? Nikdar več ti ne podkujem kobile, če ne daš. Vrag da sitnosti za tri druge.“

„Saj te plačam.“

„A, kaj! Zavirškovka, še en bokal!“

Zavirškovka, ki je ravno stopila v sobo, je s smehljačim obrazom vzela posodo.

„Le daj za pijačo, le daj,“ je rekla Gorinu, „saj si ženin.“

Gorina je to spravilo v zadrego.

„A kaj . . .“ je rekel zmedeno.

„A tako!“ je začel kovač; „ženiš se zopet, krma stara? Jaz se pa ne zmenim za ženske, kar je moja stara umrla. Bog ji daj dobro, meni pa ravno tako!“

V tem je prilezel v sobo Sušec, tiho kakor maček, se usedel v zapeček ter začel ružiti koruzo, ki se je sušila na peči. Sušec je bil povsod domá; spal je danes tukaj, jutri tam; navadno sploh ni spal. Govorili so, da ima luna neko posebno moč do njega in da ga celo noč nosi okoli. Ali je res to ali ne, kdo ve. Res je le, da je Sušec rad po noči lazil okoli, da so nad njim lajali psi in da je navadno po dnevu spal. Jesti je dobil povsodi, kjer se je ustavil, pri boljših družinah se je naredil domačega, prijel včasi za kako majhno delo, sploh pa je živel brez skrbi in brez dela od dobrih rok. No, porabili so ga za vse, posebno za kaka nujna pota, kajti v hitrosti ga ni nihče prekašal. Da je imel v glavni obcestni gostilni pri Zaviršku še svoje posebne pravice in da je bil tam še najbolj domá, je bilo samo po sebi umevno.

Gosta se nista dala motiti od Sušca, saj so vsi vedeli, da mu malo manjka. Sušec se pa tudi ni brigal za ona dva in je delal svoje delo na peči ter užival sladkost in

prijetnost gorke peči. Njegove dolge noge so molele daleč ven iz zapečka in skrčil jih je šele potem, ko je mati Zavirškova zadela ob nje, ko je odprla vrata.

„Zdaj pa le pij, stari ženin,“ se je začel norčevati kovač, ko je točil vino iz bokala. „Zato se tako bojiš za svoje življenje, ko misliš začeti nova zakonska nebesa, ha, ha... Ampak skop si, Gorin, skop kakor suha leskovka. Pa vendar daješ desetino in delaš po grajskih njivah in privoščiš gospodi vse, kar si dobrega poželi. Jaz pa pravim: Sam sebi privošči, sam sebi, drugim pa figa!“

„Neumen si, kovač, čisto neumen,“ je začel Gorin, „pa se upri, če se moreš. Kaj pa bo iz tega. Mi bomo na boljšem kakor vi; le počakajte!“

„Kaj da bi zdaj čakal? Vsem naredim ostnike; kose bomo pretaknili, pa puške popravili; potlej naj pa pride sam hudič, pa se ga bojimo ravno toliko, ko tebe, ki nam nič ne moreš.“

„Pa dajte; pa glejte, da boste vi trpeli, ne mi, ki nismo zraven.“

„E, ne bodo te obesili ne, imaš predolg vrat; še izmuzal bi se jim.“

„Kaj boš zabavljaj, meh kovaški; lej, zdaj sem pa jezen.“
Kovač se je zasmel.

„Povej mi no, kje se pa ženiš. Vidiš, jaz nič rad žensk ne poslušam, potem pa takih reči nič ne vem.“

„E, pri Jeromu imamo nekaj v besedi...“ odgovori nekako nerad Gorin.

„Oho,“ se začudi kovač, „pa imaš dobre oči. Kaj nimajo besede s Pisikom?“

„Beži, beži. Pisik je še trden. Predno dobi sin, preteče še nekaj let. Kaj misliš, da je Jerom gluh in slep? Starec bi rad hčer preskrbel, ker — je že tako, jaz pa gospodinje potrebujem in pa malo v žlahti smo si.“

„Kaj?“ se začudi kovač.

„No, veš, samo v denarju, pa se tako stare stvari poravnajo.“

Kovač se je začel zopet smejati.

„Ne vem, kako bo...“ je začel in gledal s pomižkajočimi očmi na Gorina in si jel vihati brke.

„E, kaj pa misliš,“ se je razhudil Gorin. „Pisik je upornik; od danes do jutri je, pa naj se vzameta, če se imata na kaj.“

V tem je zunaj zarezgetala Gorinova kobilica, ki je privezana za smreko nevoljno čakala gospodarja. Po vasi je pridrdral voz. Oba gosta sta se ozrla skozi okno.

„Oho, Jerom,“ sta zavpila skoro oba ob enem.

„He, Jerom, ustavi no,“ je vpil kovač Jeromu, ki je pa že tako ali tako bil zavil s ceste pred gostilno.

„Kako se žival pozna,“ je menil Gorin; „z Jeromom skupaj orjeva, pa je kobilica takoj zavohala vrančka.“

„Na pij, Jerom,“ je vpil kovač, ko je stopil kmet v sobo. Pili so vsi.

„Tako-le ga bomo, ko bomo nabili Čušperčana,“ je začel kovač, „kaj ne, Jerom? Poglej, tú imaš pa zeta, je pa taka šema!“

Gorin je bil zopet v zadregi.

„Vsak po svoje,“ je odgovoril resno Jerom, ki ni hotel, da bi bila hči nesrečna, ko bi ji gospoda zaprla upornega moža.

„Prav imaš,“ je vpil pol pijano kovač; „saj jih bomo sami, mi, ki smo Francoze ... Če me takrat ni vrag vzel, me zdaj tudi ne bo.“ In zopet je izpil poln kozarec.

„Ampak zdaj, ko bosta v žlahti, pa lahko dasta še za en bokal.“

Gorin ga je neverjetno pogledal.

„Pa naj bo,“ je zavpil Jerom, „saj bo kmalu drugače,“ in udaril je s posodo ob mizo.

„Kdaj prideš?“ je vprašal potem Gorina.

„Bomo že, bomo že,“ je odgovoril Gorin, kakor da noče o tem govoriti.

Zavirškovka je prinesla nov bokal in med moži se je razvnel živ pogovor, ki se je sukalo zdaj pri upornikih in po gradovih, zdaj zopet o ženitvi. Kovač se je upijanil; klical je vse grajščake na boj in še trikrat pokazal razo na glavi. Jerom je po svoji navadi čez nekaj časa, ko se je nabral vina, za mizo zadremal in pozabil na vse; zadnje, kar je slišal, je bila kovačeva pesem o Marmontu, ki so jo takrat še ponavljali ljudje, ki so bili preživeli francoske vojske. Kovaču se je zdela menda zelo smešna, kajti smejal se je, kimal z glavo in roka mu je kar nehoté uhajala po kozarcu. Gorin se je nekoliko vinjen poslovil in vpil Jeromu v ušesa:

„V nedeljo pridemo.“

Jerom je nekaj godrnjal, a razumel ni, kaj vse pomeni; vinski duhovi so mu bili zmešali glavo in v divjih sanjah se je bila pred njim bitka kmetov z grajščaki.

X.

Tisti večer, ko je spal Jerom pri Zaviršku, je zapustil Sušec Zavirškovo peč in jo mahnil proti Sapu. Zavil je v Jeromovo kočo in sedel k ognjišču. Črez čas je prišla Marinka in se nasmejala nepovabljenemu gostu.

„Oho, Sušec, odkod si pa prišel?“ ga je vprašala prijazno.

„Oče je pri Zaviršku.“

„Kaj pa delajo?“

„Spé.“

„Kdo je pa še?“

Sušec se je na široko zasmel.

„Gorin, ha, ha,“ in je pobegnil iz veže. „V nedeljo pride snubit,“ je vpil pri vratih in izginil v noč, kakor da se boji, ker je to povedal. Navadno ni nič govoril; ko je nekoč izdal neke skrivnosti, so ga topli in bili. Zato ni nikdar več govoril, kar je slišal in videl; če je pa govoril, se je zbal, da morda ni bilo prav in zato je bežal in se ustavil šele daleč kje sredi polja in potem ga dolgo ni bilo blizu.

Komaj je Sušec odnesel pete, že so vrata zaškripala in stara Suhoklela je pomolila glavo skoz vrata.

„Ali jih ni, ali jih ni?“ je vprašala pol tiho.

„Ne, so pri Zaviršku,“ je odgovorilo dekle.

„Kaj ne, kako je prijazen človek ta grajski! Pa vzeli te bo; oh, to je dober človek. Meni pusti, da poberem tisto dračje po gozdu, pa celo zimo mi je naročal, da naj te pozdravim. Vidiš, srečo imaš, srečo; jaz sem že vse vedela...“ V tem se je starka priplazila prav do peči, da je pogledala, kaj se kuha.

Marinka je slonela pred pečjo, zrla v ogenj in njen čedni obrazek, nekoliko zagorel, obrobljen s črnimi, kodrastimi lasmi, je čudno lepo odseval v rdečem svitu. Vidno je bilo, da se dekle ne meni za priliznjene besede klepetave starke. Zamišljena je bila v svoje misli. Njen obraz je bil otožen in hotela je biti sama.

„Kaj pa kuhaš, kaj kuhaš?“ je izpraševala Suhoklela in jo prijela za roko. Marinka ji je odtegnila roko in se ozrla v stran.

„Kaj jokaš, revica?“ je začela Suhoklela. „Kaj boš jokala, ljubica, saj prideta vkup, tako gotovo, kakor jaz tukaj sedim,“ in sedla je na stolček. „Vidiš, saj sem ti jaz ko teta, ko mati in skrbim, kolikor morem, ko vidim, da si

sama. Seveda, vsak dan ne moreta biti skupaj, to je že hudo, bosta pa potem, saj mu je Čušperčan v žlahti in doma ima marof. Kaj boš jokala?

Marinka je pogledala zopet v plapolajoči ogenj. V njenih očeh so se blestele solze.

„Ali nisi danes dobila iz malina?“ je vprašala Suhoklela.

Marinka je molče posegla v omaro in dala starki lonec moke.

„Pa se potolaži,“ je rekla Suhoklela in izginila v temo.

Marinka je sedla na stol, naslonila glavo na roke in pomišljala: Ona je hči upornika, on pa je iz grada, to ji je mučilo glavo. On ne sme sem in Bog ve, kaj bi bilo, če bi oče zvedel to ... Poleg tega se bliža boj in snubitev neprijetnega, skopega Gorina ...

V peči je plapolal ogenj in dekle je dolgo slonelo pri ognjišču in si brisalo solze.

Ogenj je pojemal. Po vasi se je čulo fantovsko petje.

Pred hišo je obstal voz. Vežna vrata so se odprla in vstopil je Jerom — pol pijan.

„Izprezi,“ je vpil pastirju in se opotekel čez prag. Usedel se je na prvo klop, ki jo je našel.

„Svatbo bodeva imela, dekle, ha, ha,“ se je smejal Jerom; „po teto pojdem, da pride pripravljat. Le pridna bodi! Prav dobro ti bo. Vidiš, vi imate mladost, mi pa pamet, pamet.“

In vstal je ter odšel v hišo. Marinka pa je pospravila ogenj h kraju in jokaje stopala proti svoji sobici ...

Druge jutro je govorila vsa vas, da je padel Gorin sinoči s kobile in da se je nevarno pobil.

„Še tega je bilo treba,“ je zamrmral Jerom, ko se je zjutraj vzbudil in čul neprijetno novico.

* * *

Vsi sveti so bili pred durmi. Gospodinje so pekle oprešice. Beračev je kar mrgolelo okoli Sapa, da bi zvedeli, kaj delajo uporniki, a videli niso nič posebnega, niti slišali kaj takega, kar bi naznanjalo kak napad na gradove, kar so si že tu in tam po deželi pripovedovali. Dan, ko se uporniki odpovejo zadnji pokorščini, se je bližal, a vse je bilo tiho. Le Jurko Baja je hodil mnogo po hišah; Andrejko je hodil po vasi le do najzvestejših prijateljev. Vse je kazalo, da se bodo začele posebne reči; kmetje so postajali čim dalje predrznejši in z Dolenjskega so prihajali posve-

tovat se k Andrejku. Med tem pa so govorili, da so na Turjaku pripravljene že vislice za upornike. To je povzročilo veliko razburjenost in nepričakovano velik strah. Žene so jokaje prosile može, naj se ogibljejo Andrejka in upornikov; mnogi so se poskrili v svoje kočje, da bi jim ne bilo treba izpovedati svojega mnenja. Zastonj so poslali Sušca pogledat na Turjak; zastonj je Sušec trdil, da na Turjaku ni vislic; nihče ni hotel verjeti. Le najupornejši so pogumno govorili:

„Dobro; poskusijo naj se enega dotakniti, oderemo vse na meh, gradove pa poderemo do tal.“ Vsak dan so druge novice pretresale dolino in vendar je bil dan enak dnevu. Grajskih ni bilo videti in nihče ni vedel, kaj je pravzaprav.

* * *

Proti večeru jesenskega dne sta jezdila znana grajska jezdeca proti Čušperku. Na ramah sta imela puške, vračala sta se z lova. Jezdila sta molčé: oskrbnik naprej in drugi mlajši za njim. Mrak je legal po dolinah in jesenska večerna burja je šumela po gozdnih vrhovih. Oskrbnikove oči so iskale po zraku plena. Na vsaki strani sedla je viselo po nekaj veveric in nekaj zajcev. Ponosno je sedel nad svojim plenom in hotel izbiti še kako ptico roparico iz zraka, a ni bilo videti ničesar. Njegov spremljevalec pa je gledal proti zapadu, kjer je zašlo solnce in iskal z očmi v daljavi, kje leži Sap. Daleč tam se je videla Magdalenska gora in pod goro ob cesti leži tiha vas. Mladeniču se je stožilo in zapel si je polglasno neko pesem.

Oskrbnik je ustavil konja.

„Sicer me pa to jako malo briga,“ je rekel z zopernim, prepirljivim glasom. „Če ste vi neumni, ni treba, da bi bil neumen tudi jaz. Vzeti beraško kmetovo hčer za ženo, to mi ne odide. Za šalo pa si marsikdo lahko kaj privošči, kdor sme.“

Mladenič je hotel jezditi svojo pot dalje in se ni niti ozrl na oskrbnika.

„Stojte!“ je rekel oskrbnik, „rekel sem, da se tudi meni dopade, in to ni vse eno.“

„Rekel sem vam, da ji dajte mir — njej in meni, ker to nikogar nič ne skrbi; če ste vi nesramni, ni treba, da bi bil tudi jaz.“ Ustavil je konja in gledal z jeznimi pogledi na oskrbnika. Rdečica mu je zalila obraz.

„Izrekli ste besedo, za katero vas lahko prekoljem s sabljo,“ je rekel oskrbnik.

„Morda to ni kar nekaj navadnega. Sicer je pa vse eno. Ne bojim se vas nič. Grehov imate zadosti na vesti; ako bi jih hotel jaz izrabiti, dal bi se iz vas narediti hitro drugačen človek. A jaz nisem podel. Ne opravljam in ne izdajam. A dvoje lahko brezpogojno zahtevam: da pustite pri miru mene in da se ne spotikate ob moja pota; drugič, da se ne dotaknete niti z besedo, niti kako drugače nje. Igra, ki se je godila zadnjič na Sapu, je bila vaša zvijača, a meni jako malo po volji. In če mislite, da se boste z njo poigrali — —. Nikdar! Sicer more smrt odločiti med nama.“

„Ha, ha,“ se je zasmeljal oskrbnik, „fante, kaj misliš, da imaš otroka pred seboj. Ta roka se je bila zoper samega Napoleona...“ Govoril je ponosno, izzivajoče.

„To meni malo mar. Svojo zadnjo besedo sem izrekel; sicer ima kmet tudi svoje pravice. Moj namen je: skoraj zapustiti Čušperk in si postaviti domá svoje ognjišče, da ne bom gledal, kaj počenjate tu na račun drugih.“

„Če vam dolgovi dopusté. In golobica tudi še ni ujeta — zato: kakor se meni zljubi.“

„Samo poskusite!“ je rekel mladenič in odjahal dalje. Izpodbodel je konja, da bi se čim prej ločil od tega zlobnega človeka.

„Ha, ha, le leti!“ je govoril za njim oskrbnik. „Otrok je otrok. Brez pameti si, pa se prepiraš z dobrim svetom. Sicer je pa hči upornika: starega zapremo, njo pa tudi, pa boš imel. Ampak — dobro si izbral, a tudi mi imamo oči, ki razločujejo lepo in grdo.“

Sunil je konja z ostrogami, da je stopil hitreje, sam pa je iskal okoli po zraku plena za svojo puško.

Ko je prijezdil naš mladi znanec v grajsko dvorišče, so mu skočili hlapci naproti. Vsi so ga ljubili.

„Glejte, Vitko gre,“ so rekli ter mu hiteli odpeljat konja.

Ime mu je bilo Vid, ljudje pa so mu rekali: „Gospod Vitko.“

„Pripravite mi drugega konja,“ je rekel Vitko hlapcem in odšel v svojo sobo.

* * *

Noč je bila lepa, jesenska. Daleč okoli je bilo vse tiho; iz doline so se čule fantovske pesmi in tu pa tam se je oglasil pes, naj je že lajal na vzhajajoči mesec, ali pa je čutil blizu kakega nedomačega človeka. Mrzla burja se je oglašala okoli gozdov. Črez polje je hitel mlad jezdec, zavrit v črno haljo. Bil je gospod Vitko. Visoki konj je v velikih

skokih tekel po cesti in s ceste dalje čez polje, zdaj po potih in stezah, zdaj zopet naravnost po njivah. Ko se je približal Sapu, je stopil jezdec s konja in ga peljal za uzdo. Privezal ga je med grmovje za drevo, pogladil spehano, vročo žival po vratu v znamenje pohvale in odšel v vas. Tiho je spala uporniška vas; žive duše ni bilo čutiti... Oglasil se ni niti pes. Sence dreves so se stezale po belih stenah in Vitko je strahoma pogledal v temno senčnato grmovje ob poti. Počasi je stopal od hiše do hiše s samokresom v roki. Vrhovi dreves so šumeli mogočno pesem, kot pesem uspavanko spavajoči vasi... Prišel je do Jeromove hiše in se ustavil. Ozrl se je oprezno okoli sebe in potrkal na okno. Okno se je odprlo, on se je vzel na skladovnico butar, ki je stala pod oknom in začel se je tih pogovor. S početka se je Vitko še ozrl kdaj okoli sebe, potem pa je popolnoma pozabil na nevarnost, da vasuje v vasi upornikov.

V tem se je priplazila temna oseba, ki je prej ležala v listju poleg Pisikove hiše, na vogal Jeromove kočice. Nekaj časa je človek poslušal šepetanje pri oknu, potem pa se je priplazil Vitku zu hrbet. Črez trenutek se je slišal močen udarec in Vitko je omahnil vznak na tla ter bolesto zajechal.

Konj je rezgetal pri drevesu in čakal gospodarja. Ura je šla črez polnoč; mesec se je nagnil na pot proti zapadu in obseval nezavestnega Vitka.

Črez nekaj časa je prišla truma fantov. Obstali so ob brezzavestnem telesu in se smejali. V tem sta dva pripeljala konja. Vzdignili so Vitka, ki je polglasno prosil vode. Dvignili so ga na konja in ga privezali s srobrotom. Noge so mu zvezali pod trebuhom, roke pa nategnili na konjske prsi. Velik smeh se je začul. Eden izmed njih je udaril z vso močjo po konju in preplašena žival je planila po cesti, za njo pa se je čul nov smeh. Mesec je svetil na cesto, po kateri je bežal visok konj, nevedoč, kam bi se obrnil. Po vasi pa se je začula fantovska pesem.

„Kam si ga, Marko?“ je vprašal eden njih visokega fanta, ki je stal med njimi.

„Pod kolena, da hoditi ne bo mogel,“ je odgovoril ta in se je veselil svojega maščevanja. Drugi pa so zapeli tisto lepo pesem:

Moj fantič je prijezdil
konjička bela dva,
na okno je potrkal:
Oj dekle si domá?

XI.

„Naprezi mi sirca,“ je ukazal v nedeljo popoldne Andrejko svojemu hlapcu. Postal je na pragu in se ozrl pred se po vasi.

„Treba bo, treba,“ je mrmral sam pri sebi in odšel v hišo. Zunaj je hlapec naprezal konja, si žvižgal za kratek čas in ugibal, kam bo šel gospodar.

Andrejko je oblekel kamižolo, obšito s kožuhovino, in del polhovko na glavo. Žena je pokrila voz s kocem in nanj so takoj sedli trije otroci. Starejši deček je prijel za bič in hotel poganjati konja.

„Kam pa greste,“ je vprašala hčerka, ko se je prikazal oče na pragu. Andrejka je zbolelo pri duši. Vedel je, da je pot, na katero gre, nova pot upornika, da je mogoče nov korak k pogubi.

Konj je nemirno stresal grivo in čakal, kdaj bo stekel po cesti.

„Kmalu pridem,“ je rekel Andrejko ženi, ki je stala poleg voza, in začel devati otroke drugega za drugim na tla. Najmlajši je zajokal.

„Jaz tudi, jaz tudi vózati,“ je jokal in stegoval roke proti vozu. Mati ga je vzela v naročje.

„Ne, ne,“ ga je tolažila, „ata gre sam.“

Med tem je sedel Andrejko že na vozu in si popravljal vajeti. Težko mu je bilo. Mile otročje oči so gledale proseče očeta, da bi jih vzel s seboj... Udaril je z bičem po zraku, ozrl se na družino pred hišo; videl je, kako si je žena utrnila solzo iz očesa — in konj je že zavil za hišo ter ponosno stresal grivo, ki se je vila okoli svetlega velikega komata, ki je bil na eni strani pokrit z jazbečevo kožo. Urno je tekkel sirec in vaščani so gledali ter ugibali:

„Kam neki gre Andrejko?“

Voz je zavil po cesti proti Dolenjskemu. Jasno jesensko popoldne je bilo. Polja so bila prazna, ker je bila nedelja, in kmetje so sedeli pred hišami. Povsod, kjer se je glavkar upornikov peljal mimo, so vpraševali ljudje radovedno, kam da gre.

Globoko med dolenjskim gričevjem leži vas Pot. Tja se je namenil Andrejko. Poznal je nekatere može in vas Pot je bila velikega pomena za uporniško gibanje, ker je ležala že v posesti druge grajščine ter vezala naše upornike z dolenjskimi. Andrejko je čul o bogatem Poberinu in se

je namenil k njemu, ker je upal, da dobi v njem zaveznika. Poznal ga ni razen s sejmov, kjer je Poberin vselej prodajal jarem prav velikih volov. Mislil je, da se potem možje itak sami pogovoré. Ljudje so ravno še prihajali iz cerkve in se zbirali, ko je zavozil Andrejko v vas. Nekaj mož je sedelo na plotu, pogovarjali so se o jeseni, ko so zapazili Andrejka. Nekateri iz njih so ga poznali.

„Kaj pa to pomeni?“ so ugibali.

Andrejko je pridrdral do njih in jih pozdravil: „Dobro srečo!“

„Bog jo daj,“ so odgovorili in gledali, kam bo zavil. Zavil je pred Poberinovo hišo, ki je stala nekoliko na griču in je vedel za njo že od mladih nog, ko mu jo je včasih oče kazal, rekoč: „Glej, tam je pa tisti bogati Poberin.“

„Aha, denarja išče,“ so pripomnili možje, ki so bili vajeni takih obiskov pri Poberinu.

„Saj so včasih rekli, da je Andrejko na dobrih nogah, trden kmet.“

„Stari je že bil, stari, a ta ima svoje muhe.“

Vsi so umolknili, ker si niso upali govoriti o upornikih.

„Kaj pa, če je prišel še k nam dražit?“ je opomnil drugi.

„Je že mogoče. Ta je prava. Saj pravijo, da povsod išče zaveznikov.“

„Bo, bo. A Poberin bo slab zaveznik; če mu plačaš, pa še ne...“

„Neumen je, da se toliko žene za to stvar; počakajmo rajši, se bo že samo pre naredilo.“

„Jaz pa mislim, da ima prav. Eden mora, vsaj nam ni treba. Naj poskusi, naj; morda se bo res kaj na boljše obrnilo; zdaj nam gre prebito trda...“

„On je prav za to; pravijo, da se tudi zastopi na črne bukve in druge take stvari. Nič desetine ne daje, pa mu nič ne morejo. To je poseben človek; mene ali tebe bi že bili zdavna obesili, njega se pa bojé; zato pa dela te prekucije po deželi.“

„Čušperčan jih dobro pritiska. Jaz sem slišal, da je spravil že celo vojsko na grad, da jih bo prijel.“

„Zato je pa boljše, da ne govorimo dosti s tem človekom. Jaz sem slišal, da dobi na svojo stran vsakega, kogar hoče; ima take moči s seboj, da sam ne veš, kdaj se ti zmeša v glavi, pa storiš vse, kar on hoče.“

„Zato nas je tako prijazno ogovoril...“

„Jaz bi že ne hotel imeti opraviti z vragom.“

„Boljše je potrpeti kakor trpeti.“

„Ali Andrejko ne bo odjenjal. Jaz sem slišal, da šmarski kovač noč in dan kuje.“

„Gorje jim, kadar jih primejo, drugega jaz ne rečem,“ je rekel eden in takoj odšel domov.

„Dà, dà. Trpeti moramo. Usojeno je tako, ker smo rojeni kmetje, oni pa rojeni kot gospoda. Vsak po svoje smo zapisani. Tako pelja svet in tako ostane, dokler bo svet stal,“ je modroval drugi med njimi.

„Enkrat bo vendar boljše, če nam ne, pa našim otrokom,“ je ugovarjal tretji.

„Kdo ve,“ je pritrdil prvi, „meni se zdi vedno slabše.“

„Res je taka,“ mu je pritrdil drugi nezadovoljnež. In kmetje so se zamislili. Dobro bi se jim zdelo, da bi bilo boljše; v mislih so prav dajali Andrejku, da dela zánje, a ne hoteli bi z njim skupaj jesti kaše; tako so govorili.

Med tem je Andrejko izstopil pred Poberinovo hišo. Pogledal je zunanost hiše in streho na hiši in videl pred seboj veliko poslopje, ki je pričalo o davni mogočnosti, a o sedanji beračiji ob enem. Dvomil je, da je prav našel, in se oziral po kakem hlapcu ali dekli, toda nikogar ni bilo.

Na drugi strani hiše se je vzpenjal pes na dolgi verigi in zamolklo lajal. Andrejko je hotel izpreči, pa je se rajši pogledal okoli, ali se bo vendar kdo odkod prikazal. Prikazala se je na pragu suha, sključena ženska postava in se hotela takoj skriti.

„Ali je tu pri Poberinu?“ je vprašal Andrejko.

„Dà,“ je pokimala ženska in izginila v hišo, da Andrejko ni utegnil vprašati, ali je gospodar domá ali ne. Privezal je konja za oreh pred hišo, ga ogrnil s kocem in odšel v hišo.

Poberin je sedel v kotu za mizo in bobnal s prsti po mizi. Na sredi hiše pa je stal kmet; vrtel je klobuk v roki in gledal sramežljivo v tla. Oba sta molčala.

„Vi ne veste, očka, kaj je potreba, ko ima človek družino; daj, daj, ti velé, pa vzemi, kjer hočeš,“ je začel kmet, počasi, boječe.

„Pri meni je ravno tako,“ začne Poberin, ne da bi pogledal kmeta. „Nimam, nimam. Od vseh strani me glojejo; zdaj ta, zdaj oni, danes to, jutri ono. Koliko izdam za vsak dan; za obleko, za usnje.“

„Saj sta samo dva,“ opomni kmet.

„Ej, tudi dva porabita, kaj ti veš. Ob vse bom. Pa vsi ste nad menoj. Vsi vpijejo: Poberin ima, Poberin ima.“

Kje pa vendar? Kako ste čudni ljudje; treba je varčevati. Revščina povsod.“

„Storite dobro,“ je prosil kmet in beseda mu je ostala v grlu. „Kmalu vam vrnem . . .“

„Je težko, težko, ljubček moj, saj pravim: ni varno, ni varno; lahko izgubim; kdo ve, kako bo.“

„E, varno, varno; saj nimam toliko . . .“

„Vem, vem, pa vendar: jaz nimam.“

„Vsaj sto dajte.“

„Sto, sto!“ se je čudil Poberin, kakor da je previsoka svota. „Sto, to je že par volov.“

„Saj dobite nazaj; gozd bom prodal, eno telico, a zdaj potrebujem in kje naj se usodim. V stiski sem.“

„Jaz tudi, jaz tudi,“ je govoril Poberin, ne da bi pogledal kmeta. „Ne gre, ne gre, saj pravim.“

Kmet je vrtel klobuk v roki in molčal. Poberin se ni dal omehčati.

„Oha,“ je vzdihnil kmet.

„Ohaaa,“ je vzdihnil Poberin.

„Jaz sem mislil . . .“ je začel kmet in utihnil.

„Časi so taki . . .“ je rekel Poberin.

„Zastonj vendar nisem prišel tako daleč, če ne, mi prodajo domačijo, zapodé družino po svetu,“ je govoril kmet skoro z jokom.

„Vem, vem; beračev je dosti, saj pravim: beračija, sama beračija povsod, kamor pogledaš.“

„Saj smo bili včasi v sorodu . . .“ je začel zopet kmet boječe. „Vašega očeta stric in moja stara mati sta bila vsak iz enega brata . . .“

„Je že mogoče . . .“ je rekel malomarno Poberin.

Kmet je videl, da je vse zastonj. Hotel se je obrniti.

„Ker si ti,“ je začel Poberin, „naj bo, ker si ti. E, deset boš dal od sto in vrnil ob letu, če ne pa veš, kako moram.“

„Deset!?“ se je začudil kmet in takoj utihnil.

„Saj ne silim, saj ne silim; pa ne; kakor hočeš,“ je govoril s smehom Poberin.

„Saj nič ne rečem, saj nič ne rečem . . .“ je mrmral kmet, boječ se, da uniči še to, kar je izprosil.

Poberin je vstal in odšel v drugo sobo, kjer se je kmalu čulo žvenkljanje tolarjev. Poberin je prešteval denar.

Kmet si je globoko oddahnil.

Poberin se je vrnil počasi, s težkimi koraki.

„Torej, kakor sem rekel: po deset,“ je rekel in začel šteti s tresočo roko tolarje na mizo, kakor da so priraščeni na njegove suhe prste.

Zdaj je stopil v sobo Andrejko in obstal pri vratih. Starec se ni ozrl in je metal na mizo tolar za tolarjem, kar je tako prijetno delo njegovim ušesom. Ko je odštel, se je ozrl.

„Ravno prav; boš za pričo,“ je rekel Andrejku.

Kmet je potegnil z obema rokavoma prek čela, kakor da bi hotel izbrisati, če je morda tam zapisano, da je dolžan Poberinu. Odšel je počasi in poltiho ponavljal:

„Lakomnik.“

„I kaj pa ti?“ je začel Poberin v strahu, da je zopet eden tu, ki bi rad denarja na posodo. Poznal je Andrejka s sejmov.

Poberin je bil človek sključene postave, hudih, potuhnjenih oči. Njegova zunanost je kazala izmučenega človeka, a ne od let, ampak od truda, trpljenja in pomanjkanja. Lase je nosil dolge in bril se je malokdaj. Usta so bila nenavadno široka, prav tja do konca čeljusti, kjer sta moleli dve kosti iz obraza. Ves obraz je bil kost in koža.

Andrejko je stal pred starim skopuhom in gledal to telo izmučeno od dela. Sedel je za mizo, kakor pri nas vsak gost, in čakal besede. Tudi Poberin je čakal njegove besede in se prijazno smehljal.

Andrejko je pomislil, ali bi začel z njim pogovor, ali ne. Zdelo se mu je, da, če bi srečal starca kje zunaj na cesti in bi ga ne poznal, da bi mu podaril kos kruha, ali pa celó krajcar; češ: revež je berač. In v hipu se mu je zazdelo, da bi se Poberin ne branil niti kosa kruha, niti krajcarja, ampak bi stegnil tresočo roko in parkrat težko zadihal, kakor človek, ki ima naduho. Okrog so govorili, da se stari Poberin pri vsem svojem bogastvu upogne na poti, čeprav težko, za vsako malenkost, da pobira žreblje po polju, da prinese košček lesa, ali tudi še kako manj vredno stvar domov. „S starim se novo prihrani“, modroval je včasih, varčevati je treba. Vse take stare stvari je nosil starec domov in jih shranil v veži in porabil ob priliki, češ: črez sedem let vse prav pride. Zato so dejali, da gleda zmeraj na tla, da bi kaj našel, in da ima pri svojih letih čudovito dober vid. Drugi pa so govorili, da bo kmalu umrl, ker je to vselej znamenje bližnje smrti, če kdo pobira žreblje po potih, kakor da bi jih pobiral za svojo krsto. A vendar je bil starec močan, nosil je koše, ki bi se jih mladi ne upali,

in opravljal svoje delo brez družine; samo črez naduho in črez starost je vedno tožil, češ: starost, starost, leta, leta, vedno bolj me težé. Sicer je malo govoril z ljudmi. Če je srečal na poti človeka, šel je mimo, ne da bi ga pogledal; gledal je v tla in navadno kaj zamrmral. Govoril je rad o vremenu.

Tako sta si sedela nasproti ta dva moža. Andrejko se je med tem ozrl nekolikokrat po starinski sobi; videl je slabo pobeljeno peč in se čudil, da nima Poberin lončene peči, kakor je v navadi; nad pečjo sta se križali dve palici, ki sta nosili polico. Na policah je viselo nekaj starih cunj, na polici so stale latvice z mlekom, po stenah pa je zapazil razobešeno vse polno stare šare, podkev, verige in drugih reči, ki jih je bil Poberin nanesel domov.

Obema je bilo nekako čudno. Poberin je začel bobnati po mizi in zdaj pa zdaj pogledal na Andrejka, češ: kaj hoče pri meni ta človek? Andrejko pa ni mogel kar s svojimi skrivnostmi na dan.

„Vidiš, tako je zmeraj pri meni,“ je začel Poberin, „daj, pa daj!“

Andrejko je zmignil z roko, kakor bi hotel reči: da, tako je, kaj si moremo pomagati.

„Seveda, ljudje potrebujejo drug drugega. Kam se naj obrnejo. Revščina je,“ je rekel potem.

„Revščina je, revščina. Pa vsi nad me! Ob vse bom.“

„Saj plačajo . . . Vi storite dobro delo.“

„Predober sem,“ začne Poberin in pogleda na Andrejka, da bi mu pritrdil. A Andrejko je gledal skoz okno na konja. Videl je, da mu nihče ne prinese povesnega sena.

„Dolgo te že nisem videl,“ začne Poberin.

„Dolgo že ne.“

„Na semnju sem te videl. Z očetom smo bili znanci.“

„Dà.“

Nastal je molk.

„Kako se imaš,“ je začel Poberin, ki se mu je vendar čudno zdelo, kaj hoče Andrejko pri njem. „S starim, saj pravim, smo bili znanci, dober gospodar je bil; včasih sva barantala. Pa je umrl, starost stara, menda je bil nekaj starejši od mene. E, starost, starost . . . Praviš, da se imaš dobro,“ je nadaljeval Poberin, ne da bi mu bil Andrejko kaj odgovoril.

„He, he,“ se je smejal, „saj sem vedel. Kakor stari. Prav se znaš obrniti.“

„Dobro, dobro,“ je pritrdil Andrejko s smehom. „A vi, kaj počnete, kako?“

„E, slabo, slabo, saj vidiš,“ je tožil starec. „Delamo, delamo . . . Skoro smo dodelali. Omlatil bom ajdo prihodnji teden, pol kozolca je imam.“

„Dosti je to. Je li bila lepa?“

„Prav lepa. Imam še stare, da ne vem kam z njo. Saj vidiš: sama beračija.“

„Jaz je nimam. Skoro bi jo kupil.“

Poberinu je padlo v glavo, da je prišel Andrejko kupovat ajdo. Pomislil je takoj, kako visoko jo bo cenil, in zraven gledal na Andrejka ter si mislil: Nisi očetov; zapravljivec si; še žita si ne pridelaš. Potem pa je takoj začel tožiti:

„Slaba je letos. Ljudje tožijo. Žito se bo drago prodalo; skoro ne bomo imeli kaj jesti; ne vem, kaj bo, če ne bo boljše.“

In zopet je bil molk.

„Ajdo bi ti prodal, seveda,“ začne Poberin.

Andrejko ni hotel nič slišati o ajdi in je izkušal začeti pogovor.

„Vi ste še trdni. Koliko let štejete?“

„Ah, trden! Leta, leta! Šesti križ leze na pleča. Hudo je. Po čem bi plačal? Pravijo, da so v Ljubljani visoke cene.“

„Ne vem,“ je začel Andrejko. „Kdo pa je bil ta dolžnik?“

Poberin se je ustrašil, da je morda Andrejko prišel po denar na posodo, ali pa da bi kupil ajdo na upanje; zato je zopet začel tožiti:

„Vedno so nad menoj. Vse mi vzemó.“

„Saj vam vrnejo; a koliko jih je, ki nič ne vrnejo, kar vzemó,“ je začel Andrejko, da bi napeljal vodo na svoj mlin.

„Saj to je hudo. Ljudje so nepošteni, lopovi so. Kaj praviš, da mi ne bodo . . .“

„Ne, tega ne pravim. A drugi, menim, odnesó in ne vrnejo — grajščaki in gospoda.“

Poberin, ki je bil prej v strahu, da zvé o kakem nepoštenem dolžniku, je odprl oči in čudno pogledal Andrejka, da si upa govoriti tako o gosposki.

„Gospoda, res, ima svoje pravice,“ je rekel boječe.

„Ima pravice, ali pa ne. Tudi mi imamo pravice, pa jih nočemo poznati.“

„Jih imamo? . . .“ je ponovil Poberin.

„In proti vsem pravicam nam jemljó, zato so slabi časi.“

„Dà, vse mi odnesó z njive.“

„Ali mislite, da se ne dá pomoči?“

Andrejko je povzdignil glas in nepremično gledal na starca, ki so mu oči tudi obstale na resnem Andrejkovem obrazu. Pomislil je, kaj misli Andrejko s tem.

„Pomoči, pomoči,“ je ponavljajal in ni mogel pogledati v stran. „Včasih so si izkušali pomagati, pa, pa . . .“

„Pa si niso pomagali . . .“ je pripomnil Andrejko.

Poberin je prikimal.

„In jaz sem si tudi opomogel . . .“

„Ti si si . . .“ je vzkliknil Poberin, kakor da se je nečesa spomnil, in njegove ostre oči so bile uprte v Andrejka, ki ni izpremenil obraza.

„Saj sem slišal, da si . . .“ je rekel zopet starec in umolknil. Postalo ga je strah pred upornikom. Kaj, če bi zvedeli, da je bil pri njem. Ljudje so hudobni; želé mu škodovati, si je mislil.

„Dà, dà . . . Imamo svoje pravice in svoje moči. Vsi smo eden, kar nas je in kar nas še pride,“ je govoril ponosno Andrejko.

Poberin je molčal.

„Jaz nisem obupal in vem, da ste vi tudi upornik . . .“

„Kaaaj?“ je zakričal starec in vstal.

„Upornik ste v mislih, čeprav molčite. In prav imate. Slab je, kdor se boji.“

Poberin se je sesedel. „Vrag je ta človek,“ je pomislil in ga gledal obupno.

„Kaj se bojite?“ je začel Andrejko z istim obrazom, s prezirljivim smehom; „mi se zbiramo in kadar se zberemo, vstanemo iz svojih skrivališč. Takrat bomo pokazali svojo moč. Kmalu bo vsa Dolenjska na nogah, a vi se upirate in ne dosežete ničesar.“

„Kaj govoriš!“ je planil starec na noge in se tresel od strahu.

Andrejko je sedel mirno; uvidel je, da s strogim nastopom tudi kaj opravi . . .

„Nič. Kaj pa ne sedite? Vidite, vsi ste z nami; zakaj pa z nami tudi ne delate? Sad našega truda boste vsi radi uživali. Kar bo kdo pridelal, bo njegovo; cesarju da, kar je cesarjevega, in nihče vam ne bo povrh jemal še desetega snopa v razstavki. In kmalu bodo tu boljši časi.“

„Kam se pa voziš?“ je vprašal Poberin nekoliko pomirjen, da bi spravil gosta iz hiše.

„Nikamor. Prišel sem vas vabit na veselje. Zberite se s sosedi in spomladi pokažemo gradom roge; desetine pa ne damo po vseh svetih nič več.“

„Obesili te bodo, vrag; saj sem slišal,“ je rekel Poberin, kakor da se je še le zdaj zavedel, da je v svoji lastni hiši in da lahko izpodi Andrejka kakor ljudi, ki so prišli prosit na posodo.

„Jaz ne vem, kaj se potem bojite, če se jaz ne; kar daste gradu, daste po krivici, ker nimajo več pravic jemati od kmetov.“

„Nimajo pravic? . . .“

„Nimajo; zato je zdaj čas, da porabimo svoje pravice. Že tri leta dajete po nepotrebnem; oni se vam smejejo, vi pa tožite o slabih časih. Saj dajemo fronke; kaj bomo potem dajali še desetino in delali tlako?“

„Ti si hujši ko vrag,“ je rekel Poberin in oči so se mu svetile. „Varuj se, da te ne ubijejo . . .“

„Ne bojte se, preveč nas je.“

„Prav je,“ je začel z dobrohotnim glasom Poberin, „ti si ptič. Le dajte jih.“

„In vi ste z nami. Bogati kmetje morajo najbolj pritisniti; njim gre ob največ.“

„Jaaaz?“ se je začudil starec; „jaz sem berač, pa rad sem pokoren, samo . . .“

„Dà, vi morate, in sicer vsa vas.“

„O ti moj Bog, ne kriči mi tako!“ je govoril Poberin skoro z jokajočim glasom; „dva mernika pšenice, več ne nesem, pa naj se bijem?“

„Ne bojte se, saj se ni treba biti. Samo naši bodite, naši!“

„I, saj praviš, da sem,“ je rekel Poberin in se boječe ozrl.

„Torej ne dajte več desetine v grad!“

„Kaj veliš, Andrejko? Jaz svoje sive lase v ječo, svojo staro glavo na vislice, svoj stari hrbet pod palice?“

„I, saj to delamo vsi; kdo nam kaj more?“

„More, more; pobesijo vse . . .“

„Niti las se nikomur ne skrivi, ker nas je mnogo. Sami sebi nočete dobro; obvarujte se škode; pomislite! . . . Cesar je z nami . . .“

Poberin se je ozrl. V tem trenutku so se odprla vrata in v sobo je pogledala tista dolga suha ženska, ki jo je prej videl Andrejko na pragu. Uganil je, da je Poberinka.

„Delo me čaka; poglej, noč bo,“ je rekel Poberin vesel, da se iznebi tega človeka.

„Torej velja, očka!“

„Velja . . .“ se je smejal starec. „Ali ajde ne boš vzel?“

„Ne bom. Torej en upornik več,“ je rekel Andrejko in vstal. Poberin ga je potiskal proti vratom in nekaj šepetal. Prosil je Andrejka, naj nikomur ne pove, da je upornik in da ga je danes obiskal.

Zunaj je bil že večer. Stara Poberinka je jezno gledala na Andrejka, češ, da je zopet eden odnesel nekaj denarja.

Sirec je med tem popasel travo okoli drevesa in veselo vzdignil glavo, ko je zagledal gospodarja.

„Glej, koliko mi je popasel,“ je opomnil skopi Poberin.

Andrejko je ponosno obstal pred hišo.

„Upornik,“ je rekel glasno in s smehom, pogledal Poberina, ki se je hotel od strahú sesesti.

„In vsa vas, to so sami uporniki, pa nihče nič ne reče!“

Med tem je Poberin že odvezoval konja, da bi se Andrejko čim prej odpeljal.

Pa kakor je že navada, da, kadar se posebno mudi, ti vse rado nagaja; kadar hočeš hitro kaj najti, gotovo ne najdeš, tudi če je pred nosom; ravno tako je bilo tu. Konj je bil med tem zapletel oje med neka bruna pred seboj, in ko je Poberin potegnil, je videl, da se je izgubil na koncu žrebelj in da se je veriga iztaknila.

„Prinesite mi žrebelj,“ je rekel Andrejko.

„Ne vem, če imam; se reče: mogoče imam, pa veš, žrebelj stane, kovač je drag . . .“

„A, kaj, žrebelj prinesite, da popravim,“ je ukazal Andrejko resno.

Starec je izginil v vežo, odkoder se je vrnil čez dolgo s starim žrebljem in s skrhano sekuro; oboje je menda kdaj našel na cesti.

Andrejko je udaril po žreblju, žrebelj se je skrivil.

„Boljšega prinesite,“ je ukazal Andrejko jezno.

„Nimam, lej ga, žrebelj stane, kovač jih dela.“ In izginil je v vežo, odkoder se je pozno vrnil. Med tem je Andrejko gladil konja in mu govoril, da dobi doma ovsa . . . Poberin je zopet prinesel star skrivljen žrebelj. Udaril je po njem s sekuro, žrebelj se je zopet skrivil.

„Pokažite, grem sam ponj.“

Sključeno in jezno je stopal Poberin in pokazal v veži kup žrebljev. Izbrati ni bilo kaj. Andrejko je vzel žrebelj in popravljaj.

„Vidiš, mi škodo narediš,“ je govoril Poberin, ki mu je bilo žal po žrebljih.

In tako sta popravila oje in sirec je nestrpno stal pred vozom.

Poberinka je jezno gledala na pragu.

Poberin je sključil hrbet.

„Pa se dobro imej,“ je rekel, kakor da je ujet v past.

Andrejko je ponosno sedel na voz in pogledal pomenljivo na Poberina. Švignil je z bičem po zraku. Konj je zletel.

„Vidimo se še! Zdravi!“ je zavpil v slovo Poberinu, ki se je takoj začel bati, kdaj pride zopet ta upornik v njegovo hišo. Vas je bila mirna, jesenska noč je padala na polje.

V sladke sanje se je spustil glavar upornikov in gledal nepremično, kako se giblje na sirčevem vratu veliki komat, obdan od črne konjske grive.

„Trd je starec,“ si je mislil; „treba jih bo še prijeti.“ In začel si je brneti neko pesem in gledal v mračno daljavo. Voz je drdral naprej po potih, po cestah, ob njivah in travnikih in daleč za gozdnimi vrhovi so se kazali zidovi starih gradov.

„Pogumen je ko lev,“ je mrmral Poberin, ko je gledal za vozom; „upa si na glas govoriti o rečeh, o katerih si včasih še misliti nismo upali. O svet, svet! . . . Tak je kakor njegov stari; ne miruje, dokler mu ne odstrižejo glave.“ In po glavi so mu šumele tiste strašne besede: Tudi vi ste upornik. In stresel se je pri tej misli in premišljeval, kaj bi storil, da bi se rešil . . .

XII.

Jesensko solnce je sijalo drugi dan po cesti in voz je drdral enakomerno naprej. Sirec je dvigal glavo in obračal ušesa, da bi slišal gospodarjeva povelja. Toda Andrejko je sedel tiho; pustil je konju vajeti in bič je položil ob sebi. Andrejko se je bil zopet napotil z doma. Težko ga je strpelo domá. Videl je čudne, vprašujoče obraze in od nikoder niti ene besede. In bolelo ga je in hotel je, da bi ga ona prosila: Pusti, odnehaj! A trpela je, vabila otroke k očetu in mu jih devala v naročje. On pa jih je božal in se z njimi pogovarjal in je razumel, zakaj se ga tako oklepajo . . . In vozil se je, kakor bi bežal sam pred seboj. Zdelo se mu je, da so vsi dvomi sami strahovi, ki se včasih prikažejo človeku,

zato ker je boječ in jih hoče videti in jih vidi v vsakem kotu ob cesti. Nevredno se mu je zdelo, da bi mož ne izvedel do konca, kar je s takim prepričanjem začel. In zdaj, ko je že vse na nogah . . .

„Hijo, naprej,“ je zakričal konju in konj je stekel hitreje. In ljudje so na polju obstali in gledali za njim ter govorili o upornikih. Ugibali so, kaj bo iz tega, in pravili svoje čudne reči, ki so jih slišali od drugih.

In bilo je kakor po navadi. Ob cesti se je zasvetila bela hiša in pred njo možje gostje. In vsi so zavpili:

„Hej, Andrejko, ustavi!“ Vzbudili so ga iz njegovih sanj, pogledal je na može, potegnil vajeti in konj se je ustavil. Hišni hlapec je sprejel sirca v hlev in može so polpijani od vina in veselja posadili Andrejka med se.

Gostilničar Mihovec je hodil vsako leto v Metliko po vino in može so vedeli, da ima on najboljšo pijačo. Cele dneve in noči so takrat prepili vinski bratje.

Danes so poskušali nova vina; bil je še mošt, saj je bilo še štirinajst dni do svetega Martina.

„Dober je letos, dober; le dajmo ga, saj je po ceni,“ so govorili vsi križem.

Mihovec je vstal izza mize in prepustil svoj prostor Andrejku. Vsi so ga radostno sprejeli:

„Bog te sprimi, Andrejko,“ so vpili in mu molili kozarce prav pod usta in silili:

„Pij, Andrejko, pij; ti zlata duša, ti upornik vseh upornikov, pij, da smo vredni imeti te med seboj!“

Andrejko je stal in gledal navdušene može.

„Kar nič več ne prideš med nas, kakor včasi, saj veš takrat, ej, ko smo ga, tisto hrvatsko starino . . .“ mu je govoril Mihovec.

„Vem, vem, a zdaj ni več »včasi«,“ je govoril Andrejko resno in še vedno stal.

„Za nas je še vedno ko včasi; ti imaš pa zdaj menda druge komedije,“ je rekel s smehom trebušast majhen mož, ki se mu je na nosu poznalo, da mnogo pije.

„I seveda, včasi so bili drugačni časi; saj je že vino dražje, kaj pa hočemo,“ je rekel Mihovec.

„Sedi no, sedi,“ so veleli vsi ob enem, ko so zapazili, da Andrejko še vedno stoji.

Dobro bi bilo opisati vso družbo, ker ljudi ne spoznamo takoj po licu in ime je prazna beseda. Kaj bi pomagalo, če bi vam povedal, da so sedeli pri mizi Vrančev Peter iz

Zavitja, Klopec, Bišter, Sovatič, Žemoklén in še drugi s svojimi imeni, a spoznali jih bomo počasi med pogovorom.

Andrejko je prijel kozarec in napil:

„Na vaše zdravje, možje!“

„Bog te živi!“ In vzdignili so kozarce in trčili. Andrejko je pogledal vsakega posebej. Debelega Klopca je poznal že od prej; Žemoklén je bila prikazen, kakoršnih vidite v vsaki gostilni, Sovatič pa je bil nizek kmet, koščenega obraza. Nenavadno je Andrejku ugajal Vrančev Peter. Stegnil se je črez mizo in takoj se je videlo, da ni pijanec. Bila je to dolga suha postava brez posebnih potez na obrazu. Sedel je v kotu, govoril malo in pritrjeval na desno in levo. Bišter je sedel ob njem; bil je to mož hudega babjega jezika, vroče krvi, ki je zavrela pri vsaki malenkosti. Nikdar mu ni pošlo besedi; prepiral se je z vsakim in vsako malenkost je porabil za vzrok prepiru, pri katerem je navadno skočil na mizo in od tam v obraz svojemu nasprotniku. Zato je imel na čelu znamenje, ki mu je ostalo, kar ga je bil nekdo pri taki priložnosti udaril z bokalom po glavi. Tudi pol levega ušesa mu je manjkalo; odrezali so mu ga bili nekoč, ko se je stepel na semanji dan. Videlo se je, da je imel tudi danes prvo besedo, kajti debeli Klopec se je smejal, kakor da je rojen samo za smeh. Žemoklén in Sovatič sta samo poslušala, Vrančev Peter pa itak ni nikdar dosti govoril, ker je bil domá s Police, in to je znano, da Polica ne rodi zgovornih ljudi.

Pri drugi mizi je sedelo troje kmetov; enemu se je poznalo, da je črevljar. Vsi so prišli in trčili z Andrejkom.

Andrejko je izpraznil kozarec do dna in vino ga je razvedrilo.

„Kam si se pa namenil?“ so ga vprašali.

„K Bogatcu v Goričice . . .“

„Do večera še lahko prideš.“

„Pa kaj je zdaj vendar? Saj vodiš neke upornike,“ je začel Mihovec; Klopec se je smejal.

„Dà, uporniki smo; kaj ni prav?“

„O, prav, prav,“ je pritrdil hitro Bišter. Vrančev Peter je prikimal.

„Ali boste z nami?“ je vprašal Andrejko. Vsi so molčali.

„Seveda bomo, seveda bomo,“ je začel Bišter; „samo, da poveš, kako in kaj.“

„Zakaj pa ne,“ pritrdi Mihovec.

Vidite, tako je človek pozabljiv. Goste smo opisali, gospodarja pa ne. Koliko oseb smo že srečali v naši povesti, na potih, ki jih hodita Čušperčan in Andrejko. Vsak je imel kaj posebnega; na tem nam ne ugaja to, na drugem ne drugo. In vse povemo po pravici in presodimo, kako in kaj, kakor je to naša navada. Toda menili smo, da si naši čitatelji sami mislijo, kakšen je bil oče Mihovec. In gotovo so uganili. Bil je, kakor so navadni dobrovoljni gostilničarji, možje starega kopita, ki se razumejo na dobra vina in na kupčijo. Ako mu ne štejemo v zlo, da je bil lepo rejen in okrogel, nimamo na njem kaj najti, kar bi ga ločilo od drugih gostilničarjev, dobrovoljcev; kajti tudi on se je dobro razumel na dobra vina in na kupčijo.

„Dobro, možje,“ je rekel Andrejko in poudarjal besedo „možje,“ na kar je Bišter prikimal; „izpijmo ga na srečen konec!“

Kozarci so zažvenketali in vsi so izpili do dna in vpili:

„Na tvoje zdravje, Andrejko, zlata duša, upornik vseh upornikov!“

„Torej vi ste z nami. Kaj je znamenje zaveze, veste. Tlaka in desetina sta proč.“

„Tlaka in desetina sta proč,“ je ponovil Bišter in Vrančev Peter je prikimal.

„Tako je,“ so vsi pritrdili.

„Ti boš zmagal, če nihče; poznamo te,“ je rekel Bišter.

„Boga mi! Jaz upam, da gremo do zmage. Eno je potrebno: sloga. Vsi kmetje smo eno. Kmet s kmetom!“

„Kmet s kmetom,“ je ponovil Bišter, „na to se pije.“

„Na zmago, na zmago,“ so vpili, trkali in pili, potem pa obsedeli, kakor človek, ki je ravnokar storil greh.

Klopec se je smejal.

„Kako pa misliš, da to pojde?“

Andrejko je povedal, kako misli. Njegova beseda je bila, kakor vselej, prepričevalna in vsi so ga gledali in mu pritrjevali. Vrančevemu Petru so se kar sama odprla usta na stežaj. In ko je končal, so trkali na pogin grajščakom in kazali v vpitju svojo navdušenost, tisto vinsko navdušenost, ki z vinom tudi izhlapi.

„Možje, v naših rokah je naša sreča,“ je nadaljeval Andrejko, „naša bodočnost in svoboda naša in naših otrok. Da bi se dalo vsakemu dopovedati, da bi mogel vsakemu izliti svoje misli v glavo in srce, stojimo v nekaj dneh svoji

na svojih tleh. A mi smo omahljivci; suženjski, hlapčevski duh nam je prirojen — in to je najhujše.“

„To je najhujše,“ je pripomnil Bišter.

Drugi so molčali. Celó Klopca se je zresnil obraz. Vrančev Peter je nemirno sedel v kotu, iztezal je vrat in nekoliko zmoten od vina je vstal.

„Kaj zahtevaš od nas?“ je vprašal svečano.

„Možje bodite, ki si upajo glasno govoriti, kar mislijo.“

„E,“ je začel Klopec, „pusti grad pri miru, da te grad pri miru pusti, pa si najbolj zdrav.“

„Vidiš, pa si gotovo jezen, kadar moraš dati desetino . . .“ ga je prijel Andrejko.

„Jezen, seveda; kdo pa ne bo?“ se je zasmel Klopec.

„Vidiš, v srcu si vendar upornik, da bi pa pomagal — tega ne!“

„Tako je, tako je,“ je posegel vmes Bišter.

„Kaj pa čem; grajščakov vendar kmetje ne uženemo. Ali je pa res, kakor praviš, pa kdo ve?“

„Taki ste vi,“ je rekel Andrejko in izpil kozarec. Studilo se mu je že sedeti med takimi ljudmi. In koliko takih je že srečal.

„Saj smo s teboj,“ ga potolaži Prosen in mu položi roko na ramo.

„Jaz tudi, jaz tudi; tu imaš roko, Andrejko,“ je hitel Bišter.

Andrejko jih je gledal pomilovalno. Zdeli so se mu hinavci.

„Če ste možje, bodi vam moška beseda sveta in govorite to, kar mislite. Mož ostane mož in se bori za pravico.“

„Ha, ha, ha,“ se je zasmel Klopec in pil.

„Kaj se smeješ?“ je vzrojil nad njim Bišter in vstal s stola. Imel ga je že zadosti v glavi, da bi se bil stepel.

„No, stvar je resna,“ je rekel Andrejko. „Ime upornik je meni sveto in govorim jasno, da sem upornik, ali boljše borilec za svete naše pravice.“

„Tako je, ti imaš prav,“ je vpil Bišter.

Vrančev Peter je prikimal in skoro jokal.

„Trčimo! Živio Andrejko, živeli uporniki, živeli vsak, kdor je z nami!“ je vpil Bišter in držal kozarec visoko nad mizo. Vsi so vstali in trkali ter pili.

„Ne poznajo še kmetskih pesti,“ je rekel črevljar, ki je z obema sopivcema prišel k tej mizi.

„Smrt tlačilcem, svoboda tlačanom.“ In zopet so trčili in pili.

„Kaj boš,“ je rekel Klopec in se zasmel; „majhno pogledajo gori na gradu, pa boste šli.“

„Nikoli,“ je zavpil Bišter.

„Nikoli,“ je zakričal Vrančev Peter.

„Sevéda bomo držali. Če je taka, pa res ne odnehamo,“ je modroval Mihovec.

„Tako je, tako je,“ je vpil Bišter.

Peter je prikimaval.

Razgovor je postal mirnejši. Možje so začeli vsi križem govoriti in se postavljali v mislih v ono srečno dobo. Vino je v to pripomoglo. Nazadnje so se začeli objemati in v objemih so pretili s pestmi gospodi. Od mize je teklo polito vino na umazana tla. Vse je zmagala pijanost. Klopec se je še vedno smejal in Bišter je začel prepir zdaj z onim, zdaj z drugim. Vrančev Peter je sedel tiho v kotu in le zdaj pa zdaj je skočil na noge, pa zavpil:

„Kaj pa hočete? Samo povejte, kaj hočete?“

Žemoklén je kimal in razlagal nekaj Sovatiču, ta pa mu je pritrjeval. Črevljar je že tretjič zagrabil svojega soseda za vrat ter kričal:

„Naša bo zmaga, naša bo zmaga, boš ti . . .“

A možje so se hitro zopet potolažili. Mihovec je stal vedno pri njih in zamenjal vsak prazen bokal z novim, polnim.

Andrejko sam je bil nekoliko vinjen. Gledal je pred seboj vinske brate in se jim smejal.

Med tem se je že nočilo; možje so se preselili v vežo in iz veže v hišo. Vozniki, ki so se med tem ustavili, so tudi prisedli. Bišter je vsem hitel dokazovati, da je edini pametni človek na svetu Andrejko, ker se je uprl grajščakom, in vmes je pretil:

„Mi jih bomo, mi, pa nihče drug. Vsi ste šeme. Mi jim pokažemo vruga . . . Nobeden jih ne bo, če ne mi; kaj jih boste vi, ki se jih bojite. Mi se jih ne bojimo! Tristo vragov naj pride z njimi, vse zmeljemo v prah.“

Tujci so se smejali, domačini pa so itak poznali jezičnega Bištra.

Andrejko ni več govoril o uporu. Za trenutek je izpustil iz glave moreče skrbi . . . Črevljar je s svojima sosedoma začel peti in drugi za njim:

Prijatli gredó,
prijatli pijó,
ho, ho . . .

Andrejko sam je pomagal z močnim basom.

„Treba bo iti,“ se je spomnil potem.

„A, kje je Bogatec?“ so vpili drugi; „saj greš lahko jutri.“

In naš junak je ostal in pil in pel s prijatelji . . .

* * *

Okoli polnoči je še le drdral voz po cesti proti domu. Andrejko je na vozu dremal in se pomenkoval sam s seboj; bil je nekoliko pijan in zelo zadovoljen sam s seboj. Čudno se mu je zdelo, da ni prišel danes do Bogatca. Voz je drdral v noč . . . Ob cesti so stale speče kočice; nekje v dalji se je kazala lučca. Vse okrog je bilo tiho in mirno.

„To je rod,“ se je spomnil Andrejko. „Spi, spi in ne vé, da so čudne reči daleč, daleč . . .“ In sirec je dirjal in prijetno je bilo slišati udar podkev.

„Priden, priden sirec,“ ga je ogovarjal Andrejko pol v spanju, „priden; lepo letiš, lepo se neseš; ponosen si, rad te imam . . . Hijo!“ in bič je zapel po zraku. Sirec je zdirjal hitreji.

Drugo jutro se je peljal k Bogatcu. Bogatec je bil trden kmet in njegov stari znanec. Našel je v njem dobrega zaveznika, kakoršnega je bilo v tisti strani treba: kajti Bogatec je bil pod Turjaškim gospostvom. Sprejel ga je kot starega prijatelja in mu obljubil spraviti vso okolico v ogenj.

Zadovoljen se je peljal Andrejko popoldne domov in premišljal, kaj bo iz tega . . .

XIII.

Konj, ki so ga bili izpustili sapljanski fantje z Vitkom vred v noč, je tekkel naprej po beli cesti. Prestrašeno se je ozirala zvesta žival, kajti gospodarja ni bilo nikjer; le težko breme, nerodno privezano, je čutil na hrbtu. Obračal je vitka ušesa, da bi zaslišal odkod kak glas, a vse okoli je bilo le šumenje jesenskega vetra po drevju in po travnikih. Vitko se ni zavedel; težko je sopel, kajti v prsi ga je tiščal konjev hrbet.

Konj je zavil s ceste na stran; nekaj časa je letel po ozki poti, ko pa je poti zmanjkalo, zdirjal je čez polje. Šel je v ves dir, zdaj sem, zdaj tja in plašno je rezgetal. Sredi polja je obstal. Vse tiho. Luna je zahajala za gozdne vrhove in temna senca je pokrivala daljni del polja.

In konj je plašno bežal dalje, dalje črez polja, črez njive in travnike; ogibal se je na daleč dreves in iskal z bistrimi očmi, kam bi zavil. Skočil je črez širok potok in padel z zadnjim koncem v vodo. Pri tem se je preveza, ki je vezala obe Vitkovi nogi, pretrgala. Vitko se še vedno ni zavedal. Konj je prišel zopet na cesto in zavil po njej... V jutru se je že svitalo... Ko je prvi grajski hlapec na Čušperku prišel iz svojega ponočnega ležišča, je zavil konj z Vitkom na grajsko dvorišče.

Hlapec je prijel konja in začudeno gledal, kaj pomenja ta čudna ježa. Mislil je, da je gospod zaspal. A takoj je spoznal, kaj je. Vitku so bile privezane na nogah še trdne kite srobroti in roke so bile temnordeče zabrekle. Izza nohtov je silila že kri. Hlapec je prerezal z veliko težavo močno vez in poklical hlapce na pomoč. Vzel je Vitka s konja, ki je plašno zdirjal po dvorišču. V tem se je Vitko prebudil. Obraz je imel otekel in oči so bile krvave. Z na široko odprtimi očmi je gledal na hlapce in šepnil:

„Vode.“ — Prinesli so mu vode.

Nog ni mogel ganiti. Prenesli so ga na posteljo in naznanili vso nezgodo Čušperčanu.

„Prav mu je; kaj pa hodi okoli kmetskih bajt,“ je rekel oskrbnik, ko je zvedel.

Čušperčan pa je pogledal proti dolini in rekel:

„To boste drago plačali. Jaz vas še drugače privežem.“

Nekaj dni potem pa je že sedela Suhoklela pri ognjišču v Jeromovi kuhinji in žalostni Marinki pripovedovala:

„Da je le ozdravel; vidiš, rad te ima. Sedel je na nekem štoru v gozdu, revež, pa mislil. Bled je in slabo izgleda, pa se bo že zopet popravil. Hudo so ga naši, kaj hočemo; Pisikov ga je, kdo drug... Pravi, da bi rad govoril s teboj; pa pozdraviti te je velel. Hudo mu je; meni se smili...“

Dekle je gledalo v peč in si brisalo solze...

* * *

Hiter je ljudski glas. Novica za novico je preletavala to jesen vso Dolenjsko in nekatere so bile zelo pretresljive; ni čuda! Saj je bila vsaka popolnoma prenarejena in prenovljena, povečana in olepšana, preden je prišla štiri ure daleč. Govorilo se je o veliki vstaji, o strašnem uporu, o pripravljanih na bodoči boj; in posledice so bile, da so se začeli tudi po mirnejših krajih gibati kmetje in da je ljudstvo vsak dan z večjim zanimanjem pozvedovalo, kaj se godi tu

in tam. Bolj in bolj so čutili težo tlake in desetine; začelo se jim je svitati in dvigali so glave in na glas se je začela govoriti misel, ki je bila prej skrita v srcih, ki so se je bali, ne da bi vedeli, zakaj. In čudili so se sami sebi, da so se bali. Tako se je začela tu predigra k veliki igri, ki se je končala leta 1848 z osvobojenjem od grajskega jarma. Berači so imeli lep čas. Bila je jesen, ljudje so dajali radi, samo da so zvedeli kaj novic. Povsod so vpraševali v prvi vrsti, kaj dela Andrejko in njegovi uporniki; sporočali so mu pozdrave in se želeli zvezati z njim. Berači so pa mnogo lagali in pripovedovali različne izmišljene reči, da so lahko več dobili. Da je imel pri teh novicah mnogo dela Jurko Baja, si lahko mislimo. Po celi Dolenjski ga je bilo polno. Bil je zvita buča. Umevno je, da se je ogibal gradov, kar bi se bil kmalu zadnjič ujel na Čušperku. Upornikom je mnogo koristil in pridobil cele vasi. Ljudje so videli neprestano na cesti sključeno staro postavo, obloženo z malhami, in klicali so ga v hiše in izpraševali, kaj je na Sapu. Jurko pa je govoril, kako se vse pripravlja, kako so složni in zvesti; sicer pa je bil previden in nezaupen, da bi ne bil zaupal lastnemu bratu. In tako je pihal povsod iskro, ki je že tlela, kolikor so dopuščale njegove oslabele moči. Doma pa, kadar se je vrnil, sta modrovala z Guzo in stari Napoleonov vojak je navdušeno govoril o bodoči vojski.

„Vsa Dolenjska je na nogah,“ je pravil Jurko.

Andrejko se je takih novic malo veselil; poznal je namreč ljudi in vedel, da ljudje, ki danes prisegajo na upor in hočejo takoj udariti na grad, jutri nočejo vedeti, kaj so danes govorili. Poznal je take može in izkušnje nekaterih dni so ga opominjale, da je preveč verjel.

Jurko je svojo stvar dobro umel. Usedel se je povsod v hišah k peči in začel tožiti o slabih časih in polagoma je prešel na upornike. Gospodinje so se bale tega imena. In če so možje pritrjevali: „Res je tako“, tolažile so in zavračale može, češ: „Naj bo, kakor hoče, kaj tebi mar? Ti že ne boš zraven.“ A Jurko je znal vneti ženo in moža.

Tudi Guza ni sedel kar tako domá. Marsikatero pametno je vedel. Že nekekrati je šel nad polhe. Bil je star, izkušen polhar. Določil je, naj bo znamenje upornikov polhova kapa s petelinjim peresom. In v nekoliko dneh se je prikazalo po dolini vse polno ljudi s polhovkami in s peresi na glavi. Tako so se poznali uporniki med seboj. Poleg tega je pripravljaj stare puške, ki so bile morda že zarjavele

pod streho. Mnogo je prevasoval pri kovaču Leščincu; pila sta prepaljenca in govorila s kmeti, ki so prišli v kovačnico. Smejala sta se vsakemu, ki ni prišel s polhovko, in pripravila marsikoga, da si je del polhovko na glavo. Tako se je množila uporniška vojska. Možje so ponosno hodili s svojimi uporniškimi znamenji; v nedeljo se jih je videlo polno na vasi, in skoro sram ga je bilo, kdor ni imel polhovke...

* * *

Na Posavju je bil semenj. Živahno je bilo tam in večina naših znancev se je sešla v obcestni gostilni. Daljni sejmariji so se čudili, kaj pomenijo polhovke s peresi, in kmalu je bila to vsem znana skrivnost. Polhar, ki je na semnju prodajal polhovke, je imel dobro kupčijo, kajti že opoldne so mu pošle. Mnogi so takoj na semnju zamenjali klobuk s polhovko.

Popoldne so bili uporniki v gostilni. Napolnili so ves semenj z upornim duhom. Bil je tam Andrejko, Mihovec, Bogatec in več posavskih kmetov. Pili so mnogo in govorili predrzno. Posebno ljudje, ki še niso natančno premislili, za kaj se gre, so bili močni v besedi. Pretili so, da v kratkem času razbijejo vse. Marsikdo je imel mnogo povoda, jeziti se nad svojo grajsko gospodo; mnogi so nosili s seboj misel na maščevanje in z velikim veseljem pozdravili priložnost, da dadó duška svoji jezi.

Posebno vnet je bil kmet Reščak, ki se je oklenil Andrejka in vedno ponavljal:

„Pridi k meni, da se zmenimo! Celo Posavje ti spravim na noge.“

Bil je majhen, suh človek, a strasten in nagel. Z obraza mu je gorela jeza, kadar je govoril. Bišter, ki je danes mešetaril, je prevpil vse. Gradovi so kar padali pod njegovimi besedami in črez čas, ko se je napil, se jel prepirati z vsemi, ki niso bili enako navdušeni. Ko je šel mimo oskrbnik neke grajščine, zagnali so velik hrup, kričali so, leteli vkup, objemali se, trkali in pili...

„Mi vam pokažemo,“ so kričali skozi okno, da se je grajski človek plašno ozrl.

Andrejko je gledal množico ljudi okoli sebe in se zamislil. Vsak je hotel priti blizu njega, vsak mu je prinesel svojo mero vina, da je z njim pil, in vsak je govoril: „Le drži se, mi smo tudi s teboj.“

In on je trkal z njimi, ki so pili na njegovo zdravje in gledali nanj kot na človeka, ki vse premore. Danes je bilo vsem jasno, da je popolnoma pametno, da se vsa dežela upre. Vesela truma je s silo pripeljala v sobo celó Poberina, ki se je branil z vsemi štirimi. On ni hodil v gostilne. Prestrašeni stavec, ki je imel izpočetka stvar za šalo, je začel kričati in udaril po nosu Bištra, ki ga je držal vzadi, da se mu je ulila kri iz nosa. Tako bi bilo prišlo skoro do pretepa. Poberin je obstal in njegov obupani obraz je bil smešen. Zagledal je Andrejka sredi med uporniki z visoko polhovko na glavi. Ves dan se je izogibal tega človeka, tako se ga je bal. Obstal je mirno in Bištrove roke so posegale po njem.

„Jaz nisem upornik, da veš,“ je zarjul stavec na Andrejka, ki se je nalahno smejal Poberinovi prestrašenosti, in je zbežal iz sobe, preden so ga mogle udržati roke polpijane druhalci.

„Lakotnik,“ je vpil Bišter, „nikdar ne da za kapljo; še za likof se ga mora prisiliti ...“ In vpili in pili so dalje ...

Nenavadno zadovoljno, kakor že dolgo ne, se je peljal Andrejko zvečer domov. Na voz so se vzadi naložili različni znanci uporniki, ki so se bili v gostilni zamudili. Ležali so vse križem; drugi so sedeli in noge so jim visele ob strani doli. Vpili so in kričali, da so se razumeli, ko je ropotal voz po nasuti cesti. Bišter je kričal na vse grlo, da je bil že hripav. Govorili so o samih gradovih in pripovedovali, kaj je ta ali oni prestal ... Andrejko jih ni poslušal. Bil je že sit te velike navdušenosti. Uvidel je, da se dá brez posebnih sanjarij pričakovati velikih reči, ako bo šlo tako naprej. Vedel pa je, da jih mnogo odpade, ker je med vsemi malo mož, ki bodo možje ob času dela. Zagledal se je v nebo. Zvezde so migljale ... Sto tisoč misli se je podilo uporniku po glavi ... Voz je ropotal in na njem so kričali pijani uporniki ... Andrejko je začel skoro moliti ... Pred njegove oči je prišla grozna podoba razdivjanega ljudstva, ki ga nobena sila več ne more ukrotiti. In po deželi bo povsod hudobija, pustošenje, umor, ropanje ... In zbal se je sam sebe in te druhalci ... Sejmarji so končno utihnili in drug za drugim poskakali z voza.

Ko je prišel Andrejko domov, našel je domá župnika. Sedela sta v sobi sama in dolgo govorila ... Ko je župnik odhajal, je zmajeval z glavo.

Andrejko je obsedel zamišljen v svoji sobi. Tu je gledal zdaj jasno v bodočnost in hud boj se je bil v njem.

„Hm,“ se je smejal prisiljeno, da bi zadušil notranji vihar. „Odnehati ne morem in nočem. Pokaziti mi more vse... Kaj delam zoper zakon, ali državni ali božji? Kaj nima vsak pravice iskati si svoje? Boj bo brez krvi; glavna stvar je, da odpravimo desetino in tlako. Ali ni svoboda sveta stvar?“ In tisoč pomislekov ga je motilo.

XIV.

Posavje! Ti lepa zemlja slovenska! Kako mogočno šumi bistra Sava v podnožju gor po svoji peščeni strugi! Šumi mogočno in hiti mimo bregov po svojih potih med peščeninami in otoki. A kadar zraste njena moč, ne zmeni se več za peščenine in otoke; urno dere, njeni valovi se podeč drug čez drugega preplavijo peščenine in otoke, rujejo drevesa, ki so zrastle na prepovedanih tleh, oblati zeleno grmičevje, ki se je zasejalo na peščenine. In raste, raste njih jeza, planejo čez bregove, preplavijo bližnje polje in pokončajo poljske pridelke. In nihče jih ne užene, ne jez, ne skalni breg; prosti so v svoji moči in delajo, kar hočejo... Čudno lepa zemlja si, zemlja posavska... Kdo naj opiše tvojo krasoto! Peščena pota vodijo po gladki ravnini, tam daleč se vidijo griči z zelenimi gozdi, v njih podnožju pa leže vasi s cerkvicami... Vodijo pota po poljih in ob kraju šumé drevesa... V dalji se sliši neprestani šum kot večno lepa pesem, šum Save. Veter zaveje po posavski ravnini in močneje se sliši njeno mogočno, ponosno šumenje, kot večno lepa pesem, ki bi se je ne naveličal nikdar. Zamisliš se v šumenje savskih valov, poslušáš šepet nizkih dreves in grmovja ob potu; zagledáš se v ravno polje okoli sebe in zdi se ti, da poslušáš zgodovino naroda in njegovo otožno milo in zdaj pa zdaj brezskrbno veselo njegovo narodno pesem...

Voz je drčal po cesti; zamišljen je sedel glavar upornikov na zelenem gunju. Visoke golenice so mu segale čez kolena, črne irhaste hlače so se mu svetile in ob njih je na vsako stran visel spodnji del telovnika, našit s težkimi srebrnimi gumbi. Na glavi se je veter igral z dolgim petelinovim peresom, ki je bil zataknen v visoko polhovko.

Tisoč misli je rojilo uporniku po glavi. Sirec je bil prepuščen samemu sebi; stresal je z glavo in veter mu je vzdigoval črno grivo, ki se je opletala ob velikem komatu. V lenem teku se je premikal dalje, saj se mu je zdelo, da

je gospodar zaspal . . . Mrak je padal na Posavje. Cesta se je vila dalje, dalje, brez konca in kraja, med poljem in njivami; sadno drevje je kazalo ob potu svoje prazne veje, ki so se stegovale prav na cesto; med njimi je tu pa tam stala kočica, za njo so se kazale še druge, skrite med drevjem, in vse je bilo mirno. Na prostem so pasli pastirji čredo in peli svojo zategnjeno pastirsko pesem . . . Andrejko je poslušal tiste glasove, ki so tako otožno odmevali v večer.

Povsod so stezice,
najlepši je ta,
ki vodi do hiš'ce,
kjer je ljub'ca domá . . .

In v dalji se je oglašala neskončno dolgo pesem savskih valov.

Po zraku so letale povodnje ptice in v urnem letu zopet izginjale proti strani, kjer je šumela Sava. Vrane so kričale po drevju in se preganjale s srakami . . . Od nekod se je čulo žvenkljanje kravjih zvoncev in zdaj pa zdaj dolgo zategnjeno mukanje črede.

Solnce je zahajalo za ono stran, kjer se je nad drugimi gorami kazal ponosni vrh triglavski.

Kolesa so drdrala po peščeni poti. Vrstil se je most za mostom, hišica za hišico, vrt za vrtom. Pot je zavila zdaj na desno, zdaj na levo, kamor se je bolj zljubilo konju, kajti gospodar se je bil zamislil. In povsod in vedno isto: okolica s peščenimi nasipi, porastla z grmovjem, kočice ob poti, drevje nizko in prazno, čreda na paši in pastirsko petje pomešano z žvenkljanjem kravjih zvoncev in z mukanjem govedu . . . V ozadju griči zeleno porastli, tu in tam že nekoliko v rumeni jesenski barvi in iz njih podnožja šum savskih vod. Tu in tam kričanje ptic, sicer pa mir in tihota. In bilo je, kakor da bi bil vedno na istem mestu. Pot je bila zdaj malo boljša, zdaj slabša, tu gladka, ravna, da je voz za trenutek utihnil, tam izvožena s posušenimi kolesnicami, da je Andrejka neprijetno metalo sem ter tja. Zdaj pa zdaj je sirec moral črez vodo, oškropil je voz in gospodarja, potem pa se je zopet začelo enakomerno drdranje voza po nasuti cesti . . .

V zraku so komarji pleli vrečo in ves čas spremljali voz. Bila jih je videti cela vrsta nad sirčevim hrbtom in še daleč za vozom. Andrejko se je zagledal v njih igranje; bili so kakor njegove misli. Nekoliko se jih je že zaletelo v oči našemu junaku; udaril je z bičem po dolgi vrsti, a

komarji so spremljali voz dalje po celi poti. Sirec je pri žvižgu biča obrnil ušesa in stekel hitreje ... Andrejko je gledal pred se v lepi posavski večer — krasne večere ima Posavje — in začel premišljati. Hitro so hitele misli mimo, kakor drevesa in kočje ob poti, in šumele so, kakor je šumela v daljavi Sava v hladnem jesenskem vetru, kakor je drdral voz s svojim enakomernim drdranjem po peščenem Posavju, po potu brez konca in kraja ...

Danes je bil pri Reščaku. Pripovedoval mu je dolgo, dolgo povest, ki je nosila s seboj maščevanje še od dedov sem. Lepo hčer je imel ded Matej, eden najboljših kmetov na Posavju. Dolgo je že tega, zdavna že ni nobenega med živimi, ne deda, ne hčere, in sedanji Reščak jim je le še malo v sorodu. A povest je šla od rodú do rodú in nalagala dolžnost maščevanja. Ko so imeli v gradu lov, so vzeli lepo hčer deda Mateja, in ko je prišla drugo jutro domov, je jokala in povedala vse. Ded Matej je bil takrat še mož pri najlepših letih in je zaklel maščevanje. Dolgo ni bilo mogoče dobiti kje grajščaka. A starec ni pozabil sramote ... Šel je med rokovnjače, a Bog mu tudi tu ni dal, da bi se maščeval. Nekoč je zbral svoje najzvestejše prijatelje in šel maščevati krivico ... Ni mu bila sreča mila. Obstrelili so ga, preden je prišel do sobe tistega, ki ga je najbolj sovražil na svetu. Prinesli so ga domov. Reščaku je bilo takrat deset let. Ded Matej je ležal na tleh v sredi hiše in domačini so stali okoli njega in ga močili; v groznih bolečinah se je metal starec po tleh in kri je tekla curkoma po hiši. Starec je gledal z meglenimi očmi okoli stoječe in govoril:

„Meni bo Bog milostljiv, bodi tudi drugim! Eno nalogo sem imel v življenju, nisem je izpolnil; zato težko umrjem. Maščevati bi se bil moral, a Bog je morilcu nedolžnosti odložil maščevanje in kaznoval mene, ker sem posegal v njegove pravice. Bodi mi milostljiv! ... Lahko bom zatisnil oči, če mi obljubite, da izpolnite, česar jaz več ne morem.“

„Bomo,“ je rekel desetletni deček Reščak, ki je ljubil deda Mateja. Resno je pogledal ded Matej na dečka, prijel ga z zadnjimi močmi in ga pritisnil na krvavi obraz. Vsi so molčé gledali in se solzili. Ded Matej je začel umirati, njegovi prijatelji rokovnjači so se poslovili od njega in v nekaj minutah je izdihnil. Pokopali so ga razžaljeni sosedje gori na pokopališču, prav vštric njegove hčere, ki je od žalosti umrla.

To je bila čudna povest, ki je živela v rodovini Reščakovi in čakala svojega konca. Maščevanje je imelo biti grozni konec.

Andrejko se je zamislil v to povest. Bila je strašna in grozna. Reščaku so se svetile oči, ko jo je pripovedoval. In z njo je bila v zvezi še druga, čudna temna povest. Ko je umrla hči deda Mateja na jetiki od žalosti, pital je ded Matej sinčka njenega z mlekom, božal svojega vnuka in premišljaj, kaj bo z njim. Težko je bilo starcu vdovcu, pitati otroka, ko ni bil temu navajen. A prišli so nekoč z grada na lepih konjih in zahtevali, da jim dá otroka. Poljubil je starec drobnega vnuka, prelival je solze in premišljaj, kaj bi storil . . . Odnegli so malčka s seboj in drugi dan je ded Matej šel prosit, naj ga vrnejo. Ni ga več videl; sosedje pa so rekli: „E, v gradu mu ne bo slabo.“ Ščasoma je ded Matej pozabil na vnučka in mislil samo na maščevanje, včasih pa je hodil na grob svoje hčere in mislil na vnuka. Ded Matej je umrl, ne da bi bil zvedel, kje je vnuk. Nekateri so govorili čudne stvari o vnukovi usodi, drugi pa so mislili boljše in trdili, da bodo še kdaj slišali o njem. A nikdar niso nič slišali.

Andrejko se je zamislil. Tako je pripovedoval Reščak, ko sta pila vino. Govoril mu je, da leži sramota na njegovi hiši in zdaj je pravi čas, da jo izbriše; potem bo mirno počival ded Matej, o katerem so dolgo časa pripovedovali, da so ga videli pastirji na paši po noči, ko so sedeli pri ognju in pasli konje . . . Pripovedoval mu je, da je Posavje še polno rokovnjačev, ki komaj čakajo zopet burnega časa, da bodo mogli začeti svoje kraljevanje po posavskih gozdih. In tako je stvar na vrhu. Moči se zbirajo, stari grehi in krivice se bodo maščevale same, ker čas ne pusti nič brez maščevanja. Če se začne boj srečno, prišli bodo blizu vsi strašljivci in omahljivci in moč upornikov bo velika. Vsa dežela bo na nogah in pridružile se ji bodo še druge. In nekoč bo stala vsa uporniška vojska na Posavju. Kakor daleč bo neslo oko, stal bo mož pri možu; sto tisoč rok bo prisegalo zvestobo. Polhovke se bodo belile in peresa bodo ponosno trepetala na njih. To bo zmagovita četa, pripravljena za hujšega sovražnika, kakor je kranjska grajska gospoda. In šli bodo po deželi, od gradú do gradú; peli bodo vesele pesmi in od veselja bodo pijani . . . Šli bodo in ob cesti bodo stale vasi z novimi trumami . . . Oboroženi možje se bodo pridružili celi vojski in vojska bo rastla . . . Takrat bo veselje po deželi, ki je zdaj tiha ko mrtvo pokopališče, nad katerim se dvigajo gradovi kakor nagrobni spomeniki . . . In tako se bo bil boj za „staro pravdo“; tu bo zmaga, ki bo ma-

ščevala padle dede na polju pri Brežicah. In ves svet bo vedel njih ime: „Uporniki, uporniki.“ Andrejku se je zelo lepo zdelo to ime in nasmehnil se je. Poprijel je vajeti in rekel: „Hijo, sirec!“ In sirec je stekel hitreje. Zdelo se mu je, kakor da je sam sebe motil v lepih sanjah, ki se še niso končale. In spustil se je zopet vanje in gledal lepe slike šumnega življenja. Pred njegovimi očmi so se valile tolpe kmetov na grič proti gradu. Mrtvo je gledalo staro grajsko zidovje na novi oživiljeni narod. In trume se valé druga čez drugo naprej, po zraku šviga orožje, puške pokajo; tu in tam kdo zaječi, a nič se ne sliši razen velikanski šum množice in hrum, vpitje in izpodbujanje borilcev med seboj... Že so prvi na obzidju. Ta ali oni omahne, a ne pade. Naredila se je živa stena, ki je višji od obzidja, in ljudje lezejo čez ljudi in drvé na grajsko dvorišče. In med tem so vrata odprta in vse je njihovo. Veseli zmagalci pijo in pojó, potem pa gredó pijani od zmag dalje. In v dolini gre že druga vesela četa, z orožjem na rami, poje in kriči... In vse dere naprej, naprej, za njimi pa ostajajo prazni gradovi in gospoda beži in kjer jo dobé v roke uporniki, prosi milosti, a milosti je malo, ljudstvo je zdivjano. In on je glavar. Povsod kričé njegovo ime. K njemu pripeljejo gospoda, on ji deli milost, in kdor je ne najde pri njem, je izgubljen. Ob cesti stojé matere z otroki in kažejo na njega, ki je vzbudil kmeta, da se je rešil tujega jarma. In on jaha na svojem sircu, sukнена kamižola je pripeta okoli pleč, na glavi pa frfota pero nad polhovko. Okoli in okoli pa, kamor mu nesó oči, je kmet pri kmetu, orožje se lesketa v solncu, in vsi so veseli, pojó pesmi, njemu kličejo slavo in so vneti za boj in želé, da jih žene naprej, naprej brez konca, dokler niso njih pravice gotove. A on se ne zmeni za vse. Zadovoljen je, da je dosegel svoj namen. Kmet je prost, domovina srečna in ljudstvo zopet veselo...

In naprej, naprej so hitele misli ko drevesa ob poti, ko kočé ob cesti in trume oboroženih upornikov so šumele ko Sava v daljavi, ko voz po peščeni cesti in puške so pokale ko udarci sirčevih kopit ob trda tla. Iz daljave pa se je čulo veselje naroda kakor pastirska pesem na posavski planjavi, pomešana z žvenkljanjem kravjih zvoncev in mukanjem govedi... Dvigal se je, dvigal naš junak na mogočnih perotih svoje domišljije. Zopet in zopet je želel svoje sanje nazaj in prišle so vedno lepše, večje, mogočnejše... Zopet je šla vojska, zopet so padali gradovi in narod je

šumel in vpil. In vsa država je bila polna njegovega hrupa, budili so se zaspani narodi in vstajali zoper svoje tlačitelje in gledali, kakor človek, ki se vzbudi in premišlja, kaj je sanjal, da je tako dolgo spal, in si mane zaspane oči. In uporniki si bodo hiteli v objem in povsod se bo čula sveta beseda: pravica. In ponovili bodo povest o Matiji Gubcu, kmetskem kralju, ter maščevali pobitje svojih dedov. Vsi pa bodo imenovali njegovo ime in on bo glavar te vojske in vodil do zmage zatirano ljudstvo . . .

In zopet je zašumelo močneje. Moč naroda se je gibala in postala samozavestna, zmagovita. In nikjer ni več videl hinavcev, strašljivcev in figamož, ki danes prisegajo zvestobo in jutri obsedé domá, ko je čas delati. Nikjer jih ni bilo. Vsi so bili možje s častno besedo; sam Poberin je stal poleg Guze in se enako navdušeno bojeval. In med njimi je zagledal v svoji bližini znane obraze, ki so vsi gledali nanj in dvigali roko njemu v pozdrav. Videl je take, ki jim ni prisodil pičice moštva, ki pa so stali v prvi vrsti in hoteli naprej, naprej nad gradove, maščevat se nad gospodo. In obstali so nazadnje na Sapu. Končano je veliko delo, osvobojeno je ljudstvo, pravice ima, tlake in desetine ni več, zmagal je on, Andrejko, čeprav so vsi ugovarjali razen nekaterih, zmagal je in vse je veselo. Vse odlaga orožje, trume se razhajajo vsaka v svoj kraj. V molitvi se zahvalijo Bogu, da se je vse posrečilo. In objema ženo, ki od veselja joka na njegovih prsih in je vesela in ponosna, da ima takega junaka za moža. Zraven pa stojé vsi trije otroci, svobodni in ne sužnji, kakor je bil njih oče in vsi dedje.

Naš junak se je zibal v veselju in sanjal, sanjal. Zopet in zopet so se ponovili pred njim lepe sanje. Tako je bilo torej. In narod je bojevit, uporniški duh živi v njem in ne pusti nobene krivice več . . . Voz je odskočil na stran in se parkrat zagugal tako, da bi bil naš junak skoro padel z voza . . .

Andrejko se je vzdramil iz svojih sanj. Zazdelo se mu je, da je napol spal. Pred njim pa je tekel v skok prestrašeni sirec, dokler ga ni gospodar obdržal z vajeti. Ozrl se je, kaj je bilo to. Menda se je kam zadel . . . Med tem, ko je naš junak sanjal, je bila že padla noč na zemljo in sirec je po svoji konjski pameti vozil v temi po jako čudnih potih. Zdaj je zavil zopet na novo pot, a na ovinku je zadel ob debel kol. Andrejko se je pri tem predramil iz svojih sladkih sanj. Ozrl se je, kje da je, a ni se spoznal. Bilo je še vedno kakor prej: peščena cesta, ob kraju drevesa in grmičevje,

tam vzadi griči in v dalji šumi Sava . . . vse, kakor je tam, kjer je začel voziti . . . Pot je bila tu slaba, ozka in zvožena . . . Pustil je sirca v dir, češ: pojdi; bom že kam prišel. Hladen veter je vel po Posavju in to je dobro delo njegovi vroči glavi. Domišljija in vesele sanje so ga razburile . . . Žal mu je bilo in nevoljen je bil, da ga je zmotilo to iz zlatih sanj. Zavedel se je, da je navaden upornik, osamljen, z nekoliko prijatelji, brez moči, obdan le od trume hinavskih obrazov, ki se bo spustila v beg, če eden zbeži, kakor kadar zajec beži po gozdu, splaši vse svoje dolgouhe brate v nepotreben beg in strah. In oddahnil si je. Zdelo se mu je neumno, kar je sanjal. In vendar so začele stopati stare misli zopet nazaj. Nadaljevati ni težko, začeti je težko. Ob največji burji lahko nalagaš na ogenj, ne ugasne ti; a prižgati ga pri malem vetrčku ne moreš. In začetek je storjen. Ljudstvo ve, se zaveda in sčasom se vzbudi ter maščuje svoje pravice . . . Spomnil se je zopet junak na povest o dedu Mateju in na ono, ki je s to v zvezi.

„Kakšen mož je ta Reščak; kako je navdušeno govoril,“ je rekel sam pri sebi. In njegove misli so zopet odhitele in prišle so druge in se vrstile, kakor sence dreves ob poti, kakor kočje ob cesti . . .

Vsakovrstne reči se prigodé človeku na poti, posebno če je tako zamišljen ko naš junak. Pozabi se, izgubi se, stere se kaj; zvrneš se lahko, zaideš in drugo. Zato ni bil naš junak prav nič posebno presenečen, ko ga je že drugič nekaj nenavadnega vzbudilo iz njegovih sanj. Voz je namreč sunil ob nekaj in obstal. Andrejko je pogledal — a bila je noč. Sirec je nemirno cepetal pred vozom.

„Kod pa voziš?“ vpil je Posavec na vozu, ob katerega se je zadel Andrejkov voz.

„Kaj pa je?“ je vprašal Andrejko.

„Ogni se, kaj bo! Saj vidiš, da je ozka cesta.“

V tem je Posavec že zlezal z voza in godrnjaje peljal svoj voz mimo. Držal je svojega konja za uzdo in gledal, s kom je trčil vkup . . .

„Drugič pa glej, kod voziš,“ je rekel in zaklel. „Menda si neumen, da pustiš konja,“ je rekel potem in zlezal na voz, ki je takoj zdrdral dalje po cesti.

Tudi Andrejkov sirec je že zopet tekkel. Ali zdaj je Andrejko zopet napel vajeti in začel gledati, kam vozi. Čudno se mu je zdelo, da ni ne konca, ne kraja tega Posavja. Savo je še vedno slišal in črna noč je ležala na njej.

Zato pa je takoj prvega človeka vprašal, kje je in kam vozi. Človek mu je prišel po cesti nasproti; bil je ko črna senca.

Andrejko je ustavil konja.

„Kje sem pravzaprav?“ je vpil nad ponočnim človekom.

„E, kaj jaz vem. Jaz tudi ne vem, kje sem,“ je odgovoril neznanec in stopil bliže.

„Ali si pijan?“ ga je vprašal Andrejko.

„E, da le ti nisi bolj,“ je odgovoril tujec.

„Ali je daleč do ceste?“

„Kaj jaz vem; menda daleč.“

„Odkod pa si?“

„Jaz sem od daleč. Dajte, da se bom peljal; tudi jaz sem zašel.“ Neznanec je lezel na voz in sedel poleg Andrejka.

„Kam pa greš?“ ga je vprašal Andrejko in zapodil sirca v dir.

„Na cesto grem.“

„Kaj pa tavaš todi?“

„E, vrag je vrag, čarovnica pa čarovnica. Videl sem luči, pa sem šel za njimi, pa so izginile ko kafra. Nič ne maram, če niso bile.“

„A mešalo se ti je,“ je odgovoril Andrejko.

Neznanec je molčal in gledal v Andrejka. Njegove oči so se čudno svetile . . .

„Kdo pa si?“ ga je vprašal Andrejko.

„Brodar sem,“ odgovoril je tujec.

„Kaj greš pa na cesto? Saj je Sava na ono stran.“

„Hm, saj grem na Črnuče.“

„Po kaj pa.“

„I kaj, po nič . . .“

Andrejko je sumljivo pogledal ponočnega človeka. Ta se je zganil in posegel v žep.

„Kam pa vi?“ je vprašal tuji človek.

„Domov.“

„Zdaj vem toliko ko prej. Ali ste bili na kupčiji?“

„Bil sem — pri prijateljih.“

Andrejko je med tem vedno priganjal sirca v dir in skrivaj opazoval predrznega človeka. Ni pozabil na Reščakove besede, ki je trdil, da je Prosavje še polno rokovnjaške zalege. Človek se mu je zdel sumljiv, ker je čudno in predrzno odgovarjal, in se kar meni nič, tebi nič prisedel. Naš Andrejko je bil jako previden.

„Kaj pa ste?“ je vprašal neznanec. Ravno ta trenutek se je sirec na razpotju nekaj ustrašil in ni vedel, kam bi zavil. Andrejko si je dal na videz z vajeti opraviti, a ni spustil tujca izpred oči. Sirec pa tudi ni hotel takoj prav zaviti.

„Kam bo prav?“ je vprašal Andrejko.

„Kamor je. Stopite doli, pa naravnajte konja; plašen je. Tu so jarki, lahko se kaj zgodi.“

Andrejko se je delal, kakor da pojde z voza. Neznanec se je v tem pripravil. Potegnil je nekaj iz žepa. Andrejko je izprevidel, s kom se vozi. Obrnil se je, zgrabil človeka za vrat, in ga vrgel z voza. Bil je menda zraven jarek, kajti slišalo se je, da je padel globoko.

„Jaz ti pokažem, kaj se pravi glavavar upornikov!“ je zavpil in udaril po sircu. Konj je zdirjal dalje po cesti.

„Čudna zemlja, to Posavje,“ je mislil Andrejko, „kaj si vse ne izmisli ta ropar rokovnjaški.“

Andrejko je kmalu nato res zavil na cesto in sirec je veselo bežal v tiho temno noč. Vse Posavje je spalo in v daljavi se je čulo šumenje Save. Našemu junaku pa se je drevilo po glavi vse, kar je danes videl, slišal in doživel. Nobene zvezde ni bilo na nebu; šum Save se je izgubljal in na zadnje ni bilo slišati ničesar več kakor drdranje voza in konjski udarci so odmevali v črno noč.

XV.

Sapljanske ženice so zapazile zadnji čas nekaj, kar je napravilo veliko potrebnega in nepotrebnega govorjenja. In ker ni bilo malo teh ženic, več oči pa več vidi, zato je mogoče, da so vse te oči radovednih in klepetavih sapljanških ženic več videle in več govorile, nego je bilo res. Bilo je pa nekaj, kar navadno imenujemo občno-znano skrivnost . . .

Opazili so bili namreč, da Pisikov Marko prepogosto zahaja mimo Guzove koč. Takrat pa je navadno prihajala tudi Guzova Tončika iz hiše, bodisi, da je zapazila, da je ta ali ona cvetlica preveč upognila vrh, ker že par dni ni zalita, ali pa je oknica bila preveč priprta, ali pa je ravno slučajno hotela pogledati, kaj je na vasi . . .

In ko bi stopili med ženice, bi čuli tak pogovor:

„Pustil jo je, pustil; saj Jeromova ima grajskega, Bog nas varuj!“

„Pa je nizko pogledal . . .“

„Mladost je mladost. Upornik gre k uporniku.“

„Prav ima. Kaj pa je njegovo? Nič. Od danes do jutri je.“

„Lahko bo še večji berač ko ona.“

„Ta bo še hujši ko stari. Le pogledajte, kako nosi tisto polhovko, pa kako pero na njej. Ta bo še Andrejka prekosil.“

„Prav imate, strinja.“

„Kaj pa vi, botra, pravite?“

„Nič, mlad svet je neumen.“

„Bodo vsaj imeli uporniki svoj par.“

„Ampak tam, tam . . .“

„Bog nas varuj, botra.“

„Da bi stari zvedel.“

„Ubije jo.“

„Moj Bog, molčimo . . . Jejmenes, kakšen je svet!“

„Gorje ga bo.“

„Saj je fant to iz kljubovanja naredil. Prav ima! Kje bo pa dobila takega?“

„Bog nas varuj!“

„Čudne reči . . .“

„Današnji svet! Saj vidite, vse narobe . . .“

„Jejmenes, pa ta Andrejko?“

„Meni se ona smili.“

„Bog ve, kaj še dočakamo.“

„Nič dobrega . . .“

„Z Bogom, botra. Ni, da bi govorila.“

„Z Bogom, strinja, res je taka . . .“

Tako so govorile . . .

Pisikov Marko pa je kot načelnik mlajših upornikov, ki so se pripravljali za bitko pod vodstvom starega vojaka, Guze, ponosno hodil po vasi in imel polhovko skoro vedno okrašeno z različnimi cvetkami, ki so bile vsak dan sveže. In res je vse kazalo, da vleče mladeniča zmeraj nekaj posebnega mimo nizkih oken Guzove koč. In govorila sta z dekletom prazne stvari, kakor:

„Kam greš?“

„V gozd.“

„Kaj pa delate?“

„Reso kosimo.“

„Kaj pa, da greš todi?“

„Hm, raje grem.“

„Morda misliš, da mi boš zopet rože polomil?“

„Pa jih sama daj!“

„Hočeš?“

„Sevéda.“

In dobil je šopek, zaukal na glas in odšel dalje. In on se je ozrel nazaj in ona je gledala za njim, kakor je to že stara navada.

To je bilo vse in to se je dalo širiti na desno in levo.

Jurko Baja, ki je sicer bil malo domá, je to tudi zapazil in je pomežknil s svojim zdravim očesom, češ: bo, bo... Jurko je imel sicer dvoje oči, a na enem je imel obel. Za vsako priložnost je bil včasih na eno oko čisto slep, kakor mu je ravno prav prišlo. Pri vsem tem pa je Jurko videl več kakor vse sapljanske ženice, ki so imele, razen ene, vse po dvoje zdravih oči. On je bil vaje takih stvari, kajti nekateri pozdrav in marsikako naročilo je že prenesel med mladimi ljudmi. „Bo, bo,“ je godrnjal, ko je sedel pred kočjo. „Upornikov sin, pa upornikova hči. Slavili bomo zmago s svatbo.“ Samo to mu ni ugajalo, da je tak nemiren čas. „Ni čaša, ni časa,“ je govoril sam pri sebi; „počakajte malo, le potrpite; saj smo tudi mi. Ko smo pregnali Francoza, pa smo se ženili, se reče, ne jaz, drugi so se.“

In Jurku je kar stalo pred očmi, kako bo pri Zaviršku vse v veselju. Vsak popotnik se ustavi in posluša. In oni ga povabijo med se, da ž njimi je in pije in se veseli, češ: pij, jej in veseli se z uporniki, ki slavé svojo zmago s svatbo. V bokalih se sveti pijača na mizi in jed za jedjo se vrsti, kar zmore umetnost vseh šmarskih kuharic. In za mizo sami znani obrazi: Marko ženin, Tonica nevesta, Andrejko, Guza, Pisik. Možje so ponosni in zgovorni in govoré o težkih časih, ki so jih ravnokar prestali. Koncem mize sedi Poberin in je, neprestano je, zraven pa mu govori Bogatec, kako je pregovarjal kmete sosede k upor. Mlajši svet pije in poje. Za durmi pri peči je cela vrsta beračev in otrok, med njimi pa Sušec deli kos za kosom...

Tako je mislil Jurko in želel, da bi dočakal tisti srečni čas.

Po potu po vasi gori sta prihajala Pisik in Andrejko. Jurko je skočil v vežo, takoj ko ju je zapazil.

„Tončika,“ je rekel, „Pisik gre, le lepo brž pospravi, če ne, te ne bo hotel imeti za mlado.“

Deklina je neverjetno pogledala na Jurka, češ, odkod pa stric zopet to ve; a časa ni bilo vpraševati ali izgovar-

jati se, kar bi bila gotovo storila. Tudi je bilo treba popraviti po mizi.

Še je brisala, ko je stopil Pisik v sobo in za njim Andrejko. Jurko se jima je veselo smejal in menil, da tudi Guza skoro pride.

„Veš li kaj, kaka sapa veje od gradú sem?“ je vprašal Andrejko Jurka.

„Skoro nič. Vse tiho je.“

„Treba bi bilo kaj zvedeti.“

„Treba bo, treba. Saj jutri pojdem.“

Vstopil je Guza in prinesel v roki velik lep grozd, ki mu je po dolgem pričakovanju zrastel zunaj na trti, ki je rastle ob hiši.

„Bog nas ne zapusti. Le pogledjte, celó trta bo začela roditi. Blagor tistim, ki pridejo za nami.“

„Ne veseli se; tudi od tega boš dajal desetino. Vsakih deset jagod je ena grajska, ha ha,“ se je smejal Jurko.

„Kajpak, ali misliš, da zastonj vodim celo mlado vojsko... Pa dobra jagoda je to, pokusite!“ Pokusili so grozdje, in prikimavali.

Andrejko je bil že truden od naporenega dela in od skrbi. Sedel je za mizo in naslonil glavo na roke.

„Kaj se vam zdi, pri čem smo zdaj?“ je vprašal prijatelje z vprašanjem, ki se mu je vedno in vedno znova vrivalo.

„Pri dobrem,“ je razlagal Guza lahkodušno. „Zaveznikov vse polno, v ognju vsa dežela; za svojo korist bo vendar vsak delal in vsak dan jih je več. Saj se sliši.“

„Tako je, tako je,“ je pritrdil Jurko.

„Samo počakajmo, da začnó; takrat pa udarimo,“ je rekel Pisik.

Andrejko je ostal pri miru in premišljal, kaj bi še storil. Zdelo se mu je, da je storil dosti, a vse je bilo še premalo.

„Prehiteti nas ne smejo“, je rekel Guza.

„Jutri je treba proti Čušperku, če se bo dalo kaj zvedeti,“ je rekel Jurko.

„Glavna stvar je, da vemo, kaj mislijo gradovi o nas, ali kaj vedó in kaj mislijo storiti.“

„Grajskih ni nič blizu.“

„Treba je zvedeti, kaka sapa veje.“

„Sovražna.“

„Prijazna ni bila še nikdar.“

„Nikdar in nikdar ne bo,“ je rekel Andrejko in vstal. Tedaj pa je vso vas napolnil velik hrup. Po vasi je z velikim jokom letel Sušec in ljudje so vpraševali v velikem strahu, kaj da je. Sušec se je prijemal zdaj za eno roko, zdaj za drugo in letel naravnost h Guzi v hišo. Njegov jok je bil silen in prevpil je vse, ki so vprašali, kaj mu je.

„Tepen, tepen,“ je vpil.

„Kdo te je?“ je vprašal Andrejko.

„Uuu, boli, ojejejej,“ in vrgel se je na tla.

„Kdo te je,“ so drugi vprašali.

„Oskrbnik, ojejejej . . .“ in vekal je, kakor da ga še vedno kdo tepe.

Vsi so se spogledali.

„Zakaj pa?“ so vprašali.

„Rekel je, da prenašam pošte upornikom, uuu . . .“

„Kje te je pa dobil?“

„V gozdu sem gob iskal.“

„Pa kaj je rekel?“

„Da nam bo že ušesa navil.“

„Pa te je.“

„O, pa me je, pa kako . . . Uuu, s palico sem, s palico tja, pa za vrat me je držal.“ In spustil se je v nov jok.

Vsem se je zdelo, da to pomeni nekaj posebnega. Potolažili so Sušca s kruhom in se razšli.

„Bliža se, bliža“, je godrnjal Andrejko.

„Ravno prav, le naj začnó,“ je pripomnil Guza.

* * *

Drugo jutro je odhajal Jurko Baja po svojem poslu. Lahko je misliti, da v skrbi in s težkim srcem. Globoko na obraz si je potegnil polhovko; no, hoja je izdala takoj že iz daleč Jurka vsakemu, kdor ga je poznal.

Oprezno je stopal po poti. S svojo okovano palico je zdaj pa zdaj mahnil po grmu ob cesti, kakor da hoče poskusiti, ali ima še kaj moči. Veje so pobesile svoje vršičke, vmes pa se je pogovarjal sam s seboj: „Črv se zvija, če stopiš nanj, pa bi se jaz ne. Tudi mi se zvijamo, če nam stopijo na rep, kakor bi jaz stopil gadu. Vsak se bo. Če se mi pa gad izpodmakne, hlastne me, da bom pomnil svoj živi dan. Ej, bomo se sekali, bomo!“

In začel je ponavljati znano pesem:

Revni časi, huda leta,
vse to hudo je nad nam';
kon'c prihaja tega sveta
in ta strašni sodnji dan.

In ko je zapazil nad zelenimi vrhovi gozdov grajske zidine, je zapretil s palico.

Sreče vendar ni imel danes. Na Vrbičju se je srečal z grajskimi. Ne vemo, kako mu je bilo pri srcu. Planil je v prvo hišo, ki jo je dosegel. Hišna gospodinja je bila ravno na pragu. „Grajski so tam-le. Ali pridejo tudi k vam?“ „Mogoče tudi, saj niso nikdar siti,“ je rekla hišna gospodinja.

„Nerad vidim, da bi me tu dobili.“

„Imaš li slabo vest, Jurko?“

„E ne, vrag je vrag; boljše je, da se mu izogneš, kakor da se z njim pobodeš...“

„Počakaj no, da ti dam kruha.“

Jurko je nestrpno čakal. Nerad bi se bil sešel z oskrbnikom. Spomnil se je, kako je včeraj jokal Sušec.

„Na, pri zadnjih vratih pojdi ven!“ je rekla gospodinja.

Jurko se je še nekaj obotavljal, ko je zaslišal pri vratih oskrbnikov glas. Kljub vsej svoji pohabljenosti je bil zdaj Jurko zelo uren in je planil pri zadnjih vratih na plano. Za seboj pa je že čul v veži oskrbnika.

„Za petami so nam,“ je govoril Jurko in hitel po skritih potih in stezah domov naznanjat, da grajski pobirajo in da je čas tu...

XVI.

„Kako je bilo?“ je vprašal drugo jutro čušperski gospod oskrbnika, ki mu je prišel poročat o včerajšnjem pobiranju. Videlo se je, da ga zelo zanima, kako so se obnašali kmetje.

„Bilo je — hm; dobili smo vse, a vendar ni kakor po navadi.“

„Ne? ... Kje ste bili?“

„Na Vrbičju in po okolici.“

„Kaj je bilo torej?“

„Pogledi bolj sovražni ko sicer.“

„Samo pogledi? No, to je vseeno. To je stara navada, nikdar niso radi dajali; premalo jim današnje čase kažemo bič; včasih so jim bolj izbijali iz glave trmo in upornost.“

„Vse je kazalo, kakor da zadnjič dajejo.“

„Ha, ha, zadnjič! Bomo videli.“

„Nakladati smo morali sami.“

„To torej je upor! Reveži!“ se je smejal Čušperčan.

„Glavno gnezdo je drugod.“

„Torej nad nje! Takoj, še ta teden.“

„Dobro“.

In oskrbnik je odšel . . .

Gospod je stopil nekolikokrat po sobi gori in doli. S sten so gledale resne podobe njegovih slavnih dedov, kakor da bi mu ukazovale, naj brani stare grajske pravice. In Čušperčan je šel po vrsti od ene do druge, dasi jih je gledal vsak dan, in čital zastarela imena pod slikami in letne številke, ki so naznanjale, kdaj je ta ali oni gospodaril in umrl na Čušperku. Hm, gospodaril in — umrl . . . Nazadnje je gospod obstal pred podobo, ki je kazala resno žensko v najlepših letih. Okoli vratú je imela koralde in bisere in v laseh so bili zasajeni dragoceni lasniki. Čušperčan se je spomnil svoje pokojne žene; zdelo se mu je, kakor da vidi živo pred seboj — in je stopil k oknu. Zamislil se je v pretekle čase . . .

Popoldne sta bila v stranski sobi čušperskega gradu Čušperčan in Vitko. Gospod je stal pri oknu in gledal na prosto, Vitko je sedel na stolu ponosno in zavestno. Videlo se je, da imata resen pogovor.

„Čas je resen“, je govoril Čušperčan. „Redil sem te dolgo na gradu; upam, da si zadovoljen.“

„Zadovoljen“, je pritrdil mladenič.

„Zato mislim, da boš vodil lahko četo, ki se bo bila za nas grajščake.“

„Naj jo rajši vodi oskrbnik! Jaz se ne maram pretepati s kmeti, to ni viteška vojska.“

„Pozna se mu, da je v njem kmetska kri“, je zamrmral grajščak. „Slišal sem, da imaš v dolini dekle. Vem, da te to zadržuje. Zato te pustim, da greš na pristavo.“

„Ne; tudi jaz pojdem v vas maščevat se.“

Čušperčan je še vedno gledal skozi okno.

„Težko ti je ustreči. Mislim, da imaš stvar za šalo, ker med kmeti vendar ne boš iskal žene.“

Mladenič je zardel.

„Hm, to je moja stvar.“

„Ponos imaš pa prav kmetski.“

„Tudi jaz vem svoje; mislim, da sem vam zadosti storil. In če ste me hoteli vzrediti za kakega oskrbnika, ste se motili... Zdaj sem še svoboden in živel bom po svoje, tudi če me razdedinite. Rekli ste vedno, da po daljnem sorodstvu pripada pristava meni...“

„Po moji volji, ker sem ti dober, razumeš, mladič?...“

„Svojih starišev nisem poznal, torej tudi ne vem svojih pravic.“

„Saj ti vendar povem: Oče je bil ranjen v bitki s Francozi in mati je umrla od žalosti. Kdo bi se ti bil usmilil. Kmet? Še sam ni imel kaj jesti.“

„Pristava je bila torej posest mojega očeta?“

„Ne; dam ti jo jaz, ako se pametno oženiš.“

„Te pravice ne pustim. Lahko si obdržite pristavo.“

Vitko je vstal.

„Neumen si kakor vsak mlad človek. Z glavo butaš ob zid. Pamet, pamet! Kaj misliš, da je samo ena na svetu. Prva stvar je denar.“

„Po vašem, po mojem ne. Prva je sreča.“

„Ki pride šele iz denarja.“

„Ali pa ne.“

„No, pa ti bolje vedi ko jaz, ki sem star.“

„Jaz grem torej tudi v boj za vas, če ne znate druge poti, da bi pomirili kmete; grem pa samo zato, da se maščujem.“

„Kaka pota meniš?“ je vprašal grajščak. „Ti vasuješ po noči; marsikaj bi lahko zvedel.“

„Oni govoré o svojih pravicah in o neki listini, ki je izšla leta 1825., ki jih oprošča vsake službe do gradov. To jim je treba razjasniti.“

„To jim razjasni sodnija; saj je pravda.“

„Torej prav. Jaz ostanem, kot sem bil.“ Vitko je hotel oditi.

„Pa malo več misli,“ mu je rekel Čušperčan. „Predrznost in ponos se imata ravno tako, kakor pamet in neumnost. Vsaka ob svojem času.“

Vitko je čudno pogledal grajščaka in odšel tiho iz sobe. Čušperčan si je oddahnil. Pomislil je nekaj, potem pa zamahnil z roko.

„Počakaj,“ je zaklical za njim in Vitko je postal pri vratih.

„Zasedi konja, pa pojahaj v Višnjo goro! Nesi moj pozdrav gospodarju! In ko boš sedel pri njem v sobi, videl

boš svojo lepo, mlado nevesto. Morda te bo tam srečala pamet. Jaz sem že govoril.“

Vitko je odšel.

Ko je prišel na dvorišče, je sedel ob vhodu oskrbnik in se igral z velikim lovskim psom.

„No, mladi gospod,“ je rekel oskrbnik, „kmalu pojdeva nad kmete.“

„Jaz ne,“ je odgovoril Vitko in šel v hlev po konja.

„Ha ha, to je viteški sin svojega prostaškega naroda,“ se je smejal oskrbnik. „Še čudno, da ne deneš polhovke na glavo — pa bi bil sam upornik proti samemu sebi . . .“

* * *

Marsikdo se še zdaj spominja v tistem kraju na nedeljo, ki se je dolgo imenovala „nedelja upornikov.“

„V soboto bo shod, v soboto bo zbor upornikov.“ Kakor glas po gozdu, tako je odmevala ta novica po dolini in je šla od ust do ust, tiho, skrivnostno, a tu in tam na glas in veselo. Povsod je zašumelo. Vse je dvigalo oči in napenjalo ušesa. Boj je bil pred durmi. Starčki so snemali svoje pipice iz ust in modrovali o drznem početju mladih mož. Preudarjali so in zmajevali z glavami:

„Boljše bi bilo, če bi bilo drugače . . .“ so mislili. Stare ženice so zopet imele mnogo govoriti, možje in mladeniči pa so ponosno hodili s polhovkami in se s pretečimi pogledi ozirali okoli.

Pod uporniško vasjo leži velika dolina, obrastla okoli in okoli z visokimi hrasti in smrekami. To je bil prostor, kamor so se imeli sniti uporniki iz cele dežele. V soboto popoldne so se že jeli voziti vkup. Ustavljali so se pri Zaviršku, drugi pa pri Andrejku. Pripeljalo se jih je po več na enem vozu in veselo je bilo pogledati može v njihovih polhovkah, na katerih so se zvijala visoka peresa . . .

Prvi krajec je svetil na nebu in obseval tiho dolino, kamor so se shajali možje. Cele trume so prihajale; videlo se je, da Andrejkov trud ni bil zastonj. Možje so se pozdravljali in objemali od navdušenja. Celó starcem se ni zdelo škoda dragih stopinj in so prišli na shod. Gnetli so se ljudje vseh starosti, vmes pa je hodil Guza s puško, pozdravljaj može in vsakega posebej pohvalil.

„Saj sem vedel, da ste možje, ki vedó, za kaj se gre.“

Listje je šumelo po bližnjem gozdu in hrastje, ki so obdajali dolino, so sklanjali svoje visoke vrhove. A vse to

je še povzdignilo navdušenje. Ta razburjena prosta priroda, ti neupogljivi hrasti, ki se bojujejo s severno burjo, burna jesenska noč — vse je spominjalo na čas, v katerem so živeli.

Andrejko je prišel s svojimi ožjimi prijatelji in stopil na vzvišen kraj. Njegov obraz je bil vesel, saj je videl daleč tja v noč nerazločne, temne človeške sence in vse je gledalo nanj. Pred njim so stali njegovi uporniki ko sveta vojska za pravico in prostost.

„Možje zavezniki,“ je začel in beseda je čudno-mogočno donela v množico. Hrastje so uklanjali svoje vrhove in smreke so šumele z vejami . . .

„Pozdravljam vas kot svoje prijatelje, vse, vse, kolikor vas je. Pozdravljam vas kot prijatelje svobode, katero so nam stoletja kratili po krivici naši tlačitelji. Namen našega shoda vam je znan. Ajdo in nekaj kodelj lepega prediva nam mislijo odpeljati. Še zadnji korak in rešeni smo . . . Dolgo smo govorili, zdaj pa je to postalo resnica in treba je storiti, kar smo sklenili. Žalostno zgodovino imamo za seboj; srce boli človeka, ko se ozira nazaj v stoletja in gleda ta zatirani narod; nehoté se mu krčijo pesti. Nismo mi prvi, ki se zavedamo, da ni prav tako kakor je, da je to zoper pravico, ki je noče poznati svet. Komu ni znano ime Matije Gubca? Tudi on je vodil kmetsko vojsko in nazivali so ga „kmetskega kralja.“ Zbral je hrvatske, štajerske in slovenske kmete in jih peljal v boj. Zmagani so bili res, a ne po svoji slabosti, ne po hrabrosti sovražnikov, ampak po izdajalcu. In tega med nami ni. Mi pa hočemo maščevati kri naših dedov. Na razbeljenem prestolu so kronali Matijo Gubca, kmetskega kralja, z razbeljeno krono, in razbeljeno žezlo so mu dali v roke. Umrl je v največjih mukah, ki si jih je kdaj izmislila človeska krutost in brezsrčnost. In tega ni mogel narod pozabiti. Tudi naše dede je peklo in peče nas do današnjega dne. In zdaj, ko je najlepši čas za to, ko imamo takorekoč že svojo pravico na papirju, ki pa je gospoda ne pripozna, ker se boji za svoj obstanek, zdaj smo se združili mi in zahtevamo svoje . . .“

Velik šum je nastal med poslušalci. Vsi so pritrjevali in dvigali polhovke v zrak. „Tako je . . .“ je odmevalo po dolini. „Jaz vam zaupam in vem, da ni ne izdajalca svojih bratov med nami, ne bojazljivca, ki v odločilnem trenutku zažene puško v koruzo. Ne; mi vsi smo ene misli in v tej slogi moremo in moramo doseči to, kar želimo že od nekaj,

česar pa niso mogli doseči naši trpeči dedje. Le pogledjte nazaj v preteklost, kako orje kmet po grajskih njivah in kako poje po njegovem hrbtu valpetov bič. Zakaj pa, od kdaj pa? Kaj je pa zakrivil, da je suženj drugemu, ko je prav tako človek ko oni? ...“

Kmetje so zopet zagnali nerazločno vpitje, vsak je jezno pretil.

„Mi pa moremo s svojo močjo zmagati najmočnejšega sovražnika. Prosti bomo in prosti bodo orali naši otroci po svojem polju, svoji gospodje bodo, ne grajski sužnji. Ne dajte se premotiti tistim, ki pravijo, da ima grad svoje pravice in da delamo mi krivično. Kdo se pa za naše pravice zmeni?“

Kmetje so zagnali velik hrum in pritrjevali z glasnimi klici. „Živio Andrejko,“ so kričali. „Kar pelji nas, ti nas vodi!“ so vpili vsi navdušeni.

„Dobro torej. Pazimo pa, da ne bomo enaki tolpi, ki postavlja mlaj, kjer zapovedujejo vsi, a pokoriti se noče nobeden. In če stvar ne gre srečno od rok, jezé se drug na drugega, in ko pada mlaj, ki je že skoro stal, tedaj vpije vsak: Drži, drži, držite, a vsak sam izpušča in beži, da bi se mu kaj ne primerilo, češ, naj držé drugi... Prijatelji, takim pôtom bi šli v pogubo. Enako moramo paziti, da ne gremo brez previdnosti v boj; tudi to nas lahko pogubi. Kadar bo sila, izprožite trikrat zaporedoma puške in sosednje vasi naj brez obotavljanja hité na pomoč! To bo začetek. Gradovi bodo odnehali, in ko se pritožijo pri sodišču, zavrnejo jih tam, češ: saj nimate pravice pobirati... Vsak uvidi, kako bo boj kratek in brez posebnih težav. V gradovih že slutijo in se bojé kmetskih pesti; gotovo bodo zdaj strogo in z vso silo planili na nas. Naj planejo, mi smo kakor skala in kost. Do zdaj so nam pobirali zrno, nam puščali pleve, poslej bo drugače. Videli bomo, koliko časa bo še stalo ponosno grajsko zidovje. Mi lahko prestanemo brez gradú; videli bomo, ali more tudi grad brez nas. Kakor gotovo smo možje, ostanemo si zvesti in niti eden ne odpade. V znamenje prisege polhovke v zrak!“

Pred njim se je odkrila cela množica in visoko v zrak so uporniki držali polhovke.

„Niti eden,“ so ponavljali in potem molčali, kakor da je to najsvečanejši trenutek njih življenja.

„Nikdar več ne bo grad čez kmeta,“ je govoril Andrejko.

„Nikdar več,“ so ponavljali glasovi in med množico se je čulo besno tuljenje navdušenih upornikov.

Mesec je plul za oblakom in njegova senca je pokrila dolino. Temno-motno se je gibala množica pred Andrejkovimi očmi. Videl je, da naredi z njimi, kar hoče.

Burja je rjula po gozdu, hrastje so klanjali svoje vrhove in smreke so šumele z vejami.

Andrejka so objeli njegovi prijatelji; množica se je začela razhajati in vsi so ponavljali in dokazovali resnico Andrejkovih besedi.

Bilo je videti ko mala vojska, ko so stopali kmetje skoz Sap v korak. Pred njimi pa je stopal navdušeno Guza in na glas vpil tisto pesem, ki je bila postala med ljudstvom že precej domača:

Prid' po desetino,
Ljub' moj gospod,
dobil boš batino,
da ne pojdeš odtod . . .

In cela dolga vrsta jo je navdušeno ponavljala. Fantje so zapeli svojo pesem in trume kmetov so se začele razhajati na vse strani. In dolgo v noč so se po poljskih stezah slišale pesmi navdušenih upornikov.

* * *

Med tem, ko so prisegali uporniki v dolini prisego in so prihajali njih preteči klici prav v vas, je slonel Vitko na Jeromovem oknu in govoril z Marinko. Zvedel je za shod in čas se mu je zdel primeren, da se kaj pogovori.

Šepetala sta tiho o upornikih in o nesrečnih časih.

„Ti ne smeš iti zoper upornike. Moj oče je tudi med njimi,“ mu je rekla deklica.

„Ne, jaz ne pojdem. Samo enega bom poiskal med njimi in se maščeval . . .“

Marinka je molčala; zdelo se ji je, da bi bile vse prošnje zastonj.

„Saj ti ne sovražiš kmeta!“

„Ne; saj sem mogoče sam kmet . . .“

Dekle je pomislilo, kaj pomenijo te besede.

„Saj je Čušperčan tvoj stric.“

„Hm, stric, kdo ve. Pristavo mi ponuja.“

„Vitko, saj me ne zapustiš.“

„Ne, ne. Kmalu odideva odtod in konec bo strahu. Tudi jaz nočem biti več Čušperčanu hlapec.“

Konj je za hišo zarezgetal.

Iz daljave so se začuli glasovi prihajajočih, navdušenih kmetov.

„Bežati moram,“ je rekel mladenič in skočil z okna na pot. V istem hipu je bil na konju in kmalu se je čul konjski tepet po kameniti poti . . .

Marinka pa je pomislila, zakaj ga ni še nikdar vprašala, kaj je in kaj ima, in zakaj je na Čušperku . . .

Vas so zagrnili uporniki in dolgo stali v gručah in govorili.

Po polju pa je tekel v skok visok konj z mladim jezdecem in različna nerazrešljiva vprašanja so prihajala jezdecu na misel.

* * *

Drugi dan je bila nedelja upornikov. Bila je to nedelja pred Martinovo nedeljo, ki jo po stari navadi na Dolenjskem obhajajo s pečeno gosjo, z mesenimi klobasami in novim vinom. Uporniki so pili bratovščino. Šmarje so bile oživljene, kakor sicer samo dvakrat na leto. Vse je bilo na nogah. Okoli in okoli Zavirškove hiše je bilo polno upornikov od blizu in daleč. Na dvorišču so stale mize in na njih majolike in bokali. Ob hiši je stal velik sod novega, še nekrščenega vina. Vse je šumelo. Mladina je plesala po dvorišču, po podu, po hiši, povsod. Starci so bili posedli okoli miz in so modrovali. Glave upornikov so sedele skupaj. Štirje godci so neprestano vlekli svoje mehove in dajali veselje razburjenemu ljudstvu. Žene z otroki v naročju so sedele skupaj in se pomenkovale o svojih možeh. Stare matere so bile zadovoljne med veselim mladim svetom. Napivali so z ene mize k drugi in vsak je moral ponosno napiti prostosti in na pogin gradovom. Bolj in bolj je rastlo navdušenje. Začeli so prepevati in se objemati. Visoko med otroki je hodil dolgi Sušec in jim pravil stare pesmi. Od vseh strani je odmevalo:

Gorjé ti, stari grad, gorjé . . .

Guza in Jurko Baja sta se objemala za mizo; izpolnjevale so se davno gojene želje . . . Vrančev Peter je sedel z Bištrom za mizo in zopet jokal od samega navdušenja in kimal na desno in levo. Vsem je bilo danes čast in ponos, da so bili uporniki; metali so polhovke visoko v zrak in ukali od veselja. Dekleta so se sukala med mizami in pri-

našala nove pijače. Daleč je odmeval šum in hrum vesele množice, vmes pa ukanje, petje in godba veselih godcev.

In stopil je na prazen sod Guza in začel:

Danes ta dan
vesel, praznovan;
nikol' ne pozabi,
ubogi tlačan!

Je dosti b'lo dni,
k' trpeli smo mi,
zdaj pa gospoda
naj sama trpi!

Mi pa povsod,
kjer biva naš rod,
zavpijmo, zapojmo:
Tu kmet je gospod.

Če pravi pa kdo,
da prav ni tako,
naj pride, naj reče;
bo videl, kaj bo.

Če bilo je prej,
tako že vselój,
pa noče več biti
tako za naprej . . .

Takó govori,
kdor je naše krvi,
takó govorimo
uporniki mi! . . .

Med tem se je sod zazibal. Neštevilna množica se je namreč sešla okoli soda; okoli miz so utihnili in poslušali Guzo. Gneča je bila in po zadnjih besedah so bližnji zgrabili sod in ga z Guzo vred nesli po dvorišču. Guza se je smejal; dobro se mu je zdelo. Ves narod pa je zagnal krik in pesti so molele nad glavami in polhovke so letele v zrak . . . Po vseh koncih in krajih so se začele pesmi mladih fantov-upornikov, izmed katerih se je ena končala takó-le:

Že cepec je namočen
iz drenov'ga lesú,
gospodi je odločen
in rodu grajskemu.

Pozno v noč so peli uporniki in se z objemi poslovili. Razhajali so se v noč in po vasi se je čula le vesela fantovska pesem.

XVII.

Prijetno je bilo nekaj dni potem. Po vaseh je vladalo veselje, možje so se zbirali v krog in govorili in se izpodbujali.

Nekaj dni potem sta se ustavila na Sapu dva visoka dolga voza. Čušperski so prišli pobirat desetino. Oskrbnik sam je spremljal voza na svojem visokem konju. Pred prvo hišo so se ustavili.

„Hej, kmet,“ zavpije eden hlapcev gospodarju, ki je stal pred hlevom s pipo v ustih in se niti ozrl ni, ko sta se voza ustavila. „Koliko razstavek ajde ste imeli?“

Dolgo se ni gospodar ozrl.

„Ali si gluh?“ zavpije nad njim oskrbnik.

Gospodar se ozre počasi in v tem je bilo pri njem že par sosedov.

„Tebi nič mari!“ odgovori jezno, „ajda je moja.“

„Vsak deseti snop je naš.“

„Danes ne več. Če je bil doslej, ne vem.“

„Bomo videli; hej mati, prediva pripravite,“ je zavpil gospodinji, ki se je prikazala pri oknu; in so pognali voz proti kozolcu.

Vsa vas je bila po koncu. Ljudje so vreli vkup.

„Proč od moje hiše,“ je vpil kmet, vihteč ročico od voza, in hitel pred konje, da bi jih ustavil.

„Kmetič,“ je rekel oskrbnik, „pomisli, kaj delaš!“ Ozrl se je po množici, ki ga je obdajala, in zbal se je. Možje so hiteli vkup z orožjem in različnim orodjem in prikimavali kmetu. Žene so klicale može domov in otroci so začeli jokati.

„Proč, proč,“ je vpil kmet in hlapci so konje ustavili. Oskrbnik je uvidel, da nič ne upravi.

Zavozili so pred drugo hišo. Spremljala jih je cela vas in se jim smejala.

„Ne dam nič,“ je rekel drugi kmet; „potrebujem sam, bolj kakor Čušperčan.“

In šli so dalje. Oskrbnik je jezno suval konja, da je plesal sredi množice, in prezirljivo je gledal na vaščane.

„Še kesali se boste! Zdaj boste videli vraga. Mi vam navijemo uro!“ je vpil in jezdil pred vozoma.

In tako je šlo po vsej vasi.

Pisik jih je sprejel naravnost uporno.

„Desetino dajte,“ so rekli hlapci.

„Povejte,“ je rekel, „naj oni gospod, ki ima nam zapovedovati in od nas kaj terjati, pride sam do nas, da se pomenimo, kje ima svoje pravice. Tako je!“

Pri Andrejku je potrpežljivost zapustila oskrbnika.

„Prodamo vam bajte, vas pa zapodimo po svetu ko lačne pse; ste-li čuli?“

„Povejte Čušperčanu, da od naših žuljev ne bo več živel,“ je rekel Andrejko.

„Bomo videli, ha, ha; le počakajte,“ je vpil oskrbnik, zakaj hrum ljudstva je naraščal. Ščuvanje: „dajmo jih, udarimo!“ se je čulo od vseh strani.

Oskrbnik je pri tem zajezdil pred kozolec in ukazal hlapcem:

„Pulite in nalagajte.“

Množica je zarjula kakor besna.

„Huu, po njih, tatovi, lopovi!“ In polena so začela leteti proti oskrbniku. Debele kmetske pesti, različne cepe so vihtele nad glavami, in možje so se rinili v ospredje. Ženske so vpile in kričale z jokom. Vse se je gnetlo okoli voza in pesti so posegle po hlapcih, na oskrbnika pa je letelo kamenje, palice in koli. Konj je preplašeno skakal. Nastalo je vpitje. Oskrbnik je potegnil samokres in izprožil dvakrat v razjarjeno množico in zapodil konja v dir. Ljudstvo je bežalo na vse strani; le najhrabrejši so se podili za oskrbnikom in metali kamenje in polenje vanj. Razdraženi kmetje so med tem planili na hlapce, ki so poskakali na vozove in udarili po konjih. Konji so si delali pot med množico, ki se ni mogla tako hitro ogniti. Nekaj rok je poseglo po konjih, da bi rešili ljudstvo nesreče, a nihče ni mogel udržati močnih živalij. Mnogo jih je prišlo pod noge konjem in pod voz.

„Za njimi“, je vpilo divje ljudstvo in vsak je iskal kamena ali polena, da bi ga zalučil v grajske; a v splošni zmešnjavi so bili drug drugemu na poti in voz je kmalu ušel po poti na cesto, od tam pa za oskrbnikom proti domu. Le nekaj se jih je podilo za njimi in metalo kamenje na nje.

„Prid' po desetino!“ so zapeli, ko so se vračali v vas. Na vasi je vpil Jurko Baja ves iz sebe:

„Prid' po desetino!“ in v prevelikem navdušenju je zgrabil prvega razkuštranega dečka za lase, da je fantič bolesto zajokal.

„Tako je, fant, vidiš,“ je vpil Jurko in hitel nazaj, kjer so okoli ranjencev vpili vaščanje. Mnogo jih je ležalo; dobili so rane na glavo, ali pa jim je šlo kolo čez roko ali čez nogo. Med njimi je ležal tudi Pisikov Marko. Pisik je stal pred njimi in gledal. Njegove oči so se sovražno ozirale okoli. Andrejko je stal zamišljeno in čakal, kdaj ga množica obsuje s kamenjem. Niti ene očitajoče besede ni čul. Sosedje in domačini so znesli ranjence domov. Marko je imel rano na glavi, kamor ga je zadela ojnica, ko je skočil pred voz. Sapljanske ženice so hitele vkup in svetovale vsaka svoje zdravilo. Vsi so vedeli, da v zdravniški vednosti Suhoklela vse prekaša. Svetovala je arniko

in mrzle obkladke. Prenesli so mladeniča v hišo in vsa vas se je pomirila.

„Pa smo jih,“ so se bahali.

„To je začetek. Še enkrat naj pridejo! To jim bomo vrnili.“

Vobče je bila vsa vas zadovoljna s svojo zmago. Celó doslej nezadovoljne gospodinje so se potolažile, saj je bilo prihranjenih več kodelj prediva, iz katerega se dá napraviti nekaj preje.

Vendar je bilo marsikomu težko pri srcu. Marsikomu se je zdelo, da pri tem ne more ostati in da pride huje, še huje. Vendar je bojevitost in navduševanje v zadnjem času pripomoglo, da so pozabili strah in bili pripravljene na hujše. Tudi Andrejko in najbolj navdušeni uporniki niso bili povsem zadovoljni. Rajši bi drugače. Poslali so Jurka Bajo na pot, da naznani po deželi, kako so naredili na Sapu, in da tam prav tako naredé. Jurko Baja je še isti večer veselo odšel na pot.

Zvečer so pa prišli že poslanci z drugih strani na Sap naznanjat, kaj se je zgodilo. Guza je prav po vojaško s puško na rami stražil na vasi.

Prišel je France Bodenič z Goričic. Veselo naznanilo je nosil in hitel k Andrejku. Vsi so ga poznali. Bil je suh, lahek črevljarček, ki ni mogel v nedeljo nikdar iz krčme domov.

„Kdo?“ je vprašal resno Guza, ko je videl da nekdo prihaja po vasi. Črevljarčku se ni zdelo vredno odgovarjati.

„Kam?“ je vprašal osorno Guza, kakor stražnik uporniške vasi.

„I, kam, k Andrejku grem, mudi se mi, pa ne prodajaj sitnosti;“ je rekel črevljar.

„Kakšne sitnosti,“ je odgovoril resno Guza, ki se mu je za malo zdelo, da se prezira vojaška natančnost, ko je vendar zdaj bojni čas. „Ali nimaš ust? Ali ne moreš odgovoriti »prijatelj«? Ti šema, ti; se vidi, da nisi nikoli nosil puške.“

Črevljarček je hitel dalje.

„Kake novice?“ je vprašal Guza.

„Na Goričicah smo se dobro postavili.“

„Vse srečno izšlo?“

„Vse; Bogatec je ranjen, oskrbnik tudi.“

„Kaj praviš?“ se je ustrašil Guza.

„Pa ni nevarno; malo ga je obstrelil.“

„Dobro znamenje,“ je pomislil stari vojak.

Med tem pa so prišli že drugi iz sosednjih vasi. Guza je hodil po vasi gori in doli; sprejel je vsakega in tako zvedel prvi vse novice. Med njimi je prišel tudi kovač Leščinec. Prinesel je ostnike.

„Ali ste jih, ste jih?“ je vpil že od daleč.

„Smo jih, smo,“ je odgovoril Guza.

„Ti, Guzec, koliko si jih?“ je nagajal kovač.

„Več ko ti,“ je odgovoril Guza jezno.

„K nam jih pa niti blizu ni. Pri nas bi še le videli vruga. Glej, ostnike sem ti prinesel; zdaj jih boste rabili.“

„Prav, le daj,“ je rekel Guza. Dela sta ostnike pred hišo in se usedla na klop.

„Torej ste jih,“ je začel kovač; „kaj pa zdaj?“

„Nič. Kaj misliš, da bodo prišli še enkrat?“

„Seveda. Ali bomo naredili vojsko?“

„Le daj! Kdo pa bo?“

„Boš pil?“

In pila sta.

Takrat pa je priletel po vasi stari Jerom in boleстно vzdihoval . . .

„Aaa,“ je vpil starec, „ubijem jo, ubijem . . .“

„Kaj pa je,“ je vprašal Guza.

„Moja hči, moja hči . . .“ in zgrudil se je na klop.

„Kaj je tvoja hči?“ je vprašal kovač in prijel starca.

„Marko blede in vse je povedal. Aaa . . . O, ne boš, prokleta, ne boš. Jaz sem tvoj oče, aaa . . . Pa ne boš ti z grajskimi lopovi.“

„I, kaj pa je?“

„Bog te kaznuj,“ je rekel starec in umolknil.

„Da, Jerom, kaj pa ti je?“ je vprašal s smehom kovač.

„Nič! Pusti me!“ je odgovoril jezno starec.

„Pij, pij, pa pusti vse,“ mu je ponujal kovač pijače, ki jo je nosil vedno s seboj.

„Moja hči pa z grajskimi. Da jo jaz dobim . . .“

„I, kaj pa je, saj si vendar mož.“

„Ušla je — izdajalka je,“ je rekel Jerom in oba pogledal z čudnimi očmi.

„Bo že prišla,“ je odgovoril ravnodušno kovač, kakor da to ni nič posebnega. „Zdaj pa pij, da te žalost mine.“

Jerom je pil in izpil vse do dna . . .

„Na, zdaj si pa vse izpil,“ je rekel kovač in žalostno pogledal prazno steklenico. „Kam ti je pa ušla hči?“ je

vprašal potem zopet z glasom, ki je kazal popolnoma njegovo ravnodušje.

„Kaj jaz vem,“ je rekel Jerom in gledal v tla. „Molči,“ je zarjul potem.

„Kaj sem ti jaz kriv,“ je rekel kovač, „pa jo omoži! Mož jo bo že varoval.“

„Molči mi, kaj ti veš.“

„Seveda vem“, je začel kovač, „saj so mi cele dneve pravili pred kovačnico, da se tisti mladi grajski ženi pri njej. Jaz sem mislil, da vse veš; saj to ni slab ženin; lahko je še gospa iz kmetice. Kaj se pa sedaj jeziš? Ali nisem pomagal, ko sta se menila z Gorinom?“

„Molči,“ je vpil starec in prijel ostnik.

„Kaj pa boš? Mene? Njega daj, ali pa njo!“ je rekel kovač s smehom in zopet pokazal prazno steklenico: „Glej, vruga, da si mi vse izpil!“

Takrat je priukal po vasi sem visok fant.

„Oho, Poberinov Janez,“ je rekel kovač in čakal s podprtimi rokami, kdaj pride fant do njih.

* * *

Uporniki so dobili v zadnjem času močnega mladega zaveznika, ki se je prikazal še le na „nedeljo upornikov.“ Poberin ni skoro nikdar govoril o svojem sinu.

„Zapravljivec je,“ je godrnjal vselej in vsi so trdili, da ni prav nič sin svojega očeta. Bil je vesel in rad v družbi, stari pa je klel domá. Ono nedeljo je prišel k Završku in del na glavo polhovko ter postal eden najbolj vnetih upornikov. Zakaj pravzaprav, so uganili ljudje po svoje . . .

„Kaj si pa nataknil tisto?“ je rekel stari Poberin, ko je zagledal sina v polhovki.

„Novi časi, oče, novi časi,“ je rekel sin.

Poberin se je obrnil proč in godrnjal nekaj čez mladino in čez nove čase . . . Tisti dan potem so pobirali Brinjski na Potu. Navada je bila, da je vozil Poberin desetino, ker v Brinju niso imeli primernih voz, kar so se potrli stari, ki so zdaj počivali pod brinjskim kozolcem. Tudi danes se je oglasil Anže pri Poberinu in z njim neki gosposki človek. Sicer je bil Anže navadno sam kot oskrbnik in hlapec.

„Saj nisem ničesar ukradel,“ je godrnjal, ko so danes poslali z njim še drugega človeka.

„He, stari, kje si?“ je vprašal zategnjeno pred vrati, kakor bi hotel pokazati, da ima le on govoriti, pa nihče drugi.

Stari Poberin je sedel v hiši in obračal na vse načine svoj z neštevilnimi krpami obšiti črevelj in primerjal in gledal, kako bi se dala zadeliti nesrečna odprtina, ki se je odprla spredaj na prstih; videl je, da je noga v takem črevlju izpostavljena vsem nevarnostim in nezgodam. Pribiti se ni dalo, prišiti tudi ne.

„Ti spak, kako si zinil,“ se je jezil Poberin in pre-mišljaj. Stara njegova koščena pest je zgrabila z vso jezo borno obuvalo, ki je pri tem še bolj zarežalo in ves tresoč se od jeze je ponavljal:

„Iii, kako režiš, iii, kako režiš!“

Pri tem pa ni čul starega znanca Anžeta, ki ga je klical na desetino. Med tem je prišel Janez.

„Kaj pa, kaj?“ je rekel samozavestno, ko je stopil na vežna vrata in potresel Anžeta za ramo s svojo močno roko.

„Desetino boste vozili,“ je rekel Anže.

„Mi že ne.“

„Zakaj ne?“ je vprašal jezno Anže in pogledal na mladeniča, kakor bi hotel reči: „Kaj imaš pa ti mlekozobec govoriti?“

„Ne bomo je vozili, ne danes, ne drugič. Kaj še ne veš? Desetina in tlaka sta proč!“

„Kaaaj?“ je vprašal zategnjeno Anže in nastavil uho, kakor da morda ni prav slišal.

„Nič ne bo desetine,“ je vpil Janez. „Kmetje ne dajo. Ne bomo imeli kaj voziti.“

„Meša se mu,“ je rekel sam pri sebi Anže in šel v vežo. „Kaj se boš ti, šema, iz starih ljudi norčeval!“ je godrnjal Anže za fantom, ki je odhitel v vas.

Poberin je sedel pred črevljem in premišljaj.

„Zopet bo zaslužka. Po desetino gremo,“ je rekel Anže.

„Če bo kaj,“ je odgovoril Poberin. „Nekaj se upirajo.“

„Kdo? Kmetje?“

„Menda.“

„Bomo videli, kaj se bo kdo upiral,“ je rekel Anže in se čudil, da mu že drugi o tem govori.

Poberin je vstal in začel obuvati črevelj tak, kakoršen je bil. Spredaj so pogledali prsti na dan.

„Janez, Janez,“ je vpil potem starec na vse strani. Anže pa je počasi jel prižigati pipo.

„Šel je, vražji sin,“ je vzdihnil Poberin in začel iskati verig, vrvi in drugih reči za voz. Ničesar ni bilo. Tudi jarmov ni bilo pred hlevom.

„Saj za plačo vsak rad vozi,“ je rekel Anže.

To je starca pogrelo.

„Eee, potrpi no, saj ne teče voda v grlo in kozolci tudi še ne goré. Ta vražji sin.“

„Le daj no,“ je naganjala Poberinka, ki se je prikazala od nekod.

Po dolgem iskanju je stal nazadnje vendar voz pred hišo, Poberin je zapregel vola in odšli so. Med tem pa je Janez po hišah pregovarjal gospodarje, naj ne dadó desetine.

„Kaj vi, oče, saj menda ne boste dali,“ je rekel vsakemu, ko ga je našel v hiši ali pred hišo. „Saj itak nimate dosti.“

„He,“ je zmignil gospodar z glavo in se čehljal za ušesi, kakor to dela vsak Kranjec, kadar se česa ne more spomniti ali pa če ne ve, kaj bi storil ali govoril. Nagubanči čelo in gleda v tla. Kdo pozna vse njegove navade in muhe . . . „Malo, ali dosti, kaj si moreš pomagati. Daj, pa je. Malo ajde, praviš. Čim manj, tem manj bo grajski vzal. Praviš, da bi se upal.“

„Seveda, saj nikjer več ne dadó.“

„E, mlada kri, ti lahko govoriš. Počakaj, da boš gospodar.“

Med tem pa se je že po vasi pomikal voz in ljudje so dajali brez ugovora. Kar je storil prvi, storili so vsi, češ: kaj hočemo, sam se ne bom upiral, saj se še Poberin ni.

Zadnji gospodar se je vendar uprl.

„Kaaaj?“ je rekel Anže. „Kaj si neumen?“ in gosposki človek je zapisal hišno številko.

„Ne dam, ne dam, ker sem pameten,“ je rekel kmet . . .

Anže ga je grdo pogledal in voz je odpeljal dalje.

Mladega upornika pa je bolelo, da živi v taki vasi.

To je premišljal Poberinov, ko je šel na Sap k upornikom. Zamišljeno je stopal po stezah črez polje.

„Ali ste jih?“ je vprašal Guza.

„Ne,“ je odgovoril mladenič in šel dalje.

„Saj sem vedel, da niste za nič,“ je govoril Guza.

„Stari Poberin je šema. Še čudno, da je sin tak upornik.“

„Mlajši zarod bo boljši,“ je rekel kovač.

„Imaš kaj prepaljenca, Guza?“ je vprašal potem.

„Imam nekaj. Pojdi, Jerom, se boš potolažil.“

In vsi so šli v hišo.

Janez je med tem prišel k Pisiku. Stopil je v hišo. Na beli postelji je ležal Marko mirno in se ni prebudil, ko so se odprla vrata. Ob vzglavju je sedela mati, skoncem postelje pa je slonela sestra Micka in zrla nepremično v bratov obraz, ki se je zdaj pa zdaj skrčil v bolestne gube. Bolnik je imel glavo skrbno zavezano in ovito z mrzlimi ohladki. Ležal je kakor mrtev. Pri peči je sedela Suhoklela kot najbolj izkušena padarica v vasi. Visok stolec ji je služil za podnožnik in trla je v lesenem možnarju neke zdravilne rože. Vsi so molčali, da bi ne motili bolnika.

Mati je vstala in pokazala s prstom vstopivšemu Janezu, da naj ne govori na glas. „Prav, da si prišel,“ je rekla potihoma; „po tebi je že popraševal. Počakaj, da se prebudi. Za zdaj je boljše, da spi.“ In odšla je ven. Janez se je usedel na njeno mesto in Micka ga je pogledala tako prijazno kakor v nedeljo, ko sta skupaj plesala na bratovščini. Suhoklela je takoj vse opazila. „Tiho, tiho,“ je rekla Micka, ko je hotel Janez nekaj vprašati. „Poglej, kako lepo spi...“ Nekaj časa sta molčala. Janez se je naslonil vstric nje na skončnico in oba sta gledala na bolnika.

„Molčita,“ je rekla Suhoklela, „da ga ne vzbudita.“

Onadva pa sta začela tiho šepetati:

„Poglej, kaj se vse zgodi,“ je reklo dekle ...

„Ali je nevarno?“

„Pravijo, da.“

„Povozili so ga?“

„Pravijo, da je obstreljen.“

„Kaj so streljali?“

„Seveda, cela vojska.“

„To jim povrnemo.“

„Onemu se je že povrnilo.“

„Komu?“

„Oskrbnika so na Goričicah pobili; z Bogatcem sta se; oba sta ranjena.“

Mladenič je pomislil.

„Ali si ti zmagal?“ ga je vprašala ona.

„Ne,“ je odgovoril fant in zardel od jeze. „Kaj morem jaz. Bil sem sam...“ je šepetal in stisnil pesti... „Pri Bogu,“ je rekel glasneje. Bolnik je zastokal.

„Nujta, nujta, vzbudila sta ga,“ se je jezila Suhoklela. Spogledala sta se, kakor da ju je sram.

Bolnik je odprl oči.

„Marko, glej, Poberinov je tu,“ je rekla Micka, in stopila k vzglavju. Bolnik je molče izvlekel roko izpod odeje in jo podal prijatelju.

„Kako ti je?“ je vprašal Poberinov.

„Bo že ... Se bomo še ... Bomo jih ...“ Pokazal je na prsi in rekel: „Tu, tu,“ in obležal je mirno. Oči so se zagledale proti stropu in obstale. Suhoklela je prinesla nove ovitke. Odvzela je obvezo in na čelu je zasijala široka rana, krvava, globoka, da je pretresel Poberinovega mraz, Micka pa si je zakrila oči z obema rokama.

„Kaj je tega treba?“ je rekla mati, ki je zopet prišla v sobo. Bolnik je takoj zopet zaspal. Poberinov je odšel.

Na sredi vasi je našel Guzo in kovača. Sedela sta na nekem hlodu in pila iz dolge steklenice.

„Tepci, strahopetci,“ se je jezil Guza in stiskal puško v roki.

Andrejko in Pisik sta stala skupaj.

„Zaradi ene vasi,“ je rekel Andrejko, „ki je poleg tega še Brinjskemu podložna, ne opešamo. Če nočejo dobro, naj imajo slabo!“

„Šeme so,“ je trdil Guza.

„To je res,“ je pritrdil Poberinov.

„Saj tvoj stari stiska na vse načine, za grad ima pa toliko odveč,“ je rekel Guza.

„Za svojo staro kožo se boji,“ je menil kovač.

„No, dobro. Na, pij! Danes bom stražil celo noč; kdo ve, kaj pride.“

„Jaz bom z vami,“ je rekel Poberinov.

„Dobro, se bova kaj pomenila. Puško dobiš pri Pisiku. Varni nismo; lahko nas ponoči napadejo, pa zapró.“

Tako je modroval Guza, ko je kovač odšel.

Po vasi pa je pridirjal v tem trenutku jezdec na nizkem konju.

„Na Posavju zmaga. Drugi teden se vsi upró,“ je vpil jezdec s konja, ko je obstal pred Andrejkom.

„Dobro, pozdravi Reščaka! Pri nas isto,“ je rekel Andrejko in odšel.

Posavec je stopil s konja in se pridružil Guzi, ki ga je napojil s prepeljencem. Konj se je pasel pod lipo.

Janez je prinesel puško in sedel poleg njiju.

Črez nekaj časa je Posavec zasedel konja in zdirjal v noč ...

„Zdaj se pa nikogar ne bojiva,“ je rekel Guza in se naslonil ob drevo. Jesenska burja je rjula okoli oglov. Povsod je bila tema, samo pri Pisiku so svetili. Poberinov je skoro neprestano gledal v razsvetljena okna, kjer se je zdaj pa zdaj pokazala kaka senca.

„Vidiš, fant, tako se straži,“ je govoril že nekoliko pijano Guza; „nasloniš se v kot, da si zavarovan, pa gledaš v noč. Samo zaspati ne, to bi bila sramota. Seveda rado zmoti človeka . . .“

Guza je še naprej modroval, a Janez ga ni poslušal. Od nekod se je čula glasna pesem:

Saj nisi ti, dekle, celi svet,
da bi brez tebe ne mogel živet . . .

In noč je šla črez vas.

* * *

Pozno v noči je prišla Suhoklela domov in odprla vrata postranske čumnate.

„Ali spiš, Marinka,“ je rekla.

„Ne. Povejte, kje so oče.“

„Domá. So se že potolažili. Vidiš, toliko da sem te rešila. Da bi ga bila dočkala domá, ubil bi te bil, tako je bil jezen . . .“

„Kaj bo pa zdaj?“ je vprašala Marinka z jokom.

„I, nič. Počakaj, da pride on; bo že kaj. Oče ne smejo vedeti. Saj te bo takoj poročil, pa bo. Saj boš dala meni kdaj kak dober košček, če bom prišla.“

Dekle je jokalo na glas.

„Molči, da te ne zasledi. Samo dva dni, pa bo boljše.“

Med tem pa je stari Jerom domá iskal po hiši, po vseh prostorih in glasno klical hčer. Bil je pijan od jeze in pijače. Preiskal je vsa kota, premetaval cunje, odpiral omare in shrambe — pa nikjer nič.

„Kam si pa šla? Ali ste taki? Ali tako delaš z menoj?“ je vpil. Nazadnje ga je zmagalo, legel je na klop in ves utrujen zaspal.

XVIII.

Kakor kralj dolenskih gričev se dviga Sv. Ahác proti nebu. Z visokimi smrekami je porastel njegov vrh, iznad njih pa se kaže staro zidovje velike cerkve, ki jo je sezidal Turjaški z ujetimi Turki.

Krasen jesenski dan je bil. Po gozdih okoli gore je odmeval lovski rog, vmes pa so pokale puške in daleč po gozdu je odmeval strel za strelom. Turjaški je bil napravil običajni jesenski lov, na katerega je bila povabljena kranjska plemenita gospoda od blizu in daleč... In rogovi so odmevali, psi so lajali, puške so pokale, po gozdu pa so bežale plahe srne in jeleni; dolgouhi zajci so hiteli spravljati v varnost svoje življenje, lisice so polne strahú sedele po dupljah, nad gozdom pa so krožile gozdne ptice v velikih kolobarjih in se spuščale više in više pod nebo, od tam pa v druge varnejše kraje.

Pod staro cerkvijo se razprostira gola leha sredi gozdov. Tu sta netila ogenj dva kmeta. Prvi je bil Suhoklel, ki je imel vsako leto čast nosača pri velikem turjaškem lovu, drugi pa je bil mladenič šibkega telesa, ki je moral danes priti na grad na delo.

„Po vejevja mi pojdi,“ je ukazal Suhoklel tovarišu, ko je že dolgo zastonj pihal gobo; jesenska burja mu je sproti odnesla slamo, ki se je komaj vnela. Mladič je pobral nekaj vejevja starih smrek in se takoj zopet vrnil z nekaterimi vejicami.

„Lenoba lena,“ se je jezil nad njim Suhoklel. „Saj sem že kdaj zakuril, danes pa ne gre. Čuj, puške so utihnile, nemara da se že pripravljajo na shod. Jejmene, zopet je ugasnilo.“ Daleč v gozdu je zapel rog. Suhoklel je priložil fantu zaušnico. „Prinesi mi no suhega, da se razgori. Misliš, da bom jaz namesto tebe tepen.“ Fant je brez ugovora izginil v gozd. Suhoklel je kresal, pihal, nakladal, pa ni šlo. Rog se je čul vedno bliže.

Fant je prinesel smrečevja in to je začelo goreti. „No, hvalo Bogu,“ je vzdihnil Suhoklel, ki se je že tresel pred grajsko jezo. Položil se je ob ognju in gledal, če se bo razgorelo. „Naloži, naloži,“ je veleval fantu, „da ne ugasne. Vidi se, da nič ne znaš.“ In fant je nakladal, kar je bil navlekel vkup. Suhoklel si je celó privoščil pipo tobaka.

„E, kaj let sem že tukaj kuril,“ se je spomnil Suhoklel; „ti si bil še v sami srajci, ko sem že jaz tu gospodom srne pekel.“

Fantu ni bila všeč taka govorica in ga je zavrnil:

„Kaj boste? Ko o vas ne bo ne duha, ne sluha, bom pa jaz tukaj gospodom pekel.“

„Ne vem, če boš. Saj si videl, kako so se tepli v dolini.“

„Naj se! Črez leto osorej o tem ne bo še sledú ne.“

Suhoklel se je najprej ozrl, potem pa rekel:

„Fant, ti bodi tiho, pa molči, fant, da te kdo ne sliši; fant, ti malo veš.“

„Druga leta niste bili tako sitni kakor danes.“

„E, gospodi se mora ustreči, to si zapiši na čelo; si li razumel? Če ne, ti ne bo dobro šlo.“

„I, saj ji strežem.“

„Potem pa molči vsakemu, ki je višji od tebe, če hočeš, da boš lahko izhajal.“

„Če je pa moja prava.“

„Tisto nič ne dé. Ti ubogaj mene, ko ti rečem: stori, če tudi veš, da ni prav. Prva je, da gre tebi dobro, če ne, si revež.“

„To pa že ni prav. Kaj boste vi učili?“

„Vidiš ga, trmoglavca. Jaz te lahko učim, ko že kaj pomnim in sem že kaj izkusil. Kaj pa ti veš? Ti nič ne veš. Saj še ne veš, da živiš. Ali si že videl hudiča?“ Suhoklel se je zavalil na svojo grbo. Grmada je veselo gorela. Zraven je visel odrt zajec na kolu.

„Nisem ga še videl,“ je odgovoril fant.

„Zato pravim, da nič ne veš. Vidiš, s tvojim očetom sva polhe lovila; bilo je ravno na soboto pred Martinovo nedeljo. To je bilo tisto leto, ko so prišli drugič Francozi v deželo; pa naj bom dvakrat Suhoklel, če ga nisva videla vruga rogatega, ravno tu v tej dolini proti Lipljenim . . .“

„Ali sta se ga bala, kaj ne?“ je rekel fant in nalagal na ogenj.

„Kaj boš: bal? Saj tebe še na svetu ni bilo. Fant, ko bi bil ti takrat v moji koži, ne bi tlačil danes trave. Saj je tudi tvoj oče zato umrl.“

„Kako bo, če je pa živel potem še deset let.“

Suhoklel je pomislil; uvidel je, da se je zarekel.

„Čeprav,“ se je izgovarjal, „pa se ga je le takrat ustrašil, da je imel celo življenje zadosti.“

„Včasi ste bili še bolj babji, kakor smo zdaj. Jaz bi se ga že ne bal,“ je govoril fant s smehom.

„Fant,“ je rekel Suhoklel, „ti molči, ti nič ne veš. Le malo govori, pa dosti delaj; še danes bi se dveh ne bal, kar vas je mladih, in sam sveti Ahác naj me v nebesa vzame, če se katerega ustrašim. Takrat sem se pa bal in še danes se čudim, da še živim. Vidiš, tako je, ko človek kaj poskusi. Ali so te čarovnice že kdaj vodile?“

„Še nikoli,“ je odgovoril fant.

„Vidiš, s takim jaz še ne govorim ne, kot si ti, fant. Mene so pa vodile celo noč od devetih zvečer, pa do treh zjutraj, ko je na Vrhju pri Sv. Petru zvon zapel. En milijon sem jih videl, pa sem še živ.“

„Kakšne pa so?“

„Vidiš, fante, kako si bedast. Ali sem rekel, da sem jih videl? Vodile so me, pa je. Lučca pri lučki, ti pa greš, pa ne veš nič, ne kam, ne kako. Črez brezdno greš, pa ne padeš vanj, po vodi hodiš, kakor sv. Peter, Bog mu daj dobro, pa ne utoneš.“

„Kaj pa sv. Petru želite dobro, saj je v nebesih.“

„Vidiš, fantič, ti si neumen. Ali ne veš, da se mora vsem ljudem, ki so umrli, želeli dobro, če ne, te pa zasledujejo. Duh je duh. Kaj misliš, da sv. Peter ni umrl?“

„Seveda je.“

„Vidiš, ti bom še eno povedal, ker vidim, da nič ne veš. Starega Guzca si poznal?“

„Nisem ga, oče.“

„Saj pravim, da si mladič. Vidiš, s starim Guzcom se nisva mogla. Kjer sem jaz rezal trte, jih je rezal on; kjer sem imel jaz svoje pasti, jih je imel on; kjer je mogel, mi je bil na poti. Čakaj, sem rekel, ne bom ti želel dobro, ko boš umrl. Pa mu res nisem. Kaj misliš, da me ni zalezoval? Vsako noč sem ga videl. Pri „križcu“ je sedel pa molil. Moral sem mu poštropiti o polnoči grob z blagoslovljeno vodo, zdaj je pa mir. Vidiš, tako je, ko je človek izkušen.“

Rog je zopet zapel.

„Aló, rog, kmalu bodo tu,“ je rekel fant, ki ni imel kaj odgovoriti na Suhoklelovo pripovedovanje.

„Raženj pripravi, pa tisti-le sodec vina morava bliže privaliti.“

Rog je zapel drugič.

Iz gozda je planila besna tropa psov. Dva mladeniča sta jih krotila. Prišli so nosači s plenom. Na dolgih ražnjih so nosili cele vrste divjačine.

„Ali je bilo, bilo?“ je vpraševal Suhoklel in vrtil zajca nad ognjem.

„Bilo, bilo. Kaj nisi še nič spekel?“ je zavpil nad njim velik hlapec.

„E, pa bi ti,“ je odgovoril Suhoklel, „kaj misliš, da je kar tako, kakor bi gori pogledal.“

Hlapci so jezni začeli jesti kruh; položili so divjačino na tla in nastavili sod. S časom so se prikazali od vseh strani lovci drug za drugim, po dva in več skupaj, in vpili so in se bahali in si stiskali roke. Prikazal se je Čušperčan in poleg njega mladi Brinjski. Čušperčan je mnogo govoril, drugi so se smejali. Prišel je stari bolehni Blagaj s Turjaškim, vzadi sta prihajala Prapreška dva in cela vrsta mladih lovcev. Metali so puške na stran in se jeli zbirati, da je vsak povedal o svojem uspehu in o različnih slučajih, ki se primerijo navadno na vsakem lovu. Pozno za njimi je prišel Vitko; bil je v lovski obleki, a nekam pobit in nevesel; puška mu je visela črez rame in nič se ni poznalo na njem tistega veselja, ki je navdajal druge lovce.

Lovci so polegali okoli ognja.

„Le okoli,“ je kričal Čušperčan in si brisal pot s tolstih lic. Razdelili so se v tri dele. Eni so se zbrali okoli soda in se lotili novega Dolenjca, drugi so se spravili nad divjačino, tretji pa so ležali okoli ognja, izpraznili svoje torbe in čakali, kdaj bo pečenka na ražnju gotova.

Ko so si odpočili in oddahnili, so se pomaknili nekateri nekoliko više in začeli gledati daleč na snežne gorenjske gore, ki so se svetile v popoldanskem jesenskem solncu, in na vinske dolenjske griče, ki so ležali na obeh straneh Krke daleč tja do hrvatske meje.

Ljudje, ki so se bili ob Dolenjcu razgreli, so začeli peti različne tuje pesmi, a petje se ni razvnelo.

„Pečeno,“ je naznanil Suhoklel na veliko veselje vseh in odmaknil raženj z ognja.

Vse je poleglo. Jedli so vsi z veliko slastjo; privalili so sod bliže in začeli piti, kakor je to navada.

Čušperčan je ves čas mnogo govoril. Nazadnje je začel celó peti neko dolenjsko zdravico. In ko je zopet držal majoliko v rokah, je začel z mogočnim glasom:

„Posluh. Napijem ta požirek na našo stvar. Neprijetno je, da se naš veseli dan kazi s takimi spomini. Gotovo je to prvič in zadnjič. Slavna gospoda me razume. Tu pod milim nebom, ko se oziram po krasni kranjski zemlji, koder so zapovedovali že stoletja naši slavni dedje, ki so se bili za njen obstanek, ki so prelivali kri v marsikaterem boju, za kar pa mi njihovi dediči žanjemo slabo zahvalo, tú na vrhu Sv. Ahaca, ki stoji kot večni spomin bitke pri Sisku in nas spominja na naše hrabre dede, tú kličem vsem belim gradovom, kar se jih sveti po zelenih gričih okoli, kličem

jim slavo in večni obstanek. Naj ta naša domovanja, ki so nam sveti spomini naše preteklosti, vladajo podložnim v deželi na večne čase. Prijatelji! Dogodki zadnjih dni nam kažejo pot, katero moramo nastopiti. Upirajo se! Gospoda, leto osorej bomo praznovali na tem mestu svojo zmago. Pokažemo mi svetu, da smo še močni, da smo vredni nasledniki svojih dedov, da zapovedujemo mi in bomo zapovedovali. To svojo pravico branimo do zadnje kaplje krvi, če bo treba. Mi ne trpimo, da bi plemstvo drugih dežel gledalo na nas s preziranjem, kakor da nismo mogli braniti to, kar je naše. Dvigam torej svojo majoliko in jo pijem na zdravje vseh, ki se zavedajo svoje moči in jim kličem: Živelo kranjsko plemstvo, ono gospodari s svojo mogočno roko na vse veke v prelepi kranjski deželi.“

Vse je zaploskalo tem krepkim besedam. „Hooo...“ so vpili vsi in dvigali svoje posode in trkali s Čušperčanom.

„Na vse veke,“ se vpili, „na vse veke!..“

Ko se je šum nekoliko pomiril, je začel z resno besedo Turjaški.

„Nas naj to ne briga, gospoda, niti naj nas to ne moti pri današnjem veselju! Sodnija poseže vmes in stvar bo pri kraju.“

„A meni so pobili oskrbnika, pretepli so hlapce, poslali so mi domov prazne voze in to je sramota, katere jaz ne prenesem. Krvavo morajo plačati to sramoto; to zahteva naša čast in to mora imeti vsak med nami, sicer ni vreden naslednik svojih dedov,“ je rekel Čušperčan.

Lovci so bili že preprijani za take resne stvari.

„Pijmo vsi na svojo srečo,“ je zavpil nekdo, da bi spravil družbo spet v prejšnje veselje...

„Aló! Živio!“ so vpili drugi.

Čušperčan se je spustil v pogovor s svojim starim sosedom, drugi pa so pili in peli in se začeli prepirati o konjih in psih, ker je vsak svoje hvalil in pripovedoval različne neverjetne stvari o njih.

Solnce se je nagibalo na večer. Nosači so naložili plen in vsi so svečano odšli proti Turjaku.

Vitko je stopal s Suhoklelom, ki sta govorila šepetaje med seboj:

„Kaj je torej zdaj?“

„I, čaka vas. Pridite, zadnji čas je že, mi je ne moremo več skrivati.“

Vitko mu je nekaj stisnil v roke.

„Jutri pridem,“ je rekel.

„Drugega gospod ne želé?“ je vprašal priliznjeno Suho-
klel in tiščal v roki tolar.

„Ne, pazite, da stari ne zve, če je res nevarno.“

„O, nevarno pa, nevarno. Stari je hud ko vrag. Na vse strani je že poslal vprašat po njej. Pravi, da pride v grad nad vas.“

Vitko je mahnil z roko in šel k lovcem.

Na Turjaku so sprejeli lovce veselo. Turjaški je povabil lovce v grad na dobro večerjo, hlapci in nosači pa so dobili na dvorišče sod vina in si zakurili ogenj, ker je bila noč mrzla, jesenska.

Pozno v noč so se svetila grajska okna in sijala daleč po utrujenih dolinah, kjer so stale speče kočé. Gospoda se je gostila in si napivala v dolgih napitnicah; vmes se je čul smeh, petje, vpitje; gospodje so pripovedovali svoje različne slučaje iz življenja in družba se je zabavala. Velika lovska soba, napolnjena z jelenskimi rogovi in različnimi spomini na nekdanje čase, je odmevala v veselem šumu. Vsak je vedel svoje.

Vitko je sedel s svojimi tovariši pri drugi mizi, zamišljen kakor sicer. Čušperčan je bil izpremenil prostor in sedel izza srede mize na konec, kjer je na zofi počival debel grajščak, majhne postave, ki je bil videti najstarejši v družbi.

„Vsako leto se vidiva, prijatelj,“ je začel Čušperčan.

„Vsako leto, da, he, he. Pa ni več tako, kakor je bilo včasih. Ah, kaka družba je to bila; saj ti veš, kaj bi pravil.“

„Da, da . . .“ je vzdihnil Čušperčan.

„Ali še veš, ko smo bili na Posavju? Ha, ha, takega še ne.“

„Da, da,“ je pritrdil Čušperčan.

Debeli grajščak ga je udaril s prstom po nosu.

„Saj še veš, kaj ne?“

Čušperčan se je držal tako, da bi bil vsak lahko spoznal, da mu oni govori o neprijetnih stvareh.

„Takrat si bil mlad, he, he . . .“

„Mlad, mlad.“

„Staramo se in prav je. Ta svet ni več za nas. Kaj bi bilo, ko bi človek večno živel? Sam bi se moral usmrtiti, tako bi mu bilo dolg čas. Časi se izpremené, a človek ostane isti . . . Da, da . . . Takrat si bil še mladič, pa prijetno je bilo . . . Pa kaj sem slišal, o tiii . . .“ In požugal je Čušperčanu starec.

„Kaj?“ je vprašal ta.

„Saj tam-le sedi. Pošten človek si, ha, ha. Čisto njej je podoben.“ In kazal je na Vitka, ki je začul pogovor in vlekel na ušesa.

„Da, da ... Tako je prišlo. Neumni časi! Zdaj smo stari, pa se moramo bojevati za obstanek.“

„Tistega večera ne pozabim,“ je nadaljeval grajščak, ki ni hotel slišati zadnjih besed, s katerimi je hotel Čušperčan pogovor napeljati na upornike. „To je bil res večer ... E, Žiga je znal. Žiga! Kaj čemo sedaj? Ti si bil pa že takrat od vraga. Preslepiti si znal in govoriti kakor nihče drug. Kako so bile plahe, ko so jih prignali ... Kdo bi si mislil? .. Od vraga si bil ...“ In starec se je smejal.

Čušperčan je potegnil po čelu, kakor da mu je vroče. Po dvorani se je kadilo. Družba je šumela.

„Kaj, bo li kakih trideset let od tega?“ je vprašal zopet debeli grajščak Čušperčana.

„Menda; ne brigam se za to,“ je odgovoril ta; „to so pozabljene stvari; bile so in jih ni ...“

„Seveda, seveda, sami spomini, sami spomini. Kaj hočemo mi starci? Drugega ni ostalo ko grob ...“

„Eee?“ se je začudil Čušperčan.

„Seveda! Svet je brez veselja in življenja za nas. Prenavlja se vse. Saj se slišijo čudne stvari; kmet se giblje, e, lepi časi so pri kraju ...“ Starec je pil in Čušperčan tudi.

In veselili so se dalje v noč ...

Na dvorišču pa so pri ognju sedeli hlapci, pili in peli. Suhoklel je sedel med njimi in gledal visoka razsvetljena grajska okna ter si je želel tja; marsikaj bi lahko zvedel... A slišal je le nekekrati, ko so hlapci nekoliko utihnili, kako govoré zoper kmeta in kako napivajo svojemu večnemu gospostvu. Nazadnje se je Suhoklel navlekel rujnega dolenjca in začel je prepevati s hlapci, ki so brili norce z njim in z njegovo grbo. Nekaj časa jim ni zameril, potem pa mu je bilo zadosti.

„Kaj boste,“ je začel, „pustite starega človeka pri miru, mladiči golobradi, saj nič ne veste; ali ste že videli hudiča?“

„Si ga pa ti, grba grbasta,“ je vpil star dolg hlapec. „Kmetje imate čudne oči. Zato se vam pa tako godi ...“

In začel se je prepir in kaj čuda, da se je Suhoklel nazadnje tako zagovoril in zarekel, da je pohvalil upornike in se izdal, da je tudi on med njimi, ker mu je eden hlapcev očital, da nima toliko poguma, da bi bil upornik.

Takrat pa so padli hlapci po njem.

„Zaprte ga, ta nam še prav pride.“

„Kaj,“ je vpil Suhoklel, „pustite me!“

Hlapci so si hoteli z njim napraviti veselje. Eden ga je udaril črez glavo.

„Jojmene,“ je kričal Suhoklel in se trgal iz pesti neusmiljenih hlapcev, ki so ga trdo držali. „Počakajte, da vam povem; saj nisem.“

„Kaj pa lažeš,“ in metali so ga sem ter tja, da je padel zdaj na tla, zdaj zopet v roke drugemu hlapcu, ki ga je istotako neusmiljeno pahnil od sebe, da je bil nazadnje ves obtolčen in pobit.

„Stojte, no, služabniki božji!“ je kričal, a ni mogel do besede.

„Tako se dela z uporniki,“ so vpili hlapci.

„Saj nisem, saj nisem,“ je vpil Suhoklel. Oni fantič, ki je z njim na Sv. Ahácu kuril, mu je nazadnje pomagal rešiti se iz rok pijane hlapčevske tolpe. Hlapci so zopet polegli okoli ognja.

„Kaj sem jaz rekel,“ je ponavljal potem Suhoklel in se prijemal za glavo in za druge dele telesa, kjer je čutil kake bolečine. Tudi obleko so mu raztrgali. „Kaj sem jaz rekel?“ je ponavljal. „Jaz sem rekel kar tako, pa me biješ, vrag hlapčevski.“

„Kaj pa govoriš, če ni res, in se junačiš, če nisi za nič,“ je odgovoril hlapec.

Kmalu nato je Suhoklel odšel zelo nezadovoljen, da so mu predrzni hlapci tako skazili veselje, na katero se je veselil celo leto. Napravil se je domov in takoj zunaj gradú obljubil, da bo vse povedal upornikom, kar je danes videl in slišal.

„Vam bodo že dali,“ je žugal. „Kako me je ta vrag udaril. Čak', to se ti še povrne, ti prevzetnost hlapčevska.“

In hitel je v noč in se oziral nazaj, kjer so se svetila razsvetljena grajska okna v črno noč, in z dvorišča se je čulo še vedno petje hlapcev, ki so čakali na gospodarje.

XIX.

Iz vsega, kar se je zgodilo v zadnjih dneh, se je dalo sklepati, da se bo v kratkem odločila usoda upornikov. Govor na lovu in vse, kar je povedal upornikom Suhoklel, vse to je kazalo, da bo v kratkem prišlo nekaj, kar bo pri-

neslo ali zmago ali nesrečo. Uporniki so bili pripravljene na vse. Bili so oboroženi in se niso bali vojske. Vas so utrdili po Guzovem nasvetu in čakali, kaj pride. Želeli so si vojske, odkrite, z orožjem v roki, in se bali, da bi ne posegla vmes — višja oblast. Kmetje so kazali, da so pripravljene na boj. Bilo je kakor pred nevihto, ko je vse mirno in čaka prvega bliska.

Guza si je kot stari vojak mislil vse po vojaško. Želel je, da naj se spravi skupaj vojska in naj čaka napada, ali pa kar sama začne zbirati po deželi upornike in plane nad gradove, kakor so to obljubili Posavci. Ali si je mislil starec, da bo morda on poglavar te vojske, ali ne, kdo ve?.. Samo to vemo, da se vojska ni zbrala.

Nekaj se je stvar izpremenila, ko so začele prihajati slabe novice tudi izpred sodišča v Višnji gori. Glave upornikov so se posvetovale pri Andrejku in ugibali so, kaj bi bilo storiti v tem in onem slučaju.

„To so laži, to ni mogoče,“ je trdil Andrejko. „Mi imamo vendar opravka z gradovi in ne s sodišči. Prav; mi se sklicujemo na leto 1825.“

Vsi so bili v skrbeh.

„Vseh gradov se ne bojimo,“ je menil Pisik.

„Jaz mislim tako,“ je govoril Andrejko, „mi bi bili svobodni, če bi se cesar ne bal plemstva. Osvoboditi kmeta, je njegova volja. Če se torej osvobodimo, reklo se bo gospodi: Za svoj obstanek se borite; če ste zmagani, vaša krivda. Sicer se nam ni treba bati.“

„Res je tako,“ so menili vsi, „to je jasno.“ In vendar so se vsi bali te negotovosti in gledali obupno v temno bodočnost...

Poberinov Janez je bil več na Sapu kot doma.

„Kod te nosi,“ se je jezil Poberin, „da so ti glavo zmešali.“

Janez pa je vsak večer izginil z doma in šel na Sap. Včasih je stražil po noči z Guzo, včasih pa vasoval pri Pisiku... In nekoč sta obsedela s Pisikom sama. Poberinov je pokašljajal, kakor vsak človek, kadar si hoče pomagati iz stiske, zlasti če nima kaj govoriti, ali pa če si ne upa z besedo na dan. Oblečen je bil popolnoma po uporniško; polhovko je imel nekoliko pomaknjeno na stran, kar se mu je lepo pridalo, pero pa mu je viselo tja čez rame. Postavil se je pred Pisika in si jel vihati dolge črne brke.

Pisiku je fant ugajal.

„Kakov junak,“ si je mislil.

„Prijetno življenje,“ je začel Poberinov.

„Za vas že, a mi imamo skrbi,“ je odgovoril hladno Pisik.

„Skrbi odložite nam mladim!“

„Ha, ha, ne gre. Kako misliš?“

„Glejte, saj sem mnogo okoli vas . . . Kaj bi rekli, če bi napravili pred pustom poroko.“

„Če ti stari izroči, kar pridite,“ je rekel Pisik zadovoljen s takim, kakoršen je Poberinov.

Fant je bil vesel, privzdignil je polhovko in skoro zavriskal. Odšel je v hišo.

Marko je še vedno ležal bolan.

„To jim vrnemo,“ je rekel, „ko se jaz ozdravim.“ In rdečica je pordila njegovo blede lice.

„Bomo, bomo.“

V hišo je prišla Micka in sedla za kolovrat. Janez je menil, da ga zebe in je tudi sedel k peči in začel nekaj šepetati.

Taki so bili zadnji dnevi upornikov in nihče ni vedel, da so zadnji.

* * *

Tisto noč je prijezdil do Suhoklelove kočje gospod Vitko. Potrkal je na okno in stara Suhoklela je hitela odpirat in govorila je priliznjeno:

„Ah, so oni, gospod Vitko?“

Ko je Vitko stopil v malo zaduhlo bajto, je sedel na stol in se ustrašil. V kotu je sedela Marinka, blede in shujšana.

„Kaj je?“ je vprašal mladenič in sam ni vedel, ali je vprašal sebe ali druge.

Suhoklel je pokašljajal pri peči.

„Tako ne pojde,“ je rekel.

„Kaj hočeš?“ je vprašal Vitko Marinko.

Ona je slonela brez besede in uprla vanj oči.

„Reši me, ali pa grem domov.“

„Kmalu bo boljše,“ je rekel in namignil Suhoklelu in Suhokleli, da sta odšla iz sobe.

Začela sta govoriti o tem, kaj bo.

Suhoklel in Suhoklela pa sta pred vrati ugibala, kaj ima tako skrivnega gospod Vitko in koliko bo jima dal, ko odide.

Vitko se je kmalu poslovil in stisnil Suhokleli tolar v roke, in odjezdil tiho, kakor je bil prišel.

Domá pa je sedel Jerom in mislil na hčer. Starca je v zadnjih dneh čisto izdelalo. Lica so se mu udrila in njegovi pogledi so bili včasih napol blazni. Ustavljaj je ljudi na cesti in jih vpraševal: „Ste jo videli?“

In vsi so vedeli, po kom vprašuje... Smilil se jim je starec. Presedal je domá, ječal in si pulil od žalosti lase, potem pa je šel zopet ven na vas, na pot, na polje in se zopet vrnil in iskal domá po shrambah — a nje ni bilo...

Jerom je sedel pri mizi in premišljal. Kaj hoče še? Kam naj gre?.. V sobo je stopil Sušec...

„Ali je tam?“ je vprašal hlastno starec.

„Ne. Teta Polona je rekla, da je ni. Pa je res ni,“ je odgovoril Sušec.

Jerom mu je porinil kos kruha, ki ga je Sušec takoj z veliko slastjo načel.

„Sušec,“ je rekel Jerom, „ali imaš rad suhe hruške?“

„Rad, oče.“

„Kaj bi ti naredil za suhe hruške?“

„Vse, oče.“

„Ali bi šel na Čušperk?“

Sušec je molčal.

„Na Čušperk pa ne. Oskrbnik bi me tepel.“

„Saj te ne bo videl,“ mu je prigovarjal Jerom.

„O, bo videl, bo,“ je rekel Sušec.

„Pa bi šel skrivaj, pa pogledal čez ograjo, pa bi videl, ali vprašal, če je tam.“

Sušec je zajokal.

„Ne morem, ojej, ne morem,“ in jokal je, kakor da ga tepe čušperški oskrbnik.

„Ali ne greš, Sušec?“

„Oh, oče, ne morem, tepen bi bil.“

„Dobiš dva krajcarja.“

„Dva?“ se začudi Sušec. „Pa grem.“

„Vidiš, zdaj si pa prav rekel. Ko boš prišel nazaj, pa dobiš dva krajcarja in vse, kar boš hotel.“

In vzdignil se je Sušec in letel na Čušperk. Tam je pogledal na dvorišče in bežal nazaj na Sap.

Jerom ga je čakal domá.

„Kaj je, Sušec?“

„Ni je,“ je odgovoril Sušec.

„Ali si pogledal?“

„Sem.“

„Ali si vprašal?“

„Sem.“

„Lažeš . . . Koga si vprašal?“

Sušec je zajokal.

„Vidiš, zdaj pa ne dobiš krajcarjev.“

Sušec je še bolj zajokal.

„Zakaj nisi vprašal?“ je rekel Jerom prijazno, kakor da govori z otrokom.

„Nisem si upal, ojej, oče.“

„Na, jej hruške,“ je rekel in mu stresel hrušek na mizo. Sušec je jedel, kakor da že ves teden ni imel ničesar v ustih.

„Sušec,“ je rekel Jerom, „ali si močan?“

„Sem, oče.“

„Ali bi se tepel?“

„Bi se.“

„Poglej, če bi šla midva, pa bi bil tam sovražnik, kakor je oskrbnik Berto, pa bi šel jaz naprej, da bi ga, ali bi šel še ti?“

„Bi šel,“ odvrne Sušec.

„Ali znaš udariti?“

„Znam,“ pritrди Sušec.

Jerom je vzel v roke ostnik.

„Na, daj, bova poskusila. Poglej, tam kjer je miza, je Berto, jaz grem naprej, ti pa za menoj; jaz ga bom najprej, potem pa še ti . . .“

In starec ga je učil, Sušec se je pa smejal. Jerom je držal v roki sekuro in se zaganjal proti mizi, za njim pa je vselej z ostnikom skočil Sušec.

„Boš tako?“ ga je vprašal potem.

„Bom,“ je odgovoril Sušec in se smejal na široko in se zaganjal z ostnikom proti mizi.

„Vidiš, tako ga bova, ker te je tepel.“

XX.

Mrzla jesenska noč se je pomikala proti jutru. Ob robu neba so ugašale zadnje zvezde, vrhovi gričev na vzhodu so se jeli žariti v prvi jutranji zarji, mesec je plul na jasnem nebu proti zapadu, kot da bi se hotel sramežljivo skriti pred junakom solncem. Vsa vas upornikov je mirno spavala, le dva človeka sta opazovala lepi prizor. Bila sta Guza in Poberinov Janez. To noč sta zopet imela stražo. Vsak dan so se vrstili uporniki na straži in danes je prišla vrsta zopet

na Guzo, ki je bil utrujen in potreben spanja. Poberinov je hodil itak vedno v vas k ponočnim čuvajem. Guza je bil zavil v širok star kožuh, iz katerega se je le malo kazala njegova polhovka. Starec se je tresel mrazú in zdehal.

„Vraga, mraz je kot njega dni na Ruskem,“ rekel je in položil puško na stran.

„In jaz sem zaspan, da komaj gledam,“ je tožil Poberinov; „že nisem spal nekaj noči.“

„Ti si mlad, kaj je tebi do spanja.“

„Takole brez dela tavati celo noč, to pripelje spanec na oči.“

„Imaš kaj pijače?“ je vprašal Guza. „Vidiš, pijača, to je najboljša za zaspanec...“

Janez je izvlekel steklenico iz kamižole in jo dal Guzi. Guza je pošteno nagnil in si potem globoko oddahnil.

„Ej, kako to pokrepča človeka, kako pogreje,“ je hvalil Guza; „stara kri se poživi, mlada pa vskipi pri takem požirku. Meni se pa zdi, da bomo spili še nekaj sodcev te pijače, preden dočakamo napada od grajske strani; saj so kar tiho, kot da ni nič. Boje se nas, kot pes ježa; kamor ga zagradi, zadene na bodeče igle; ptiči smo, dobro smo jih ugnali.“

Po kratkem molku je začel Guza dalje modrovati:

„Zdi se mi, da smo pravzaprav mi boječi zajci. Preveč se bojimo, stokrat bolj, kot je treba. Zdaj stražimo in čakamo, oni se pa še ne zmenijo za nas.“ Okrog voglov je tulila jesenska burja in v bližini se je slišalo šumenje gozda.

„Stopiva v zatišje,“ rekel je Guza in šla sta v tih kotichek in Guza se je naslonil na steber.

„Kar stojé se mi dremlje, stari smo,“ je rekel in se še bolj zavil v kožuh.

„Res je,“ je rekel Janez, ki je videl, da se ga je Guza malo navlekel.

„Saj bo že dan,“ je rekel Guza in začel lesti na četverico. Da pa ne bi zaspal, je začel pripovedovati:

„Ko smo včasih, vidiš, ti še nisi dosti izkusil, ko smo včasih tako-le ležali v taboru, smo na zvezde računali, koliko je ura. Zdajle je štiri proč; glavo bi stavil, da še ni pet.“

„Spat bi šla,“ je svetoval Janez, ki se ga je zaspanost bolj in bolj prijemala in ni bil nič pripravljen poslušati Guzove znane izkušnje iz vojskinih časov.

„Spat pa ne, spat,“ je rekel Guza. „Smrt je bila gotova, če si na straži zaspal...“

„Saj pri nas nismo tako strogi.“

„Kaj, ne? Mi smo vojska, in če ni reda kot pri vojski, pa smo izgubljeni. Še premalo natančni smo. E, da bi bilo po moje!..“

„Eno uro lahko zaspiva, potem grem pa domov.“

„Spat pa ne. Tega ne. Vidiš, na Ruskem je bilo mrzlo, saj veš, da bi bil kmalu sam Napoleon zmrznil. Pa je vojak zaspal na straži, pa zmrznil. Pa je prišel Napoleon, prijel je njegovo puško in sam stražil, dokler ni prišla patrolja. To se pravi: straža je velikega pomena.“

Janez se je vsedel, položil puško ob sebi, in prijetno mu je delo v gorkem zatišju.

„Saj bodo zgodnji itak zdaj že na nogah,“ potolažil je Guzo.

„Ravno zato pa ne smeš spati. Kaj bi dejali, ko bi našli stražnike v slami spati? Pomisli no!“

Guza je vkljub temu tudi sedel in se dobro počutil v gorkem zatišju.

„Ali sva vse izpila?“ je vprašal.

„Vse“ je odgovoril Janez in že na pol spal.

Guza je zopet hotel pregnati zaspanec.

„Da, da, vidiš, takrat,“ pripovedoval je, „ko smo hodili z Napoleonom po Ruskem, smo dosti prestali. Tam ti ni ne gore, ne doline — sama planota, pa sneg. E, Janez ne spi...“

„Saj ne spim,“ govoril je Janez v spanju.

„Sam vrag je zmotil Napoleona, da je šel tja. Kozaki so nas podili in jaz sem bil tako srečen... Vidiš, pravijo, da se z našim jezikom ne pride daleč. Pa se pride. Jaz sem zašel v neko bajto, še slabša je bila kot moja, pa sem jim kar po naše povedal, kaj in kako. In ljudje so tudi govorili nekako tako, da je bilo našemu podobno, samo malo bolj čudno zavijajo; seveda, saj ni čuda. Mlad sem bil, vidiš, in mlad človek vse doživi. Pa je sedelo tam v kotu mlado dekle, kaj bi dejal, še dvajset jih ni imelo, pa je preprosila domače, da sem se pogrel. Zunaj metež, kot pri nas o božiču, in Francozi so bežali, padali in zmrzovali. Ostal sem pri tistih ljudeh nekaj dni in sem se s tisto punco prav sprijaznil. Še tam bi bil morda ostal, a se mi je zdelo premrzlo. Dom je le dom. Mimo so prišli naši, in sem se jim pridružil. Prav težko sem se ločil od dobrih ljudi. Po svetu so dobri ljudje. Razumeli smo se že popolnoma, saj pravim, da se z našim jezikom daleč pride. E, Janez, kaj

spiš . . . Vidiš, tisto dekle, Bog ji daj dobro, če živi ali pa če je že mrtva, jaz sem mislil . . . Kaj spiš, Janez?“ je vprašal Guza, ki je že sam dremal. Janez je spal in ni ga vzbudilo Guzovo dreganje. Guza ga je pustil. Mesec je dospel kmalu tako nizko, da je posijal skozi lino v leseno lopo, kjer sta ležala naša junaka. Janez je spal trdno poleg svoje puške, Guza pa je dremal in kimal z glavo. Zdajpazdaj je vzdignil glavo, ozrl se na okoli; zunaj se je delal dan, mesec je zašel za gore — potem pa je tudi Guza zmagal zaspanec in je sladko zaspal poleg svojega tovariša . . .

Vzbudil ju je grozen glas in vpitje:

„Briči so tu, briči, po njih!“

Bilo je še rano jutro. Vsa vas je šumela. Okna so se odpirala in čulo se je tekanje prestrašenih vaščanov. Guza je skočil s svojega ležišča, pomel si oči, kot da ne ve prav, ali se mu sanja, ali je res, zgrabil je puško, sunil z nogo Janeza, ki je tudi planil ves prestrašen na noge, in hitela sta na vas. „Možje, ho, ho,“ je vpil Guza, kot da je preletel že vso vas, „le vkup, možje-uporniki, puške, halo! . . .“ In letel je naprej, za njim pa Janez.

V tem se je ustavila sredi vasi grajska posadka, iz vseh različnih grajskih hlapcev sestavljena peščica. Na čelu jim je bil čušperski oskrbnik, poleg njega je jezdil Vitko in poleg njiju še par drugih „boljših ljudi.“ Po vasi se je čul vrišč in krik in razni glasovi so jokaje klicali na pomagiranje. Guza je ustrelil s puško v zrak, v znamenje drugim vasem, da je sovražnik tu. Na dolenjem koncu vasi so že vsi zapustili hiše in bežali v gorenji del, matere z otroki, ki vsi niti oblečeni niso bili. Možje so s puškami in ostniki v rokah leteli na svoj prostor. Nihče se ni s početka pokazal, ki bi bil branil grajskim vhod v vas, dasi so videli na spodnjem koncu dobro utrdbo s hlodi, ki bi bila lahko zadržala močnejšo četo.

„Ha, vse beži,“ je rekel oskrbnik, ki se mu je na čelu še poznal obronek od rane, ki jo je bil dobil zadnjič pri Bogatcu na Goričicah. Izpodbodel je konja in hotel zapovedati: naprej. Ko je vzdignil roko, počile sta nenadoma dve puški izza hišnih voglov in ena je zabrenčala prav ob oskrbnikovi roki.

Vsi presenečeni, so se spogledali in pripravili puške, a nikjer ni bilo videti nikogar; le v gorenjem delu vasi se je čul jok in krik.

„Streljajte vrage, kjer koga vidite,“ zavpil je oskrbnik četi. Uvidel je, da je v nevarnem položaju. Takrat je priletel izza vogala kot besen stari Jerom. Polhovka mu je zlezla na oči in pero na njej je viselo po strani. Držal je v rokah dolg ostnik in se zagnal proti četi, za njim pa je priletel Sušec . . .

„Kje imaš mojo hčer?“ je vpil Jerom in slep za vse letel proti konjem. „Hčer, lump,“ in obstal je pred Vitkom in nameril ostnik. Puška je počila in Jerom se je zvrnil in vzdignil roko. „Stoj,“ zavpil je in se zgrabil za prsa, Sušec pa je pobegnil za prvi vogal . . .

Vitko je pogledal starca in vzdignil roko, da bi ustavil strel, a bilo je prepozno . . .

Starec se je zvijal v groznih bolečinah na tleh, kri je lila curkoma; v pesti je tiščal ostnik in se hotel pobrati, da bi se zagnal v sovražnika.

„Hčer mi daj,“ je ponavljajal s prosečim glasom in odpiral oči in se zgrabil z roko za mesto, kjer je bil ustreljen. Oskrbnik je stal pri miru in ni vedel, kaj bi storil.

„Pomagajte,“ je kričal Jerom, „aaah, ostrelil me je . . . hčer . . . aaa . . .“ In obležal je — mrtev . . .

Po vasi je prikoralakala oborožena četa upornikov. Guza je šel spredaj in držal v zraku roko, kot da hoče govoriti.

„Stoj!“ je zagrmel in četa je obstala . . . Njej ob strani so prišli s počasnimi koraki in ponosno glavarji upornikov.

„Kdo je poveljnik?“ je vprašal Guza.

„Jaz,“ je odgovoril oskrbnik Berto, „in prihajam v imenu pravice in vedite, da gre kri za kri. Izročite se na milost in nemilost, sicer zapovem . . .“ in pogledal je po četi, kot da hoče zapovedati, naj ustrelje.

„Počasi, počasi,“ je rekel Andrejko in stopil v ospredje. „Tudi mi lahko zapovedujemo, a krvi ne želimo. Pogledajte, da ste v naši vasi in se ozrite malo okoli po oknih. V par minutah bi bili lahko mrtvi. Vrnite se k tistemu, ki vas je poslal, in mu povejte, da upornikov ne dobi kar tako; pride naj sam in pokaže tiste pravice, v imenu katerih vas pošilja sem. On nima pravice ne do desetine, ne do nas; če sam tega ne ve, ga hočemo opomniti mi.“

Oskrbnik se je ozrl okoli. Iz vsakega okna je skoraj molela cev puške.

„Porabite prost odhod — ker sicer bi bilo prepozno . . .“

Oskrbnik ni bil slep. Videl je, da pri tem ne opravi nič.

„Glavarji upornikov naj gredo z nami, da se pogovore.“

„Ho, ho,“ zasmejali so se uporniki, ki se jih je vedno več upalo v obližje, videč, da se jim ni bati. Celo ženske so prišle. Med množico se je čulo različno hujskanje ...

„Glave upornikov smo tu, a oni nas ne puste. Poznamo dobro, kaj se pravi, hoditi na grad na razgovor. Izkušnje so nas izučile, ker se je še malokdo vrnil domov.“

„Tako je, po njih,“ kričali so ljudje ... Vitko je med tem iskal med uporniki mladega Marka, da bi se maščeval za tisto noč. Ni ga bilo ...

Med tem je nastal nov šum. Ljudje so se bili zbrali okoli Jeroma, močili so ga z vodo, a nazadnje spoznali, da je mrtev ... „Maščevanje,“ kričali so in rinili naprej. Andrejko jih je zadržal. Razžaljeno ljudstvo je hotelo planiti na grajske. Guza sam se je komaj premagoval, pa je moral krotiti druge. Poberinov je držal pripravljeno puško, da plane nad oskrbnika in maščuje Marka. Ostniki so se svetili nad glavo množice, ki je tem bolj narastla, ker so prišli na strele ljudje iz drugih vasi. Kmalu je bila vsa vas polna. Čakali so trenutka, ko zapove Guza: naprej ...

„Ne ganite se,“ je vpil Andrejko nad grajske; „moja volja ni, da padete zaradi človeka, ki mu služite za denar. Ako se to zgodi, ni moja krivda, tu je ljudstvo. Proti sili se smemo boriti s silo in naše pesti so kmečke in močne. Za svoje pravice se bijemo in ne umaknemo se. Odidite!“

„Proč, iz vasi, doli z njimi,“ je vpilo ljudstvo in par ostnikov je zletelo med hlapce. Konji so se prestrašili.

„Torej boste prišli na drugačen pogovor,“ je vpil oskrbnik, „pa radi. To jutro si boste zapomnili ...“

„Vi tudi,“ je vpilo ljudstvo.

Oskrbnik je jeze prebledel. Umakniti se, kaka sramota! In pred kmeti, ki so včasih kot jagnjeta pohlevno orali po njivah in ubogali na migljaj ... Ako mu je do časti, mora streljati, a to se pravi, ubiti sam sebe in druge. Dobro je videl, kako so vse puške in ostniki namerjeni na njega. Marsikatero srce je željno čakalo na ta trenutek in vsi bi se bili osvetili nad njim. Videl je, kako vrejo vkup množice, kako silijo naprej vanj. Ni si upal obrniti jim hrbta, v strahu, da počih deset pušk v njegov hrbet. S prezirljivimi očmi je gledal na ljudstvo in mislil, da jih s tem kroti kot nekdanj, a ljudstvo se mu je smejalo v obraz. Pogum in navdušenje je bolj in bolj rastlo med množico.

„Nazaj,“ je zapovedal Vitko hlapcem in odjezdil. Četa se je takoj obrnila. Tudi oskrbnik je obrnil konja in v urnem teku zapustil vas . . .

Ljudstvo je zagnalo velik smeh in krik, vmes pa so ščuvali glasovi: „Za njimi, za njimi, ustrelimo,“ kričali so.

Andrejko je dal znamenje, naj mirujejo. „Bolje je tako,“ je rekel, „zadosti je.“

„Ali bodo nas pobijali?“ vpili so drugi.

„To bodo plačali drugje,“ rekel je Andrejko.

Nekateri treznejši možje so pritrjevali in razburjeno ljudstvo se je začelo razhajati. Vračali so se v svoje vasi, da bi tudi tam tako odgnali grajske, če bi prišli.

„Jim bomo že pokazali,“ je vpil šmarski kovač Leščinec in zadel velik ostnik na ramo, „le naj pridejo. Kranjcev niste še poznali, pravi pesem.“

Guza je bil zelo nezadovoljen. Imel je za seboj celo vojsko, pa ni smel napasti, da bi pokazal svojo vojaško izurjenost. Najrajše bi bil udaril in zdrobil vse tiste grajske do zadnjega, pa ni smel. Tudi Janez je nerad odložil puško. Hotel je udariti tako, da bi padli trije na mah. In ker je bilo mnogo takih, so pregovorili Guzo, da smejo na čast zmage izprožiti puške v zrak. Na povelje so vsi ustrelili, da so lahko slišali grajski, ki so jahali tiho in pobito po cesti. In po celi vasi je odmevalo in odgovarjali so jim streli iz pozameznih koč, iz obojev in oknov in sploh, kjer so stale straže razpostavljene.

„Drugič bo drugače,“ je kričal Guza, „kaj ne, fantje?“

„Prav pod nos jim posvetimo,“ so vpili in polhovke so letele v zrak.

Vladalo je splošno veselje. A našli so se ljudje, ki so prišli in vprašali:

„He, stric Guzec, kje ste pa stražili, da niste videli, ko so prihajali grajski?“ Guza ni bil dosti v zadregi.

„Kaj boš, štrama,“ je rekel, „ali ne vidiš da je megla?“

„Bi bili pa vsaj slišali konjski peket.“

„Ti si dvakrat štrama. Kaj ne vidiš, da so prišli od te strani po polju, ne pa po cesti. Jaz sem pa tam stražil.“

„Pa bi vsaj potem ustrelil, ko so bili v vasi.“

„Kaj nisem? Ali nisem jaz prvi vpil, da so tu?“

„Saj ni res. Korejevka jih je najpreje zapazila.“

„Kajpak! Jaz sem letel takrat že po vasi, pa vpil. Kaj pa spiš tako, da ne slišiš, tudi če bi ti nad glavo streljal?“ Tako se je Guza izmazal in potem pomišknil

Janezu češ: „Skoraj bi jo bila zaigrala. Sreča je bila mila, zdaj je vse dobro. Saj sem rekel, da ne spati. Kadar zaspiš, pride, če pa čuješ, pa gotovo ni vraga.“

Ljudje, ki so se zbrali okoli Jeroma, se še vedno niso razšli. Jerom je ležal mrtev na tleh, kot je bil obležal. Na obrazu so se kazale resne poteze in ljudi je bilo strah. Prijeli so ga štirje možje in ga odnesli domov. Takrat pa je priletela od nekod Marinka, z razpuščenimi lasmi, bleda in objokana.

„Oče, oče,“ vpila je in padla na očeta, ki so ga bili položili možje na tla.

Ljudje so se čudili, kje se je tako hitro našla, ko so vendar prej toliko popraševali po njej.

Dekle je klečalo na tleh in poljubovalo očeta. Ležal je na tleh, brez čutov, mrtev... Ni ga več vzbudila njena beseda... Ženske so jokale, moški so stali zamišljeno zraven. Vsak je mislil svoje.

„Kaj hočeš, ljuba moja,“ tolažila jo je Suhoklela in izmivala kri, „kaj hočeš? Usojeno je, molimo zanj, ravno njemu je bilo usojeno.“ In solzila se je Suhoklela prisiljeno, Marinka pa je jokala, jokala... Zdela se je sama sebi, da je ubila ona očeta... Položili so mrliča na školke in sosedje so se razšli nezadovoljni, žalostni zmigovaje z ramami, češ: usojeno je.

Kmalu je govorila vsa okolica o nekrvavi zmagi na Sapu in kmetje so bili pripravljene boriti se naprej do zadnjega.

Poberinov Janez jo je zavil naravnost k Pisiku, saj je vsak vedel, zakaj... Marko je med tem ležal na postelji in moral mirno čakati, kaj bo zunaj. Ko so se čuli prvi streli, sklonil se je po koncu in vpil: „Puško sem, puško sem,“ in je gledal skozi okno. Mimo so bežali vaščani.

„Miruj, miruj,“ ga je potolažila mati.

„Po njih,“ je vpil Marko in hotel iz postelje.

„Saj je vse tiho. Zlepa se pobotajo.“

Črez nekaj časa so videli, kako beže grajski.

Kmalu potem je vstopil Janez. Prislonil je puško v kot in začel stopati po hiši tako, da je dolgo pero včasih zadelo ob nizki strop.

„Premalo smo jih.“

„Ga nisi, oskrbnika nisi?“ je vprašal Marko.

„Nisem smel. Še pojdemo, drugič, mi jim pokažemo. Drugič jim ne bo prizanešeno.“

Vsi so bili tiho.

„Boljše je tako,“ je rekla Micka.

„Ni res,“ je vpil Janez.

„Lej ga, saj bi tudi ti lahko padel.“

Janez je molčal, potem pa zopet začel: „Le kaj, da jih nismo. Postrelil bi vrage, pa bi imel zasluženje, bodo dali drugič mir kmetu.“

V tem so stopili v hišo Andrejko, Pisik, Guza in še par mož.

„Dobro nam gre,“ je rekel Andrejko in sedel. Guza je jezno položil puško ob sebi.

„Le zakaj nismo udarili,“ je godrnjal Guza.

„Počasi. Vidite, to ni tako,“ je tolažil Andrejko. „Človeško življenje je drago in to ni kar tako: moriti, streljati. Padel bi lahko tudi marsikateri izmed nas. Kar držimo se tako, pa bo prav.“

Vsi so pritrdili.

„Kaj pa naše življenje? Če so ustrelili Jeroma, to je pa kar tako!“ je rekel Guza.

„Za to se pa še pomenimo.“

Tako se je slavil dan zmage med uporniki. Vsi so bili veseli in popoldne so jo slavili pri Zaviršku v Šmariji, kakor da gre na življenje in smrt. Guza je spet pel svojo pesem, kovač je kazal razo na glavi, drugi pa so pili in peli. Vse je bilo zadovoljno. Dosegli so, kar so hoteli.

Še tisti dan proti večeru pa je prišel birič iz Višnje gore in prinesel nekaj k Pisiku in Andrejku. Ljudje so ugibali, kaj bi bilo.

Zvečer so ljudje varovali pri Jeromu, kakor je to stara navada pri mrliču. Govorili in modrovali so o vsem, kar se je primerilo zadnji čas, in ugibali, kaj bo iz tega... Nekateri so se jezili, češ, da se je treba za kri s krvjo maščevati, drugi pa so rekli: Mirujte, mirujte, pa Boga hvalite, da je tako; Bog ve, kaj se bliža... Guza je pripovedoval povesti iz svojega vojaškega življenja, Jurko Baja je pripovedoval o upornikih po Dolenjskem, drugi pa so poslušali in tudi svoje povedali, kar so vedeli. Ženske so tolažile Marinko po svoje in imele svoje pogovore, Suhoklela pa je otirala sveče in prebirala jagode na molku. Vsem pa je bilo nekaj čudno pri srcu. Videli so na odru žrtev, ki je padla za vse, in zdelo se jim je, da ne smejo pustiti tako. „Osveta, osveta,“ mislil si je marsikdo, a motili so se rajše z navadnimi pogovori.

V sobi pri Andrejku pa sta sedela Andrejko in Pisik. Pred njima sta ležala listka od sodnije v Višnji gori, ki sta jima velevala priti na pogovor.

„Kaj se ti zdi?“ je rekel Andrejko, ki je videl v tem konec svoje igre.

„Hm,“ je rekel Pisik, „ne pomaga nič, tu se moramo pokoriti. Sklicujemo se lahko, kaj nama morejo?“

„Nič. Mi smo zahtevali svoje. Sicer pa nismo nikogar ubili, oni pa so naše.“

Pisik si je segel v lase od skrbi.

„Molčiva, da ne razvedo ljudje. Ko opraviva, bo dobro. Ljudje bi izgubili pogum, in konec bi bilo upornikov. Sodnije se bojé.“

Tako sta sedela moža in premišljala. Bala sta se, da se zgodi, na kar ni preje nihče mislil.

XXI.

Tisti dan je hodil Čušperčan po sobi gori in doli in čakal, kdaj mu pripeljejo pred oči predrzne upornike. Črez dolgo so prišli domov. — Oskrbnik Berto je stopil v sobo in molčal.

„Kje so?“ je zavpil nad njim Čušperčan.

„V vasi,“ je odgovoril čisto mirno oskrbnik in stiskal pesti.

„Kaj je?“ je vprašal začudeno Čušperčan.

„Hm, iz vsake luknje puškina cev, pred nami cela vojska ljudi, oboroženih z vsem različnim orožjem, sredi sovražne vasi — pa se bij, če se moreš . . .“

„Torej jih niste pripeljali?“

„Ne! Rekli so, da pridite vi na pogovor; skrajno predrzni so. Treba jim bo drugače pristriči peroti, tako ne gre, premočni so.“

„Premočni! Tako daleč je prišlo! In jaz bi se umaknil kmetom? Kje ste vi junaki: Ravbar, Herbart, Andrej, Turjačanje . . .“

„Jaz nisem kriv. Vaša visokost izprevidi,“ je govoril oskrbnik in stal bled od jeze.

„Pojdem jaz nad nje! Ha, ha, kaj mislite, da ne pojdem? Pa z drugačno vojsko. Premočni! Ha, ha, jaz jim pokažem, kaka je njih moč. Bomo videli, kdo bo odnehal. Jaz nisem tak strašljivec. Kdo je pobil Grota Betarda? . . . Jaz! In še se bomo, le počakajte! Uklonim jim uporni vrat, če le vrag ni, tudi če ima vse pasti. Bomo videli, če bomo vbili tem

trdim bučam v glavo, kaj se pravi pokorščina. Uklonim jih, da bodo vsi ležali pred menoj in prosili milosti.“

Oskrbnik je molčal. Priklonil se je in odšel.

„Zajec bojazljivi,“ je menil Čušperčan, ko so se zaprla vrata. Šel je parkrat po sobi gori in doli in kri se mu je nekoliko pomirila.

„Tako torej, pri kraju smo, dalje ne gre in ne sme iti. Mi smo se umaknili kmetom. Eden naj pade, ali jaz — ali . . . Kaka sramota.“ Zdelo se mu je sramota, da bi se sploh bojeval s kmeti. „Preneumno,“ je mislil in zapovedal napreči voza. Odpeljal se je na gradove k prijateljem.

Tisti dan je Vitko hodil po gozdu v lovski obleki. Čudno mu je bilo pri srcu. Pred njegovimi očmi je stala podoba Jeroma, ki hiti proti njemu z ostnikom v roki, besen in jezen . . . Hiti proti njemu, puška počí, še enkrat tisti pogled — in starec pade . . . Kdo je bil kriv smrti? In kako je vpil: „Hčer mi daj, hčer . . .“ Kaj je hotel? . . .

Po gozdu je prišel Suhoklel z butarico šib pod pazduho.

„So tu, gospod?“ je rekel potuhnjeno.

„Kaj je v vasi?“ je vprašal Vitko.

„Hm, umrl je. Na oder so ga dejali. Marinka je slišala, ko so vpili ljudje, ušla je in — saj veste — oče je bil.“

Lovec je molčal.

„In kaj pravi ona?“

„Hm, nič ne pravi; saj veste: oče je oče.“

„Kaj pa zdaj?“

„Nič. Doma bo in naša ji bo pomagala. Pa teta bo menda prišla. Kaj se hoče, nesreča je, pa je. Saj oni, oni . . .“

„Kaj?“ je vprašal Vitko.

„Oni je vendar ne bodo vzeli, ko bodo — saj vejo — oni so grajščak.“

„Kaj?“ je zavpil Vitko, da se je Suhoklel stresel.

„I no, seveda so, saj to ni nič hudega. Jaz sem slišal od hlapcev, pa z našo staro sva tako uganila.“

„Molči, starec,“ zavpil je nad njim Vitko. „Ako zineš kje tako besedo, ustrelim te, ko te prvič kje ugledam.“

„Saj ne bom, gospod, saj ne bom; jaz sem samo rekel, ker so drugi tako rekli.“

„Molči, sicer . . .“

Suhoklel se je tresel.

„Saj jim hočem dobro. Ali niso bila naša vrata odprta in vse smo pomagali.“

„Pojdi domov in varuj se. Jaz bom vse izvedel. Ako izvem eno besedo, si izgubljen brez usmiljenja.“

„Saj, saj,“ je jecljal Suhoklel.

„Jutri pridem k vam, naj počaka,“ je rekel Vitko in se obrnil ter odšel.

„Bo, gospod, bo,“ je govoril priliznjeno Suhoklel, boječ se za svojo kožo. Ko pa je bil Vitko že daleč proč, je zagodrnjal: „Poglej, kako se repenči nad menoj za zahvalo, da sem imel sitnosti. Čakaj, kmalu ti odzvoni. Saj si grajščakov sin... gosposka kri, nehvaležna, le počakaj...“ In odšel je dalje po gozdu in se na tihem jezil nad nehvaležnimi ljudmi.

* * *

Črez dva dni so pokopali Jeroma. Brez števila ljudstva se je zbralo. Uporniki so prišli vsi v polhovkah in stopali v redu za krsto. Mogočno so peli šmarski zvonovi, kot vselej, iz visokih lin starodavne cerkve in ljudstvo je bilo razburjeno. Pokopali so žrtev, ki je padla za vse... Nazadnje so se razšli in šli pit pogrebščino. Na grobu je ostala samo Marinka in plakala. Poleg nje je stala teta Polona in Suhoklela.

„Kaj hočemo, prestal je, nas pa še čaka,“ jo je tolažila Suhoklela z navadnimi besedami.

Na pogrebščini pa so ljudje kmalu pozabili žalost in le pretili, da se krvavo maščuje za svojo žrtev.

* * *

Drugo jutro je stal pred Andrejkovo hišo voz. Otroci in žena so stali naokoli.

„Kmalu se vrni,“ je rekla žena in s težkim srcem popravljala koc na vozu. Andrejko in Pisik sta sedla na voz...

„Saj pridem zvečer,“ je rekel Andrejko in pobožal malega Vanjčka, ki je hotel ž njim. Bilo mu je tesno pri srcu, kot da sluti nekaj hudega.

Sirec je zdirjal. Voz je drdral kakor nekdam tisto lepo enakomerno pesem po cesti, ko je še vabil zaveznike na boj. Sirec je stresal z grivo in okoli glave se je gostil zrak, ker je bilo jutro jesensko mrzlo. Polja so bila prazna; kaka pozna jata ptic je še sedela na drevesu poleg ceste in zletela na jug... Ljudi ni bilo nikjer, vasi so ležale tiho... Gozdi so porumeneli in za njih vrhovi so se kazali

zidovi gradov. Moža sta sedela tiho. Le Andrejko je včasih pognal konja, kot da se je prebudil iz sanj:

„Hijo...“ In spomnil se je na tiste srečne sanjave čase. Vse je bilo tako in takrat je vse v sanjah tako lepo stalo pred njim, kar je zdaj tako čudno, čudno...

Zvečer ni bilo upornikov domov. Prišel je poslanec z Goričic, črevljarček Bodenič, in povedal, da so Bogatca zaprli. Guza ga je sprejel sam in se čudil, kaj da ni Andrejka od nikoder. Zvečer je pridirjal na konju mlad Posavec in naznanil, da so Reščaka in še nekatere prijeli in odpeljali k sodnji. Drugi dan so pripeljali tuji ljudje sirca domov...

Po dolini je počilo; grozna novica je pretresla vse upornike in vso dolensko stran. Šepetali so si spočetka tiho, potem pa govorili vedno glasneje... Glave upornikov, Andrejko, Pisik, Bogatec in še več drugih iz raznih krajev, vsi so sedeli zaprti v ječi na trdnem Turjaku...

„Zdaj pa imaš,“ je rekel Poberin Janezu, „kaj si neumen, da si ž njimi! Saj sem vedel, kaj se mora zgoditi...“

Na uporniško vas je padlo to kot smrt. Vse je utihnilo in skoraj govoriti si niso upali. Tega niso pričakovali. Ljudje so začeli odlagati polhovke in čakali, kaj še pride...

XXII.

Pri Zaviršku so sedeli zopet nekateri gostje, ki smo jih navadno srečali tam; bili so: šmarski kovač Leščinec, Gorin, Bišter in Vrančev Peter. Poleg teh pa so sedeli kot po navadi še drugi vsakdanji pivci pri različnih mizah. Prisedel je k njim celo oče Prosen, ki je bil daleč okoli znan kot najbogatejši kmet. Pogovor se je pletel o vinski trgatvi, o Belokranjcih in o tedanjih časih sploh, in nazadnje so prišli tudi na upornike, dasi so se bali mnogo govoriti o njih, v strahu, da bi se ne izvedelo, kdo da je bil še zraven. Zato so govorili oprezno in boječe, samo kovač se ni bal nikogar. Udaril je ob mizo pa zavpil:

„Kaj, šleve vi, kaj se pa bojite? Ali ste to kakšni možje? Vsaka baba vas užene. Kaj pa žužnjate in žužnjate, kakor da bi stalo sto biričev za vratmi. Jaz se pa ne bojim tristo Čušperčanov, pa če pridejo precej sem.“

„Le počakaj, da pride samo eden, pa boš molčal kot kol ob cesti,“ mu je ugovarjal Bišter.

„Kajpak! Ti molčiš, ti šleva, ki si prej največ govoril.“

Bišter je planil na noge in vpil: „Kdo je šleva? Kaj? Jaz?“ in je prijel bokal, da se je vino razlilo po mizi.

„Ti ti,“ je potrdil ravnodušno kovač in brez skrbi izpil, kar je videl v kozarcu pred seboj.

„Kaj se bosta?“ je miril Prosen. „Škoda moža; Andrejko je bil le mož in, če so ga tako na zvit način ujeli, je grdo in nemožato. Z oči v oči, tako delamo mi.“

„Tako je,“ je pritrdil Gorin, Vrančev Peter pa, ki je vedno ponavljal za Bištrom, sedaj za enkrat ni vedel, kam bi pritegnil.

„Jaz tudi mislim,“ je rekel, da bi se ne zameril ne sem ne tja, ker zamera nikdar ne koristi, ampak rada škoduje.

„Mi pa še nosimo polhovke, pa jih ne odložimo, dokler še ta-le giblje,“ je rekel kovač in in privzdignil polhovko; pri tem se je pa spomnil, da ima razo na glavi, in se je pobahal: „Le pogledjte, tako smo podili Francoze, pa sem jo dobil; če bi bilo prišlo sedaj do tega, pa bi jih bil dobil še par, mene bi ne bilo konec; jaz bi pa marsikom z ostnikom puščal kri, če bi mu bilo to kaj koristilo. Mi nismo kar tako, da veš, Bišter. Govori se lahko, a storiti to je kaj drugega.“

„Seveda je, kaj jaz nisem delal?“

„Ti? Z jezikom si pobil vse, ki so še danes živi in zdravi.“

„Koliko si jih pa ti?“

„Nič, ko nisem nobenega dobil v roke. Pa naj bi se bili udarili, potem bi bili videli vruga.“

„Kajpak!“ je ugovarjal Bišter. „A saj ste jih imeli pred nosom, pa bi jih bili.“

„Vidiš, Bišter, ti si neumen,“ je začel razlagati oče Prosen, da je Bišter kar zazeval, a očetu Prosenu si vendar ni upal, da bi bil ugovarjal, ker bi ga potem ne maral za mešetarja na semnju. „To je tako. Ko bi se bili na Sapu udarili, zdrobili bi bili vse; a gorje potem Andrejku in vsem, ki so upornike vodili. Zdaj jim pa nič ne morejo. Andrejko je bil previden mož.“

„Seveda je bil,“ je pritrdil Bišter, „saj ne pravim, da ni bil, samo prehitro je vse delal.“

„Mož je pa le bil,“ se oglasi Gorin.

„I, seveda je bil, kaj mu pa to pomaga; saj smo mi tudi možje . . .“

„Pa kakšni,“ je pripomnil smešno kovač.

Vrančev Peter je kar obstal.

„Kaj praviš,“ je dejal, „da mi nismo možje? Si pa ti!“

„Kje imaš pa polhovko, Peter?“ vprašal ga je kovač.

„Doma; kaj tebi mari? Po zimi jo bom nosil, ko bo mrzlo.“

„Vidiš, jaz jo pa še nosim; zato je pa tako.“

Peter ni imel nobene besede, s katero bi zavrnil kovača; molčal je kot zid.

„Kaj se hoče? Sreča mu ni bila mila.“

„Tako je,“ je pritrdil Bišter.

„Jaz sem mu dobro želel in prav bi bilo, ko bi se bilo izšlo, kot je mislil; morda bi imeli res mi in naši otroci še kdaj kako korist,“ je govoril Gorin.

To je kovača razjezilo.

„Kaj pa spet ti govoriš, ko si kar bežal, samo da si slišal ime. Pa o otrokih govoriš, ko jih nisi nikoli imel in jih nikoli ne boš. Takemu skopuhu Bog še otrok ne da.“

„Glej, nikoli več ti ne pripeljem kobilice podkovat,“ je rekel Gorin razžaljen.

„Daj, ali ne,“ je govoril kovač. „Če ne zberemo vkup ostnikov in drugih takih stvari, pa če ne gremo nad Turjak, da osvobodimo Andrejka, nismo vredni, da nas nosi zemlja.“

„Kaj pravi?“ so vprašali vsi ob enem.

„Ali vidite, kako se bojite? Kje je vaš pogum?“

„Pa pojdi,“ je zavpil Bišter, „pa pojdi, pa razbij Turjak s tvojo trdo bučo, ko si tako mogočen.“

„Zakaj pa ti ne greš? Ali nisem rekel, da gremo vsi?“

„Jaz pa vem, da si še pred vrata ne upaš,“ je vpil Bišter in vsi so se zasmeli. Kovač je malo pomislil.

„Kaj staviš?“

„S polhovko pojdeš.“

„Tako kot sem.“

„Stavim glavo, da ne greš.“

„Ti pojdeš pa gledat za menoj,“ je rekel kovač.

Bišter je utihnil.

* * *

Nekaj dni potem se je oglasil Gorin pri Jeromu. Teta Polona in Marinka sta sedeli pri peči, na zidku pa se je grel Sušec.

„Saj ga nisi videl, Sušec,“ ugovarjala je teta Polona.

„O, sem, sem.“

„Saj ni res, samo zdi se ti.“

„Aaa?“ se je začudil Sušec.

„Vidiš, kaj drugega se ti je sanjalo, pa se ti zdi; če boš še enkrat lagal, pa ne boš smel več na naš zidek...“

„Saj ne bom.“

Marinka je molčala. Smrt očeta in vse, kar se je zgodilo v zadnjih dneh, je težko ležalo na njenem srcu; ljudje so kazali za njo, češ, da je izdala vas in spravila očeta pod zemljo. Vsi so molčali.

Tačas je prišel Gorin. Počasi je stopil v sobo in pokušljal:

„Pa se grejete,“ je rekel za pozdrav.

„Da, čas imamo.“

„Ej, časa dosti, saj smo dodelali, pa mrzlo je postalo.“

„Kmalu bo zima tu.“

„Kmalu, kmalu.“

„Pa se vsedi malo.“

„A, saj nisem truden; tudi časa nimam, mimogredé sem stopil notri.“

„Kaj hočemo; tako je zdaj,“ je rekla Polona. „Tako, tako; nihče ne ve, kaj nas čaka.“

„Vedno slabše. Pa kar nanagloma. Kdo bi si mislil?“ Gorin je sedel.

„Kot bi bilo usojeno.“

„Jaz sem hotel še govoriti; imela sva nekaj v pogovoru,“ je začel Gorin, da bi prišel k besedi, kamor je hotel.

„Tako? Jaz ne vem...“

„En dolg imamo... Pa sva se bila zmenila; saj veste, kako je. Žene mi je treba, pa smo mislili, zdaj pa ne vem; kakor hočete...“

Marinka je molčala.

„I malo boš počakal, saj se še zmenimo.“

„E, kaj bi čakal? Saj je že drugi rod. Saj ne silim; pa nočem, da bi ljudje govorili tako pa tako. Marinka se bo možila, jaz pa vzamem svoje.“

„Kaj boš, ko ti ni sile,“ je začela teta Polona.

„E, je sila, je, slabi časi so. Saj jaz sem še zmeraj pripravljen, da se zmenimo.“

Marinka ga je pogledala. Gorin je gladil svoje čisto obrito lice in ogledoval po hiši.

„Počakajte,“ je rekla Marinka, „saj še ni vseh dni konec.“

Gorin jo je pogledal. Njeno prej tako cvetoče-rdeče lice je obledelo, črne oči so gledale boječe.

„Kaj bi pa čakala,“ je rekel, „brez ljudi si, težko je.“

Teta Polona je pogledala na Marinko.

„Seveda, najbolj pametno,“ je pritrdila.

Gorin je ves zadovoljen vstal.

„Pa se potolažite,“ je rekel in odšel.

„Kaj ga boš vzela?“ je vprašala teta.

„Zakaj pa ne?“ je odgovorilo dekle.

Sušec je zazdehal na glas... Molčali so vsi in mislili svoje.

XXIII.

Slana je vsako jutro pobelila jesensko naravo. Bolj in bolj se je kazalo, da je blizu zima. Vse je utihnilo. Ljudje so se poskrili v hiše, posedli okoli peči in se greli. Gospodarji so našli svoje delo, žene in hčere so pripravile kolovrate, starci so kadili tobak na zapečku in sanjali o begu časa in starke so imele opraviti mnogo z vnuki in vnukinjami.

Povsod so govorili o upornikih kot preje. Ugibali so, kaj se bo zgodilo in malo jih je bilo, ki bi si bili upali nositi polhovko, nikar še peresa na nji. Dva sta pa vendar še bila, ki nista odložila orožja niti kape in tudi nista izgubila upanja, da se vse še povrne. To sta bila naša znanca Guza in njegov prijatelj Jurko Baja. Jurko je na jesen vstavil svoje večno popotovanje; le parkrat je šel proti Dolenjskemu, da bi videl, kak duh je v ljudstvu. Videl je, da je vse umrlo, zakaj gradovi so začeli paziti še bolj na kmete, ki pa so takoj izgubili pogum, ko so zvedeli, kaj se je zgodilo z Andrejkom in njegovimi prijatelji. Povsod so kazali za Jurkom, češ: pogledjte, upornik, poslanec upornikov in celo bati se je moral za svojo kožo. Žene in gospodinje so se ga bale v hišo in ga z bogatim darom kolikor mogoče hitro odpravile naprej, da bi ne bilo kakega suma, ali pa da bi morda res ne zmešal možu glave. Ko pa se je raznesla vest, da pojdejo uporniki nad Turjak, da osvobode svoje voditelje, bali so se Jurka povsod, kjer so ga poznali, tako da so mu celo radodarne, gostoljubne hiše zapirale vrata. In ker je bil Jurko itak za zimo preskrbljen, je ostal doma in tako sta z Guzo v koči lepo modrovala.

„Kaj sedaj,“ je vprašal Guza, „kaj sedaj?“ In nihče ni vedel odgovora.

„Končano je,“ je odgovoril Jurko; „zavladal je mir, zmagani smo in — rešitve ni.“

„Mora biti,“ je rekel Guza. „Tudi Napoleon bi bil lahko rekel, ko je prišel iz Rusije: rešitve ni; pa kaj ti naredi, zvita glava? Novo vojsko vkup, pa je. Pri nas ravno tako.“

„Le, daj, če kdo pojde.“

„Mora, mora, vsak mora, če ne, so pa . . .“

„Hm, kaj boš? Ne gre. Na glavo se postavi, ne gre.“

„O, da smo bili tako slepi, da nismo čisto nič sumili. To se pravi, da nismo imeli vojske. Kako more vojska pustiti svojega poveljnika v sovražnikov tabor kar meni nič, tebi nič? Vidiš, preveč smo zaupali. Da bi se bili dogovorili, ne bili bi ga prignali do Turjaka . . . Pa tudi zdaj! Kaj misliš, da jaz ne znam vojske voditi? E, pa kako! Zakaj pa v vasi niso nič opravili? Zato, ker je bil France Guza zraven, ki ve, kaj se mora in kako. Če je vojska, je vojska. Si sovražnik, ali prijatelj, tu ali tam. Da bi mene poslušali, bilo bi drugače. Ne bi si upali tega, pa če greste z menoj, razbijemo Turjak.“

„Kdo pojde,“ je ugovarjal Jurko; „jaz bi šel, a dva še psi nimajo kaj poditi. Turjaka ne zmoreš kar tako, še Turek ga ni . . . Roke navskriž, pa mirujmo; storili smo vse in — upornikov ni več.“

„Kaj?“ je skočil Guza na noge, „upornikov ni več?“ In vrgel je polhovko na mizo. „Jaz sem eden in veš, kaj se pravi to: Guza je upornik?“

„Da te bodo zaprli kot druge.“

„Kajpak, ti boš govoril! To se pravi, da bo Guza, ki je hodil kdaj s samim Napoleonom, tudi kranjskim Čušperčanom še delal preglavico.“

„Če bo dobil ljudi za to. Kaj jih ne vidiš? Reci, reci temu ali onemu: Tudi ti si upornik, tudi ti si imel polhovko, tudi ti si hodil ž njimi, pa se ti naredi kot sveti Peter na veliki četrtek pri ognju na dvorišču pred Kajfom. Čudil se bo, pa se ti vlekel iz rok: Kaj, jaz? Kaj meni mari, kaj ste imeli; jaz se ne menim za take reči, živim mirno; poglej, prej se je upiral, zdaj bi pa rad sam sebe izmazal. Kar ste sejali, to žanjete.“

Guza je vedel, da Jurko prav govori in je molčal. Pač so stale pred njim velike uporniške čete — v duhu — in on jih vodi proti Turjaku osvobodit Andrejka in druge upornike, a to so bile samo sanje za tolažbo, ker je bila resnica tako bridka, resna . . .

Nekaj nade je sicer bilo; a vse upornike bi bil lahko naštel na prste: bila sta naša znanca, Poberinov Janez, Pisikov Marko in par njihovih prijateljev in pa s Posavja so se še vedno oglašali, dasi Guza že zdavnaj ni več s puško stražil po vasi, ker ni imel kaj. Vso okolico pa so dan za dnem pretresale vedno nove strašne novice; vsak je hotel svoje vedeti; pripovedovali so, da so upornike že obesili, a kmalu potem so zopet povedali, da so še pri življenju. Ljudje, ki so prišli količkaj blizu do gradov, so vedeli povedati, da so čuli iz ječ grozno kričanje, ker upornike baje na vse načine mučijo; drugi pa so trdili, da jih mislijo izstradati do smrti. Suhoklel, ki je bil slučajno šel na grad, je prinesel novico, da jih bodo gnali prav na Dunaj do cesarja in jim tam posekali glave. Suhoklela pa je trdila, da jim bodo najbrž naložili najhujšo kazen, ki je bila za take ljudi včasih v navadi, namreč, da jih bodo s konji raztrgali na vse štiri vetrove; tako da je brala v starih knjigah. Nekdo se je spomnil povesti o Matiji Gubcu in je trdil, da bodo gotovo Andrejka, če ne vse, kronali z razbeljenimi kronami in jih ščipali z razbeljenimi kleščami. Drugi pa so pravili, da imajo na Turjaku čudne natezalnice, ki so ž njimi včasih trpinčili in morili Turke in da ž njimi zdaj mučijo glavarje upornikov, da bodo izvedeli imena vseh, ki so se jim dali premotiti, in potem jih bodo v škripcih umorili. Take novice so se raznašale po hišah in ljudje so govorili s strahom in kdor je bil prizadet, je molčal in čakal v strahu dne, ko pridejo ponj. No, nič takega ni bilo slišati, zato so se potolažili, češ, da bodo za vse trpeli samo voditelji.

„Saj je tudi prav,“ rekel je ta ali oni.

„Seveda; kaj smo mi krivi?“

„Kaj smo mi vedeli? Saj je pravil, da imamo pravice. Zdaj pa ima.“

„Mi smo čisto nedolžni.“

„Saj vedo v gradu, kako je.“

In stare ženice so se prekriževale, ko so slišale, kaj bodo naredili z uporniki, in so molile za njih duše.

Doma pri Andrejku pa je zbirala mlada žena svoje tri otroke, držala jih pred seboj na klopi in jih učila:

„Molite, molite . . .“

Njih oči so nevedno gledale mater in ona je jokala in jih učila molitvic. Zunaj pa so ljudje govorili brezsrčno, in njih govorica je pretresala s strahom in grozo srce mladi materi . . . In molili so vedno, po noči pa, ko so malo zaspali,

je prečula noči — in molila . . . Bili so to grozni dnevi, zakaj od nikoder ni bilo glasu, ali so uporniki živi ali mrtvi . . .

Poslali so Sušca na Turjak. Dosti so mu obljubili. Odšel je in hodil dva dni okoli Turjaka, tretji dan se je vrnil.

„Kaj si videl?“ vprašali so vaščani, ki so že komaj čakali.

„Govoril sem.“

„S kom?“

„Z Andrejkom.“

„Kje?“

„Skozi okno.“

„Kako?“

„Splezal sem po zidu gori. Držal sem se za omrežje pa v vsako okno vpil: Kdo je tu? Dolgo ni bilo nič. Sinoči sem ga našel. — „Jaz sem,“ odgovoril je, „kdo si?“ — Jaz sem, odgovoril sem, Sušec. — „Kaj hočeš?“ pravi. Ali ste še živi? — „Še,“ pravi, „kaj je doma?“ — Nič, pravim, da ste le še živi. „Pozdravi vse, reci, da bom kmalu doma, da je vse dobro, da se cesar poteguje za nas.“ Pa sem padel z okna in komaj ubežal; zagledali so me. Trije stražijo vsako noč upornike. Nikoli več ne grem, da veste. Tako je bilo.“

Tako novico je prinesel Sušec. Malokdo je verjel, ker je Sušec drugje zopet drugače povedal in če je videl, da so verjeli, je lagal na prečudne načine . . . Zato to ni potolažilo ljudi in tudi domačih ne. Vse je čakalo, da pride neki dan grozna novica.

Suhoklela se je med tem privadila pri Andrejku in je imela tam svoje zavetišče, kar je bila pri Jeromu teta Polona, ki ni hotela vedeti, da je bila prej Suhoklela Marinki več kot teta. Prilizovala se je torej pri Andrejku, pestovala otroke in tolažila na svoj način, češ da „bukve“ nič slabega ne prerokujejo in da se ni treba bati. Suhoklel pa je sedel doma in se bal, da ne bi prišel v roke Vitku.

„Ej, naj je izvedel kaj, pa bom jaz kriv, pa uboga moja grba,“ godrnjal je in grel peč. Noben prepir s staro ga ni spravil iz hiše. Vitka pa tudi ni bilo v vas.

„Grad je grad in hvaležnosti ne pozna,“ godrnjal je Suhoklel, „zapovedoval bi, pa tepel, ti pa trpi, pa bodi kriv ali nedolžen.“ Tudi Guzi je to povedal.

„Ti si vedno kriv,“ mu je rekel Guza.

Tako je bilo in zima se je bližala.

XXIV.

Andrejko je sedel v ječi. Ogledal se je okoli sebe in v trenutku je stalo pred njim vse, kar se je zgodilo tako nenadoma. Vrata so se bila zaprla, ključ je zaškripal v zarjaveli ključavnici in po njih so še nekaj časa tolkle stare verige, ki so bile pritrjene nad vratmi. Z nekako grozo so odmevali zvoki ob temnih stenah. Andrejko je vzdignil roke in si zakril obraz. Težke verige so mu visele na rokah in nogah.

„Aah,“ rekel je, „tu sem.“ In sedel je na kamen, podprl z eno roko glavo in se zamislil. Kaj sedaj?

Spomnil se je, kako so ljudje bežali v hiše po vseh vaseh, koder so gnali upornike. In gledali so skozi okno in matere so jih kazale otrokom, kot da ženo največje hudodelce na svetu. Nikjer jih ni hotel nihče srečati, za njimi pa so ljudje začeli svoj pogovor in se križali in trepetali, če so sploh kdaj dejali na glavo polhovko. On pa je stopal ponosno med biriči, gledal jasno naprej in kazal svoj neupogljivi ponos. Da bi jim morda kdo ne prišel na pomoč, zavili so biriči s ceste na steze skozi gozd. Jesenski dan je bil v gozdu, lep in mil, kot jih imajo samo domači gozdovi. Izginilo je polje izpred oči, nobene vasi ni bilo več, da se vsaj ni bilo treba vaščanom skrivati. Po gozdu pa je šumelo jesensko listje s svojim otožnim šumenjem, ki je kot večna pesem o minljivosti. Tu in tam se je oglasil ptič-pevec in pobegnil, ko je čul trde korake ... In šla je pot po gozdu, po stezah na levo in desno, navzgor, navzdol, zdaj nekoliko po planem zdaj po gosti šumi. Prišumel je studenec med listjem po ozkem jarku, šumljal je svojo lepo pesem prostosti in vabil pit ... Ob poti so se dvigale smreke, vpogibale so vrhove in šumele kot bi govorile: greš, greš, glavar upornikov? Dolgo smo čakale, da prideš. In po njih je smuknila brza veverica in izza debla gledala radovedno-bojazljivo na trumo mož, ki so imeli puške in plen, pa vendar niso bili lovci. In stopal je on, glavar upornikov, po lepem gozdu in jemal slovo od vsega, vsega ... Zadnji dan svobode! A njegovo oko se ni porosilo, on ni uklonil glave. Po vrsti so stopali predenj spomini. Ta dolga večna pot, te zvite steze med tem šumenjem! Kako znano! Ali ni to, kot pot po Posavju? Drči voz, drči; sirec opleta pred njim z grivo ponosno in pot gre na desno in levo vedno dalje, ob šumenju Save ob enakomernem drdranju

koles . . . Na vozu pa on sanja lepe sanje, saj je vsa dežela na nogah in že se dvigajo pesti, v kovačnicah poje kladivo, kmetje si kujejo orožje in skoraj gre vojska nad gradove. Po vaseh se zbirajo ljudje in kličejo slavo njemu, glavarju upornikov . . .

In to šumenje smrek! Kako so šumele nekoč smreke ob dolini pod Sapom, ko je stala vsa uporniška moč pred njim, on pa je govoril, govoril o bodočnosti, o pravicah, o rešitvi, in vsi so prisegali, dvigali roke, mahali mu s polhovkami v pozdrav in hoteli takoj iti nad gospodo . . . In zdaj? . . . Ta pot, to šumenje v lepi jesenski dan in vse govori in poje in vzbuja čudne, težke občutke . . .

Izza vrhov gozda se je prikazalo zidovje mogočnega gradu. Še kratka pot in glavar upornikov je sedel v ječi, temni, globoki . . .

Vse to je stalo hipoma pred njim in ga je pretreslo.

„Sem je torej vodila moja pot?“ vzdihnil je, ko se je vzdramil iz teh spominov, ki so se tako čudno mešali in si bili tako čudno podobni. In ni ga bilo človeka na celi poti, ki bi ga bil za slovo objel; ni bilo niti enega, ki bi mu bil dal požirek vode; ni ga bilo, ki bi mu bil prinesel vsaj malo orožje, da bi planil, udaril in razbil, razbil vse, pa se zgodi, kar se hoče. Ne, nikogar ni bilo. Bežali so v hiše, zapirali vrata in gledali izza voglov, da bi ne padel kak najmanjši sum nanje. Aaa, ljudje, kje ste ljudje?

Vstal je. Temno je bilo vse naokoli, da je komaj mogel spoznati, ali je dan ali je noč. Tam visoko se je kazalo neko okence, zamreženo z debelimi mrežami. Svetloba je prihajala od zgoraj, tako da se je videlo, da je ječa čisto v zemlji. In kje so drugi, Pisik, in drugi, kar so jih prignali? Mnogo ječ imajo, da lahko denejo vsakega upornika v drugo . . . Začel je lesti proti oknu, a ni ga dosegel. Zid je bil moker in smrdelo je po trohnobi in plesnobi. Začutil je par kamnov, ki so moleli iz zidu in se vzpel nanje, da bi pogledal skozi okno. Posrečilo se mu je, da je pogledal proti nebu; visoko nad oknom se je vzdigoval grajski zid, par grmov je zaraščalo zgoraj odprtino okna, ki je bilo deloma tudi zasuto s palicami in smetmi. Zdelo se mu je, da je večer, a vendar se ni dalo videti ne solnca, ne senc. Vzpel se je še nekoliko, da bi vedel, ali je že pretekel en dan, kar sedi v tej temnici, vzpel se je še naprej, noga je spodletela, padel je vznak, verige so zarožljale na rokah in nogah in pod glavo je nekaj zaropotalo s čudnim votlim

glasom. Tla so bila na tistem mestu mokra in mehka, prijel je za tisto čudno stvar kamor se je zadel z glavo in bila je — kost. Izpreletelo ga je po vseh udih, zakaj pred njim je ležalo človeško okostje, ki je ostalo, Bog ve, od kdaj pozabljeno v podzemeljski ječi. Spomnil se je na vse različne pripovedke, ki jih je pripovedoval stric, češ, da so tako pravili stari ljudje . . . Gledal je v temino, da bi razločil, kaj je vse pred njim, pa ni bilo toliko svetlobe. Usedel se je na svoj kamen in se zamislil v svoje sedanje stanje. Njegove misli so odhitele v uporniško vas. Tam še prebivajo njegovi prijatelji; morda se že zbirajo, morda začuje vpitje krog grada, in pred vratmi znane glasove; vrata bi zaškripala, verige zarožljale in na pragu bi se prikazali: Guza, Poberinov, Pisikov, za njimi pa cela vojska s polhovkami. Planili bi v ječo, objeli bi ga in povedali, da je prost . . . A nič ni bilo. Pač! Po stopnicah se čujejo koraki, ključ zaškriplje v ključavnici, vrata se odpro in v ječo stopi suh možic. Pri vratih položi kruh in vrč z vodo in — odide. Vrata se zapro, ključ zaškriplje, slišijo se koraki, ki bolj in bolj izginjajo — in zopet je vse tiho . . . Zunaj se sliši tuljenje jesenske burje okoli grajskih zidov. Andrejku se je zazdelo, da mora biti večer. Večer prvega dne, in zdi se mu, da je že večnost dni v tej zaduhli temnici.

Použil je kos črnega kruha, napil se vode, in zdelo se mu je, da je smrtnotruden. Naslonil se je na steno in sladko spanje je kmalu osrečilo našega junaka . . .

* * *

Vzbudil se je iz sladkih sanj. Doma je sedel na stolu in obdali so ga vsi trije: Manica se je naslonila na desno koleno, Nejček je prinesel pručico in se vzpel ob očetu na levo roko, Vanjček pa je po svoji pravici splezal na levo koleno in posegal z roko proti polhovki, da bi se ž njo igral.

„Ali je res v Krimu mož?“ vprašal je Nejček.

„Seveda je, saj vsak dan ob enajstih zakuri za južino,“ odgovarjal je on.

„Kakšen pa je?“ vprašala je Manica.

„Velik, velik,“ odgovarjal jim je po otročje, „pravi divji mož je. Kosmat kot medved, ima velik nos in medvedja ušesa, palico nosi v rokah in roke ima močne in dolge. Kamor stopi, se zemlja strese in drevesa lomi za kratek čas.

Pastirji se ga boje in beže, kadar slišijo njegov glas, ali pa, kadar zagledajo dim njegovega ognja, kadar si kuha južino.“

„Zakaj pa ravno ob enajstih kuha?“ vprašala je Manica.

„Lej jo, saj tudi mati ob enajstih zakurijo,“ odgovoril je na tako otročje vprašanje. Takrat je stopila mati v hišo.

„Nikar jih ne straši,“ rekla mu je prijazno.

„Saj se nič ne bojimo,“ odgovoril ji je Nejček. „Kaj ne, oče, če bi k nam prišel, to bi ga vi.“

„Seveda bi ga.“

„Pa jaz bi ga tudi pomagal,“ pripomnil je štiriletni Vanjček na kolenu in se oklenil očeta.

In mati je prisedla k njemu in gledala v jasne otročje obraze in iz njenih pogledov je sijala ljubezen, sreča, veselje, vse, vse, kar si je on želel...

„Oh, da si le doma,“ rekla je, „vidiš, kako te imajo radi!“

On pa jo je resno pogledal.

„I, kod sem pa hodil?“ vprašal jo je, kot da se ne more ničesar spomniti.

„I, saj veš, okoli si šel, pa so vedno izpraševali, kje si, in komaj si se vrnil, pa si zopet šel. Vanjček je vedno izpraševal: mati, ali so oče jezni?“

Sanje so začele izginjati.

Ona se ga je oklenila in rekla ljubeznivo:

„Kaj ne, saj sedaj boš doma. Poglej, saj je lepo doma, kaj nisi srečen?..“

On pa jo je pogledal, kot da ni srečen, in čuden mrak je hotel stemniti lepo podobo.

„Kaj pa je divji mož?“ vprašal je Nejček, ki je menda med tem mislil samo na moža v Krimu, ki je vsako jutro gledal njegov dim.

„Jé samo otroke; celo grajskega grofiča je snedel nekoč...“ odgovoril jim je on.

Vsi so se ga tesneje oklenili.

„Pa ga ni nihče natepel?“ vprašal je Vanjček.

„Divjega moža se ne more natepsti. Bolj je močan kot cela vojska.“

„Joooj?“ začudili so se vsi.

„Pa vi bi ga, oče?“ vprašal je Vanjček, ki je mislil menda, da je oče najbolj močan.

„Ne vem, mogoče bi ga...“

„O, bi ga, bi ga, tako!“ In kazal je z rokami, kako bi ga.

Prišla je mati in vzela Vanjčka v naročje in ga poljubila.

„Kaj bi ga,“ rekla je, „kaj ga boš ti, revež, vsi ga ne morete; močan je, da hraste puli in se s skalami igra...“

„Joooj,“ začudili so se vsi.

Vanjček je hotel nazaj k očetu na koleno.

„Glej, zmiraj hoče biti pri tebi; ta bo menda tak kot ti.“

„No, le sem pojdi, Vanjček,“ rekel je on, „saj ga imam najrajše. To je junak naše krvi, nikogar se ne boji. No, Vanjček, ali se bojiš divjega moža?“

„Nič se ne bojim,“ rekel je ravnodušno, „saj bi ga vi, kaj ne, oče, če bi me hotel?“

„Seveda bi ga,“ smejal se je Andrejko...

„Vidva bi vse zmagala, kadar sedita skupaj,“ rekla je žena...

On jo je pogledal, kot da ne razume, kaj je hotela reči.

„Saj vidiš,“ je rekla, „boril si se, pa ni bilo nič. Koliko lepše je, da sediš doma, pa smo vsaj brez skrbi.“

Njega je nekaj zbolelo, kot da ni brez skrbi. Zbolelo ga je in zaradi tega so vsi šli od njega in ona je odhajala s takimi čudnimi, svarečimi pogledi. Vanjček je jokal zelo — zunaj je tulila burja — in hotel nazaj k očetu.

„Jaz bi rad slišal še od krimskega moža,“ je vpil, a izginil, in Andrejko se je čudil, kam vsi odhajajo in zakaj ne ostanejo pri njem, in zbolelo ga je, ker se mu je zadelo, da je sam kriv, da niso pri njem, in da jih je tudi on zapuščal same in hodil nekje in blodil po čudnih potih, da so ga vsi črtili in sovražili, domači pa se ga bali... In megla je pokrila lepo sliko in sanje so se izpremenile. Zima je bila okoli in okoli in vse je bilo belo — sneženo. Črna drevesa so stala po planjavi in črne ptice so jih s kričanjem obletavale. Vasi so bile skrite v snegu in ljudi ni bilo nikjer, kot da je vse pokrila smrt, in le še tista drevesa s črnimi pticami so pričala, da je bilo nekdanje zelenje, da še leži pod mrtvaškim prtom zemlja in čaka vstajenja. Vse tako se mu je zdelo. Sedel je doma pri gorki peči, zadovoljen in vesel in gledal skozi okno daleč ven čez polje. In prišel je v sobo star, visok človek z rjavo brado, z dolgimi lasmi, mogočnega telesa in črno oblečen. Na čelu je imel odprto rano, a ni ga bolela, in njegov obraz je bil

vesel, dasi resen, in usta so mu šla na smeh. Andrejku se je zdelo, da je zelo star, a vendar ni bil star. Poznal ga ni, pa tujec se mu je smejal, kot da sta stara znanca.

„Dobro srečo,“ je rekel, ko je vstopil.

„Bog daj; kaj pa vi?“

„E, v vas sem prišel. Zima je okoli in mraz je; polje je pokrito s snegom in ni ga zelenega nikjer; osamljena drevesa stoje na polju in črne ptice jih obletujejo in kriče o nečem, kakor gavrani nad Kajnom, ko je ubil Abela. Vse čaka menda vstajenja, jaz ga bom pa pri vas.“

Andrejko se je čudil, kaj to pomeni. Čudil se je, da je tujec opisal naravo prav tako, kot jo je on poprej videl... Čudil se je, s kakšno pravico pravi tujec, da bo počakal tu vstajenja, ko ni ne znanec ne sorodnik.

„Mrzlo je,“ je rekel tujec; „povsod zebe in vendar je taka burja, pa ne odpodi zime; ko bi zavel milejši jug! Ali ni čudno, da burja ne odnese zime?“

Andrejko se je čudil tujcu, kaj da vprašuje tako neumno; kako naj burja odnese zimo, ko ravno burja dela zimo še hujšo? Kaj govori ta človek? In zagledal se je v njegovo rano na čelu, ki je kazala polno krvi, ki pa vendar ni tekla, in tujec se je smejal. Kako čudno!

„Tebi je toplo pri peči; greješ se kot belouška na solncu in se ne meniš, da ljudi zunaj zebe. E, ti Andrejko si čuden človek, da sam sebi kuriš peč.“

„Saj se sme vsak pogreti. Tudi ti si se prišel,“ odgovoril je Andrejko, ki se je zopet čudil, kaj govori o ljudeh, ki jih zebe, in zakaj ga primerja z belouško. Čudno se mu je zdelo, da ga tujec pozna, on pa tujca prav nič ne.

„Kaj me gledaš?“ rekel je tujec. „Kaj me ne poznaš? Ali ne vidiš sad maščevanja?“

Andrejko se je zdrznil in stisnil se je k peči; zdelo se mu je, da ga zebe.

„Ne poznam te,“ rekel je in gledal tujčevo rano na čelu.

„Jaz sem — ded Matej.“

„Saj res,“ rekel je Andrejko in se je zopet čudil sam sebi, kako da je spoznal deda Mateja, ko ga vendar ni videl nikdar v svojem življenju.

„Saj si poznal deda Mateja. Poglej, celo življenje moram nositi črno obleko, ker sem bil maščevavec... In na čelu nosim odprto rano, ki je polna krvi; bolela je nekdanj, a zdaj več ne boli.“

„Saj ste vendar umrli, ded Matej,“ rekel je Andrejko.

„A, kaj še. Zdaj hodim po zimi, ko je pokrito vse, kar je zelenega, in se grejem pri dobrih ljudeh, in čakam vstajenja, da potem izginem, ko zima mine.“

„Jako čudno govorite, ded Matej,“ rekel je Andrejko.

„Vidiš, ti si dober človek,“ rekel je ded Matej. „Še pri nikomur se nisem tako dolgo grel kot pri tebi.“

Andrejko se je spomnil, da je slišal, da so pastirji videli deda Mateja. Spomnil se je tudi, da je ded Matej padel, ko se je hotel maščevati. Hotel ga je nekaj vprašati, pa ni vedel kaj. Zunaj je šum napolnil vas. Vse je tulilo in vpilo — burja je tulila ob vogalih — in cela tolpa ljudi se je privalila zakajena med snegom po vasi.

„Kaj je to?“ vprašal je Andrejko.

„Pustne šeme so. Hodijo okoli, žive lahkomišljeno in ne mislijo nič. Povsod me preganjajo . . .“

„Saj ni pustni dan,“ rekel je Andrejko in gledal začuden na deda. Zunaj pa so rjuli in vpili: „Proč z dedom Matejem, proč z njim,“ in vpitje je rastlo in množica se je valila dalje proti hiši . . .

„Kaj vam hočejo?“ vprašal je Andrejko.

„Vidiš, ne puste, da bi se kje ogrel, ti postavači.“

Naenkrat se je prizor izpremenil. Ko so prišli do Andrejkove hiše, izpreminjali so svoje obraze; namesto različnih cunj, so bile na glavah naenkrat polhovke, obrazi so bili resni, in Andrejko je videl pred seboj svoje upornike. Vpili so in kričali in hoteli ga med se in, ko jih je gledal ves vesel, je pozabil na deda Mateja, in ko se je ozrl po njem, ga ni bilo nikjer . . . In uporniki so vpili in množica se je množila . . . On je hotel ven, a v tem trenutku je nekdo planil med upornike — bil je železen vitez na konju, in bežali so na vse strani, a ne uporniki, ampak tiste pustne šeme, ki so prej prišle po vasi. In bežali so z velikim smehom in krohotom in vsi kazali na njegovo okno, in vitez je obrnil konja proti hiši; po vasi pa je korakal s poniknjeno glavo ded Matej. In od nekod je vpil glas: „Tako se naredi vsakemu, ki se da pogreti pri njegovi peči dedu Mateju . . .“ On je gledal pretenje viteza, ki je stegnil svojo roko po njem. Ustrašil se je in med groznim ropotanjem je izginjalo vse v megli, zakaj vitez je zadel ob streho, ki se je podrla, pri tem pa je sam padel pod njo. V groznem strahu se je prebudil, popravil se na slabem ležišču in zaspal dalje.

In prišle so druge sanje. Vse je šumelo; v daljavi reka, po cestah ljudje, vozovi, konji vse križem. On je stal

med prijatelji. Dobro je poznal vse: Pisik, Guza, Jurko Baja, Bogatec, Reščak in drugi. Pili so skupaj pred gostilno in okrog so odmevale vesele pesmi... Prišla je množica ljudi. Deklica v narodni obleki je stopila predenj. Vsi so se smejali in odstopili, kot da so mu pripravili nenadoma to veselje. Deklica je govorila in se mu priklanjala. Pri tem pa so množice zašumele in obsule hišo.

„Kaj hočete?“ vprašal jih je.

„Bijejo nas, bijejo...“ vpili so vsi in začeli bežati. Ves prizor se je izpremenil. Množica je izginila v daljavi. Pri hiši je stal njegov voz in sirec je nemirno čakal na gospodarja. Skočil je na voz in zapodil konja za množico.

„Kam bežite?“ vpil je, njegov glas je odmeval, in v daljavi se je razlegalo šumenje in kričanje preplašenega ljudstva. Sirec je bežal v ves tek, bežal, a ni dohitel bežečih.

„Počakajte,“ vpil je za njimi, a nihče ga ni slišal. Vse je bežalo ne vedé kam. In voz je letel črez jarke, črez grmovje, in sirec je bil kot divji... Prišel je na cesto in že prihitel do najpočasnejših, ki so se obesili na njegov voz in mahali s palicami po sircu in ga podili za drugimi, da bi vse dohiteli. Že so jim bili blizu, a naenkrat se voz prevrne, možje so leteli na glavo v jarek ob cesti in on je padel za njimi in držal vajeti... Ustrašil se je pri padcu — in se vzbudil in padel s svojega ležišča in zadel z glavo ob kamen. Sedel je potem, dremal ves utrujen in različne razburjene sanje so se vrstile pred njim prav do jutra...

Sedaj se je spomnil vsega ter premišljal, kaj bi imel pomeniti ded Matej v sanjah in tiste šumeče vedno bežeče množice... Ko se je spomnil na družino, ga je zbolelo pri srcu, in nehote se mu je ukradla solza v oko; pred njim je stala žena s svojimi prosečimi pogledi in obdajali so jo, kot po navadi vsi trije: Manica, Nejček in mali junak, štiri-letni Vanjček. Zdelo se mu je, kot da jih ima pred seboj, kakor so bili v sanjah, in rad bi jih bil poljubil na cvetočica, objel bi jih in potolažil. A okrog je bila črna tema in zdelo se mu je, da niti jutro ni. Okoli gradu je pojemaje tulila burja.

XXV.

Vitka dolgo ni bilo v vas. Suhoklel in Suhoklela sta to najbolj čutila in sta bila jako nezadovoljna.

„Zapustil jo bo,“ je rekla Suhoklela.

„Kaj?“ vprašal je Suhoklel, ki je že nekaj dni sem sedel za pečjo in se grel.

„Ta grajski, mislim; ni ga več blizu.“

„Kaj nisi tega prej vedela? Jaz sem pa vedel. Le kdaj je prišlo z gradu kaj dobrega. Delaš pa delaš vragu dobro, pa je, kot bi gada na prsih grel. Naloži ti jih na grbo za zahvalo, pa zapodi,“ govoril je Suhoklel, ki ni mogel pozabiti, kako so ga bili v gradu in kako mu je pretil Vitko.

„Kaj hočeš, grajski so. Molči, pa je.“

„Kajpak. Zdaj še po eno palico ne smem več v gozd! Kako ti je pretil in vpil nad menoj. Včasih sem bil pa dober, da sem mu odpiral vrata. Pozna se, da je Čušperčanov sin.“

„Molči, molči, da te kdo ne sliši.“

„Naj me! Kaj potem. Če ga prej ni bilo sram, naj ga pa še zdaj ne bo. Kar je res, je res, in resnico vendar smem govoriti, če mi laž prepovedujejo . . .“

Tako se je jezil Suhoklel in mislil, kako bi na kak skrit način poplačal grajskim za to in ono, kar so mu storili hudega.

„Glej, kdo bi si bil mislil,“ govorila je Suhoklela nekaj dni potem Marinki, „čisto pravi Čušperčanov sin je. Kdo bi si bil mislil? Pa kar nič več ga ni blizu.“

„Bog ve,“ rekla je Marinka, „bo že prišel.“

„Prevzel se je. Vidiš, zmiraj sem ti rekla, da boš še srečna. Malo manjka, pa bi bila grajščakinja.“

„Mhm,“ reklo je dekle in se obrnilo v stran.

„Kaj, boš vzela Gorina?“

„Mogoče.“

„Saj bi te morda le vzel. Hudo rad te je imel.“

Marinka je molčala.

„Povejte, da bi rada še enkrat ž njim govorila,“ rekla je, zakaj teta Polona je prišla zraven in ona ni mogla Suhoklele.

„Bom bom; saj bo prišel,“ je rekla starka in odšla.

* * *

Tako je prišla zima. Dan za dnem je potekel nad uporniško vasjo, in nihče ni izvedel, kaj je z uporniki. Govorili so mnogo po hišah, pri predicah so vasovali in pri črevljarjih, pri krojačih in mrličih, kot je stara lepa navada, in povsod so prišli s pogovorom kmalu na upornike. Za zimo so si deli na glavo polhovke, pa brez peres, marsikdo

pa je rajše nosil kako črno kučmo, da bi ne vzbudil kakega suma.

Božič se je bližal. Bil je snežen in mrzel, kakor si ga drugačnega še misliti ne moremo, da bi bili ž njim zadovoljni. Takrat je začelo znova šumeti po Dolenjskem; bolj in bolj so ljudi vznemirile različne govorice o upornikih in v njih se je vzbudila misel, da jih rešijo. Šmarski kovač Leščinec je presedel skoraj več pri Zaviršku kot v kovačnici, pil je z znanci in neznanci in zmiraj ponavljal svoje: „Če smo kaj vredni, jih moramo dobiti nazaj take, kot so jih vzeli. Če jih ne rešimo, nismo vredni, da smo se kdaj imenovali upornike.“

In ta glas je preletel vse vasi in že so začeli ugibati, koga bi poslali na grad, ali pa h gosposki, da bi dali može iz ječe. A ni ga bilo veljavnega moža, da bi šel pred Čušperčana ali pa pred kakega drugega njegove vrste, da bi prosil za upornike. „Kajpak,“ rekli so veljavni kmetje, „da še nas zapro, češ, vi ste bili tudi zraven.“ In sčasoma je vse premagala misel, da je grdo prositi in poniževati se pred takimi ljudmi, ki itak ne poznajo pravice, in da bi bile prošnje brez uspeha. Tako je prišla med ljudstvo zopet misel iskati si pravice s silo, ker se je ne dobi izlepa, posebno, ko so v Višnji gori povedali, da imajo vso stvar grajščaki v rokah in da se bo vlekla na dolgo.

Pisikov Marko je med tem ozdravel in začel delati z vsemi močmi, da bi rešil očeta, Andrejka in druge zaprte upornike. Poberinov Janez mu je pomagal. Povsod sta zbirala moči in prigovarjala možem, naj store svojo častno dolžnost, dokler ni prepozno, ker upora so krivi vsi, ki se upro. Obiskala sta vse nekdanje prijatelje, ki so s Pisikom in Andrejkom vodili upor, a pravega navdušenja se ni moglo več vzbuditi v narodu. Hoteli so vsi, a voditi in storiti kaj ni hotel nihče. Marko je hotel voditi, a niso mu zaupali. Guza je vedno kazal s svojo polhovko, da je še stari upornik, ki ga nič ne oklene, pa tudi Guzi niso zaupali.

„Andrejka manjka,“ govorili so povsod; „da bi bili njega pustili, pa bi bilo vse prav.“ „Kaj ti,“ govorili so drugi, „taki lahko govoré, ko jim ne gre ob nič. Andrejka ni, on je znal vneti!“

„Pa dajmo, dajmo,“ rekli so drugod, a nihče ni storil koraka . . .

Božič je bil tu. Obhajali so ga žalostno, posebno na Sapu. Na sveti večer so vasovali in govorili mnogo, mnogo. V kotu so stale jaslice in vsi so menili, da se bo že samo obrnilo na boljše. Po hišah, kjer ni bilo gospodarjev, je vladala žalost . . .

Pri Andrejku je vasovala Suhoklela in tolažila. Otroci so se ovili matere; Vanjček se je pogovarjal o Betlehemu, vpraševal o Herodu, in Nejček ter Manica sta mu odgovarjala, kar sta vedela.

„Da bi bili naš oče doma, pa bi ga Heroda,“ rekel je, „jaz bi pa pomagal.“

Mati je zajokala.

„Ali bodo kmalu prišli oče?“ vprašal je Vanjček mater, nevede, kako je to mater zbolelo.

„Kmalu, kmalu,“ odgovorila je Suhoklela, „pa ti bodo prinesli štruce, dobre, maslene.“

„Saj jaz ne maram štruce,“ rekel je Vanjček.

„Kaj pa bi rad?“

„Palico, tako veliko!“ in kazal je z razprtimi rokami, kako veliko.

„Kaj pa bi ž njo?“

„Tam-le bi čakal,“ odgovoril je mali junak „pa bi Heroda, če bi hotel Jezuščka.“

Suhoklela in bratec in sestrice so se mu smejali, mati pa je jokala . . .

Pri Guzi pa so se zbrali mladi ljudje in preden je bila ura polnoč, prisegli so si vsi, da takoj po božiču pojdejo nad Čušperk in zahtevajo upornike nazaj. Guza je imel voditi celo vojsko, zakaj vsak je obljubil, da pripelje svoje prijatelje. Veliko navdušenje je prevzelo mlade ljudi in stiskali so pesti in so kleli na maščevanje.

O polnoči so pokale puške na vasi, potem pa so odšli k polnočnici.

Takoj po božiču so se zopet pokazale polhovke s peresi. Fantje so zbirali mlade moči in nastala je nova uporniška vojska, polna mladostnega navdušenja. Pripravljali so dan, ko oddidejo proti Čušperku, ponosni, oboroženi, in zahtevajo svoje ljudi. Vse se je pripravljalo tiho, le Jurko Baja je zopet moral zapustiti gorko peč in mnogo hoditi okoli po vaseh; Guza pa je hodil ponosno in samozavestno; saj je zdaj stopil on kot vojskovodja na dan, on je prva glava in pokazati hoče, ali zna stari Napoleonov vojak kaj ali nič. Lahko bo delal po svoje in slava bo njegova; pred njegovimi

očmi so že stale trume mladih fantov, jakih, čilih, drznih in veselih, ki jim ni nič za smrt, ki jih vodi kot vojaka v vojski čast in slava na najnevarnejša mesta. Že si je naredil načrt, kako bo oblegel Čušperk, kako bo napadel, da gotovo ne izpodleti. In ko bo Čušperk zmagan, pojde na Turjak, in tam naj se zgodi kar hoče; že sama slava Turjak oblegati je velika. Bojni duh je napolnil ljudstvo in skoraj so se začeli stari časi. Predpust je bil tu, svatba se je vršila za svatbo, drugega dela ni bilo, vse je govorilo o mladi vojski, in pričakovali so nekaj posebnega. Pri kovaču Leščincu so vasovali noč in dan zopet ljudje in si popravljali orožje. Povsod so prepevali uporniške pesmi, ki sta jih zlagala Guza in Jurko Baja.

* * *

Kakor je bilo vse tiho, vendar ni moglo to skrito ostati, zakaj ljudje so postali zopet predrznejši in glasnejši. Tisti, ki so si upali najmanj storiti, so bili najglasnejši, zakaj zdeli so se varni za hrbtom mogočne mlade vojske. Saj je celo Suhoklel hotel pristopiti med strelce, pa ga je Guza zapodil, češ da ni več mlad. Gorin je bolj in bolj posedal po gostilnah, popival s kovačem Leščincem, in kaj čuda, da se je dal celo on pregovoriti in se dal za upornika. Vsi so vedeli, da je ženin; predpust je tekkel in Gorin je imel že vse pripravljeno, da se dogovore pri Straharju. Svest si svoje zmage je postal skopuh vesel, plačal je za prijatelje, ki so ga hvalili in mu voščili srečo. Samo pravi čas si ni izbral, mislili so vsi: kdor je upornik, ne sme misliti na ženitev.

„Najprej na grad, potem se bomo pa ženili,“ odgovarjal je Gorin in vsi so mu pritrdili.

Temen predpustni večer je ležal po vasi. Marinka je sedela pri peči in predla, poleg nje pa je teta Polona navijala klobčiče.

Zunaj je zaškripal sneg, vrata so se odprla in v sobo je stopil — Vitko. Marinka je zardela in vstala izza kolo-vrata, teta pa je kar obsedela od samega strahu...

„Dober večer,“ rekel je grajski in sedel na prvi stol, ki ga je videl.

Teta je odšla ven in resno pogledala Marinko. Ostala sta sama.

„Te je kdo videl?“ vprašalo je dekle in zakrivalo okna.

„Ne; ali pa, čeprav. Kaj misliš, da se koga bojim? Človek postane oprezen. Poglej!“

Res, okoli pasu so bili sami samokresi.

„Zdaj se zopet upirajo, kaj ne,“ rekel je.

„Da; in zdaj so mladi na nogah, hudi so in močni, saj veš.“

On jo je pogledal.

„To so si privoščili samo enkrat — in jaz nisem pozabil,“ rekel je grajski in oči so se mu strastno zabliščale, ko je s poudarkom govoril: nisem pozabil.

„Zakaj te pa tako dolgo ni bilo?“ vprašala je ona.

„Hm, čudne reči so bile, saj si videla.“

Dekle je molčalo.

„Da, ubili ste mi očeta,“ rekla je s tresočim glasom in uprla je vanj svoje oči.

„Vidiš, tu nisem jaz kriv, vsi so bili priča,“ rekel je mirno; „jaz sem ga hotel rešiti, a bilo je prepozno; letel je proti meni in se ni menil za nevarnost. Nihče bi mu ne bil storil hudega — tako pa... Sedi sem — ne jezi se name, jaz nisem bil kriv; nesrečen slučaj...“

Dekle je sedlo bliže.

„Kaj pa je z drugimi?“ vprašala je.

„Zaprta so. Ne da se pomagati.“

„Ti bi lahko pomagal.“

„Ne morem,“ rekel je in gledal zamišljeno predse.

„Reši jih, ti jih lahko.“

„Ni mogoče. Tudi ne koristi nič, bilo bi še slabše zame, zate, za naju.“

„Hm, za naju,“ ponovilo je dekle.

„Kaj imaš pa to?“ vprašala je in mu vzela velik turški nož, ki je bil izlezel izza pasa.

„S tem se moram braniti zoper tvoje upornike,“ odgovoril je s smehom.

Dekle je ogledovalo nož.

„Ti si sedaj grajščak, morala bi ti reči: vi.“

„Tako?“ začudil se je on, „od kod pa to veš?“

„Ljudje vse vedo.“

„Aaa? In kdo je to vedel?“

„Povedali so. Saj meni lahko poveš,“ rekla je in mu gledala z zmeraj bolj živimi očmi v obraz. „Kaj ne, da si Čušperčanov...“

Njegove oči so zagorele od jeze, a pomiril se je, ko je gledal njen smehljajoči se obraz.

„Hm, mogoče res. Tudi jaz sem slišal,“ rekel je mirno.

„Poglej, zdaj se boš pa bogato ženil na gradovih. Ali se boš kdaj spomnil?..“

„Tudi ti se možiš...“

„Hm, tudi... Hočeš prstan nazaj, morda ga boš dal drugi; vidi se, da je bil nekdanj na gosposkih rokah.“ In snela je prstan in mu ga ponujala... On jo je gledal nemirno...

„Vidiš, s tem je vse končano, kar je bilo... Samo eno ne...“ — „Kaj?“ vprašal je on mirno.

„Jaz nimam več očeta in...“ Uprla je vanj oči goreče in nekaj čudnega je sijalo iz njih.

„In,“ ponovil je on in pogledal, toda pogleda ni prenesel. Hotel je vstati. „Vsak svoje,“ je rekel, „torej, kakor hočeš.“

Ona ga je pritisnila k stolu. V njenih očeh so se zasvetile solze. Oba sta molčala nekaj časa... On si je natikal prstan in ona ga je gledala mirno in stiskala nož v rokah.

„Očeta nisem mogla nikdar pozabiti,“ začela je počasi. „Kriva sem bila njegove smrti in — Bog je pravičen.“

„Kaj pa naj storimo,“ tolažil jo je on; „pozabi, ker pozabiti je sreča na svetu.“

„Pozabi, pozabi... če moreš...“

„Tudi meni je bilo žal... Vrniti ga — ni mogoče. Ne bodi žalostna!“ In zopet je hotel vstati... „Torej z Bogom,“ je rekel in hotel oditi.

„Pustiš to meni?“ rekla je in pokazala nož.

„Če hočeš...“ rekel je in zmignil z ramami.

„Ali misliš, da ga bom še rabila?“

„Zakaj?“ vprašal je začuden.

„To bo vsaj spomin na očeta, kaj ne?“

„Hm, kakor hočeš... Čas izpreminja vse!“

„Slepar,“ zavpilo je dekle, oči so ji zablestele in planila je proti njemu z nožem.

Zgrabil je z eno roko nož, z drugo pa jo pahnil od sebe in zbežal iz sobe. Pri vratih je podrl teto Polono, ki je pred vrati slišala cel pogovor, ter hotela ravno planiti v hišo.

„Jezus, Marija,“ zavpila je in se prijela z obema rokama za glavo.

Marinka je stala sredi hiše, plakala na ves glas in vila roki...

Zunaj je zapeketal konj in glasen smeh se je razlegal v noč . . .

„Kaj si vendar imela ž njim?“ vprašala je teta Polona.

„Nič,“ odgovorila je Marinka in sedla k peči; zakrila si je obraz z predpasnikom in jokala na ves glas.

„Bog nas reši, kakšni so,“ tarnala je teta Polona. „Pa nekaj sta vendar imela.“

„Seveda; včasih je hodil sem, bil je dober, zdaj so ga pa izpridili.“

„Le kaj govoriš s takimi!“

Obe sta jokali; teta Polona še od strahu, Marinka pa kdove zakaj.

Črez nekaj časa so planili v hišo oboroženi mladi uporniki; prvi je priletel Marko z ostnikom v roki, za njim pa drugi z različnim orožjem.

„Kje je?“ zavpil je Marko ves jezen.

Obe ženski sta prestrašeni planili s klopi.

„Kdo?“

„Grajski.“

Marku so se svetile oči od jeze in stopil je pred Marinko.

„Si vse izdala?“ vprašal je, držeč ostnik še zmiraj trdo, kot je bil ž njim priletel v hišo. Dekle ga je pogledalo čudno . . . Zmagoval jo je jok.

„Marko, maščuj me ti, mene in očeta!“

Vsi so obstali . . .

„Maščuj me,“ vpila je in pokleknila na tla, naslonila glavo na mizo in zopet zaplakala pretresljivo . . .

Marko se je v trenutku spomnil vsega; preteklih lepih dni, njene nezvestobe, njene nesreče, razumel je vse in zasmilila se mu je.

„Ali vse ve?“ vprašal je mirnejše.

„Nič. Jaz nisem izdajavka. Hotela sem rešiti upornike,“ rekla je in sedla na klop.

„In kje je on?“

„Odšel je,“ je odgovorila teta Polona.

„Fantje, na konje,“ zakričal je Marko in vsi so planili ob enem iz hiše . . .

Ostali sta sami in obe jokali.

„Kaj boš jokala,“ začela je z jokom tolažiti teta Polona, „saj ti ni nič naredil.“

„Nič; hudo mi je . . .“

„Seveda . . . Pa kaj češ s takimi; saj si nevesta . . .“

„Pahnil me je od sebe . . .“ zaplakala je zopet Marinka. „I kajpak, da te je; taki vedno tako delajo, grad je grad, če je tudi zlat. Boga zahvali, da je vse končano.“ „Vse, vse . . .“ vzdihnilo je dekle.

* * *

Po sneženem belem polju je jezdil Vitko v lahkem koraku in se posmehoval . . . Na nebu so svetile zvezde, kot v vsaki mrzli zimski noči; sneg je hrustal pod konjskimi kopiti in jezdec se je zagrinjal v svojo haljo, ker je bila prava zimska noč.

„Ha, ha,“ zasmel se je, ko se je ozrl nazaj, kjer je v daljavi še videl par brlečih lučic v vasi; „jaz vam pokažem, uporniška kri. Zadosti dolgo sem potrpel, dan maščevanja je tu. Ti si jih branila do zdaj, zdaj pa sem prost in čutili boste mojo pest.“

In jezdil je počasi naprej, zakaj poti ni bilo in konju so se vdirale stopinje globoko. Zdajpazdaj je pogledal po beli, svetli okolici; tiho je spala že pokrajina in le v dalji so se oglašali psi. Jezno je stiskal v rokah samokres in pomišljeval, kako si pridobi celo Čušperčanovo posestvo, in kako kaznuje nje in vse, vse . . . Naenkrat so se daleč zadaj začuli glasovi.

„Tu ni šel,“ vpil je nekdo.

„Saj so stopinje,“ odgovarjal je drugi.

In začul se je glasen „Naprej“. Čulo se je rezgetanje konj in hrustanje snega in čudni, nerazločni glasovi . . .

„Ha, za meno,“ pomislil je Vitko in pripravil samokres. „Pridite bliže, postrelim vas kot pse,“ govoril je polglasno.

„Halo!“ zavpil je nekdo in bliže in bliže je prihajalo rezgetanje konj, hrustanje snega in nerazločni glasovi.

Vitko se je ozrl. — Po polju so drvili fantje-uporniki na konjih. Razločno se je videla njih vrsta in pred njimi je jezdil Marko z nabito puško.

„Danes še ne,“ rekel je Vitko, in izpodbodel konja; „naš čas šele pride; čakajte, paglavci!“ Za njim je počil strel. Konj se je spustil v dir.

Zadaj se je začulo vpitje. Fantje so priganjali konje in biči so žvižgali po gostem nočnem zraku.

Vitko se je obrnil in zavpil: „Kmalu se vidimo,“ potem pa se je sklonil konju na vrat in konj je šel kot veter; zavil je v stran in izginil v noč.

Za njim sta počili dve puški.

„Kmalu, kmalu,“ so vpili fantje in podili z vsemi močmi za njim. A njihovi konji so kmalu zaostali za urnim grajskim dirjačem in kmalu so ga izgubili iz vida.

„Vrnimo se,“ je rekel Marko; „uren je kot sam vrag, ne ujameš ga nikdar. Za zdaj je srečno unesel pete, drugič jih ne bo.“

„Ne bo, ne bo,“ potrdili so vsi.

Obrnili so konje in počasi jahali po polju proti domu, in kmalu se je razlegala daleč v noč uporniška pesem:..

Prej so vam delale
cele vasi,
bili gospodje ste,
zdaj smo pa mi.

XXVI.

Kakorkoli naj je že bilo, a gotovo je, in povsod je zapisano tako, da se je tisti predpust Gorin oženil. Kaj hočemo pripovedovati? Težko je vedeti vse, kar se je zgodilo pred toliko leti, ko vendar tako pogosto že letos več ne vemo, kaj se je zgodilo lani. Ljudstvo več ne poseda krog peči, ne pripoveduje več starih povesti, ki kažejo njegovo zgodovino. Starci umirajo in ž njimi umrje vse; in kdo se še zmeni za stare čase in stare povesti?

Gorin se je torej oženil in svatba je bila, kakor jih vidimo vsako leto po vaseh. Ni se vedelo, kako je prišlo do tega; eni so rekli, da je Gorin silil, češ, da potrebuje gospodinje, drugi pa, da je nevesta tako hotela. Ljudje govore mnogo in kdo ve, kdo ima prav.

Svatba je bila pri Zaviršku, velika in vesela. Ljudstvo je bilo že nekaj časa sem v samem veselju in uporniki so se veselili že ves predpust na račun svoje zmage; a nad Čušperk še niso bili šli, dasi so nekateri vedno silili na to, in je bil Guza z mlado svojo vojsko jako nezadovoljen. Pa kaj je hotel? S štirimi vojaki ni mogel nad tak grad, ko ni imel niti topov niti drugih priprav, ki jih je včasih videl pri Napoleonu. Vsem pa se je vendar dopadlo prosto, veselo uporniško življenje; postavljali so se z orožjem in s polhovkami in povsod vpili, da so uporniki. Tako so nekako pozabili na upornike v ječi, ker so vsak dan pričakovali, da jih pojde mlada vojska osvobodit. Ti pa so hoteli izvabiti

grajske iz gradu in so iskali zvijače, kako bi jih privabili iz zidovja na plano. A grad je bil miren, saj še ni bilo pomladi.

Na svatbo so prišli vsi uporniki in začelo se je velikansko veselje. Gorin je bil lepo obrit, imel je novo suktnjo, novo polhovko z visokim peresom, žametast telovnik s svetlimi gumbi, da mu res ni bilo kaj očitati, razen znanih njegovih prirojenih napak. Postavil se je ponosno, ko je stopal iz cerkve zraven lepe mlade neveste. Marinka je jokala, kakor skoraj vsaka nevesta, ko gre k poroki, sicer pa je bila vesela. Teta Polona je bila zraven v avbi in drugi možje po stari navadi, kakor vselej, kadar imajo kak slovesen opravek. Ko so se posedli krog miz, prišli so uporniki in začel se je ples in veselje.

Berači so se bili posedli po svoji navadi na klop v veži in zanje je poskrbel Jurko Baja, ki je menda dobro vedel, kako je hudo čakati na dar, če se vidi prezirljive obraze. Guza je sedel za mizo poleg starejšine in govoril svoje znane stvari o svetu, o vojskah in bitkah, kjer je Napoleon vedno imel svoje častno mesto. Mladina pa je plesala. Lepo je bilo videti zbrano vso uporniško moč. Zunaj so hlapci sedeli na ovenčanih vozeh in pili in prepevali vesele svatovske pesmi.

Trije godci so godli na peči in uganjali svoje burke. Poberinov Janez je plesal zopet mnogo s Pisikovo, ki je bila za družico, drugi so se sukali tudi s svojimi, samo Marko je bil nezadovoljen. Ni se mu ljubilo plesati in miru ni našel nikjer. Naslonil se je zunaj na voz in se zamislil. Spomnil se je tistega večera, ko je klečala Marinka pred njim in prosila s povzdignjenimi rokami: maščuj me. In vzbudila se mu je nada, da se vrnejo nazaj nekdanji časi, spoznal je, da je bilo vse, kar je bilo vmes, igrača, da je ž njo motil sam sebe, in da je ostalo srce, kot je bilo nekdanj. Upal je, da so časi izpremenili vse in da mu vrnejo, kar so mu vzeli. In res se je kazalo vse tako lepo, in zaprisegel je, da ne miruje, dokler ne dobi v roko grajskega, da ohladi nad njim jezo, ker mu je skalil srečo, in da stori vse, kar ga je prosila ona. Zato je silil na napad, a ni jih mogel pripraviti do tega ... Spomnil se je tistega večera, ko je prišla Suhoklela pred vrata in govorila nekaj ž njo; takrat je lahko prenesel vse, toda bilo je le za čas. In zdaj je upal, da se izteče vse lepo, kot je sanjaril nekdanj. Vasoval je pri Jeromu in živel veselo, saj je imel pred seboj v mislih

najlepše plačilo za svoj trud, kadar minejo boji in pridejo lepši časi. Zdaj pa se je omožila . . .

„Ho, ho, kaj pa ti premišljaš, kot bi črne bukve študiral?“ vprašal ga je hlapec, ki je prišel mimo.

Marku se je zastudilo to veselje. Ljudstvo se veseli, živi in ničesar ne misli. Njegov oče in drugi uporniki, ki so se žrtvovali zanje, sede po ječah in niti eden se ne gane, da bi jih rešil. Nehvaležni narod, je pomislil. Odšel je v hišo. Nevesta ga je pogledala in zardela.

„Hej, Marko, zapleši no,“ vpil je ženin Gorin in dvignil kozarec. „Na moje zdravje pij.“

Marko je pil s čudnim čutom v srcu. On jo torej ima, je pomislil in nekako grenko se mu je zdelo vino, da je težko izpil do dna.

„Pojdi no z nevesto,“ silil je Guza. Vsi so pritrdili: pa res.

Marko se je nasmeljal. Nevesta je vstala in šla sta na ples.

„Naj se mladi svet veseli,“ modrovali so starci, „saj smo se tudi mi, ko smo bili mladi.“ In začeli so se spominjati mladih dni in so govorili čez mladino, ki manj in manj spoštuje stare šege in postave.

Marko pa je plesal z Marinko.

„Kaj si mi to naredila?“ vprašal jo je resno.

„Usojeno je menda. Dolg je, saj veš, silil je, in kaj pa hočem . . .“

„Saj sem jaz hotel . . .“ začel je, a ni končal stavka. Zavrtela sta se v ples in ona ga je pogledala s solznimi očmi. Plesala sta dolgo, šla sta nazaj k ženinu, tam so zopet pili in peli in šla sta zopet na ples.

Fantje, ki jih je bilo vino navdušilo, so se zaklinjali, da gredo še to noč ali pa takoj jutri nad Čušperk. Ko pa je prišel Marko zopet na sveži zrak, zdelo se mu je, da so ga omamili, in stisnil je pesti.

„Ha,“ vzkliknil je, „kaj mi mari vse. Možite se, kot se hočete . . . Zame je končano vse. Pojdite z menoj, ali ne. Jaz storim svojo pot in če je v smrt, nič ne de; vi pa živite veselo, jaz ne najdem več veselja.“

Nekaj ga je bolelo in gledal je na vse s prezrenjem. Šel je zopet v hišo, plesal z nevesto in ji rekel:

„Zadnjič! Od danes naprej sem upornik, ki se bije na življenje in smrt. Rešil bom upornike in potem: z Bogom.“

Vso noč je šumela svatba in drugo jutro so se svatje odpeljali na vse vetrove, uporniki so popili zadnje kaplje in odšli spat, in morda se nikomur sanjalo ni, da je sinoči prisegal, da pojde danes nad Čušperk. Po vasi je hodil samo Sušec in delil ostanke med otroke. Bil je oblečen kot pustna šema — bil je že zadnji predpustni teden — otroci so ga spremljali s kričanjem in ga kepali z zadnjim snegom. On pa je prepeval pesmi od hiše do hiše in po cesti in vedno ponavljal v različnih napevih svoj:

Tradeldidelduja
nič se mi ne kuja,
kar se mi ponuja . . .

Doma je obiral Suhoklel ostanke, ki mu jih je bila prinesla Suhoklela s svatbe, kjer je bila za kuharico, in Suhoklel je radovedno izpraševal:

„Kaj je bilo?“

„Čudne reči; kaj jaz vem,“ odgovarjala je starka in obirala z brezzobnimi čeljustmi lep del pečene gosi.

Jurko Baja je sedel pri peči in mrmljal nezadovoljno:

„Kaj se bo prevzemal, kaj. Kaj misli, da je Bog? Saj smo tudi mi kaj storili, če smo prav berači.“

Pred njim je sedela namreč Tona in že celo jutro jokala.

„Nič ne jokaj, Tonica,“ tolažil jo je lepo, „nič ne jokaj, saj imaš doto, večjo kot marsikatera, pa bi se jokala. Le počakaj, še vračalo se mu bo, ti prevzetnost, ti, taka.“

A dekle se ni dalo utolažiti.

„Kaj ti je rekel, praviš?“ vprašal je Jurko že bogvekaterikrat, ker se kar ni mogel utolažiti, ko je slišal, kaj je naredil včeraj Marko, o katerem je mislil, da vendar ni tak.

„Nič ni rekel.“

„Kaj pak ti je storil?“

„Plesal ni z menoj.“

„O ti grduh, ti, tak. Plesal ni s teboj, le čakaj, jaz ga izpovem,“ tolažil jo je po otročje.

„Nič mu ne smete reči,“ rekla je Tona.

„O bom, bom. Le potrpi, Tonica, ženinov bo ena kopa. Oh, da plesal ni s teboj! Čaki, čaki. Pa kaj je še bilo?“

„Tudi govoriti ni hotel.“

„O jejej, še govoriti ne. Vidiš, kako se prevzame. Pa naj si druge išče, le pusti ga.“

„Jaz ga ne morem.“

Jurku so bile znane vse take mlade bolečine in težave.

„Boš že, saj bo morda kmalu boljše. Vidiš, fant je žalosten.“

„Kaj se pa jezi nad menoj?“

„Ali ne smeš vse vzeti za zlo. Oh, ti revica, ti. No, le potrpi, kmalu bo boljše.“

V veži so se začule stopinje.

„Molčite, oče gredo,“ rekla je Tona in si obrisala solze iz oči . . .

Guza je vstopil.

„Zdaj smo pa dobri,“ rekel je in stresnil Jurka za ramo. Jurko je udaril z glavo ob peč in se ob enem vgriznil v jezik.

„I, kaj pa je,“ zavpil je z glasom, ki je izražal bolj bolečine kot pa radovednost.

„Vidiš, Marko gre danes na Posavje, pripelje sem nekaj vojske in pojutrnjem odidemo nad Čušperk.“

„Eee, pa zato me ni treba tako,“ jezil se je Jurko in z eno roko tipal glavo zadaj, z drugo pa tiščal usta. „Poglej, kako si me.“

„Saj smo zdaj na konju.“

„Zdaj pa, zdaj,“ rekel je Jurko, ki se je takoj potolažil.

* * *

„Izpametoval si se torej, kot sem rekel,“ govoril je Čušperčan Vitku. „Škoda, da zdaj ni upornikov; sedaj bi jih ne zagovarjal. Lahko greš v Višnjo goro, pa se zgovori, kot se možu spodobi; tam je zate. Pristava ti je prosta. Jaz se ne utegnem pečati; hvaležen bodi, da sem se do zdaj . . .“

„Pojdem,“ rekel je Vitko in odšel. Ko pa je obstal pod stopnicami, se mu je nabral obraz v nasmeh, pa je rekel: „Hvaležen, hvaležen tebi, Čušperčan! Ha, lepa beseda! Grem, pa ne v Višnjo goro, ampak na Posavje iskat svojega domu. Jaz ne maram pristave, moj bo Čušperk, ako se vse prav posreči . . . Izpametoval sem se, res, izpametoval, zato pa bom kraljeval na svojem mestu, kot se spodobi . . .“

Po dvorišču je prišel oskrbnik Berto s tistim svojim škodoželjnim smehom. „Torej vendar ne ostanete pri nas za oskrbnika, čeprav ste zdaj proti upornikom,“ rekel je zmagovito.

Vitko ga je pogledal z zasmehom.

„Torej sem vendar imel jaz prav, kaj?“ In odšel je dalje in se ozrl parkrat nazaj.

„Tudi tebi so ure štete,“ rekel je sam pri sebi Vitko in stisnil pesti. „Jaz vas naučim,“ rekel je in ukazal pripraviti konje.

XXVII.

Drugi dan proti večeru je jezdil Marko po Posavju. Pred njim je ležalo Posavje pokrito z zadnjim snegom. V ozadju so mrtvo kipele mogočne Kamniške planine v nebo. Bilo je še vse kot mrtvo, zakaj pomlad še ni bila premagala zime. Zavil je ob Savi navzdol; zemlja je bila mehka in mokra; sneg je ležal pod grmovjem in v sencah obcestnih poslopij. Mrzel veter je vel ob Savi navzgor in reka je mogočno šumela, ker so jo bile pomnožile narastle vode, ko se je jel tajati prvi sneg. Črne vrane so se podile po polju in si iskale živeža po lehah, kjer je že skopnil sneg. Vsedale so se po suhem, mrtvem drevju in nezadovoljno kričale, kot da se jeze nad to dolgo zimo. Po brdih se je kazala rjava zemlja med umazanim snegom. „Kmalu bo pomlad,“ pomislil je mladenič, ko se je zagledal v mrtvo prirodo. Pomlad bo, pomlad povsod, zadnji napad napravijo uporniki, rešijo svoje ljudi iz ječ, in potem je gotova njih zmaga. In vse bo veselo, ko bo pomlad... Zanj pa ni več pomladi... Vojska in boj z nasprotniki, to je še edino veselje, ki mu je ostalo.

Zagledal je daleč pred seboj posavsko vas in tam za gričem grajsko zidovje. Urnega jezdeca je videl nekaj sto korakov pred seboj, ki je drevil proti gradu, videl je tistega visokega konja in vitko postavo na njem.

„Glavo bi stavil, da je čušperski Vid,“ rekel je sam pri sebi in gledal v daljavo, kjer je po rebri izginjal urni jezdec bolj in bolj izpred njegovih oči. Marko je zgrabil nehote ostnik in potegnil vajeti; konj je zletel v dir, pa ne za dolgo.

„Morda prideva še vkup,“ rekel si je Marko in zopet pustil konja, da je šel po svoji volji... Prijezdil je do vasi. Nasproti mu je prišel pastir s košem na rami in se radovedno ozrl nanj.

„Hej, fant, kje je pri Reščaku?“ vprašal je.

„To ni tu. To je v tretji vasi, po cesti dve vasi in pri drugi vasi na levo.“

„Tako!“ In Marko je pognal dalje konja v tek.

„To je pa upornik,“ mrmral je fante, ko je gledal za jezdecem s polhovko na glavi in z ostnikom v roki. „Kaj pa gre, saj Reščaka ni doma,“ pomislil je in šel dalje.

Marko je med tem jahal dalje čez dve vasi in pri drugi zavil na levo. Čudna je posavska vas. Ne veš ji ne konca ne kraja. Tu dve hiši, tam tri, drugod cela vrsta, pota vsenavskriž. Vkljub temu je Marko srečno našel Reščakovo vas in takoj zadel na tistega upornika, ki je nekdanj nosil poročila na Sap. Stopila sta v kočo in začela takoj tih pogovor. Nekaj časa potem, ko se je delal že mrak, je par potuhnjenih oseb letalo po vasi od hiše do hiše in dvoje jezdecev je na širokih konjih zapustilo vas v diru. Zvečer je bila vsa vas oživljena in od vseh strani so prihajali oboroženi možje. Zbirali so se okoli koč in se pripravljali na odhod. Marko je stal med njimi poleg svojega konja in pripovedoval o mladi vojski.

„Reščaka najprej,“ govorili so vsi, „potem gremo pa s teboj.“

Prišle so žene z otroki v naročju in mlada dekleta so na vsak način hotela videti mladega sapljanskega upornika. Prinesle so mu šop iz roženkravta in drugih cvetlic, ki so že cvetele za kakim gorkim oknom, in cela uporniška vojska je vpila: „Živio upornik.“

Marko je stal ves vesel med njimi, ta navdušenost mu je ugajala. Stal je pred imenitnim trenutkom, a srce mu ni trepetalo, saj je imel le dvoje: zmago ali smrt. Pripel je šop ob stran polhovke, in pogledal hvaležno Reščakovo hčer, ki mu je bila podala šop. Dekle je takoj — kdo ve zakaj — se spustilo v jok in reklo: „Reši ga ti“ in izginila je v množico, kjer so jo ženske začele lepo tolažiti. No, tudi nekatere druge žene in dekleta so jokale v strahu za svoje može in fante.

Marko je gledal, kam je izginila Reščakova, a mrak je bil in videti je bilo le glasno šumečo množico, ki se je deloma jokala, deloma smejala.

„Na spomin,“ rekel je, ko je dal ovenčano polhovko na glavo in v tem trenutku se mu je zazdelo življenje zelo lepo, najkrasnejše, kar je na svetu in zaželel si je sreče, mirne in tihe, po tem dolgem boju in prepiru, ko vse hrepeni po krvi in maščevanju.

„A, mora biti,“ pomislil je, „sreča bo potem tem večja.“

„Kar pojdimo,“ silili so možje in začeli stopati dalje. Po vasi se je začel jok. Marko je pogledal še enkrat v

množico, če bi zagledal kje Reščakovo, zdelo se mu je, da stoji tam pri starih ženah in da gleda za njim, vzdignil je ovenčano polhovko kakor v slovo, in zaklical: „Naprej, uporniki!“ In truma mož je izginila po cesti...

* * *

Med tem je sedel v gradu M. čušperski Vitko pri starem grajščaku in se ž njim pogovarjal o nekih stvareh glede upornikov.

„In stari je zdrav?“ vprašal je gospod.

„Prav dobro zdrav.“

„On je bil naš najljubši gost svoje dni. Pijva na njegovo zdravje; saj vi veste, kako je bilo...“ Pila sta; posebno gospod je hitro izpraznil precej veliko mero.

„Včasih smo ga drugače, imeli smo boljšo kapljo. Kranjska zemlja je postala za nič; sam ječmen še rodi. Meni se zdi, da to ljudstvo še ječmena ni vredno, nikar, da bi mu Bog dal vina. Ha, ha! Zdaj samo hrvaškega pijem. Izvrstna kaplja je.“

Vitko je govoril malo. Iskal je prilike, da bi začel svoj pogovor.

„Torej Čušperčanu še vedno uporniki delajo sive lase. Ha, ha, prokletó je neumen. Jaz sem vse zaprl, ki mi jih je dala sodnija, pa je mir. Taki so kot jagnjeta. Strahu je treba ljudem, strahu. Ah, ta Čušperčan, včasih mu je bilo vse drugo mar, samo gospodarstvo ne, zdaj je pa cel kmet. Kaj pa, ali sta si vidva zelo dobra? Včasih je rekel, da vas ima rad.“

„Dobra sva si, saj si morava biti...“

„Kajpak, seveda... No, vsak bi ne delal tako.“

„Aaa,“ začudil se je Vitko in pomislil. „Vam je stvar dobro znana,“ rekel je.

„O, dobro, prav dobro.“

„Kje pa je vendar moja mati,“ vprašal je Vitko.

„Hm,“ posmejal se je grajščak in ga čudno pogledal. Izpil je poln kozarec in udaril s steklenico ob mizo, na kar se je takoj prikazal sluga, ki je postavil novo steklenico na mizo in odnesel prazno. „Tega ne veste?“ vprašal je pomišljevaje si.

„Hm, ne vem,“ rekel je Vitko s tresočim glasom in rdečica mu je planila v obraz, da sam ni vedel, ali od sramote, da šele zdaj išče svojo mater, ali od jeze, da mora po tujih krajih iskati to, kar je človeku najbližje.

Grajščak je bobnal s prsti ob kozarec.

„Čudno,“ rekel je, „e, ta Čušperčan . . .“

Vitku so se od jeze zabliščale oči, ko je slišal Čušperčanovo ime.

„Res,“ rekel je, „nikdar nisem imel prilike zvedeti o nji, ker so me predolgo vodili z lažjo za nos.“

„Ha, ta Čušperčan, zvita glava je to. Že mlad je bil tako navihan. Zvit kot kozji rog, res, pa z uporniki se ukvarja.“

„Torej ne veste? . . .“ vprašal je Vitko srdito.

„Kaj?“ vprašal je grajščak, kot da je pozabil, o čem je govor.

„Kako je z mojo materjo?“

„E, no, saj še ne greste; spila ga bova še nekaj.“

„Jaz bi rad vedel.“

Grajščak ga je zopet pogledal.

„No, povem že, če se ne bo Čušperčan jezil.“

Vitko ga je resno pogledal. Pristudil se mu je ta človek, ki porabi priložnost, da se igra z njim prav pri stvari, ki mu je že toliko časa delala nemir v srcu.

„Stvar je taka,“ začel je grajščak. „O vaši materi vem malo. To vem, da je bila kmečka in da je umrla. Moj stari oče se ni hotel zameriti ljudem, ker se je vse zgodilo v pijanosti, brez njegove vednosti, in vas je vzel na grad ter zapovedal očetu, da naj vas vzgoji, kakor hoče. Vem samo, da je njen oče napadel naš grad z rokovnjači, pa ga je eden hlapcev ustrelil in drugi so zbežali . . .“

„Pa kje je tista hiša?“ vprašal je Vitko.

„Ne vem, ne vem, ljubček moj; kaj jaz vem za kmečke bajte!“

„Pa hišno ime?“

„Tudi ne vem, čisto nič ne vem. Tega je že dosti let in kdo govori o tem. Samo, čakajte, to je zanimivo. Zdaj se spomnim. Njenemu očetu so rekli Matej. Ha ha, kaj je bilo nekoč. Pride stara baba v grad. Dal sem jo zapoditi s psi. Obstoji baba pri vratih pa pravi — saj veste kako neumno navado ima to ljudstvo, da vse verjame in vedno žuga — pa pravi: Le čakaj, saj te še umori ded Matej, ki si ga ustrelil . . . To sem slišal in potem sem še parkrat čul o tistem dedu Mateju, da hodi nazaj, da straši pastirje na paši, in da žuga, da bo prišel z mrtvimi na moj grad. Sploh, kar stare babe sčencajo. He, naj pride, še živega se

nisem bal, pa je imel rokovnjače s seboj. Tako-le je, vidite, pa vedi potem.“

Vitko je slušal zamišljeno.

„Torej ded Matej je bil njen oče; ali ljudstvo kaj ve o tem?“

„E, ti ljudje vedo vse tristo let nazaj. Še ko so mi napadli grad, sem čul njegovo ime. Tam bi pa zvedeli o njem, če se ponižate do kmeta. Pa saj ste kmet, ona je bila kmečka, ampak lepa...“

Vitko ga je pogledal srdito.

„Jaz nisem kmet,“ rekel je in vstal.

„Oho, kaj ste razžaljeni? Jaz samo povem, povem resnico; lej ga!“

„Že mogoče,“ rekel je Vitko, „sicer pa molčimo o tem.“

„Seveda, kaj pa vprašujete. To so stare stvari.“

„Hvala lepa za gostoljubnost,“ rekel je Vitko, ki je sedel nekaj časa molče v svojih mislih pri mizi in gledal grajščaka, ki ga je silil piti, a ga potem z močno roko potresel za ramo in rekel: „Pa starega pozdravite; recite, da so uporniki dobro spravljene, naj veselo je in pije in pa obišče me naj. Čisto pozabil je na Posavje, včasih pa je bil tu kuhan in pečen...“ In stiskal je z vso močjo gostu roko, da je Vitko komaj čakal, da ga je izpustil. Spremil ga je na dvorišče, kjer so hlapci že držali pripravljenega konja in Vitko je bil hipoma na njem.

„Pa povejte staremu, in pozdravite ga, medveda Čušperškega,“ vpil je za jezdecem grajščak in se smejal na vse grlo, potem pa odšel v grad in kmalu je bil grad tih in miren; vse je spalo.

Vitko je jezdil pod gradom in se oziral nazaj. Videl je še luči; pri oknu je stala ženska podoba, ki jo je bil prej srečal na hodniku... Nekaj čudnega je bilo v njegovi duši; bilo je težko kot kamen in peklo je kot ogenj. „Torej, umrla je... In kmečka je bila — in jaz sem kmet...“ Zbolelo ga je, ko se je spomnil, da je grajščak ž njim govoril kot z nižjim človekom in ga ni seznanil s svojo družino... Kmet, kmet, šumelo mu je po ušesih in včasih se je vmes kar samo od sebe oglašalo Čušperčanovo ime. Stisnil je vajeti v pesti in konj je zbežal po Posavju...

Med tem pa se je pomikala četa upornikov proti gradu. Noč je bila mrzla in hiteli so. Sneg, ki je bil pomrznil, je hrustal pod težkimi koraki navdušenih Posavcev. Marko je šel spredaj in miril množico, ki je hotela celo peti. Nekaj

časa so videli v daljavi še luči in razsvetljena okna so brezskrbno gledala nad spečim Posavjem. Potem pa je vse ugasnilo in vseokoli je bila noč. Zvezde so gledale na črno trumo, ki se je bolj in bolj bližala gradu . . .

Marko se je zamislil. Slika, ki jo je videl zvečer na vasi, mu ni hotela iz spomina. Večno bi bilo lepo tako živeti. Upornik bi vstal za upornikom, popadali bi stari, vstali bi novi in prišel bi zarod bojevit, močen, ki ga ne vkloni nobena sila, kadar se bojuje za svoje pravice. In bil bi se boj, dokler ne zmaga pravica. Po celi Kranjski bi pohajale uporniške čete. A spomnil se je na šop, ki je visel s polhovke po celi rami, trpka misel mu je šinila v srce, a udaril je s puško ob tla in si rekel: „In to bi bilo plačilo . . .“

Ozrl se je po črni trumi, ki je šla za njim. „Kdor pozna grad, naprej,“ zapovedal je in nekaj mož je prihitelo v ospredje.

Grad je stal pred njimi in zdelo se je, kot da spi pred njimi brezskrben a močan junak. Privlekli so s pristave lestve in kmalu so bili vsi za ozidjem. Nikogar ni bilo nikjer. Ogledali so vrata in oglasil se je pes pred hlevom. Dva upornika sta se zagnala proti psu in eden ga je prebodel z ostnikom. Z groznim cvilenjem je žival naznanjala v zadnjem trenutku, da so tuji ljudje tu. Od nekod se je prikazal hlapec in hotel zavpiti, a nekaj mož se je zagnalo proti njemu. Hlapec je planil na zid in skočil črez zidovje. Na drugem koncu se je prikazalo nekaj kričečih hlapcev, ki pa so tudi pobegnili. To je vzbudilo grajščaka.

„Kaj pa je?“ oglasil se je skozi okno.

„Upornike daj ven,“ zavpili so vsi.

„Čakajte, jaz vam pokažem, hudiči!“ zavpil je grajščak in planil v sobo, kjer se je začul ženski krik. Eden upornikov je sprožil puško v okno. Šipe so zažvenketale in uporniki so zagnali hrup.

„Razbijte vrata,“ zapovedal je Marko, „drugi skozi okna.“

Sunili so z velikim hlodom v vrata, ki so se vdala takoj. Ko so sunili drugič, padla so vrata v vežo in vsi so planili v grad, drugi pa so lezli pri oknih vanj.

V veži so nekateri vedeli za hišnikova vrata, razbili so jih in privlekli hišnika iz postelje naravnost pred upornike.

„Kje imaš ključe?“ kričali so nad njim.

„Notri, notri,“ govoril je starec ves tresoč se strahu.

„Odprite upornikom, nikomur se nič ne zgodi,“ zapovedal je Marko in hitel po stopnicah navzgor, kamor so hiteli vsi nad grajščaka. Razbijali so vrata, ki pa so bila železna. Znotraj se je čul ženski jok in kletev grajščaka, ki pa je popolnoma izginil v hrumu besnih upornikov.

„Odnehajte!“ zapovedal je Marko. „Mi dobimo upornike, drugega ni treba.“

A niso se dali ugnati. Marsikdo je nosil s seboj že dolgo maščevanje, ki ga je hotel izvršiti danes. Razbili so vse, kar je bilo na hodniku: kamenite podobe so ležale na tleh in slike po stenah so prekrižali z ostniki. Hoteli so uničiti vse in zažgati grad.

Takrat pa se je začulo spodaj veselo vpitje. Možje so oprostili Reščaka in nekaj drugih zaprtih kmetov; objemali so jih in od veselja besneli. To je zmotilo tiste, ki so razgrajali v prvem nadstropju in hiteli so doli po stopnicah. Padali so in leteli drug čez drugega . . . Slišalo se je vkup vse mogoče glasove; eni so hujskali, naj vse razbijejo, postrelé, sežgó in uničijo, drugi pa, ki so bili treznejši, so jih mirili; eni so zopet objemali Reščaka in hoteli planiti v grajske kleti, drugi pa so vpili: „Ne maramo, sam naj ga spije . . .“

In nazadnje so zmagali tisti, ki so bolj trezno mislili in ves čas vpili: ne morite, saj ne odide psu poginiti . . .

Marko je miril besno trumo, češ da so dobili svoje, in da bi pobijanje in požiganje lahko imelo strašne posledice . . .

Možje so torej odjenjali, zagnali krik in se vzdignili na odhod.

Noč je bila kakor prej. Zvezde so svetile mirno in Posavje je spalo v tihem spanju. Grad je stal in gledal s svojih višin v mrtvo noč, kot da se ni bilo nič zgodilo. Vrata so ležala razbita na tleh in okna so zevala v temotno noč. Po hribu pa so odhajali uporniki in kričali pijani od veselja.

„Mi vam pokažemo,“ vpili so, ozirali se nazaj na grad in pretili s pestmi. Nekateri so še vedno hujskali, naj bi šli nazaj in pometali gospodo skozi okna. Ko pa so jih mirnejši pogovorili, so rekli:

„Naj bo za enkrat. Drugič naj pa še pridejo, če si upajo.“

In zapeli so svojo pesem:

Kaj nam mar
naš gospodar,
saj ni gospod
saj je slepar . . .

In zagnali so velik smeh in krik, ki je odmeval nekako grozno po mirnem Posavju, ki ga je sicer motilo samo daljno šumenje Save.

Marko jo šel z Reščakom skupaj. Mož je komaj stopal; obraz mu je bil upadel in oči so se mu svetile kakor človeku pred smrtjo. Videlo se je, da je mnogo trpel in stradal v ječi. Ko je vse izvedel, so ga oblile solze.

„To je maščevanje,“ rekel je, „gorje nam.“ Drugi kmetje, ki so bili zaprti za različne pregreške, so bili veseli in hvalili upornike, da so jih oprostili.

Kričaje in prepevaje je prišla truma v vas. Vsa vas jih je čakala. Vsak je hitel gledat, če so se vsi živi vrnili. „Vsi živi, vsi,“ vpili so uporniki.

Reščak je ob Markovi strani prišel do svoje hiše. Naproti mu je priletela hči in se vrgla očetu okoli vratu in zajokala. Ljudje so mu hiteli bliže in mu dajali roko.

Marko jo je gledal in pred njegovimi očmi je stala tista večerna slika, ko mu je podala šop cvetlic in jokaje prosila: Reši ga ti! Prijel je za polhovko, da bi se prepričal, če je prinesel cvetlice še nazaj. Bile so še na polhovki, a vse ne.

Stopil je z Reščakom v sobo. Reščak se je ozrl.

„Kje je?“ je vprašal s strašnim glasom. Hči se ga je oklenila in ihtela: „Mati so umrli.“

Mož se je naslonil na mizo in se zamislil. Marko je stal in gledal. Takoj je videl, kaj da je. Grozno je bilo pogledati očeta in hčer. Zunaj pa je vpil narod in se veselil.

„Hej, zebe nas,“ kričali so, „pelji nas dalje. Mi gremo naprej.“

Reščak se je utolažil. Odrezal si je kruha in ponudil Marku. Tudi Marko je odrezal, da ni prekršil gostoljubja, a jesti se mu ni ljubilo; gledal je na Reščakovo in čutil nesrečo ž njo.

„Ni dosti časa,“ rekel je Reščak. „Lepo je, kar si storil, a vse delo je lahko v nič, če ne hitimo dalje, še danes moramo naprej.“

„Oče, kaj pa jaz?“ zajokala je hči.

„Potrpi, kmalu pridem nazaj.“

Reščak je šel po orožje v čumnato, umil se je in se pripravil za pot, ker je bil še slab.

„Počakajte,“ zavpil je Marko skozi okno upornikom, ki so nestrpno čakali in se napijali s slivovko in hruškovcem. „Pripravite se, kmalu pojdemo!“

Potem pa je prisedel k dekletu in jo začel tolažiti:

„Nič ne jokaj, saj bo kmalu boljše,“ rekel je.

„Bo, bo. Mati so umrli, očeta pa doma ni bilo, še pri pogrebu ne,“ rekla je ona.

„Kaj hočemo,“ je rekel Marko, „taki časi so. Vidiš, saj smo ga rešili.“

„Saj vem, da se moram tebi zahvaliti, pa jaz . . .“ rekla je in se spustila v nov jok. Marko jo je prijel za roko in rekel: „Samo ne jokaj; saj bo kmalu končano.“ Ona ga je hvaležno pogledala.

V sobo je stopil Reščak, oborožen in resen, „Pojdimo,“ je rekel, potem pa resno pogledal Marka. „Fant, kar si začel, nadaljuj,“ rekel je, „ti ne poznaš železne roke. Če ne zmagaš, potem . . .“

„Potem bo smrt,“ rekel je Marko hladno, kot da ne misli nič na to. „Naprej gremo, ker moramo. Drugi čakajo še v ječah.“

„Vidiš, Ivančica,“ rekel je Reščak hčeri, „ne smem biti tu, kdo ve, kaj pride. Skrival se bom na Sapu in pozneje prideš tudi ti tja. Če bo kdo vprašal, reci, da ne veš, kje sem.“ Dekle je jokalo . . .

„Z Bogom, dekle,“ rekel je Marko in zelo težko stopil črez prag.

Zunaj je čakala četa upornikov in ju pozdravila s krikom in vpitjem. Četa se je začela korakoma pomikati. Marko in Reščak sta sedla na konje. Navdušeni uporniki so zapeli svojo koračnico:

Prid' po desetino . . .

Čudno je v noč odmevala pesem spremljana z udarci težkih korakov.

XXVIII.

Vitko je jahal počasi po cesti in premišljal, kaj naj stori. Izvedel je samo nekoliko, kar je želel, a nič gotovega. In kje naj izve, kje naj izprašuje. Gradovi se malo brigajo za take stvari, in kaj tudi, če vedo, pripovedujejo tako, da

ga boli srce. Mati je bila mati, čeprav je bila kmečka. Bil je otožen in jezen na ves svet. Kaj sem pravzaprav, vpraševal se je, ko mu je zopet in zopet zašumelo po ušesih, kako zaničljivo je izrekel grajščak: saj ste vi tudi kmet... Kmet, kmet... Tako bi ga imeli povsod za kmeta, čeprav dokaže, da je Čušperk njegov, ker ga mora dobiti po Čušperčanu. In če dobi grad, če je vse njegovo in bi moral gledati prezirljive obraze milostne gospode! Zasmel se je sam sebi. V njem se je oglasil glas, ki ga je klical kmetu na pomoč. In zopet se je zasmel. „Ha, ha, da me za zahvalo napadajo in mečejo iz hiš. To neumno ljudstvo...“ In vendar si je nehote ponovil vse one sanje, ki jih je sanjal komaj pred pol letom, kako prevzame pristavo in si tam ustanovi tiho, mirno, srečno življenje. Že je vse kazalo, da bo resnica, a vse se je izpremenilo. In zopet se je zdel sam sebi, da je drug človek in lahko več kot drugi, in več kot ošabni čušperski oskrbnik, ki bi ga tako lahko potem ponižal in uničil. „Kaj pristava,“ govoril si je, „hm, zakaj pa grad ne, ki po vseh pravicah pripada meni. Premalo si zvit, Čušperčan, čeprav si zvit kot ovnov rog. Hotel mi je zavezati oči s pristavo, da bi ne videl gradu. Ha, čeprav je bila kmetica, njen sin bo pa grajščak, da se vam poplača nekdanji greh...“

In jezdil je dalje in premišljal, kaj bi storil, kam bi se obrnil. Nazadnje ga je zmotila nova misel:

„Bog ve, kje je njen grob?“

Prišlo mu je to vprašanje samo od sebe, in pretreslo ga je. Zaželel je biti na materinem grobu. Cela vrsta vprašanj se mu je vrivala, in na nobeno ni vedel odgovora.

V obližju je zašumela Sava in ob cesti se je zasvetila luč. Bila je krčma.

„Hm, ljudstvo vse ve; lahko izvem,“ pomislil je in pogledal skozi okno v krčmo. Nekaj mož je sedelo pri eni mizi in se napajalo z vinom, pri drugi pa sta sedela dva stara možica s pipami v ustih v resnem pogovoru.

Vitko je ustavil konja in zavihal ovratnik ob glavi, da bi vstopil. Nikogar ni bilo iz hiše. Črez nekaj časa se prikaže krčmar in zagleda gosta: „Kar privežite konja,“ rekel je, „saj je tam kak kavelj.“ Stopil je h konju, potapljal ga po vratu in ga privezal, potem pa godrnjal: „Lepo žival ima gospod, jo bo treba odeti.“ Šel je v vežo in prinesel star raztrgan koc, ter ogrnil konja, potem pa odšel v hišo.

Vitko je vstopil v zakajeno nizko sobo in vsi gostje so se radovedno ozrli nanj. Prisedel je mizi, ki sta pri nji sedela dva stara možica, in krčmar mu je prinesel polič vina, češ, gospod itak ne pije manj ko polič, če pa ne izpije, pa plača vseeno in dobiček je dvojen.

Možica sta prenehala svoj pogovor, zato pri najboljši volji ne moremo povedati, kaj sta se menila. Samo to bi lahko rekli, da gotovo ne kaj posebno imenitnega, kajti po daljšem molku je rekel eden njiju, kot da hoče zaključiti pogovor:

„Da, da, taki so časi.“

In zopet sta molčala, ker sta videla poleg sebe gospoškega človeka, pa ni, da bi govoril, kadar taki poslušajo. Možica sta si odkašljevala, pogledovala na uro, ki je visela za vratmi in eden je menil, da bo treba iti.

„Kam pojdeš?“ rekel je drugi in dal prinesiti še eno mero.

Ko je videl možic pred seboj novo mero, pa se je ohrabil in si mislil: e, zdaj si v gostilni kot jaz, človek si, čeprav si malo bolje oblečen in ne nosiš prtenih hlač, pa mlajši si tudi, in obrnil se je k Vitku. „Kam pa oni, naj ne zamerijo,“ vprašal je prijazno.

„Domov,“ odgovoril je Vitko.

„Daleč?“ vprašal je potem.

„Na Dolenjsko.“

„Na Ljubljano?“

„Mhm...“

„Od daleč so prišli, pot je zdaj utrudljiva,“ menil je starec, ne da bi pogledal Vitka in je prižgal svojo pipo.

„Ne od daleč. Imel sem opravke na Posavju.“

„Aha,“ rekel je zopet starec, „to je pa druga stvar. Mraz je zunaj.“

„Mraz, mraz,“ pritrnil je Vitko.

„Mhm, na Posavju ga imamo dolgo. Pa kje ste bili, po trgovini?“

Videlo se je, da je možicelj zvedav človek, torej najbrže tudi mnogo ve, tako je mislil Vitko. Taka je navada našega človeka, da je takoj domač in prijatelj vsakemu, ki mu da prijazno besedo.

„Ne po trgovini,“ odgovoril je Vitko. „Poizvedoval sem nekaj, pa nisem nič izvedel.“

„Aaa?“ začudila sta se moža in tisti, ki se je prvi spustil z Vitkom v pogovor, je obrnil takoj stol tako, da je

gledal proti Vitku, ki mu je obenem natočil svojega vina v kozarec.

„Zahvalim, gospod, zahvalim,“ govoril je in si mislil: ni napačen človek ta-le škric. Kaj je neki pravzaprav? In premeril je s svojim zvedenim očesom celo Vitkovo postavo, pa vendar ni mogel uganiti, kaj je.

„Je tako, je,“ rekel je drugi, „izveduješ in izveduješ, pa nič ne izveš. Jaz sem onikrat izvedoval zaradi tiste moje hruške, ki je na koncu hiše. Vidite, to je pa tako. Jaz sem vzel eno sestro, moj sosed pa eno, tako da sva imela vsak eno sestro, saj razumite, to se pravi: moja stara in pa njegova sta sestri. Predlansko zimo je umrla mati, menda je bilo ravno okoli božiča, ne, po božiču je bilo, kaj bi pravil. Hruška naj bo tvoja, Janez, je rekla dobra žena, pa je umrla. Njega pa zraven ni bilo in ravno danes sva se zopet zaradi hruške, zdaj pa od jeze pijem. Ampak, hruška je moja, pa je, kot so bili mati naredili pred smrtjo, zapisali pa nismo, ker so mislili, da tako velja. Zdaj se pa prepira, pa mu dopovej, če mu moreš . . .“

Vitko je poslušal to pripovedovanje, ki ni nič drugega povedalo, kakor, da se je možic danes zopet skregal s svojim sosedom zaradi hruške in da zato zdaj pije na jezo. Vitku se je hotelo na smeh.

„Kaj boš zmeraj gonil tisto hruško,“ rekel je drugi.

„I, zakaj bi ne. Vsaj gospod tukaj sliši in toliko je gotovo študiran, da bo vedel, da imam jaz prav.“

„Seveda, seveda,“ pritrnil je Vitko.

„No, ali vidiš,“ reke je oni zadovoljen in brž pristavil: „Na vaše zdravje, gospod, ki vidim, da ste pameten in pravičen človek, kot ni vsak.“

„Kaj pa so izpraševali?“ začel je drugi, ki si ni upal ugovarjati. „Gotovo so gospodu rokovnjači ukradli kake konje, pa poizveduje. Vidite, meni so bili odnesli pujska. Rejeno in dobro prase je bilo, kaj bi rekel, poldrugi cent bi bilo imelo o svetem Mihaelu, zakaj moja stara zna ređiti, da je kaj. Vse bi jim znesla. Pa so ga bili šmentje rokovnjaški unesli in nikoli več ga nisem videl. Stara pa v jok. Kaj boš jokala, sem dejal, kar rokovnjač odnese, ti vrag ne vrne in smrt ne najde . . . Tako je, vidite, pa sem bil obenj, pa tudi vi jih ne dobite nazaj, če so jih odgnali. Spravi ti na Laško v enem dnevu, pa išči po Posavju, ali koder hočeš.“

„Kaj boš zmeraj na dan vlačil tisto prase,“ je rekel drugi starec in pil.

„Lej ga, jaz gospodu povem, da bo vedel, da zastonj poizveduje. Kaj bi se mučil, pa denar tratil: šlo je in ni.“

Vitko se jima je nehote zasmel.

Tak je naš človek. Globoko v srcu nosi, kar ga boli in zvesto zaupa prijatelju in se potolaži s pregovori. Ne more, da bi ti v petih minutah ne bi odkril, kaj mu leži na srcu . . .

„Jaz sem pa poizvedoval o dedu Mateju,“ je rekel Vitko in bistro pogledal, kak obraz bosta naredila možica pri tem imenu.

Oba sta se obrnila proti njemu in začudeno izpraševala: „Kaj, kaj, o dedu Mateju?..“ Eden se je celo hitro prekrižal, drugi pa se je ozrl okoli sebe, kakor bi hotel vedeti, ali ne stoji ded Matej za njegovo ramo . . .

„I, kaj se čudita?“ vprašal je Vitko.

„E, ni da bi govoril,“ rekel je oni, ta pa se je nagnil in zašepetal Vitku polglasno na uho: „Rokovnjač je bil.“

Vitko se je stresnil in resno pogledal možica, ki se je pa zopet bal Vitka.

„Kaj?“ vprašal je Vitko začuden.

„I, no, saj smo ga poznali; vidite, zlata duša, pa taka smrt, Bog nas varuj . . . Jaz nočem, da bi potem rekel ded Matej: tako pa tako, in bi hodil po noči okoli moje hiše, saj veste, da tega ne maram; moja stara bi umrla strahu. No, o ranjkih tako ni, da bi slabo govorili, saj se ve, kako je. Ampak vam povem, kot je resnica, saj ste pameten človek.“

„Vidite, gre se zato. Oglasil se je neki človek, ki je v sorodstvu z dedom Matejem, menda sin njegove hčere, pa bi rad imel neko dedščino in to bi bil moral izvedeti.“

„Aaa?“ čudila sta se moža in si oddahnila.

„Aha,“ pomišknil je prvi Vitku, ki mu je natočil zopet svojega vina in ostanek izlil še drugemu. „To pa mi vse vemo.“ In pljunil je na tla, približal se Vitku tako, da ga je lahko razumel, tudi če je bolj tiho govoril.

„Vidite,“ začel je, „to ni, da bi človek govoril tja v dan, kot bi se mu ljubilo. Vsak človek ima svoje napake, kaj bi sodili in opravljali, ampak to je bilo pa tako — saj ni tega, kaj bi dejal, trideset let je . . .“

„Več bo,“ pripomnil je drugi, ki je tudi poslušal in se stegoval čez mizo.

„Kaj bo več? Gobarjev stari je umrl od strahu, ker se mu je prikazal ded Matej, — bila sta si dobra prijatelja, šepnil je Vitku na uho — in Gobarja smo pokopali ravno tisto leto, ko so bili naši prileteli z Laškega, ko jih je Napoleon pripodil. Zdaj pa lahko veste, kdaj je bilo.“

„Vem, vem,“ pripomnil je Vitko, da bi slišal povest naprej.

„I, saj sem vedel, kaj se vtičeš vmes,“ jezil se je starec nad svojega tovariša; „tako bo, da, okoli trideset let. Koliko ste vi stari?“

„Devetindvajset,“ odgovoril je Vitko začuden nad takim vprašanjem.

„No, saj se mi je zdelo. Ravno nekako toliko bo. Vidite, so bili pa gori na gradu nekaka gospoda, kot imajo svoje stare navade, saj zdaj se jim nekaj upirajo, pa so — saj veste, ko je človek pijan, pa ženska... Reščakova je bila tudi tam... Kaj niste vprašali pri Reščaku?..“

„Ne; kje je to?“

„Vidite, tam pa najbolj to vedo. Ded Matej je bil pri Reščaku doma in ona je bila Reščakova, se reče, hči deda Mateja. Ampak pri Reščaku bi pa spet malo izvedeli, vidite, on je med uporniki, pa so ga zaprli; ona je umrla od žalosti in samo hči je doma — ona pa menda ne ve, kako je vsa stvar. No, vidite, in potem so dobili sina in ona — hči deda Mateja je umrla kmalu, pa so v grad vzeli otroka; potem je pa izginil. — Tisti grajščak ga je baje za svojega vzel,“ šepnil je zopet tiho na uho.

„Saj ni res, ubili so ga,“ rekel je drugi.

„Kako boš pa ti vedel, če so meni babe povedale, ki so vse izvedele,“ jezil se je prvi.

„Figo so izvedele,“ zagovarjal se je drugi, „nalagali so jih, da so tako govorile.“

„No, naj bo to že, kakor hoče. Ampak ded Matej se je vpisal med rokovnjače in napadel grad — pa so ga ustrelili in umrl je kar tako. Saj veste, greh je greh, čeprav ga delaš zato, da bi ž njim pravico dobil. Pa je hodil,“ — starec je začel tiše pripovedovati — „pa je hodil nazaj in vsi so govorili o njem; molili smo zanj in dali za mašo, pa je bilo bolje. Vidite, in zdaj malo govore o tem, ker pravijo nekateri, da se sam ded Matej bojuje z uporniki in da nobenega ne zadeneš, da kamor meriš, zagledaš deda Mateja; zato so pa uporniki tako močni, samo iz ječe jih pa menda tudi ded Matej ne more rešiti. Zato pa je boljše,

da molčim. Ampak, če se oglašá dedič po dedu Mateju, ne bo dobil nič, ded Matej je bil revež, berač, bi rekel; če se oglašá, pa ni nihče drugi, kot tisti sin, saj so rekli, da so ga vzeli nekam na Dolenjsko . . .“

„Bo, bo,“ pripomnil je Vitko zamišljeno.

„No vidiš,“ je rekel možic svojemu tovarišu, „pa praviš, da so ga ubili. Ravno tako je vse, kot sem jaz povedal. Le verjemite. Saj človek nerad govori o takih rečeh, če je pa tako, pa mora.“

Med tem so gostje pri drugi mizi šundrali po svoje in gledali na naše tri goste, ki so bili vsi zamaknjeni v svoje pripovedovanje. Zdajpazdaj so oni zapeli kako pesem. Ko se je Vitko na koncu povesti ozrl po krčmi, stal je tam za mizo velik človek in objemal poleg sebe nizkega moža, ki mu je bil komaj do ram, in pel čudno pesem, ki jo je ponavljal po trikrat, štirikrat in drugi so mu pomagali pri zadnjih dveh vrsticah. Vitko ni pesmi čisto nič razumel in vlekel na ušesa le njene nerazločne besede; oni pa so začeli zopet znova:

En kumer pod finštram štiná
se grandov'ga boja tihná
grandov boj lovhat' ga hne,
en kumer pod finštram culaufat začne.

„Halo,“ je vpil velikan za mizo ter so odšli z nerodnimi koraki. Kmalu se je čul zunaj njih prepir, ki pa je bolj in bolj pojemal in nazadnje utihnil.

„Kakšna pesem pa je to?“ vprašal je Vitko kmeta.

„E, to so še ostanki. Veste, rokovnjači so imeli svoj jezik in svoje pesmi, pa jih nekateri še znajo. Saj se tudi rokovnjači še dobijo,“ šepnil je tiho Vitku na uho.

„Kaj pa pravi ta pesem?“

„E, to je ena najnavadnejših, skoraj vsak otrok jo zna, pravijo, da se to-le pravi:

En fant pod oknom stoji,
se velikega psa boji;
veliki pes ga lajati če,
fant pod oknom bežati začne.

„A tako,“ začudil se je Vitko in vstal.

Zunaj je bila trda noč. Konj je mirno stal pred krčmo. Krčmar mu je bil prinesel povesmo sena, a konj ni maral in krčmar se je jezil: „Gosposki je in izbirčen. Najboljše

sem mu dal, pa še ne mara.“ Vitko je plačal svoj račun in urno skočil na sedlo.

Odhajal je počasi. Premišljal je vse, kar je slišal. Njegovo življenje je stalo jasno pred njim. Torej k Reščaku bi moral iti, da bi dobil podatke, in potem bi lahko dokazal Čušperčanu. Reščak pa je upornik in ne sprejel bi ga; tudi doma ga ni, hči pa ne ve. „Hm, čemu? Saj je vse zapisano, saj sem krščen. Lahko izvem za njen grob,“ pomislil je Vitko in nekako težko mu je bilo pri srcu, ko se je spomnil, da bo videl samo njen grob. Pred njegovimi očmi je stala cela dolga povest in strašna podoba deda Mateja, starega rokovnjača. Zdelo se mu je, kot da ga vidi pred seboj s svarečim obrazom in resnimi očmi. Pogledal je v noč; oblaki so vstajali od vseh strani in tema je zagrinjala bolj in bolj sneženo Posavje.

„In kaj imajo uporniki z dedom Matejem?“ vprašal je. „Torej njegov naslednik zopet upornik. Kaj je v tem? In jaz — njih sorodnik... Ha, ha...“ In spomnil se je: „Tudi vi ste kmet,“ in spomnil se je Čušperčana in pomislil je na tisti večer in srd mu je napolnil srce.

„Kaj naj grem k upornikom? Kakšen rod je to? Dober kot duša in odkrit. In kaj bi imel jaz? Bil bi kmet, ali pa še berač...“ In izpodbodel je konja, da bi šel v dir. A konj ni stekel in stopal nekako boječe dalje, kot da kaj vidi pred seboj.

„No, pojdi, pojdi,“ prigovaljal mu je Vitko glasno in ga prijel za grivo. A konj je zašepal in se ustavljal bolj in bolj. Vitko je začel gledati predse v temino, a nič ni zapazil. Nekako tesno mu je postalo pri srcu. Spomnil se je takoj zopet deda Mateja, in skoraj je verjel ljudski vraži, kot mu je pravil kmet, da se za upornike bojuje sam ded Matej. Strmel je v noč in zdelo se mu je, da vidi deda Mateja a vendar ni bilo nič.

„A, kaj bo? Halo!“ rekel je glasno in izpodbodel konja, a konj je vzdignil glavo v zrak in jo zopet globoko poniknil in obstal...

„Kaj pa ti je?“ vprašal je Vitko in ogledoval konja od vseh strani. Strah ga je postalo te čudne noči in vse je stalo tako čudno pred njim, vse, kar je danes slišal.

Vitko ni vedel, kaj bi storil. Ogledoval je konja, a nič takega ni videl. Stopil je s konja in ogledal noge. Na nogah je imel privezane železne obroče, ki so z žreblji zbadli konja vsakokrat, kadar je prestopil. Vitko se je v strahu

ozrl in odvezal obroče, ki so bili napol usnjati. Tisoč misli se mu je vzbudilo, kakšen namen bi to imelo in kdo je to storil.

„Revež,“ govoril je konju in ga pogladil po hrbtu. Konj je bil ves potan od bolečin. Mladenič je skočil na sedlo in pognal. Nekako težko in nerad je prestopil konj dalje. Takrat pa je v grmovju ob cesti zašumelo. Vitko je zgrabil za samokres in zona ga je preletela. V hipu je bil zopet ded Matej pred njegovimi očmi.

„Kako se bojim,“ pomislil je, „kot da nisem videl še nobene noči. In kako hodim, po kakih potih!“ In nekako samo od sebe se mu je morda prvič v življenju iztrgalo iz prsi:

„Mati, mati...“ Čudna otožnost mu je težila srce. Zjokal bi se bil sam nad seboj, da je na svetu sam, brez nje, zapuščen, da je njegovo življenje tako čudno, kot nikogar, da nima nje, da je ni poznal, da zdaj govore o nji, da je bila kmečka, in da mu ponujajo pristave, ko so njej vzeli vse. Zaželel si je, da bi zdaj stal ob njenem grobu in se zjokal kot otrok na prsih matere. Na njenem grobu bi našel vsaj malo utehe zdaj, ko ga ne mara ne kmet, ne gospoda, saj ga je ona gotovo ljubila...

In ogledal se je. Konj je stopal počasi in šepal... Premišljal je, kaj bi storil. Tako čudno mu je bilo v tej črni noči.

Od nekod se je začul pisk. Zaslišal se je krik in dve puški sta počili izza grmovja. Konj se je vzel in Vitko je padel — mrtev na tla... Izza grmovja pa so planili trije možje, pobrali njegovo orožje, preiskali žepe in prijeli konja. Konj je sklonil glavo k svojemu gospodarju in tuje roke so ga odpeljale...

„Za rokovnjače je to premalo,“ rekel je eden in izginili so v noč.

* * *

Veselo je stopala četa posavskih upornikov po Posavju. Lepa je zimska noč na Posavju, ko brije veter po planjavi in šumi Sava tako preteče-jezno. Četa je pela pesmi in se veselo smejala.

Pred četo sta jezdila Reščak in Marko. Molčala sta oba in mislila vsak svoje. Reščak se je oziral po Posavju in zúelo se mu je kot sanje: zvečer je še zaspal v grajski ječi, zdaj že jezdi prost, obdan od oboroženih upornikov;

zdajpazdaj ga je zbolelo srce, ko se je spomnil, da je zapustil ženo doma, ko so ga odpeljali, zdaj pa, ko se je vrnil — je že v grobu. Življenje, življenje, kako si čudno! Vse se izpreminja in beži.

Marko pa se je zamislil v svoje misli. Spomnil se je, da je videl zvečer jezdit tistega Čušperskega proti gradu, mislil je, da ga bo dobil tam, in da mu poplača, kar je storil njemu in Marinki. „Ni ga bilo, srečno je unesel pete,“ pomislil je Marko, „ha, pa saj se vidimo na Čušperku, ali pa na Turjaku, srečava se gotovo še, preden me objame smrt.“ In spomnil se je tistega večera pri Jeromu, ko je klečala pred njim Marinka in ga prosila: maščuj me... Spomnil se je, kako čudno ga vodi usoda proti temu človeku... Pa kmalu je pozabil nanj; zakaj slika, ki jo je videl zvečer na vasi, prišla mu je zopet pred oči. Spomnil se je tistega tihega joka, s katerim je prosila: reši ga ti!.. In niso mu šle te besede iz ušes; šumele so mu v posluhu in videl je pred seboj objokano Reščakovo hčer, ki ga prosi neprestano: reši ga ti. Če pa pridejo na grad in začno pokati puške, Bog ve, komu je vse usojeno, da pade in rešitve ni več. Sklenil je, da bo s svojim telesom čuval Reščaka, tudi če ima pasti sam. Raje pade on, kot da bi nji vzel očeta, če bi padel v sedanjem boju. Zdelo se mu je, da je njegovo življenje brez pomena in namenjeno samo boju in smrti. Pa se je spomnil slovesa v Reščakovi hiši. „Saj prideš za menoj;“ tako je bil govoril Reščak. Ona pride torej na Sap in od veselja je sunil konja, da je stopil brže.

Oblaki so vstajali izza gor in bolj in bolj je tema pokrivala sneženo planjavo. Videla se je samo še umazana cesta, obrobljena od obeh strani z belim snegom.

Četa je umolknila in stopala tiho dalje, samo trdi koraki so odmevali v noč. Naenkrat se je Markov konj ob nekaj spodtaknil. Vzbudilo je to mladeniča iz njegovih misli in sanj in je pogledal na cesto in prestrašen ustavil konja na mestu. Vsi so obstali in vprašali:

„Kaj pa je?“

Marko je stopil s konja in pogledal, kaj leži na tleh.

„Ubit človek,“ rekel je in pogledal v obraz, ki je gledal naravnost v nebo. Prinesli so svetiljko bliže.

„Moj Bog,“ vzkliknil je Marko in se stresel. Pred njim je ležal Vitko — ustreljen. Marko je položil roko na njegovo srce — in uvidel, da ne bije več. Vstal je in nekaj časa nepremično gledal v blede obraz. Svetiljko so postavili na

tla in pokazala se je mlaka krvi, ki je pordečila tudi sneg naokoli. Marko se je spomnil, kako je iskal tega človeka v gradu, da bi se maščeval nad njim, in zdaj, ko ga vidi mrtvega pred seboj, se mu je zasmilil. Koliko se borimo v življenju in ne pojemo bratovskih veselih pesmi, drug drugemu je sovražnik, drug se maščuje nad drugim in povsod nesreča, solze, jok in smrt. In kaj je človeku vse, za kar se je bil, ko pade in obleži mrtev!

„Kdo ga je neki?“ vprašal je Marko.

„So ga pa že rokovnjači. Polno je te golazni in preži na upornike,“ govorili so Posavci.

„Naredite nosilnico iz ostnikov,“ je zapovedal Marko.

Reščak je bil ostal na konju in prijezdil bliže. Možje so jeli vezati nosilnico; dva ostnika po dolgem, štiri počrez, okoli pa vrv.

„Kaj ga poznaš?“ vprašal je Reščak.

„Poznam. Grajski je s Čušperka.“

„In mi ga bomo pobirali tu po cestah?..“ Marko ga je pogledal.

„Mrtvemu bodimo prijatelji; tu mine sovraštvo; naša človeška dolžnost nam zapoveduje to, in ljudje smo vendar še.“

„Pa drugi niso,“ rekel je Reščak, „ampak lepo je, prav imaš... S Čušperka je, praviš,“ vprašal je potem.

„Eden glavnih naših sovražnikov. Tako človek obrača, Bog pa obrne...“

Med tem so možje naredili nosilnico, položili nanjo mrliča in ga vzdignili na rame. Odšli so nekoliko nazaj, kjer so videli krčmo. Marko je jezdil molče pred četo in tudi drugi so molčali. Prišli so do krčme in Marko je potrkal na vrata. „Hej, odprite!“ vpil je.

Nikogar ni bilo čuti.

„Odpri, Mevže, odpri,“ vpil je Reščak.

Nihče se ni oglasil.

Uporniki so jeli razbijati na okna.

„A,“ rekel je Reščak, „to so čudne reči. Kdo ve, kako je. Mevžeta navadno ni po noči tu, pojdimo naprej.“ In zavili so k sosednji hiši, ki je stala nekoliko od ceste.

„He, Modras, odpri,“ zaklical je Reščak, ko so prišli do lesene bajte, in nekaj upornikov je potrkal ob vrata, da se je slišalo iz veže votlo bobnenje. Takoj se je pri oknu pokazala majhna plešasta glava.

„Modras, odpri,“ ponovil je Reščak.

Okno je bilo štirioglato in majhno, da je komaj mogla glava skozi.

Uporniki so dolgo čakali, a nikogar ni bilo, da bi bil vrata odprl.

„Odpri, če ne ti razbijemo bajto,“ vpili so uporniki.

V koči pa je trepetal naš znanec iz krčme in klical: „Hej, stara, za sveti križ božji, sam Reščak je zunaj s celo vojsko, daj no, da poškropim.“

„I, kaj boš, odpri!“

„I, kako, duhovom vendar ne bom odpiral! Obesili so jih, zdaj pa strašijo po Posavju, nesrečneži . . .“

Razbijanje po vratih se je ponovilo.

Tresoč se strahu je naredil Modras luč in šel v vežo.

„Kdo je?“ vprašal je in pridržal dihanje, zakaj strah mu je dal dosti sape.

„I, jaz sem, Reščak, pa odpri brž, zima je zunaj in mraz.“

Modras se je prekrižal in začel dolgo molitvico:

„Počivaj v miru, duh nesrečni, naj ti bo večni pokoj in sveta nebesa; v vicah naj se očisti tvoja duša in hodi po zveličanih potih v večni raj. Če pa potrebuješ molitve, bom molil za te, za maše bom dal in te rešil. Kaj torej hočeš?“

„Odpri,“ zavpil je Reščak in butil z ostnikom v vrata.

„Odprite, odprite,“ zaklical je Marko, ki ga je nočni mraz zopet predramil iz vseh čudnih misli in spominov današnjega večera.

„Rokovnjači menda niso,“ pomislil je Modras, ki se je nekoliko oddahnil od prvega strahu. „Kaj mi naj vzamejo, bajto imam in pa svojo staro, kaj bo to rokovnjačem? . . .“ In začel je odmikati zapah in je skočil v hišo, ko je videl, da so vrata odprta.

„Počakaj no,“ rekel je Reščak, „saj smo pošteni ljudje.“

Modras je držal leščerbo pred očmi in čakal pri postelji, kdo pride v hišo. Noge so se mu šibile in hotel je že naprej poklekniti, da bi izprosil milosti, če bi bili zli ljudje ali duhovi.

V hišo je stopil Marko s par uporniki. Modras je nekatere iz njih poznal in si globoko oddahnil.

„Ej, kako ste me ustrašili,“ rekel je, „kaj da ne daste ljudem miru po noči?“

„Mrliča imamo, pa ga boste vzeli v hišo,“ rekel je Marko.

„Mrliča?“ ustrašil se je zopet Modras, „tega pa ne, ljudje božji.“

„Morate,“ zavpil je Marko zapovedujoče. „Če ne! . . .“

„Kaj boš,“ ohrabil se je Modras, „pa ga v vas nesite, jaz nečem, da bi . . .“

„V vas ne gremo,“ rekli so uporniki, „je predaleč.“

„Pa nič; kaj meni mari,“ jezil se je starec in njegova stara se je oglasila na postelji: „Kajpak, da potem nimamo miru! Po dnevi pridite, ne pa po noči, da ljudi strašite in budite iz postelj. Naš se je tako ustrašil, vem, da mu bo škodovalo.“

Modras pa ni hotel, da bi ga imeli za takega plašljivca in babjeverca, pa je začel: „Kaj bi se ne ustrašil, šema šemasta ti, če se sam Reščak oglasi zunaj, ko je vendar zaprt na gradu, in so vsak dan rekli, da ga obešajo . . . Kaj bi ne! Pa pri mrtvih je že tako. Mir mu daj in vošči mu pokoj in večna nebesa, da ti da mir. Z nekim škricem sem zvečer pri Mevžetu govoril o dedu Mateju, pa sem takoj vedel, da ne bo prav. Pa bi se ne ustrašil! Saj veste, da ni nihče srečno odšel, ki ni pustil v miru deda Mateja . . .“

„Kaj pa govoriš o njem?“ jezila se je stara na postelji.

„E, če pa moram. Vpraševal je in vpraševal, sem pa povedal, kako in kaj, tisti gosposki bledosti, pa že vidim, da ni prav. Saj sem vedel.“

„Kaj pa hodiš k Mevžetu, pa bi bil ostal doma,“ oglasila se je zopet žena.

„Kdo pa ve, kaj pride. Pride tako, pa je . . .“

„Bodi, bodi,“ potolažil ga je eden znancev, da bi bilo konec prepira. „Vidiš, danes smo iz gradu rešili Reščaka, zdaj gremo na Dolenjsko nad gradove, pa smo našli enega, menda so ga rokovnjači . . .“

„Aaa . . .“ začudil se je Modras, „potem ga bomo pa kar v kapelico; jutri naj ga pa pokopljejo, da bo dal po noči mir meni in vam.“

Modras je prišel z leščerbo in jo približal k mrličevemu obrazu. Skoraj, da se ni sesedel.

„Moj Bog vendar, saj sem vedel,“ zakričal je in leščerba mu je padla na tla.

„Kaj pa je?“ vprašali so vsi.

„I, saj sem vedel, možje, jaz sem vedel, pa ne govorim, če me ubijete, pa ne govorim . . .“

Uporniki so se začeli pomikati po ozki stezi do kapelice pod gozdom. Vse je bilo molčeče in svečano, kot pri pogrebu. Modras pa je zagledal Reščaka na konju.

„Kako si me ustrašil, Reščak,“ rekel je Modras, „kaj, da so te res rešili?“

„Res,“ rekel je Reščak resno in se ni dalje brigal za starca.

Modras pa ni mogel molčati in se je pridružil k enemu svojih znancev, pa vprašal:

„Kdo pa je ta, ki so ga ubili?“

„Hm, kaj jaz vem,“ odgovori upornik, „pravijo, da je nekega gradu in velik sovražnik upornikov...“

„O jej,“ začel je Modras tiho šepetaje, „vidiš, saj sem vedel. Mene je izpraševal o dedu Mateju, saj veš, da ni nihče unesel srečno, ki je imel opravka z dedom Matejem, in ded Matej ga je, ne pa rokovnjači, stavil bi glavo.“

„Kaj praviš, da je izpraševal?“

„I, vse je hotel vedeti o dedu Mateju; celo Posavje je prebrodil, zvečer pa mene dobil pri Mevžetu.“

„E, rokovnjači so ga, pa je, kdo bi tisto verjel...“

„Nikoli. Pa če je še zoper upornike, saj je ded Matej za upornike, pa ga je...“

„Čujte, možje,“ je rekel Modrasov znanec in vsi so se ozrli, „Modras pravi, da je ta človek poizvedoval o dedu Mateju.“

„Kaj pravi?“ vprašal je Reščak.

„Da je poizvedoval po dedu Mateju.“

Modras je sunil svojega znanca v hrbet, češ: „Kaj ne moreš molčati, trabuzlja klepetava?“

„Kaj je hotel dedu Mateju?“ zamrmal je Reščak.

Marku se je nekaj zazdelo. Slišal je povest o dedu Mateju, slišal je, kaj so na Sapu in drugi uporniki govorili o Čušperskem Vidu. Prijezdil je Reščaku bliže in rekel: „Ali ni imel ded Matej vnuka?“

„Imel ga je, pa čudno...“ odgovoril je Reščak.

„Pa kje je bil?“

„Odnegli so ga kdo ve kam...“

„Grajščak je bil z Dolenjskega?“

„Pravili so...“

„Vidite, in o tem so tudi pravili. Povest je končana, zakaj zdaj nesemo pokopat vnuka deda Mateja.“

Reščak ga je resno pogledal.

„Kaj praviš?“ vprašal ga je resno kakor vselej, kadar so govorili o dedu Mateju.

„Da, zdaj razmem. Prišel je iskat svojega domu in ga je našel . . .“

Marko se je obrnil k Modrasu.

„Kaj pa je rekel, da je?“ vprašal je Modrasa.

„Jaz sem mislil, da je kak škric. Rekel je, da se je oglasil dedič po dedu Mateju in da mora najti njegove sorodnike, ali kaj; jaz pa pravim, da je zato poizvedoval po dedu Mateju, da bi vedel ravnati se, saj veste, da je to smrt, govoriti o dedu Mateju. Pa ga je ded Matej, če je bil tak človek; ampak slabega se ni pokazal; meni je natočil svojega vina, da sem mu povedal o dedu Mateju, pa je že napačno, če je človek preveč zaupen. Jaz pravim: Bog jim daj večna nebesa, meni pa ponočni mir.“

Reščak je zopet molčal. Čudne misli so ga obhajale. Spomnil se je tistih dni, ko je cela dolina ob Posavju govorila o dedu Mateju in njegovi hčeri in potem: kako je pestoval ded Matej vnuka in kakšen je postal ded Matej, ko so mu vzeli vnuka, kako je starec posedal in hodil okoli brez miru, da so vsi rekli, da se mu meša. In kako je izginil ded Matej, ko so začeli po okolici strašiti rokovnjači. Spomnil se je tistega večera, ko je ded Matej umiral v groznih bolečinah in mu je on zaprisegel maščevanje. Starec je umrl — in čudno se spreminja svet, ko minevajo leta. In vnuka so mu ustrelili rokovnjači — in čemu še maščevanje? . . . Vse pride samo po sebi, kar mora priti . . .

Prišli so do kapelice in možje so položili mrliča pred podobo v kapelici. Uporniki so vzeli svoje ostnike zopet na ramo in cela četa je stala pred kapelico tiho kot v molitvi. Reščak je stopil s konja in pogledal v obraz mrliču. Svetiljka je razločno razsvetljevala lice, ki je kazalo na sebi nekako otožnost, rana je bila ravno nad srcem.

„Kakor ona,“ zamrmral je Reščak in se odkril. Vsi so se odkrili. Reščak pa se je obrnil k možem in začel govoriti: „Pred nami leži vnuk deda Mateja“ — Modras se je od strahu skoraj sesedel — „dolžni smo mu kot mrliču in človeku naše krvi, kot ljudje, ki spoštujemo, kar je sveto, dostojno čast.“ Reščak je začel moliti očenaš in cela truma je molila za njim . . . Pustili so svetiljko pri glavi mrličevi. Reščak je zajezdil konja in četa je tiho odšla. Prišli so zopet na cesto in Reščak je rekel Modrasu: „Jutri pojdi k moji hčeri, pa ji povej, da tu leži vnuk deda Mateja. Naj

gre za pogrebom, v cerkvi pa naroči, naj ga pokopljejo zraven deda Mateja in njegove hčere.“

„Bom, bom,“ pritrjeval je Modras, ki je bil že ves v strahu, kaj se bo zdaj zgodilo ž njim, in je tako imel vsaj malo upanja, da potolaži na ta način deda Mateja, ker je govoril o njem . . .

Četa je odhajala dalje po cesti v počasnem koraku. Vsi so molčali. Le zdajpazdaj se je kdo ozrl nazaj, kjer se je še dolgo videla iz kapelice slabo brleča svetiljka. Ko so imeli že za seboj kraj, kjer so bil našli Vitka, oživila se je četa in eden njih je začel pesemco:

Kaj pa ti, pobič,
se v nevarnost podajaš:
črez Savco v vas hodiš,
pa plavat ne znaš . . .

Drugi so pritegovali in pesem je mogočno odmevala po tihem Posavju. Na vzhodu se je že kazalo prvo jutro. Modras pa je doma zapahnil trdno zapah in se vlegel v strahu, da ga pride danes še kdo motit. Za trdno je sklenil, jutri narediti vse, kakor mu je zapovedano, da bo imel potem vsaj po noči mir. Ni mu šlo iz glave, da je govoril z vnukom deda Mateja. In začel je potihoma moliti za oba, za deda in za vnuka . . .

XXIX.

Drugo jutro so korakali uporniki po dolenski cesti. Četa je bila izmučena in vsi so si želeli počitka. Ljudje so skozi okna gledali upornike in možje so se poskrili, da ne bi slišali, če bi jih vabili: „Pojdite z nami!“

Povsod so kazali za njimi in govorili: „Za božjo voljo, spet so začeli rojiti uporniki. Bog nas varuj!“

Možje Posavci pa so stopali ponosno in nekateri so mislili na sinočnji napad, drugi so se spominjali ponočnega pogreba in drugim so uhajale misli nazaj, češ: „Bog ve, kaj bo doma.“

Še pred poldnem so prišli na Sap. Tam so jih sprejeli uporniki z velikim veseljem. Metali so polhovke v zrak, kričali, vpili in peli. A četa je bila trudna. Odložili so orožje in šli počivat po hišah. Zvečer so bili namenjeni na Čušperk in potem dalje na Turjak.

Guza je pripravljajl orožje, spravljajl mlado vojsko v red in jim zapovedal pripraviti se z vsem. Vedno novi so prihajali iz bližnje okolice in vas je bila oživljena, vse je prepevalo in se veselilo. Saj so slišali, kako veselo in lahko so zmagali grad Posavci. Vmes pa so si pripovedovali o Vitku in o čudni povesti, ki se je po noči končala na Posavju.

Popoldne je prišel Marko h Guzi. V veži ga je dobil Jurko in ga potegnil za rokav k sebi. „Počakaj no,“ je dejal, „junak si, Marko, ampak, veš, poglej, Tonica zmiraj joka, pa tako pravi, revica je . . .“

Marko pa je pomaknil polhovko na eno stran in rekel: „Zdaj je vojska, o tem bomo pozneje govorili.“

„Le potolaži jo,“ je rekel smehljaje se Jurko, „saj veš, revica je, pa bogata . . .“

Marko se ni brigal za vse to in odšel v hišo h Guzi, ki je pripravljajl različne potrebe za zvečer in gledal na mizi načrt za napad, kakor si ga je po dolgem premišljevanju napravil z rjavo kredo.

„Bo šlo, bo šlo,“ mrmral je, „zdaj smo pa na trdnem.“

Marko se je vsedel k mizi in gledal skozi okno na vas, kjer so hodili v trumah semtertja navdušeni uporniki. Naslonil se je na mizo in bil je nekako otožen, dasi je imel pred seboj trenutek, po katerem je želel že toliko časa.

Posavci so si bili odpočili, Sapljanje so jih po svoji dolenjski navadi pogostili in bolj in bolj je rastlo veselje po vasi. Skoraj vsaka hiša je bila polna upornikov, ki so čakali večera.

* * *

Sapljanski vaški pastir je pasel domače krave že petkrat toliko let, kolikor je bil star njegov kodrasti Mora, ki ga je bil pred osmimi leti, ko mu je bil dal slovo njegov tigrasti Hasan, potegnil iz vaškega potoka, kjer bi bilo pse gotovo poginilo. Danes se je vračal domov iz gozda. Večer se je delal. Za seboj je čul pastir korake nekaterih mož, ki so se urno bližali vasi. Pastir se je ozrl in zona ga je izpreletela.

„Ali sanjam, ali je res,“ pomislil je pastir, „Andrejko ni, duh je pa lahko.“

In zopet se je ozrl. Bliže in bliže so prihajali možje. Pastir je zopet videl Andrejka z uporniki. Stopil je hitreje, dasi je navadno imel počasno hojo, in pes se je pritiskal k njemu.

„Prav gotovo, da so,“ pomislil je, „slišali so, da jih mislijo napasti, pa so jih preje poobesili.“

In zopet se je ozrl. V mraku je videl še vedno vseh pet mož in Andrejko in Pisik sta bila spredaj pred vsemi.

In pastir je sklenil takoj, da ne ostane nikdar več črez uro na paši, ker noče, da bi imel opraviti z duhovi.

Koraki so se čuli vedno bliže in zazdelo se mu je, da je nekdo zaklical: Martine!

Pastir je zbežal v tek proti vasi ...

Na vasi so stali uporniki pripravljene za odhod. Bila je velika truma. Vsa vas je bila na nogah. Nekateri so prepevali, drugi so se delali vesele, ženske so jokale. Otroci so se zbrali okoli Sušca in tudi letali okoli uporniške vojske.

„Nad Čušperk, naprej!“ vpili so najbolj navdušeni.

Poberinov Janez in Marko sta stala spredaj. Oba sta bila v največjem veselju. Guza je letal sem pa tja in deval upornike še v vrsto. Pripravili so njemu in Reščaku konja, češ, starci težko gredo. Guza se je spravil na konja, pa se je poznalo, da ni vaje. No, vseeno je ponosno sedel na njem, držal z eno roko vajeti, z drugo pa puško visoko v zraku. S konja je gledal na svojo lepo četo in začel:

„Še eno besedo. Vsak stori svojo dolžnost, matere in dekleta ne jokajte; zjutraj se vrnemo.“

Ljudstvo je zagnalo jok, uporniki pa vesel krik. Priletel je po poti vaški pastir in podrl nekaj otrok in zbežal v prvi hlev, ki ga je videl.

„Slabo znamenje,“ rekle so starke, ki so pobirale otroke in zmerjale pastirja z „nerodo“.

Jurko Baja je stal prav ob četi in poleg njega je na ves glas jokala Tona, on pa jo je tolažil:

„Nič ne jokaj, Tonica, saj bo boljše. Ubili ga ne bodo, saj je močan, če bo pa zmagal, te bo pa spet rad imel.“

„Še šopka ni hotel, vsi ga imajo, samo on ne.“

„To nič ne dene, to nič ne dene, vidiš, revež je, pa pozabi, da si ti žalostna, saj bo, saj je rekel, da bo.“

Vojska je zavriskala in zaukala. Posavci so začeli peti:

Oj, zdaj gremó,
nazaj nas več ne bo.

„Naprej, možje,“ zavpil je Guza in pognal konja, poleg njega pa je jezdil Reščak in vsa četa se je začela pomikati. Fantje so vzdignili polhovke v zrak in peli veselo, navdušeno.

V eni vrsti so stali skupaj naši znanci: kovač Leščinec, Vrančev Peter in Bišter.

„Kaj Gorina ne bo?“ rekel je kovač.

„Bo ti prišel, saj se je komaj oženil,“ rekel je Bišter. „Čakaj, da ga jaz v roke dobim. Ali boš zelo udaril, Peter?“ vprašal je Petra.

„O, bom, bom,“ rekel je Peter nekako nemiren.

„Vi pa, vi,“ norčeval se je kovač, „taki ste ravno za vojsko.“

„Kaj,“ vpil je Bišter, „boš ti, reva, nas onegavil?“

Kovač pa ga je prijel s svojo močno roko in ga vzdignil v zrak nad glave drugih, kjer je Bišter precej dolgo opletal z vsemi štirimi, preden ga je kovač zopet spustil na tla. Vsi so se smejali in vpili. V tem trenutku pa so se prve vrste ustavile.

„Stoj,“ zavpil je Guza in kazal roko visoko v zraku, a vojska se ni zmenila za njegovo znamenje in tudi ni slišala njegovega ukaza.

Med tem pa so v sprednjih vrstah napravili nered. Guza je ali od strahu, ali pa po nerodnosti padel s konja na tla, zakaj pet mož jim je zaprlo pot in — vsi so ostrmeli. Eden njih je stopil pred vojsko in rekel:

„Stojte, možje uporniki, jaz sem, Andrejko, prosti smo . . .“

Guza se je pobiral s tal in je gledal, kaj to pomeni.

Reščak se je sklonil na konju, da bi natančneje pogledal obraze pričujočih mož. Bili so čudni, zakaj Andrejko je bil poraščen z gosto črno brado, Pisik pa je izgledal kot starec osemdesetih let. Tudi drugi obrazi so bili čudni in tuji, samo glas jim je bil še tisti. Reščak se je spomnil, da je tudi on prinesel poraščen obraz iz ječe, in ni verjel, da so prikazni.

„No, kaj gledate?“ vprašal je Andrejko, ko je videl, da se gnjete okrog njega cela četa mladih, temnih postav.

Guza se je komaj zavedal, pri čem je.

Reščak je stopil s konja in prvi upal si stopiti k možem.

„Bog te sprimi,“ je rekel in objel Andrejka.

„Kaj je res?“ vprašal je skoraj z jokajočim glasom Guza.

„Res sem, res smo,“ rekel je Andrejko in objel zvestega starca.

Zadaj se je začel hrum.

„Naprej, naprej,“ vpili so glasovi, „kaj pa je?“

In vsi so drli naprej. Tisti, ki so videli, kako je nenkrat izginil Guza s konja, so mislili, da si je njih vojskovodja kaj naredil, in kovač ni mogel, da bi ne bil pripomnil: „Guzec je guzec, pa ga deni, kamor ga hočeš. Če bodo nas taki vodili, bodo na Čušperku lahko spali.“

„E, kaj bi zmiraj,“ ugovarjal je Bišter, ki ni mogel molčati, a je vendar takoj utihnil, boječ se, da bi ga kovač še enkrat ne vzdignil v zrak.

Med tem pa so se začeli razlegati klici: „Andrejko je tu, uporniki so že doma.“

Nastala je gnječa. Najbližji so prijeli Andrejka in druge upornike, spravili jih na rame in z velikanskim vpitjem so nesli oproščene upornike v vas. Po vasi pa je že letel Sušec in zavpil v vsako vežo, kjer so ljudje brisali zadnje solze: „Uporniki so že tu,“ in tekkel je dalje.

Vojska se je vračala v vas. Na sredi so nesli upornike, mahali so proti njim s polhovkami in jih pozdravljali. Ljudje so leteli iz vasi naproti.

Ko so prišli v vas, so morali obstati, zakaj vse je drlo k Andrejku.

„Govori, kaj je, govori,“ vpili so vsi.

„Torej poslušajte! Prosti smo, izpustili so nas. Zakaj, ne vemo; odprli so vrata — in pozdravljamo zopet prosti naše zveste upornike.“

„Zbali so se nas, zbali so se nas,“ kričala je vojska.

„Halo, pelji nas zdaj ti nad gradove!“ vpili so drugi.

„Naprej, naprej,“ kričali so tretji.

Andrejko pa ni čul njih mamljivega vpitja in je srečno prišel z ram in hitel k svojim domov.

„Mirno nočujte,“ zapovedal je Guza, in možje so se razšli po hišah in ugibali, kaj je prignalo gradove do tega, da so izpustili upornike. Vsak je mislil po svoje. Reščak in Guza in drugi razsodnejši so bili mnenja, da naj ostane vojska skupaj, ker najbrže na gradovih še ne vedo o ponočnem napadu na posavski grad.

Andrejko je prišel domov in sedel na stol. Bil je truden. Žena je jokala od veselja in pripeljala k njemu vse otroke, a vsi so se ga bali, ker je bil poraščen. No, nazadnje so se ga privadili. Slišal je, kako zunaj šume uporniki. Žena je prisedla zraven njega in znova zajokala: „Ne hodi več med nje, odnehaj, saj vidiš, da je sama nesreča.“

On pa je molčal in poslušal zunaj šumenje množice...

„Oče, kje ste pa bili?“ vprašal je Vanjček.

„E, daleč, daleč, ljubček moj,“ in skoraj so ga zalile solze. Vsi trije so se spravili na njegova kolena in on se je ž njimi pogovarjal dolgo v večer. Žena je prisedla k njemu z ljubeznivim smehom, in on se je spomnil svojih sanj v ječi . . . Ko se je spomnil, so mu zažarele oči; slišal je zunaj moči; zdaj bi se lahko maščeval, a videl je, kako ga obdaja ljubeča družina, videl je proseče poglede dobre žene, ki je z vsem govorila le eno prošnjo: „Ostani med nami, saj te ljubimo, ostani, ne zapusti nas . . .“

O polnoči so bili uporniki pri Guzi. Bili so zopet vsi skupaj kot nekdanj, in govorili so o vsem, kar jim je prinesla zima. Sklenili so, ljudi razpustiti domov in spomladi nadaljevati upor s tem, da odrekó gradovom vse, pri tem pa paziti, da jih ne ujamejo na kake limanice.

* * *

Tisti dan je bil na Posavju pogreb. Otožno kakor vselej sta pela dva zvonca na griču pri pokopališču. Štirje možje so nosili belo nepobarvano krsto in za njo je stopal Modras, Reščakova in veliko število starcev in stark. Vsi so molili na glas. Pokopali so mrliča poleg deda Mateja in njegove hčere; govorili niso potem nič, le po dva in dva, ki sta se vračala od pogreba, sta imela med seboj skriven pogovor. Saj je vsakemu stalo živo pred očmi, kar je bil zjutraj povedal Modras, da je namreč ded Matej ustrelil svojega vnuka, ker se je boril zoper upornike, tako da se ded Matej bije za upornike . . . Modras je molil na novem grobu še par očenašev v čast različnim svetnikom, ki pomagajo v različnih težavah, molil je za večni pokoj in nebeško luč vsem mrtvim, sebi pa za ponočni mir. Ko je zapuščal pokopališče je mrmral: „Napačen človek ni bil vnuk deda Mateja, natočil mi je vina iz svojega poliča. Gospod je bil, kaj se če, pa mora biti zoper kmeta pa zoper upornika, če je prav dober človek. Bog mu daj večni mir, amen.“

Na pokopališču pa je še ostala Reščakova, molila je ob grobu deda Mateja in njegove hčere, molila je za vnuka, zraven pa mislila na očeta, ki hodi z uporniki po Dolenjskem, mislila je, kje zdaj hodi, če je živ in morda še kdo drugi ž njim . . .

Po vasi pa so že hodili grajski in iskali Reščaka in upornike. Nikogar niso dobili . . .

* * *

In vsi so drli naprej. Tisti, ki so videli, kako je nenkrat izginil Guza s konja, so mislili, da si je njih vojskovodja kaj naredil, in kovač ni mogel, da bi ne bil pripomnil: „Guzec je guzec, pa ga deni, kamor ga hočeš. Če bodo nas taki vodili, bodo na Čušperku lahko spali.“

„E, kaj bi zmiraj,“ ugovarjal je Bišter, ki ni mogel molčati, a je vendar takoj utihnil, boječ se, da bi ga kovač še enkrat ne vzdignil v zrak.

Med tem pa so se začeli razlegati klici: „Andrejko je tu, uporniki so že doma.“

Nastala je gnječa. Najbližji so prijeli Andrejka in druge upornike, spravili jih na rame in z velikanskim vpitjem so nesli oproščene upornike v vas. Po vasi pa je že letel Sušec in zavpil v vsako vežo, kjer so ljudje brisali zadnje solze: „Uporniki so že tu,“ in tekkel je dalje.

Vojska se je vračala v vas. Na sredi so nesli upornike, mahali so proti njim s polhovkami in jih pozdravljali. Ljudje so leteli iz vasi naproti.

Ko so prišli v vas, so morali obstati, zakaj vse je drlo k Andrejku.

„Govori, kaj je, govori,“ vpili so vsi.

„Torej poslušajte! Prosti smo, izpustili so nas. Zakaj, ne vemo; odprli so vrata — in pozdravljamo zopet prosti naše zveste upornike.“

„Zbali so se nas, zbali so se nas,“ kričala je vojska.

„Halo, pelji nas zdaj ti nad gradove!“ vpili so drugi.

„Naprej, naprej,“ kričali so tretji.

Andrejko pa ni čul njih mamljivega vpitja in je srečno prišel z ram in hitel k svojim domov.

„Mirno nočujte,“ zapovedal je Guza, in možje so se razšli po hišah in ugibali, kaj je prignalo gradove do tega, da so izpustili upornike. Vsak je mislil po svoje. Reščak in Guza in drugi razsodnejši so bili mnenja, da naj ostane vojska skupaj, ker najbrže na gradovih še ne vedo o ponočnem napadu na posavski grad.

Andrejko je prišel domov in sedel na stol. Bil je truden. Žena je jokala od veselja in pripeljala k njemu vse otroke, a vsi so se ga bali, ker je bil poraščen. No, nazadnje so se ga privadili. Slišal je, kako zunaj šume uporniki. Žena je prisedla zraven njega in znova zajokala: „Ne hodi več med nje, odnehaj, saj vidiš, da je sama nesreča.“

On pa je molčal in poslušal zunaj šumenje množice ...

„Oče, kje ste pa bili?“ vprašal je Vanjček.

„E, daleč, daleč, ljubček moj,“ in skoraj so ga zalile solze. Vsi trije so se spravili na njegova kolena in on se je ž njimi pogovarjal dolgo v večer. Žena je prisedla k njemu z ljubeznivim smehom, in on se je spomnil svojih sanj v ječi . . . Ko se je spomnil, so mu zažarele oči; slišal je zunaj moči; zdaj bi se lahko maščeval, a videl je, kako ga obdaja ljubeča družina, videl je proseče poglede dobre žene, ki je z vsem govorila le eno prošnjo: „Ostani med nami, saj te ljubimo, ostani, ne zapusti nas . . .“

O polnoči so bili uporniki pri Guzi. Bili so zopet vsi skupaj kot nekdanj, in govorili so o vsem, kar jim je prinesla zima. Sklenili so, ljudi razpustiti domov in spomladi nadaljevati upor s tem, da odrekó gradovom vse, pri tem pa paziti, da jih ne ujamejo na kake limanice.

* * *

Tisti dan je bil na Posavju pogreb. Otožno kakor vselej sta pela dva zvonca na griču pri pokopališču. Štirje možje so nosili belo nepobarvano krsto in za njo je stopal Modras, Reščakova in veliko število starcev in stark. Vsi so molili na glas. Pokopali so mrliča poleg deda Mateja in njegove hčere; govorili niso potem nič, le po dva in dva, ki sta se vračala od pogreba, sta imela med seboj skriven pogovor. Saj je vsakemu stalo živo pred očmi, kar je bil zjutraj povedal Modras, da je namreč ded Matej ustrelil svojega vnuka, ker se je boril zoper upornike, tako da se ded Matej bije za upornike . . . Modras je molil na novem grobu še par očenašev v čast različnim svetnikom, ki pomagajo v različnih težavah, molil je za večni pokoj in nebeško luč vsem mrtvim, sebi pa za ponočni mir. Ko je zapuščal pokopališče je mrmral: „Napačen človek ni bil vnuk deda Mateja, natočil mi je vina iz svojega poliča. Gospod je bil, kaj se če, pa mora biti zoper kmeta pa zoper upornika, če je prav dober človek. Bog mu daj večni mir, amen.“

Na pokopališču pa je še ostala Reščakova, molila je ob grobu deda Mateja in njegove hčere, molila je za vnuka, zraven pa mislila na očeta, ki hodi z uporniki po Dolenjskem, mislila je, kje zdaj hodi, če je živ in morda še kdo drugi ž njim . . .

Po vasi pa so že hodili grajski in iskali Reščaka in upornike. Nikogar niso dobili . . .

* * *

Tisti večer pa je sedel Čušperski gospod na starem svojem mehkem stolu in pred njim je ležalo kratko pismo, ki ga je bil prinesel sel s Posavja.

Glasilo se je:

Dragi prijatelj!

Sinoči so mi uporniki napadli grad in vzeli iz ječ vse kmete z uporniki vred. Razbili so mi vrata, okna in kar se je sploh dalo razbiti. — Danes so pokopali Tvojega Vida, ki je bil sinoči pri meni in poizvedoval — stare neumnosti — po materi in po njeni hiši. Nekateri pravijo, da so ga ubili rokovnjači, drugi, da je umoril sam ded Matej svojega vnuka, jaz pa mislim, da so ga umorili uporniki. Sporočam Ti to, da se boš vedel paziti, ker je bajé upornike vodil eden Tvojih podložnikov. Mislim, da bo treba napeti drugačne strune proti tej druhali. Obžalujoč Tvojo in svojo nesrečo, Te pozdravlja Tvoj stari prijatelj.

„In mi smo jih izpustili!“ kriknil je jezno Čušpečan, zagledal se v pismo in se zamislil ...

XXX.

Naš junak je torej zopet dihal prosti zrak — neproste domovine. Hitra izprememba se je tudi njemu zdela čudna. S težkim srcem se je spominjal tistih težkih dni, ki jih je presedel na Turjaku, ločen od svojih ljubih domačih, ločen od svojih zvestih upornikov, v trdem zidovju kakor pozabljen od vsega sveta. Spominjal se je, kako je koval naklepe za maščevanje, kadar se mu posreči priti iz tega zidovja zopet med svoje ljudi. Pogosto je poskušal izkopati zid, ali odtrgati mrežo na oknu in priti zopet na prosto in začeti boj proti krivici, a vse je bilo zastonj. In nazadnje so jih izpustili. Videl je celo uporniško moč, vedel je, da lahko ž njo mnogo napravi, a dogodki zadnjih dni na Posavju so svarili pred nevarnim početjem. Vse je kazalo, da zopet ne more ostati pri tem in da bodo v vojsko — med kmetom in gradom — posegle nove moči, da naredo mir po deželi. Vsi so se bali. Zato so naredili uporniki že drugi dan sveto zavezo, da se ne zapuste, da se bodo z vsemi združenimi močmi branili proti vsem sovražnikom, da se ne pokore niti gradu niti sodniji, ker so zdaj močni dovolj in, če pride do tega, da bodo kljubovali tudi cesarski moči.

Njih geslo je bilo: ne vdamo se. Sumili so, da bodo najbrže nje dolžili Vitkove smrti in so bili pripravljene na vsak napad. Nekateri Posavci so se vrnili domov na delo, samo Reščak je ostal pri Andrejku in so čakali, kaj se zgodi...

Tako je prišla pomlad in ž njo tlaka. Nekateri so šli iz strahu pred kaznijo zopet na delo, uporniki pa so ostali mirni doma in se niso brigali za nič. Postavljali so se s svojimi polhovkami, prepevali uporniške pesmi in pridno delali po svojem polju.

Guza je bil sicer nekoliko nevoljen, da mu ni bilo dano pokazati svoje vojaške izurjenosti pri obleganju trdnjav, a pozabil je na vse in vedno opominjal svojo mlado vojsko, da naj bo pripravljena, češ, čas je blizu.

Ko so zopet zaprli par kmetov zaradi tlake, so stari uporniki mogočno stopili na noge. Število se je zopet pomnožilo in spravljal se je že vojska, da jih pojde osvobodit. Poslali so pismo na grad, naj izpuste upornike, sicer da začno drugo pesem. Nad tako predrznostjo se je Čušperčan kar zdrznil.

„Torej nimajo zadosti,“ kričal je ves besen. „Počakajte, psi, klečali boste pred menoj in me prosili miloščine. Letos vas bom drugače krotil!“

Uporniki pa so ostali uporniki in oskrbnik je tožil, da je s tlako vsak dan slabejše. Prišli so na Sap zopet uporniki in njih poslanci in prosili, naj se vojska začne.

Velika noč je bila pred durmi.

Povsod je odmevala po polju vesela uporniška pesem:

Zori se dan,
ti, kmečki stan,
le vkup, le vkup,
ubog tlačan...

Andrejko se na videz ni dosti menil za upornike, a vendar so se vsi obračali do njega. Moža so uklonile skrbi in večni boji. Težko se mu je bilo spustiti v boj, poznal je moč železne roke in poznal je nestanovitnost večine upornikov, ki žele sami biti rešeni, a ne stegnejo roke, da bi rešili drugega. Videl je, da ima veliko moč za seboj in hotel je boj prepustiti mladim močem, pa vsi so govorili: brez njega ni nič, brez Andrejka ne moremo. Njega pa se je oklepala družina, žena in trije nepreskrbljeni otroci, ki so se ljubeče sedali na njegovo naročje, objemali ga in izpraševali, če pojde še kdaj na tako daljno pot, da ga ne bo

tako dolgo nazaj. Včasih pa se je v njem vzbudila želja po maščevanju in tista slavohlepnost, ki je lastna skoraj vsakemu človeku, ki čuti v sebi premoč nad drugimi in vidi, da se drugi pripoznajo za slabše od njega. Hotel je v takih trenutkih pozabiti na vse, prijeti v roke orožje, zbrati zatirani narod in planiti v boj. A trezna pamet je ugovarjala in tako se je zavleklo do velike noči brez posebnih bojev, dasi je Guza hotel že znova začeti zbirati tisto vojsko, ki je hotel iti ž njo nad Čušperk. A zdaj, ko je bil Andrejko med njimi, niso dosti poslušali Guze, češ: Andrejko že ve, on bo že storil svoje, ko bo čas. Guzi se je to zdelo za malo, pa potrpeti je moral.

Največji nezadovoljneži so se zbirali pri kovaču Leščincu v kovačnici, jemali si goreče oglje iz peči, prižigali si pipe in modrovali. Kovač pa je nagajal Guzi:

„Ampak, ti, Guzec, meni se zdi, da si ti od strahu padel s konja, ko si zagledal Andrejka.“

„Kajpak,“ ugovarjal je Guza jezno, „ti pa veš! Kaj misliš, da sem bil zastonj tri mesece pri konjkih? Misliš, da sem tako neroden, da ne znam hitro skočiti s konja, če je treba. Ti bi padel, ti, neroda, ko bi te gori posadil.“

„Meni se je zdelo,“ trdil je kovač.

„Seveda, ko si zadaj hodil pa se skrival za druge, kaj boš potem vedel, reva boječa. Jaz sem zagledal prvi upornike, pa ena, dve, tri — kot pri vojakih — pa sem bil na tleh.“

„Ne vem, če si kaj štel.“

„Seveda ne, saj to mora iti kar na mig.“

„Kadar se pade, je kar na mig,“ smejal se je kovač in drugi možje so se držali na smeh in mislili svoje, potem pa začeli zopet resen pogovor o novem uporu, da bi se moža ne skregala, ker so vedeli, da sta oba pikrih besedi.

Od vseh strani so se slišale čudne novice; vozniki, ki so šli skozi vas, so pravili, da se gode po svetu čudne stvari; na jugu se trgajo kristjanje izpod turškega jarma, na Francoskem se začenjajo nove vojske, povsod nemiri in upori... Vse to je navduševalo upornike.

Gradovi so začeli bolj in bolj posegati po ljudeh, ki se niso zlepa pokorili besedi. Vse to je spravilo ljudstvo v novo sovraštvo do njih in narod, vajen orožja in poln bojnega navdušenja, ni mogel več misliti, da pretrpi najmanjšo krivico in nasilje molče... Iskra je postala plamen, ki je začel bolj in bolj goreti...

Preveč bi bilo opisovati, kako hodi zopet čušperski gospod okoli znane in neznane nam gospode in kako se vozi Andrejko s svojim sircem po cestah in kako ga povsod pozdravljajo kot glavarja upornikov, čeprav se mu to ime ni zdelo več tako lepo kot nekdej. Povsod so ga vabili, naj začne in vsi so bili ž njim; vse je čakalo samo Velike noči.

Reščak je bil v ječi dobil bolezen in je obležal pri Andrejku. Slabel in bledel je od dne do dne in pravil, da ne bo dočakal srečnega dne. Andrejko je bil malo doma in on se je igral z otroki in tolažil ženo z lepimi nadami. Uporniki so mnogo sedeli pri njem in se posvetovali. Nekoč sta ostala sama z Markom in Reščak je rekel: „Vzemi voz pa pojdi na Posavje po našo. Velika noč je tu in čudno jo bom moral obhajati v tuji hiši, nji pa bi bilo hudo sami doma.“ Marko je drugo jutro z velikim veseljem napregel konja in se odpeljal na Posavje . . .

* * *

Veliki teden je bil — jasen in lep. Polje je ležalo že obdelano okoli vasi, solnce je sijalo gorkeje, novo življenje se je kazalo povsod. Krasno pomladansko jutro je sijalo po Posavju, ko se je peljal Marko po ravni cesti in se spominjal tistega poznega zimskega večera, ko je jahal poln otožnih misli po teh dolgih cestah in iskal samo moči za maščevanje in sovraštvo. Črn in grd se mu je zdel takrat ves svet in želel si je samo častno umreti v boju za očeta in za druge zaprte upornike. Mrzlo je bilo takrat in pusto, a danes je Posavje tako lepo in Sava šumi tako zmagovito, mogočno.

Ko je bil prišel v vas, obdali so ga Posavci, možje, žene in dekleta, in izpraševali, kaj je novega.

„Le pripravljene bodite, kmalu bomo spet v ognju,“ je govoril Marko in zavil v hišo.

Dekle je prihitelo na prag in vprašalo po očetu.

„K njemu greš,“ je rekel Marko.

„S teboj?“

„I, seveda, zato sem prišel,“ je rekel fant veselo in se naslonil na voz.

Ona se je tudi razveselila in odšla v hišo spraviti skupaj svoje reči. Marko se je pogovarjal z možmi in krmil konja pred hišo.

„Kaj, jo boš kar odpeljal?“ so rekle ženske.

„Bo že nazaj prišla,“ je rekel Marko.

„Ali pa ne,“ pridali so možje in se pomenljivo nasmejali.

Kmalu je prišla Ivanka iz hiše in prinesla kruha in slanine ter zlagala svoje reči na voz.

„Saj menda ne greš za vselej?“ čudile so se ženske.

„Ali pa; kaj veste,“ ponorčevali so se zopet možje.

Kmalu je bilo vse gotovo. Marko je pogledal zapuščeni dom, kjer je nekdam hodil ded Matej, in ki je imel tako čudno zgodovino za seboj.

„Vse je zapuščeno,“ vzdihnila je Ivanka, ko je zapirala vrata domače hiše . . .

Sedla sta na voz in ona se je ozrla na grič, kjer se je videlo pokopališče in je zajokala.

„Z Bogom, hišica,“ je rekla in se še enkrat ozrla po nji.

„Zdravi,“ zavpil je Marko ljudem z voza in švignil z bičem po zraku.

„Pozdravljeni, pa srečno,“ so vpili za njim Posavci in naročali različne pozdrave, katerih pa Marko ni več slišal, zakaj voz je veselo drdral po cesti in kmalu zavil po ovinku na stran.

Ivanka je še zmiraj jokala in se brisala ob belo, rdeče obrobljeno rutico . . .

Marko je gledal zdaj po Posavju, zdaj na deklet. „No, le nikar ne jokaj, saj ni nič hudega,“ tolažil jo je, in, kar je vedel že prej, to se je zgodilo; deklet je takoj na te tolažilne besede še bolj zajokalo pa reklo:

„Saj vem, da ni. Pa mi je hudo, da moram iz naše hiše, ki je čisto prazna zdaj, pa Velika noč bo . . . Lani smo jo še tako srečno obhajali vsi skupaj.“ Ihtela je in ni se mogla utolažiti. Marku se je smilila in je molčal, dokler si ni zopet obrisala zadnje solze, in podil konja, ki je veselo tekkel po ravni beli cesti, obdani od zelenih travnikov in njiv.

Ko je videl, da se je utolažila, začel je drug pogovor: „Kako je lep dan danes,“ je rekel, „kar zagledal bi se vanj.“ To jo je utolažilo.

„Res,“ je rekla in gledala proti drugi strani.

„Kaj si pa delala sama doma?“ vprašal jo je potem.

„Oh, drugi so obdelali, mi pa nič; ne vem, kaj bo.“

„Nič ne skrbi, to nič ne de, saj imamo na Sapu vsega zadosti.“

„Pa je boljše doma, če ga človek ima.“

„Seveda je, a zdaj smo vsi kakor domači.“

„Težko je vsakemu zapustiti svojo hišo, ki je v nji preživel vse življenje, pa na mater se spomnim, pa se moram zjokati.“

In globoko je vzdihnila.

„Hudo je, seveda, pa se moramo že potolažiti drug ob drugem.“ In Marko je zopet udaril z bičem po zraku, da je konj hitreje stekel.

„Ali je to vaš?“ vprašala je in gledala lepega konja.

„Seveda, kaj ga ne poznaš?“

„Saj res, na tem si takrat jahal. O, kako sem se bala tačas!“ In pogledala je na njegovo polhovko, kakor da bi hotela uganiti, kje je bil takrat tisti šop roženkravta pripet.

Marko je pri tem zardel in zopet udaril konja.

„Ti,“ vprašala je zopet ona, „kaj pa, je to-le res, kakor pripovedujejo o dedu Mateju, da se prikazuje? ...“

„Ne vem; jaz ne verjamem,“ je odgovoril Marko.

„Jaz sem se pa tako bala, pa strah me je bilo, ko sem bila sama. Zmiraj sem molila za njegovo dušo in za vnuka tudi. Modras je pravil, da bodo zdaj na Posavju čudne reči, ko dedi svoje vnuke streljajo.“

„Saj ga ni ded,“ zasmel se je Marko. „Rokovnjači so ga.“

„Saj je bil ded Matej —“ prenehala je, kakor da bi se ustrašila svojih besedi, potem pa mu je šepnila na uho, kakor da bi povedala kdove kako skrivnost: — „ded Matej je bil tudi rokovnjač.“

„Vem, vem. No, ded Matej naj v miru počiva in njegov vnuk z njim.“

„Meni so se vsi tako smilili ...“

Marko je zmignil z ramami.

„Imaš premehko srce, vidim, da rada jokaš,“ je rekel in jo pogledal s prijaznim nasmehom.

Ona ga je pogledala in odgovorila samo: „Imate pa moški toliko trše, nič se vam ne smili. Kaj misliš, da je to lepo, zmiraj želeči, koga bi ubili, umorili in prelivali kri? ...“

Marko se je nečesa spomnil.

„Kaj si pa takrat tako lepo prosila, da smo rešili očeta?“

Dekle je molčalo.

„Saj sem se tako bala ...“

„Za koga?“

„Za vse, za te, za očeta, za vse . . .“

Marko jo je zopet pogledal.

„No, saj smo še vsi živi in ne pomrjemo še kmalu. Vidiš, uporniki smo, kaj ni lepo?“

„Lepo. Pa kako se ti podá taka-le polhovka, jaz se te kar misliti ne morem drugačnega.“

„Kaj si kdaj mislila na me?“ vprašal je Marko in pustil konju vajeti.

Dekle je zardelo in obmolčalo. Povesila je oči in šele čez dolgo je čutil Marko, kako ga je skrivaj pogledala z gorečimi očmi. Nekaj časa sta molčala oba in Marko je v zadregi prebiral vajeti v rokah, ona pa se je igrala z rutico in dolgo časa gledala neprestano v tiste zobčke in luknjice, ki jih je obrobila že bogve katera starka njeni materi. Lepe rožice so bile vdelane v rutico, prebiral jo je med prsti in gledala drugo za drugo. Nazadnje se je ozrla na Posavje nazaj, pritisnila je robec na obraz in znova tiho zajokala.

Marko je pogledal na njo in se zopet ni mogel zdržati smeha.

„Kaj pa zopet zdaj jokaš?“ vprašal je ljubeznivo in zazdela se mu je otročja.

„Jaz se kar ne morem utolažiti,“ ihtela je, „le poglej, kako je že daleč Posavje,“ in tiščala je obraz z rutico in jokala na glas.

Marko se je res ozrl nazaj, pa ni bilo še tako daleč, a zapazil je ob enem, da sta izgubila obe culici iz voza.

„Na, vidiš, zdaj sva pa izgubila vse,“ je rekel in ustavil konja.

Ona se je prestrašena ozrla in takoj pozabila na jok: „Jejmenes, saj res,“ rekla je in si obrisala solze. „Kaj bo pa zdaj?“

„Na, drži konja, grem nazaj poiskat, saj ne bo daleč.“

„Saj grem jaz lahko,“ rekla je in hotela z voza.

„Ti si prepočasna, na, grem jaz,“ in dal ji je vajeti v roko in skočil spretno z voza.

„Pa dobro drži, je močan,“ zavpil ji je, ko se je ozrl s ceste nazaj.

Ona je gledala za njim, kako je lepo, ponosno s hitrimi koraki stopal po cesti nazaj precej daleč. Konj se je branil muh in stal precej nemirno. Ovila je vajeti okoli roke in gledala, kdaj se Marko pripogne. Tam daleč, daleč se je pripognil, potem pa tekkel po cesti nazaj z obema culicama. Priletel je ves spehan.

„Ah, koliko se trudiš zame,“ je rekla, ko je prišel do voza.

„To ni nič. Saj imava čas, bova že prišla domov.“

„Pa daleč je bilo. Deni spredaj, da ne izgubiva.“

Marko je del culici spredaj na voz in v trenutku zopet sedel poleg nje. Konj je hotel zleteti, a ona je potegnila vajeti nerodno in začel je plesati na desno in levo.

„Daj mi vajeti,“ rekel je Marko, a ona je imela zapletene okoli rok in konj je bil bolj in bolj zmešan.

Nesreča nikoli ne miruje. Lahko bi konj zletel, voz bi se zvrnil, vajeti bi se utrgale, toda nič takega se ni bilo zgodilo, kajti dekle je z močnimi rokami pritegnilo vajeti in konj je obstal kot pribit.

„Saj si močna,“ je rekel Marko in ji hotel vzeti vajeti, pa so bile tako zapletene, da sta imela oba dosti opraviti, da sta jih odvila; in veselo je zletel konj po beli cesti dalje. Oba sta molčala nekaj časa, kakor da ju je sram.

„Si rekel, da je močan,“ začela je ona, „pa sem ga vendar le ukrotila.“

„No, lahko bi bila nesreča,“ je rekel Marko ter pomenljivo in nagajivo pristavil: „Ali boš še kaj jokala?“

Ona ga je pogledala nekako jezno in rekla: „E, kaj se tebi nikdar ne stoži po ničemur, ali nikdar ne misliš na nikogar?“

„Stoži se mi že, pa ne jokam.“

„Ti si pa moški,“ je rekla kakor da iz tega vse sledi.

„Pa se mi vendar stoži, pa še hudo . . .“

„Po čem pa?“ vprašala je in povесila obraz.

„Po tebi gotovo, če po drugem ne.“

„Eh, kaj pa govoriš? . . .“ rekla je polglasno.

„Saj sedaj bomo skupaj in se ne bo več tožilo,“ rekel je Marko veselo in udaril po konju.

Ona pa je sedela molče in si ni upala pogledati nikamor. Pozno v noč sta prišla na Sap.

XXXI.

Veliko noč so praznovali uporniki veselo. Bila je lepa in jasna in povsod so veselo prepevali alelujo. Posebno na Sapu so jo obhajali z največjim veseljem, saj so imeli v svoji sredi goste upornike in o velikih praznikih se pri nas vsaka gospodinja rada dobro izkaže, posebno če se je nadejati gostov. Pri kozarcu domačega vina so si možje napijali, da

bi bila druga velika noč še srečnejša, da bi bilo res že vse jasno brez vojskinih težkih oblakov, ki se zdaj zbirajo nad vasjo, in da bi takrat narod res že vstal in bil rešen nadležnega grajskega jarma.

Velikonočni pondeljek je bil eden najveselejših praznikov v uporniškem življenju. Sešli so se zopet pri Zaviršku v Šmarji vsi. Starci in starke, možje in žene, fantje in dekleta. Godci so zopet godli vesele pesmi, poskočne in „potolčene“ polke. Da vmes mogoče kdo ni bil vesel in da se je morda tu in tam na skrivnem potočila kaka solza, je tudi mogoče. Gotovo je, da so stare ženice najbolj občudovale mladi par, Marka in Ivanko, in pripovedovale to in ono. Tudi Sušec je letal sem pa tja in uganjal svoje neumnosti. Uporniki so zopet imeli vesel dan in so brez skrbi peli pri mizah. Nazadnje se je spravil Jurko Baja na visok stol in Guza je zavpil: „Mir.“ Vsi so utihnili.

Jurko pa je začel pripovedovati svojo pesem, ki se je pa izgubila, le malo je še znamo:

Pri oknu Čušperčan stoji,
po ravnem polju se smeji,
tako mi pravi, govori:
Kaj tam po ravnem polju gre?
Ali to turški so volcje
ali Francozi se pode? . . .
Tako mu Berto govori:
Volkov to turških jata ni,
Francoz se v polju ne podi,
al' so uporniki mi to,
ki nad gradove zdaj gredo,
preteče pesmi mi pojo . . .
Tako gospod mu govori:
Pripravi brž mi puške tri,
v pomoč mi kličite ljudi . . .
Ko prva puška zagrmí,
Blagaj mu na pomoč hiti;
ko druga puška zagrmí,
se Brinjski že iz sanj budi;
ko tretja puška zagrmí,
Turjačan že na konj' sedi . . .
Gospod pokliče hlapcev pet,
orožje vkaže v roke vzet',
močno pa vrata v grad' zapret'.
So hlapci pa boječi vsi,
že dolgo niso v vojski b'li,
zapah pri vratih ne drži.
Tako še pravi mi gospod:
Pobil bom ves tlačanski rod,
zapret' v gradove dal povsod . . .

Čelado je na glavo del,
ob pas železen meč pripel,
jekleni ščit je v roke vzel . . .
Pa močna vojska gre na pot:
Le vkup, le vkup tlačanski rod,
po hrbtu te je bil gospod,
zdaj konec je težavnih dni,
upornika se vse boji . . .

Ljudstvo je od veselja zaorilo. Dvignili so kozarce in se bratovsko objemali.

* * *

Tisto nedeljo pred sv. Jurijem so prišli zjutraj v Šmariji ljudje od prve maše. Možje so se ustavili, kakor je navada na vasi, da bodo slišali, kaj bo birič klical . . .

Oče Prosen je dobil Andrejka in ga nagovoril: „Hej, Andrejko, pa še zmiraj v polhovki, saj je že pomlad. Prevroče bo zanjo.“

„Upornik nikoli ne odloži polhovke,“ je odgovoril mirno Andrejko in se ozrl okoli po možeh, ki so se med seboj pogovarjali, in zagledal več kot polovico mož s polhovkami.

„Le pogledjte, nas je precej.“

„Bo pa vsem vroče,“ zasmel se je Prosen.

„Ali pa ne; včasih je tudi v polhovki hladno, pa pod slamnikom jako vroče, posebno, če se dela na grajskih njivah. V polhovki pa nihče na grajskih njivah ne dela,“ govoril je Andrejko resno in ponosno.

„A tako,“ je rekel Prosen, ko je videl, da ga je Andrejko ugnal.

„Mislim, da bi vam tudi pristojala,“ rekel je Andrejko z lahkim možkim smehom, snel Prosenu klobuk z glave in mu nataknil polhovko.

„Kaj ne, možje,“ rekel je okoli stoječim, „kak lep upornik bi bil oče Prosen.“ Prosen pa je hitro dal polhovko z glave in rekel: „Skoraj bi jo obdržal.“

„Kadar jih bomo mi odložili, nadenete jo gotovo,“ je rekel Andrejko in moža je postalo sram in je izginil v množici.

„Prav si mu povedal,“ pritrdili so drugi Andrejku, „vsak bi govoril, če ni še nič prestal. Naj le sedi na svojih tisočakah.“

Birič je stopil na stol in možje so utihnili. In birič je začel: „Od c. kr. sodnije v Višnji gori se da na znanje, da se 24. tega meseca, t. j. na sv. Jurija dan, proda na

javni dražbi posestvo Andrejkovo in Pisikovo na Sapu, da se tem potom poravna zaostala desetina. Enako se bo v prihodnjih dneh prodalo več posestev v okolici tistim gospodarjem, ki v nekaj dneh ne prineso desetine na grad . . .“

Birič je umolknil, skočil s stola in izginil.

Možje so zašumeli. Andrejko, ki ni spočetka niti poslušal, se je obrnil šele tedaj, ko je zaslišal svoje ime.

„Kaj, kaj?“ izpraševali so možje in uporniki so bili brž skupaj.

Andrejko je nekoliko pobledel; videl je v tem svojo pogubo. Vsi so se gnetli okoli njega in mu podajali roko: „Nič se ne boj, saj ne bodo, ne, saj smo možje zato. Nihče se ne prikaže na dražbo, pa je . . .“

Andrejko je odšel domov potrta in v skrbeh. Obdajali so ga prijatelji in zavezniki in mu govorili tolažilno in mu ponujali svojo pomoč, on pa jih ni poslušal, videl je samo dve poti: krvav boj proti vsem in napasti cesarske ljudi, ali pa počakati mirno, da se samo razloči. Spomnil se je družine in težka misel je padla na njegovo dušo.

„Brez doma, brez doma,“ govorilo mu je vse in ves otožen je prišel domov.

Pred hišo je sedel Reščak s hčerjo in ga pogledal s svojimi očmi tako čudno. Ljudje so že po vasi raznesli novico in pri Pisiku se je čul jok.

Andrejko je stopil v hišo in sedel ves žalosten na stol. Žena je prijokala iz čumnate in se vrgla na kolena pred njim in jokala je, da ni mogla izpregovoriti besede.

„Vstani,“ je rekel ženi in jo prijel za roko.

„Brez doma!“ jadikovala je žena.

„Molči, ne govori o tem . . . Vse se popravi; sklicevali se bomo, hiš ne smejo prodati po nobeni pravici . . .“

„Ne bij se več z njimi, saj vidiš, da nas izženo iz hiše . . .“ In žena je jokala in prišli so otroci, kar po vrsti: Vanjček, Nejček, Manica. V Andrejku je zopet vstal tisti trpki glas: brez doma, vsi brez doma . . . Posedli so se mu na kolena in izpraševali, zakaj mati jokajo, če misli zopet iti na daljno pot, da bodo mati zopet doma vedno jokali.

„Jaz pojdem z vami,“ rekel je Vanjček, „pa bova prinesla materi pomaranč. Ali so tam pomaranče?“

„So, so,“ prikimal mu je Andrejko zamišljeno.

In stavili so mu zopet druga otročja vprašanja. On pa jih je objemal, pritrjeval ugodno na njih vprašanja in vedno se mu je ponavljala misel: brez doma, vsi boste brez

doma... In zopet jih je objemal, in se tolažil ob njih, kakor da bi hotel s tem popraviti, kar je zakrivil...

Zunaj pa je na toplem pomladanskem solncu sedel Reščak in kašljal. Pogledal je zdajpazdaj hčerko s svojimi velikimi strašnimi očmi, zakaj iz njih je gledalo že nekaj mrtvaškega, in ji govoril: „In pri nas je ravno tako. Prodali bodo, in ti boš sama.“ Zakašljal je in si s suho tresočo roko otrl solzo. Tudi ona je jokala in gledala v Pisikovo vežo, kje se bo prikazal Marko. „Tudi tam bo vse prodano,“ rekel je Reščak, „in vsi bomo berači brez hiš... Jaz pa, jaz...“ in zakašljal je znova, hči pa je zajokala.

Zvečer je prišel Bogatec in Pisik. Možje so bili potrti in niso vedeli kaj in kako. Vsi so mislili, da jim hiš ne smejo prodati, in da so varni, zato da je boljše zlepa počakati, kaj se zgodi, in govoriti s sodnijo in pustiti upornike in napad na gradove, ki bi bil brez pomena. Vsak je imel za seboj družino in domače in bali so se nesreče, biti brez doma.

XXXII.

Na sv. Jurija dan je bila vsa vas na nogah. Mladi uporniki so že zjutraj na vse zgodaj hodili po vasi in čakali, kaj pride. Guza jih je bil spravil skupaj, a Andrejko je prepovedal napasti gosposko. V vas so prihajali ljudje iz okolice. Možje, ki so prišli pogledat dražbo, so stali v gručah in se pogovarjali, kaj bo zdaj, in treznejši so zmigavali z glavami in rekli: „Kam so svojo stvar pripeljali ti uporniki.“ Ženske so klepetale po svoji stari navadi. Andrejka ni bilo doma, že zjutraj je odšel. Žena je jokala v hiši in objemala svoje tri otroke in vsi so jo izpraševali, zakaj joka. Ona pa jim je tiho odgovorila: Brez doma boste, vsi, vsi, berači...

Pri mizi je zamišljeno sedel Reščak in kašljal. S Posavja je prišla novica, da se ta dan prodaja tudi njegovo posestvo. Hči je sedela zraven njega in tolažbe ni bilo od nikoder.

Po Sapu pa sta mogočno vštric stopala Poberinov Janez in Pisikov Marko, in stiskala pesti. Za njima so hodili mladi uporniki in jima prigovarjali: udarimo, udarimo, sedaj je čas... A fanta sta jih mirila, češ, da bi bilo še slabše, ker potem pride vojaštvo in kdo ve kaj še. Časi hrabrosti in bojev pa so že minili...

Na cesti se je začul boben. Po vasi je priletel Sušec in kričal na vse grlo: „Že gredo, že gredo . . .“

Ljudstvo je vrelo skupaj iz vseh hiš in drlo k Andrejkovi hiši. Ženske so stopile v hišo tolažiti svojo sosedo, moške so se postavili zunaj.

Janez je zavil k Pisiku v hišo, kjer je našel gospodarja in druge domače vse žalostne in potrte.

„Vse je preč, vse je preč,“ vzdihoval je Pisik in pestil roke. Moža je v zadnjem času skrb in tuga zopet postarala za nekaj let; „berači bomo,“ je rekel počasi.

„E, ne boste, ne, saj ima Poberin še nekaj tolarjev,“ tolažil je Janez.

Marko pa je zavil k Andrejku in se vsedel poleg Reščaka.

„Doigrali smo, vse je končano,“ govoril je Reščak, „in ti, mladina, se boš živila z žulji, ki si jih dobila v pridnem delu, in se tolažila s spomini na svoje stare.“

Marko se je zamislil. Kako lepo je bilo vse. Mislil je dobiti v roke posestvo in se poročiti z lepo Posavko, kakor je to vedela že vsa fara. In zdaj je vse preč: on nič, ona nič. In ni je pomoči od nikoder. Kaj pomaga vse orožje, vsa hrabrost, ko posežejo vmes take moči.

Na vasi je zapel boben. Ljudstvo je šumelo, godrnjalo, kričalo in zmerjalo. Zaganjali so se v biriče in bežali zopet po vasi. Pred Andrejkovo hišo so se ustavili.

„Posluh,“ vpil je birič in odložil boben . . . „Prihajamo v imenu zakona in gorje tistemu, ki bi se drznil nas na katerikoli način motiti. Pripravljene so moči, da poženo vso vas iz hiš in prodamo vse v tuje roke, ali pa bo pripadlo gradu. Sicer se ne zgodi nikomur nič žalega.“

Marko je planil na noge, stisnil pesti in hotel planiti iz hiše in pobiti vse, vse. Ivanka ga je prijela in zadržala.

„Pusti, pusti, saj tudi drugi puste, saj je vseeno . . .“

Birič je vzel v roke list in začel čitati z gromečim glasom: „Da se da zadoščenje pravici, ki so jo gradovom kratili uporniki in njih pristaši, da se poplača zaostala desetina in da se poravna škoda zaradi nestorjene tlake od treh let, proda se danes ta hiša z vsem, kar je v njej, s poljem, z gozdovi in travniki vred . . .“

Ljudstvo je zašumelo in kričalo . . .

Med tem se je gospoda že posedla. Za mizo je sedel debel trebušast pisar in pred njim so ležale debele knjige,

okrog pa so stali drugi gospodje in polglasno govorili v nemškem jeziku z debelim gospodom.

Gospod je vstal: „Posestvo z vsem skupaj je cenjeno 300 goldinarjev.“

Vse je molčalo.

„Kdo da več?“ vpil je birič, suh možic s kapo na glavi, stoječ na stolu, da je lahko videl po celi množici.

Vse tiho . . . Nihče se ne oglasi.

„Ako nihče ne licitira, pripade vse gradu,“ vpije birič. Ljudstvo je zagnalo glasen krik.

„Doli ž njim,“ vpili so glasovi in nekaj mladih upornikov je stopilo pred ljudi.

„Grad naj si sam poišče svoje, naših hiš ne bo jemal,“ rekel je eden.

„Primate ga,“ zavpil je trebušasti pisar, a niti eden njegovih ljudi si ni upal ganiti se, ko so zapazili razjarjeno množico. Birič je začel nabijati na boben, ljudstvo pa je kričalo, da se ni razumela nobena beseda.

„Tristo v prvem, kdo da več?“ vpil je birič.

Množica se je pomirila, da bi slišala, če kdo kaj ponuja. Le tu pa tam se je slišal zaničevalen smeh.

A tam v množici se je nekaj zganilo . . . Sključena postava starega Poberina se je prikazala iz množice glav.

„Plačano!“ zavpil je z zadušljivim glasom.

Med ljudstvom je nastal krik in šum. „Prokleti starec, lakomnik, skopuh, izdajavec,“ so vpili in mu pretili s pestmi. A Poberin je bil takega že vajen. Kaj so mu mogli; polovica med njimi je njegovih dolžnikov, če ne mirujejo, proda še njim. On že ve, kaj dela. Ni se zmenil ne za vpitje, ne za par sunkov, ki so mu prileteli v hrbet. Sladko se starec zasmee, ko vidi, da nihče več ne ponudi . . .

Ljudstvo je žvižgalo, pelo, vpilo; kazale so se pesti, koli, ostniki; začelo se je prerivanje sem pa tja in Poberin je komaj srečno ušel iz srede množice v ospredje pred gosposko mizo, kjer se je počutil varnega, zakaj neka krepka pest je že zgrabila za njegov vrat, da je izbulil oči in v smrtnem strahu zakričal: „Pusti vrag . . .“

„Tristo v prvem,“ kričal je birič med šumenjem ljudstva. Nekateri so bili za Poberina, češ da je boljše, da dobi tak človek v roke, kakor pa, če bi dobil Čušperčan, ker, „kar grad drži, več ne spusti.“

Gospodje pri mizi so se spogledali in sporazumeli. Trebušasti gospod je pomignil biriču.

„Ne da nobeden več?“ vpil je birič.

„Tristo v prvem, drugem in —“

Ljudje so kričali, začelo je leteti kamenje . . . Marko se je prikazal na vratih in ljudstvo ga je burno pozdravilo.

„Tristo v prvem, drugem in tretjem,“ zavpil je birič in Poberin je s sladkim smehom stopil k mizi in mrmral: „Vredno je, ko bi brat bratu prodajal.“

Potegnil je iz nedrij mošnjo in začel šteti srebrnike s tresočo roko na mizo. Gospodje pa so zapisali in potrdili dražbo in spravili denar . . .

Iz hiše se je začul jok. Vse ženske so jokale in ljudstvo je postalo kakor divje.

Za Markom je priletela Ivanka, držala ga je za roko in prosila z glasnim jokom: „Marko nikar, ne ubijaj, saj je vseeno . . .“

„Ne boj se,“ ji je šepnil in objeli so ga uporniki in vpili: „Ali bomo? Udarimo!“

„Pustite,“ je rekel, „saj bodo morali vse nazaj dati, je še drugod pravica . . .“

„Mi hočemo pravico deliti sami,“ vpili so glasovi in se zaganjali v biriče, ki so šli na spodnjo stran k Pisikovi hiši . . . Biriči so potegnili sablje, a uporniki so jim jih vzeli in jih prelomili na sto kosov.

„Tu imate vašo moč,“ vpili so in metali vanje posamezne kose.

Jurko je prijel Marka za roko pa rekel: „Licitiraj ti, dam ti denar, pa boš vzel Tono, revica joka noč in dan.“

„Ne maram,“ odgovoril je Marko in se izgubil v množico.

„Pa nič, pa nič,“ jezil se je Jurko, in se je čudil.

Med tem pa se je že začela dražba. Boben je pel pred hišo in ljudstvo je šumelo in hrumelo, a do napada vendar ni prišlo in preden so sploh mogli slišati, kaj se godi, vpil je birič: „Tri sto, v prvem, drugem in tretjem, in stari Poberin je zopet štel denar pred gospodi in se zadovoljno smejal, da dobi vse tako po ceni.

Gospodje so vstali in odšli. Ljudstvo se je gnetlo okoli njih in jih skoraj ni pustilo dalje.

Med groznim kričanjem in hujskanjem je sedel trebušasti gospod v kočijo, uporniki pa so mu splašili konje in leteli z njimi dalje po cesti, dokler se ni kočija prevrnila in gospod je padel v jarek ob cesti. Tega se je ljudstvo ustrašilo, letelo je nazaj v vas in kričalo: „Zadosti ima. Bo vedel drugič prodajati upornikom hiše.“

Fantje so spustili biriča, ki so ga v zasmeh na „kolcah“ prepeljavali, in rekli: „Zdaj pa pojdi po cesti. Nisi vreden, da bi te peljali. Tu je pa boben,“ in vrgli so mu razrezan boben pred noge . . .

„To boste drago plačali,“ pretil je birič, ko je odšel po cesti.

Pri Andrejku in Pisiku pa je bil jok. Vse vaščanke so se zbrale in kazale svoje sočutje s tem, da so pomagale jokati. Tako je kmečko žensko srce; vidi solze, pa joka.

Poberin je izginil brez sledu. Vas se ni mogla pomiriti. Eni so se jezili nad tistimi, ki so napadli sodnijske gospode, pa nihče ni hotel biti kriv. Vsak je rekel, da niti ne ve, kaj se je zgodilo. Sicer pa se niso bali.

„Bodo še nam prodali bajte,“ govorili so tisti, ki so bili bolj boječi.

Ljudje pa so stiskali pesti in vpili: „Zadnjič in prvič so naredili to; bomo videli, če je kje pravica.“

Po svojem gozdu nad vasjo je hodil med tem Andrejko. Obstal je zdajpazdaj in pridrževal sapo, da bi slišal, kaj se godi v vasi. Naslonil se je na puško in poslušal. Tih pomladanski veter je vel po drevju. Ta gozd je bil dozdej njegov. Bog ve, kateri njegovih dedov je že ponosno stopal po njem, in zdaj pride v druge roke, v tuje roke . . .

Po vasi se je čul boben in krik množice. To ni več bojni krik navdušenih upornikov, to je krik ljudstva, ki prodaja njegov domači krov. Vse je doigrano, vse je končano . . . Ves boj je bil zaman, ves trud, skrbi, solze, vse zastonj. Niti enkrat si ni zaradi tega kmet prosto oddahnil. In vse se je tako lepo kazalo v sanjah, vse je bilo tako srečno, dosegel je vse, kar je hotel. Vzбудilo se je ljudstvo, vstalo je, prijelo za orožje, bilo bi se s silo zoper silo, a na ta način je uničeno vse, vse . . . Kako lepo je bilo gledati združenega kmeta, kako so stale uporniške čete s polhovkami na glavah, z ostniki v rokah pred njim in mu kričale kot svojemu glavarju. In on je storil zanje vse; ali ni žrtvoval zanje svojo družinsko srečo? . . . In zdaj hrumi tista množica po vasi in kaj mu pomaga, če ubijejo par sodnijskih starcev in biričev, ki so pri vsem nedolžni? Kaj mu pomaga vsa uporniška moč, če se nimajo s kom biti in jih kaznujejo s tem, da zapode družine iz hiš? In zakaj se jih boje, zakaj ne pošljejo nad nje gradovi svoje vojske, zakaj se ne pogledajo z oči v oči? Zakaj se boje poštenega boja, če gre za njih pravico? Naslonil se je na drevo in

snel svojo uporniško polhovko. Srce mu je zatrepetalo in pogledal je v nebo in se zgrozil. Strašna bodočnost je stala pred njim.

„Moj Bog, moj Bog, da si mi dal tako kaznen,“ vzdihoval je in obstal mirno. Začutil je v sebi moč, stiskal je pesti, videl je pred očmi, kako se vse podira v nič, kar je zidal in delal tako dolgo, in čutil je tisto moč, ki visi nad narodom in uničuje vse. A ob enem se je zdel sam sebi še močen dovolj; zavedel se je, da od njegovih rok zdaj zavisi življenje štirih ljubečih in ljubljenih bitij in tem je hotel posvetiti vse moči in popraviti, kar jim je zakrivil dozdej... „Ne bojte se,“ govoril je, kakor da jih ima pred seboj, „še je v meni moč, in dokler se gibljem jaz, ne boste stradali. Vse boste imeli kakor drugi, tudi brez doma ne boste...“

Začulo se je vpitje na vasi, grmenje bobna, pomešano s posameznimi klici in vmes se je čulo zdajpazdaj kakor jok in pretreslo mu je srce do dna. Krog njega je sijal jasen Jurijev dan, ptiči so veselo peli po vejah in prvo zelenje je že pognalo povsod. Vse je bilo oživljeno in omlajeno. On se je oziral po tem novem življenju in zdelo se mu je, da je tudi v narodu novo življenje in da bojeviti duh, ki so ga zasejali uporniki, toliko časa ne bo izginil iz naroda, dokler se ne oprostijo grajskih spon.

Vdan in miren je sedel na tla in poslušal vpitje na vasi. Vedel je, da mu je treba stopiti samo v vas in takoj ima celo vojsko na nogah, a pustil je rajše, ker ni hotel onesrečevati drugih.

„Bodi,“ je rekel, „nikdar mi ni bila sreča mila, nikdar mi ne bo. A jaz sem se boril in ostanem mož v tem boju, če gre ves svet proti meni.“ Zavedal se je, da bo tisti Andrejko, ki je bil dozdej povsod spoštovan, ki je mogel vzdigniti celo uporniško vojsko, čez nekaj dni osobenek, nič, v zasmeh previdnim ljudem, v svarilo prenačim in samo za predmet, o katerem se lahko mnogo govori, a potrkal se je na junaška prsa in rekel: „Bili smo uporniki in še smo, ker spoštujemo pravico in preganjamo krivico.“

Vstal je in zopet poslušal. Pogledal je na vitke smreke nad seboj; kako so se mu globoko priklanžale dolge veje in vrhovi so tako veličastno šumeli, kakor nekoč v jeseni, ko so stali zvečer uporniki v dolini in prisegali na boj zoper gradove...

V vasi je postalo mirno in vedel je, da je njegova usoda določena. Stresel je z glavo, kakor da bi hotel otresti

se težkih misli in odšel je po poti proti Zaviršku... Videl je, da so se ljudje vračali z dražbe in tam na cesti so nekaj vpili in se smejali. Pri Zaviršku so sedeli stari znanci: kovač in Gorin, Bišter in Vrančev Peter pa oče Prosen je hodil sem pa tje. Govorili so, kaj bo Andrejko zdaj naredil. Kovač Leščinec je trdil svoje: „Ne bodo ga ugnali, on se razume na „črne bukve,“ pa jih bo ugnal, boste videli.“

„E, kaj misliš, da je gospoda zastonj gospoda? Samo takrat zastonj zine, kadar ji meso z vilic pade, v glavi ima pa tudi svoje. Andrejko je preč, in ni več, kar je bil.“

Vrančev Peter je prikimal Bištru, Gorin pa kovaču in možje so se prepirali, oče Prosen jih je pa poslušal.

„Kam si dejal pa polhovko Bišter?“ ponagajal mu je kovač.

„E, kaj boš, doma je,“ je rekel Bišter v zadregi.

Kovač pa je ponosno udaril po svoji in rekel: „Mi jo imamo pa še in še jo bomo nosili, vidiš, to se pravi: upornik.“

Takrat je stopil Andrejko v hišo. Zganili so se možje, ko so zapazili njegov prepadli obraz. Pozdravil jih je tiho, položil je puško na drugo mizo in sedel na klop, Zavirškovka pa je prinesla pijače, ki jo je takoj ob dušku izpil. Vsi so se mu čudili in pogovor se je možem ustavil. Neradi so danes govorili ž njim in se ga skoraj niso upali nagovoriti. Vrančev Peter pa, ki je bil vedno še njegov privrženec, se je ojunačil in ga vprašal:

„Od kod pa prideš, Andrejko?“

„Hm, od doma.“

„O, prebiti Poberin,“ rekel je Bišter.

Oče Prosen je odšel ven.

„Lakomnik je, lakomnik,“ rekel je kovač in izpil od jeze poln kozarec.

„To ni noben denar, tristo,“ zagodrnjal je Gorin. „Vrag je ta Poberin.“

„Saj si ti gnal Jeromovo še za manj.“

„Zato je pa prišel na domačijo,“ vpil je Vrančev Peter, „priložnost se mora porabiti. Tako je.“

„Pa kako, res, ali se kaj dobro razumeta?“ vprašal je Bišter Gorina.

„Prav dobro,“ odgovoril je kovač, „saj bom kmalu šel za botra.“

„Oho,“ začudili so se možje.

Gorin pa je jezno pogledal na kovača in pil.

„Glejte, da se je polakomnil,“ rekel je zopet Bišter, „ljudje so res grdi oderuhi, skopuhi, vse, kar hočeš . . .“

„Lenuhi,“ pristavil je kovač dovtipno.

„Pisikovo je pa ravno prav, saj bo itak v rodu ostalo,“ začel je Bišter, „saj pravijo, da se njegov Janez ženi pri Pisiku.“

„Pri Pisiku ne, pri njegovi hčeri,“ popravil je pijani kovač.

„Saj je vse eno,“ zavpil je Bišter.

In začela sta prepir, kako je bolj prav rečeno, tako ali tako.

Gorin in Vrančev Peter pa sta se približala Andrejku in začela pogovor.

„Kaj bomo pa zdaj?“ vprašal je Peter.

„Kakor doslej.“

„Hm, ali zdaj bodo vsakega prodali, ljudje bodo imeli strah,“ govoril je odkritosrčni Peter.

„Saj pojde zlepa, hiš ne smejo prodajati, mi imamo dokaze, da smo imeli pravico odpovedati gradu desetino.“

Onadva sta tudi začela poslušati.

„Kaj meniš, da dobiš kje pravico?“ vprašal je Bišter.

„Gotovo, in če imam iti do samega cesarja.“

„Nič, prav imaš,“ rekel je Peter, „do cesarja pa le pojdi, on je morda pravičen, še več ti bo dal, kakor so ti vzeli.“

„Kaj misliš, da ima cesar kar tako, da tja meče? Ima tudi svoje stroške; jaz sem enkrat slišal, da gori ne vem koliko luči na cesarskem gradu; pomisli, koliko ga že to stane . . .“ rekel je Bišter.

In s tem se je začel prepir, kako je pri cesarju, ali je dosti denarja ali ne, in ko je naposled kovač rekel, da so še cesarji dolžni, se je vnel prepir, med katerim je Andrejko vstal in šel domov, oni pa so se prepirali, dokler ni kovač Bištra vrgel skozi vrata.

* * *

Zvečer je sedel Reščak pred hišo in poklical k sebi hčer.

„Ni še vse končano,“ rekel je, „jaz moram domov, legel bom in ne bom več vstal; a počivati hočem doma ob šumeči Savi. Upornikov ni več, in meni se hoče domov. Kajža je bila prepisana na deda Mateja in zmiraj je rekel,

da bo za njegovega vnuka. To je še ostalo. Reci Marku, če hoče, naj naju pelje nazaj ...“

Dekle je bilo veselo in komaj je čakala, da se stori malo bolj noč, ker takrat je vselej Marko prižvižgal okoli vogala ... Danes ga dolgo ni bilo. Nazadnje je prišel otožen in tih.

„Jaz pojdem,“ je rekel otožno, „šel bom in nihče več me ne bo videl.“

„Kam boš šel,“ vprašala ga je skrbno Ivanka.

„Šel bom po svetu, bom že kje srečal smrt.“

„Kajpak, na Posavje gremo ...“

„Kaj bomo, jaz nič, ti nič.“

„Saj je še kajža pri nas. Kar pripravi se! Ali veš, kako je lepo zdaj na Posavju? ...“

„O, lepo, lepo,“ govoril je Marko in komaj verjel, da je res, kar sliši.

„Še bomo uporniki,“ rekel je veselo in objel svoje dobro dekle ...

Pred hišo pa je Andrejko pripravljaj voz, da odide drugo jutro na pot. Otroci so sedeli na vozu in Vanjček je švrkal na vse strani z bičem.

„Ali se bomo peljali, oče?“ je vprašal, Andrejko pa je molčal.

„Kam pa gremo?“ vprašal je zopet.

„Daleč po svetu, ljubček moj,“ je rekel Andrejko.

XXXIII.

Zjutraj po zajtrku je stari Poberin ustavil Janeza pri mizi in rekel: „Kaj še nisi pameten? Ali ne veš, da je bil včeraj sv. Jurij, pa nosiš še vedno polhovko, kakor o božiču?“ Starec je gledal skozi okno in nekaj mrmljal sam pri sebi.

Janez se je ustavil in pogledal očeta. Skoraj nikdar nista govorila. Če sta bila na polju, sta delala vsak na drugem koncu njive. Le kadar sta orala, sta morala biti skupaj in vse, kar sta govorila je bilo: „K sebi goni.“ Janez je gonil k sebi, dokler ni Poberin zapovedal zopet kaj potrebnega. Pri jedi pa Poberin sploh ni govoril, ker takrat ni kazalo časa po nepotrebnem tratiti, treba je bilo jesti, da se gre hitro zopet na delo ...

Molčala sta nekaj časa, Poberinka pa je odšla iz sobe.

„Kaj niste mogli pustiti včeraj pri miru, da se ljudje nad vami jeze?“ rekel je Janez jezno.

„Kaj si tudi ti neumen. Ali misliš, da bom pustil, da bi grad za prazen nič požrl? Boga zahvalite, da sem kupil, da ostane v kmečkih rokah . . .“

Janezu se je zdelo, da pametno govori oče. Vselej ni bilo tako, ali se mu je pa tako zdelo.

Zopet je bil molk.

„Ali te imajo še zmeraj uporniki v pesteh?“ vprašal je Poberin, ne da bi pogledal sina.

„Jaz sem sam upornik.“

„Torej misliš tudi ti zapraviti, kar imaš?“

„Nimam nič,“ rekel je Janez in hotel oditi.

„Počakaj. Pisikovo sem obdržal. Če boš pameten, greš lahko tja za gospodarja.“

Janez skoraj sam sebi ni verjel. Takega še ni videl Poberina, kar je njegov sin.

„Prepišite mi.“

„Saj ti dam, otrok neumni, kaj boš prepisoval, samo ne zapravi mi, če ne . . .“

Pri tem je stopil Poberin od okna in snel sinu polhovko z glave.

„Ali si še upornik?“ vprašal ga je in vrgel polhovko na tla.

„Še,“ odgovoril je Janez in resno pogledal očeta. Zjezilo ga je, da mu je oče ob tla vrgel uporniško znamenje.

„Pomni, da se pameten človek ne upira, zato bodi pameten in imel boš svojo streho, če ne, boš pa berač. Upornikov hčere nimajo nič, obrni se drugam. Star si zadosti, o kresu menda šestindvajset. Premisli desetkrat, enkrat pa stori.“

Pri vratih se je pokazala Poberinka.

„Pusti ga, kaj mu hočeš,“ je rekla devaje žlice v žličnik.

„Saj mu nič nočem. Pameten naj bo. Pri upornikih naj ne išče neveste.“

„Naj jo, kaj tebi mar.“

„Pa naj jo, samo da bo konec,“ je rekel Poberin in odšel iz hiše.

Stara Poberinka pa je pobrala polhovko in jo dejala Janezu na glavo.

Janez je stal in premišljajal, a mati ga je začela lepo učiti: „Le daj, Janez, vidiš, Pisikovo je kupil za te, pa se lahko kar ženiš. Bomo napravili lepo svatbo, le vesel bodi — pa pameten.“

In Janez je začel ž njo pogovor, kakor še nikoli.

Poberin pa je zunaj naletel na Andrejka, ki se je ravno pripeljal po vasi.

„Kaj pa ti?“ vprašal je Poberin in se že bal, da bo zopet storil ž njim, kakor nekdanj.

„Ej, očka, dobro jutro,“ začel je Andrejko in privezoval konja, „kupčevala bova.“

„Tisto pa, tisto, zakaj pa ne.“

„Hišo kupim od vas.“

„Katero pa? Ne vem, če bo kaj.“

„I, moja, saj ste jo včeraj kupili.“

„Veš, ljubček, ne bo, ne bo . . .“

„Zakaj ne?“ ustrašil se je Andrejko.

„Prodal sem jo že po poti, saj nisem imel mnogo pri njej.“

Andrejko je resno pogledal Poberina. V njegovi duši se je vse izpremenilo. Spal ni vso noč. Skrb za bodočnost ga je trla, ko je čul okrog sebe družino v brezskrbnem spanju. In sklenil je ustvariti ji srečo, tiho, lepo, neskaljeno. Hotel je kupiti hišo nazaj, ali pa si postaviti nov majhen dom . . .

Poberin se mu je smejal in mrmral: „Ne morem pomagati, ljubček, kdo je mislil? . . . Jaz nisem vedel . . . Pa bi bil prej povedal, vidiš, kaka škoda, ti bi dal gotovo več . . . Kar je, je, nazaj ne dobiš . . .“

Andrejko pa je skočil na voz in zapodil konja nazaj po poti.

Poberin je gledal za njim in rekel: „Od vraga je ta človek, izpulil bi mi zastonj . . . Čisto ustrahuje človeka . . .“

In voz je drdral zopet po cesti in krasen pomladanski dan je bil. In bilo je vse kakor nekdanj, a takrat je bila jesen. Sirec je ponosno vzdigoval glavo, griva mu je igrala v zraku in opletal je z repom. Voz je pel enakomerno svojo ropotajočo pesem po cesti . . .

In naš junak se je zazibal v sladke sanje, v pretekle dni; spomin za spominom se je vrstil pred njegovimi očmi, lepi, neprijetni, trpki, veličastni in vse je bilo, kot sanje . . . Po gričih tam za poljem so že zeleneli gozdi in za njimi se je kazalo grajsko zidovje.

„Uporniki smo bili,“ zamrmral je Andrejko in se zadovoljno nasmehnil, „hoteli smo, mogli smo, bili smo in zdaj je, kakor da nas ni bilo in ležimo kakor junak, ki so mu zvezali roke . . . In vendar mora priti dan . . . Hijo, sirec . . .“

In v nove misli se je zazibal in prijetno mu je ob ušesih šepetala pomladanska sapa, kakor bi mu pripovedovala, kako bo lepo, ko bo poletje, ko bo vse v cvetju in zelenju, kakor da je ona šele oznanjevalka in predhodnica tistih močnih, lepih dni.

In voz je drčal v jasno jutro, a na njem ni več sedel upornik Andrejko, ki gre vabit zaveznike na vojsko, ampak mož, ki se vrača iz boja življenja v tiho domačo srečo . . .

* * *

Lepo majnikovo jutro je sijalo po Posavju, ko je drdral po dolgi cesti majhen voziček in pred njim močan neroden konj, ki se je, ali zaradi svoje starosti, ali zaradi svoje nerodnosti prav počasi in leno gibal, kajti teža treh oseb na vozu mu ni delala najmanjše težave in si je več dal opraviti z vsem drugim, kakor s svojim vozom. Na vozu so sedeli: Marko in Reščak s hčerjo. Vsi so se zamislili v to lepo jutro. Mlada dva sta se mogoče spomnila nekega lepega večera, Reščak pa je gledal Posavje, kakor bi ga hotel užiti zadnjič in se napojiti ob tej krasoti. Ko je začul šumenje Save, mu je prišla solza v oko . . .

„Otroka,“ je rekel, „lepe čase bo še videlo Posavje. Moji vnuki jih bodo videli, jaz ne. Srečo naj vama da Bog, čudna so njegova pota. Pomnita, da smo bili uporniki. Ded Matej še ni umrl, on bo še živel v narodu, mogoče boste doživeli še čudne reči.“

Mlada dva sta malo pazljivo poslušala očetove besede, zakaj Ivanka je rekla: „Glej, Marko, tu-le sva izgubila culici, vem po tem-le hrastu . . .“

Marko se je nasmehnil in pognal konja . . .

In drdrali so proti Posavju in Reščak je kot znova oživljen gledal s čudnim smehljanjem po ravnem polju tja do mogočnih Kamniških planin.

Šli so črez brod in pod njimi je tako lepo mogočno šumela Sava . . .

„To mi da zdravje,“ rekel je bolni Reščak in pogledal radovedno na mlada dva.

In kaj bi še pravili? Celo življenje ni drugega kakor dolga povest. In življenje naroda je zgodovina, zgodovina . . .

K o n e c.

Prijatelji, naša povest je končana. So ljudje na svetu, ki vedno gledajo na konec, kadar beró knjigo ali povest, češ, kaj se je neki zgodilo potem, Bog ve ali sta se vzela ali ne, kaj je bilo neki s tem pa s tem. No, povem vam vse. Zgodovina hrani še nekaj poglavij, ki natančno opišejo konec naše dolge povesti. Pisatelj sam je imel tak čut radovednosti, da je do zadnjega izprašal natanko vse, kar mu je kdo pripovedoval o upornikih.

Prvo, kar se je zgodilo potem, je bilo, da so zaprli tiste, ki so razžalili sodnijske gospode. No, dosti hudega jim niso mogli storiti. Pravijo, da je bila tista sodba v Višnji gori še bolj dolga, kakor pa „kozlovska sodba“, ki spada gotovo med najimenitnejše, kar se jih je kdaj sodilo, bodisi v tem, ali pa še v kakem bolj imenitnem mestu.

Na Sapu se je vse pomirilo in uporniki so izginili. Vsak je rekel: „Prodado mi naj bajto“ in je rajše šel na tlako in dal desetino.

Glavar upornikov pa se je naselil v novi svoji koči in začel tam tiho življenje. Upogniti se ni dal. Tuji ljudje so zavladali na njegovem domu, a on je živel s svojo družino ob malem srečen. Z Guzo sta vasovala cele dneve in noči in se spominjala prejšnjih časov.

Stari Pisik se je izselil iz hiše v malo kočó; leta so upognila starca. Janez ga je povabil, naj ostane v hiši, a glava starega upornika je bila še trmasta. Hotel je posestvo nazaj. Izvabil je Andrejka in sklenila sta, da ne mirujeta, dokler ne dobita posestev nazaj sebi in drugim upornikom . . .

Nekaj tednov potem so praznovali veliko ženitovanje, o katerem se je že davno sanjalo Jurku Baju, Suhoklelu in Suhokleli in kdove, komu še.

Vsi uporniki so bili povabljeni in res so se prikazali kakor vselej prej, samo da zdaj niso govorili o bodoči zmagi, ampak so se samo spominjali dni svoje slave. Napiivali so prostosti, spominjali so se svojih veselih in žalostnih časov in upali na boljšo bodočnost. Da je Jurko zopet kako zakrožil o Čušperčanu in višenjskem sodniku, je gotovo že vsak uganil. Mladina se je zopet veselila, saj je bil ženin kralj fantov, Poberinov Janez. Poberin je sedel sredi svatov in mrmral: „Od vraga so ti uporniki.“ Kadar pa so se le preveč razvneli, se jim je posmejal in rekel: „Pamet, pamet.“

Guza je bil zaradi takega izida uporniške vojske vedno nezadovoljen. Nič ga ni moglo spraviti v pravo veselje. Sanjaril je o Napoleonu in o svojih vojaških časih, pripovedoval svoje načrte, kako je mislil zmagati Čušperk in Turjak in vedno je ponavljal: „Le zakaj smo odnehali?“ No, vsem je bilo znano, da Guza rad mnogo govori, zakaj celo danes ga je spomnil kovač, ko sta skupaj pila: „Guza, meni se zdi, da si takrat vendarle padel s konja, ko si zagledal Andrejka . . .“ Guza je jezno stisnil pest in šel od kovača proč . . .

* * *

Uporniki so delali prošnje na različne oblasti, da bi dobili svoja posestva nazaj. Kazalo se je malo upanja, a Andrejko je pisal in pisal in hotel dognati do konca . . .

Nekaj tednov potem so sedeli pri Zaviršku zopet naši znanci.

„Od vruga je ta človek,“ vpil je Bišter, ko so govorili o Andrejku, „pomislite, zdaj hoče pa še posestvo nazaj.“

„Le naj se peha z gospodo,“ rekel je drug kmet, „še zaprli ga bodo.“

„Seveda, upreti se in ljudstvo hujskati zoper gospodo, to ni majhna reč . . .“

„Res je taka . . . Ni velika kazen za to, kar je storil.“

„To ni nič, saj je spravil vso deželo na noge. Samega cesarja se je hotel lotiti; zdaj pravi, da pojde do njega. Jaz sem pa vedel, da ne bo iz vsega nič.“

Pri drugi mizi pa je slonel kovač Leščinec. Zamišljen kakor da bi premišljal: minili slave so in sreče časi . . .

„Kaj boš ti, Bišter, tiho ali ne?“ zavpil je kovač, udaril ob mizo in skočil na noge. „Pa smo jih le, pa smo jih in sive lase smo naredili Čušperčanu, pa še komu drugemu. Če bi pa ne bilo vmes Bištrov in takih moških bab, bi pa videli, kaj se pravi, kranjski upornik.“ In kovač je pil in se zopet naslonil.

„Zato pa sloniš, kakor bi sveto Trojico premišljal,“ rekel je Bišter. „Kaj smo naredili? Nič. Samo vpitje: uprite se, bodite z nami, uporniki, uporniki, zmagali bomo, pobijemo gospodo, prosti bomo tlake, desetine, vsega, pa sem ravno včeraj spet delal — pa še molčimo — in Boga hvalimo, da je tako, kakor je.“

„Pa je vendar znal,“ oglasi se Vrančev Peter, „Meni se pa to dopade, da je tako znal, da mu niso mogli do

živega. Malo je manjkalo, pa bi bilo vse prav. Grajščake bi že ugnal v kozji rog, da bi sodnije ne bilo. Andrejko je že ptič, da malo takih.“

„Kdo pa reče, da ni,“ začel je Bišter.

„Ti,“ posegel mu je kovač v besedo.

„Kaj, jaz? Jaz pravim, da nismo nič opravili, kakor res nismo. Kaj pa je zdaj? Kakor prej. Praviš, je malo manjkalo. Vse je manjkalo. Kdo naj verjame takim bedarijam? Kako bo sodnija gluha, če je vsa dežela na nogah.“

Kovač je vstal in preden je Bišter vedel, kaj se je zgodilo, je stal pred vratmi.

„Tako naj se zgodi z vsakim, ki eno besedo reče zoper upornike,“ je rekel kovač in pil.

Takrat pa je pred vratmi obstal velik trgovski voz. Poleg voznika je sedel Andrejko.

„Kam pa greš?“ vprašal je kovač.

„Na Dunaj,“ odgovoril je Andrejko.

„Bog daj srečo,“ voščili so vsi, ko je šel voz dalje.

Tako so takrat popotovali. Voznik je bil eden njegovih starih prijateljev in Andrejko je hotel izvedeti na višjem mestu, kaj je upati.

Na Posavju je Andrejko obiskal Reščaka. Težko je bilo pri srcu našemu junaku, ko se je na tujem vozu peljal po veliki cesti in se spomnil tiste lepe noči, ko je tu drdral njegov lahki voziček in on je sanjal tako lepe sanje . . .

Reščak je bil že blizu smrti. Bratsko sta se objela prijatelja. Ginjen je stal Andrejko ob smrtni postelji svojega zvestega Posavca, ki je zapravil v boju za pravico domačo srečo in svoje življenje. V hišo sta prišla Marko in Ivanka. Andrejko je bil kot doma. A voz je čakal. Poslovil se je prisrčno od vseh, posebno od Reščaka, ker je vedel, da ga vidi zadnjikrat. „Tako gremo drug za drugim uporniki,“ mislil si je, Reščak pa je rekel: „Le kmalu pridi. Če ne bo prav, bomo pa spet začeli, saj meni gre na bolje. Bomo že dobili svoje pravice . . .“

Andrejko je sedel na voz in par konj se je vprlo in voz je šel dalje.

Nekaj dni potem je Reščak umrl. Pred smrtjo je dal poročiti pred svojimi očmi mladi par in umrl je mirno . . .

* * *

Andrejko se je vrnil z Dunaja; prošnja se ni uslišala in nekateri nemirni duhovi so hoteli nov upor. Andrejko

ni imel veselja voditi jih. Tudi je čutil, da nima tiste moči in čakal je, kdaj se prikaže nov junak, da zbere kmete na boj. Ni ga bilo; on pa je srečno, dasi siromašno živel v svoji koči, in ljudje so pripovedovali, da pripravlja nove stvari in žene so svarile svoje mlade može. Mož je mnogokrat poiskal tolažbe v vinu in povsod so ga ljubili v družbi...

Tako pripoveduje narod o njem.

* * *

Megleno jutro je bilo 1. 1830. Znana ljubljanska megla je pokrivala Ljubljano in okolico. Dolenjska cesta je bila nenavadno oživiljena. Vse je hitelo v Ljubljano; od vseh strani so šli vse zmešano: peš, vozovi, kočije, vmes pa jezdec in ženske z vozički... Drug se je komaj umikal drugemu. Vsa ta množica je hitela v Ljubljano cesarja gledat. Mesto je bilo okrašeno. Po njem se je trlo gospode, plemenitašev, bogatašev, revežev, beračev, kupcev, vojakov, grajščakov, visokih dostojanstvenikov, sploh pol kranjske dežele je bilo v Ljubljani. Ob stenah so se stiskali kmetiči z bisagami in kmečki veljaki in čakali, kje bo mogoče zagledati vladarja. Množice so letale zdaj v to, zdaj v ono ulico pod slavoloke in med vence in vpili so drug nad drugim. In med temi ljudmi je bilo tudi videti mnogo uporniških polhovk. Prišli so prosit odpuščanja in milosti; ob Špitalski ulici je nastala velikanska gneča in Jurko Baja ter Guza sta rinila naprej. Policaj ju je odrinil.

„Kaj boš?“ razjezil se je Guza, „še Napoleona sem videl iz oči v oči, pa bi me odrival.“

Jurko pa se ga je držal za kamižolo.

„Si pa gotovo Delenjec,“ rekel je policaj, ki je Guzo spoznal po izgovoru za Dolenjca.

„Mislim, da sem,“ odgovoril je ponosno Guza.

„Zato si tako zijalast.“

„Kaj boš ti koga tu?“ jezil se je Guza in že hotel predrznemu redarju eno povedati, ta pa je rekel: „Če hočeš videti cesarja, k dolenjskemu mostu pojdi, tam bo.“

Guza in Jurko sta odšla in iskala upornike po mestu...

Tisto popoldne je bilo vse živo ob dolenjskem mostu. Ljudstva se je trlo tam brez števila, sedeli so po strehah in povsod po drevju, kjer se je le mogel najti prostorček. Cesar je namreč imel priti pogledat ljubljansko barje, ki

so ga začeli osušati in preko katerega so nameravali ravno izpeljati cesto . . .

Cesar je prišel v velikem spremstvu, obdan od plemstva in velikašev. Gledali so preko barja, kazali so in govorili, ljudstvo pa so odganjali redarji. Takrat pa so se pririli do cesarja uporniki v svoji noši. Andrejko in Pisik sta šla pred njimi, dalje: Guza, Jurko Baja, Janez in cela vrsta tistih, ki so jim bile prodane hiše. Globoko so se priklonili, in Andrejko je govoril: „Milosti prosimo, milostni vladar, ki deliš pravice zatiranim in si oče svojim državljanom. Ozri se na naše prošnje. Prodani so nam domovi, živimo vsi kot berači, vse pojasnijo prošnje.“ In izročili so mu prošnje, na katerih je bilo vse popisano, kar se je zgodilo. Cesar je gledal na upornike precej prijazno, dopadla se mu je ta skupina mož in je dal upanje, da poskrbi, da se jim da pravica, če se jim je zgodila krivica. Med cesarjevim spremstvom je bil tudi Čušperčan. Ko so ljudje zagledali upornike pred cesarjem, so se čudili njih predrznosti, in ko je cesar odšel, se je vsa govorica sukala samo okoli upornikov.

Zvečer so sedeli uporniki v obcestni gostilni. Pili so veselo in se zibali v najlepših nadah.

„Mi smo pa le mi,“ rekel je Guza, „s samimi cesarji govorimo, s Čušperčanom se še ne menimo ne.“

„Cesar je več kot Čušperčan,“ rekel je Jurko, „vse boste dobili nazaj.“

In pili in peli so veselo. Marko in Janez pa sta se pomenila o svojih . . . Samo kovač je bil slabe volje. „To je preveliko ponižanje,“ rekel je in pil od jeze.

Bišter in Vrančev Peter sta bila brez polhovk.

„Še dobro, da jih niso prijeli,“ rekel je Bišter, „kaka predrznost, v uporniškem oblečen, pa pred cesarja.“

„Če ne, bi pa blizu ne prišli,“ rekel je Peter; no, kmalu sta jo pobrisala. Bala sta se kovača, ki kar ni bil več za ljudi, kar so padli uporniki. Stresal je svojo jezo nad vsakim, ki ni bil z njimi, in jih meni nič tebi nič metal izza miz na cesto.

Jurko se je približal Marku, pa mu pošepetal: „Eh, da si šel na Posavje. Pri nas kar ni sreče; ne more te pozabiti.“

„Pri nas pa sreča velika,“ je rekel Marko, „že dvakrat smo krstili.“

„E, pa ti jo Bog daj! To bodo uporniki!“

Zvečer so odšli, imeli so več vozov in na vsakega se jih je vsedlo nekaj. Bili so dobre volje.

Ko je Andrejko stopil iz gostilne, zapazil je voz in pred njim svojega sirca, ki ga je njegov drugi gospodar prodal. Možu se je težko storilo pri srcu, ko je videl svojega sirca, s katerim sta se vozila ob času upornikov. Na vozu je sedel mlad fant in Andrejko ga je vprašal: „Čegav je ta konj?“

„Naš. Dobra žival je,“ odgovoril je fant.

„Ali se lahko pri tebi peljem?“ rekel je Andrejko in stopil h konju.

Sirec ga je še poznal. Pritisnil je glavo k svojemu nekdanjemu gospodarju, in Andrejko ga je lepo potapljal po vratu in čudno tesno mu je bilo pri duši.

Vozovi so oddržali drug za drugim. Andrejko se je sam peljal pri fantu, zamišljeno gledal na sirca in se spomnil na vse, vse . . .

Naenkrat so zavpili, da leti Čušperčanova kočija za njimi.

„Daj meni vajeti,“ rekel je Andrejko in ko je pridrala kočija, zapodil je on sirca vštric z njo.

„Hijo, sirec,“ je zaklical veselo.

Kočijaž je videl, da se hoče kmet z njim meriti in je zapodil konja.

Sirec je začutil, da je v rokah svojega nekdanjega gospodarja in se spustil v dir. Vsi vozovi so se umaknili in po cesti je drdrala kočija s kmečkim vozom, kakor za stavo. Kmalu je bil Andrejko za spoznanje pred kočijo, švrknil je po zraku z bičem, in konj je bežal in prekosil grajske. Andrejko je konja ustavil in počakal, da se je odpeljala kočija naprej; tako sta se srečala dva največja sovražnika.

„Ta konj je bil moj,“ govoril je Andrejko fantu, „žival je vredna zatega denarja,“ in nenavadno je bil vesel, da je prekosil grajske konje, ki jih je podil kočijaž v največji dir.

„Od vruga je ta človek,“ rekli so uporniki na drugih vozeh in mu klicali: „Dobro si ga ugnal.“

In voz za vozom je bežal v tiho noč.

Dasi so se vsi nadejali, da se rešijo sedaj prošnje ugodno, so se vendar motili. Zastonj so čakali poročil od sodnije. Dan za dnem je pretekel, a tega, kar so pričakovali, ni prinesel nobeden . . .

Andrejko je začel na stare dni mirno življenje; udarci usode so umirili moža, ko je uvidel, da je vsak boj zastonj.

Še enkrat sta odšla glavarja nekdanjih upornikov na Dunaj do cesarja. Prišle so prošnje rešene tako, da dobe uporniki denar nazaj. Andrejko je hotel ali posestvo, ali toliko denarja, kolikor je bilo posestvo vredno. Drugi so izvečine vzeli ponujani denar, češ, Bog, da nekaj dobimo, Andrejko pa in Pisik pozneje nista dobila niti denarja, niti posestev. Tako je živel nekdanji junak upornikov v revni koči, iskal po gostilnah starih prijateljev, pil z njimi in govorili so o prošlih časih. Vedno so bili ponosni na to, da so bili uporniki, a znova upreti se ni nihče upal; bali so se in nikogar ni bilo, da bi jih vodil. Vsi so rekli: „Andrejko bi že, pa kaj se če.“ Bišter in Vrančev Peter sta se sicer prepirala o tem, ali je bil Andrejko res na Dunaju ali ne, in če je res govoril s cesarjem ali ne, vendar še danes slišiš nebojevite potomce bojevitih upornikov, da so bili uporniki na Dunaju prav pred cesarjem, in da jim je dal denar za prodane hiše nazaj...

* * *

Med tem je teklo leto za letom, naši možje so se postarali, neka zima je vzela celo Jurka s seboj v hladno zemljo in nekdanja Guzova mlada vojska se je postarala. In ko se je začele gibanje l. 1848, bili so stari uporniki zopet na nogah in povsod prvi, kjer je bilo treba iskati pravic. Andrejko je bil nevoljen, da se ne ozirajo več na njegove ponižne prošnje, je zopet nastopil in povsod se je čulo njegovo ime. Kmetje so vstajali na vseh straneh, duh upornega leta je spravil vso deželo na noge. Prepevali so nekdanje Jurkove pesmi in se zbirali v vojsko. A to niso bili več uporniki s polhovkami; vsaj Guza, ki je že zelo osivel in zmeraj govoril, da pojde kmalu za Jurkom, ni bil zadovoljen. „Mi smo bili drugačni junaki,“ rekel je, „zdaj se vsak lahko bije, ko je tako vse narobe.“

No, sapljanski uporniki, posebno mladi gospodarji, so bili vendar še polni nekdanjega uporniškega duha in Guza, ki je postal nadušljiv, je šel še enkrat z njimi.

Čušperčan in njegov oskrbnik sta dočakala te čase. Posavci in Sapljanje so precej rojili okoli gradov. Da niso bili posebno ponižni, vemo iz tega, ker so celo na Dunaju vedeli za te upornike, in so bila imena Andrejko, Pisik,

Guza celo na višjem mestu znana. Poslali so celo z Dunaja oddelek topničarstva Kranjce krotit.

Lepa mesečna noč je bila, ko se je pomikal oddelek po cesti proti Savi. Ko so prišli na most, se je posadka oživila; drdranje po mostu je vzbudilo marsikaterega utrujenega junaka. Votlo so zadonele lesene podlage na mostu in Sava je mogočno šumela. Na zadnjih sedežih prvega topa sta sedela dva vojaka, ki ju je dosedanja vožnja zazibala v sladko spanje. Ropotanje po mostu in šum reke ju je vzbudilo. Ozrla sta se in spoznala, da sta v domovini.

„Blažena domovina,“ vzkliknil je Andrejko Andrej, nekdanji Nejček, ki je danes po nekaj letih vojaškega življenja zopet stopil na domača tla. Eni so pripovedovali, da straži prav pred cesarjem in da je tako Andrejko do cesarja prišel. Bog ve, kako je bilo ...

Posadka se je ustavila v Ljubljani. Andrej je še tisto noč pobegnil domov. A tu se začne že nova povest. Vemo samo, da vojakov ni bilo na Sap. Guza je trdil, da „upornikov se vse boji“. Mi pa mislimo, kakor hočemo. Tisto leto so vstali posebno Ižanci in pri obleganju nekega gradu je padel Andrej, ki se je bil pomešal med nje, da bi se maščeval nad gospodo, ki mu je bila uničila srečo, ker so prodali očetu dom in posestvo. Po Čušperku so kmetje in posebno naši uporniki dobro razbijali, a Čušperčana in oskrbnika niso dobili v roke. O pravem času sta pobegnili. Ko bi bil Jurko Baja še živ, bi bil gotovo naredil o tem pesem. Pa mu ni bilo usojeno, da bi bil čakal ta tako zaželjeni dan.

* * *

Mirna je danes tiha vas, mirna ... Zapuščen je čušperski grad in marsikateri drugi, čas je zbežal preko njih in jim zadal smrtne rane. Tako gre v nič, kar je bilo nekdanj slavno. Ti pa, tiha vas, si kakor si bila. Ni več upornikov. Vse je pomrlo in komaj če še stoji na starem šmarskem pokopališču križ na kakem grobu, ki bi kazal njih ime. Davno je končan boj za svobodo in lepi dnevi so zasijali. In kdo še pomni one dni? Kmalu bo pozabljeno vse in nihče ne bo vedel, da so bili kdaj uporniki. In če so bili, kaj za to?.. Kakor da leži nesreča nad tem narodom. Zjasnili so se dnevi in niso jasni ... Usojeno je tako ...

V zalogi
tiskarne Družbe sv. Mohorja v Celovcu

se dobijo sledeče knjige:

- A. Janežič - Ant. Bartel*, **Deutsch - slovenisches Hand - Wörterbuch.** 4. natis. 1905. Mehko vezano K 6.—.
- A. Janežič - Fr. Hubad*, **Slovensko - nemški slovar.** 3. natis. Mehko vezano K 6.—.
- Trdo vezano z usnjatim hrbtom vsaki del K 7·20 (po pošti 30 vin. več).
- A. Janežič - Sket*, **Slovenska slovnica.** 9. natis. 1906. V prt vez. K 3.—.
- Dr. J. Sket*, **Slovenisches Sprach- und Übungsbuch.** Nebst Chrestomathie und Wörterverzeichnis. 6. natis. V prt vez. K 3.—.
- Komel pl. Sočebran*, **Kurzgefaßte praktische Grammatik der slovenischen Sprache.** Mit slovenisch-deutschem und deutsch-slovenischem Wörterverzeichnis. 2. natis. 1887. V prt vezano K 3.—.
- Dr. J. Sket*, **Grundriß der slovenischen Grammatik** mit Übungsbeispielen, Gesprächen und deutsch-slovenischem Wörterverzeichnis. 2. natis. 1904. V prt vezano K 2·20.
- **Slovenska čitanka I.** 3. natis. 1904. V platno vez. K 2.—.
- „ „ **II.** 2. „ 1901. „ „ „ „ 2.—.
- „ „ **III.** 2. „ 1906. „ „ „ „ 2.—.
- „ „ **IV.** . . . 1893. „ „ „ „ 2.—.
- „ „ **V. in VI.** 3. nat. 1904. „ „ „ „ 3·60.
- Ant. Kržič*, **Zgodovina sv. katoliške cerkve za srednje šole.** 1904. Potrjena kot učna knjiga. V prt vezano K 1·80.
- Al. Stroj*, **Kratka zgodovina katoliške cerkve za šole.** S podobami. 1904. Potrjena za ljudske, meščanske, nadaljevalne in višje dekliške ter za obrtne nadaljevalne šole. V prt vez. K 1·40.
- J. Kosec*, **Krščansko - katoliško pravoslovje.** Po znižani ceni K 1·60.
- A. Einspieler*, **Jedro katoliškega nauka** ali ves krščanski nauk v 70 krščanskih naukih. Po znižani ceni broširano K 1·60, trdo vezano K 2·20.
- **Krščanski nauk: Od blagoslovil.** 368 strani. K 1·20.
- „ „ **Varuj se hudega.** 658 strani. K 2.—.
- „ „ **Stori dobro.** 1273 strani. K 3·60.
- T. Mraz*, **Razlaga srednjega in največjega katekizma.** 1036 strani. K 3·20.
- Dr. J. Sket*, „**Kres**“, leposloven in poučen list. Letnik 1884. in 1886., vsaki po znižani ceni K 4.—.

Družba sv. Mohorja v Celovcu

ima sledeče knjige na prodaj:

Št. Kociančič, **Kristusovo življenje in smrt.** Dva dela. 2. izdaja. Mehko vez. K 8.—, za ude K 5·40, po pošti franko 1 K več. Trdo vezano z usnjatim hrbtom K 11.—, za ude K 7·80, po pošti franko 1 K več.

* * *

J. Stritar, **Pod lipo.** Knjiga za mladino. S podobami. Mehko vezano K 1·20, za ude 90 vin.

— **Jagode.** Knjiga za odrastlo mladino. S podob. Mehko vezano K 1·20, za ude 90 vin.

— **Zimski večeri.** Knjiga za odrastlo mladino. Mehko vezano K 1·20, za ude 90 vin.

— **Lešniki.** Knjiga za odrastlo mladino. Mehko vez. K 1·20, za ude 90 vin.

Trdo v prt vezana knjiga K 1·80, za ude K 1·40.

Dr. J. Sket, **Miklova Zala.** Povest. 3. natis. Mehko vezano 80 vin., za ude 60 vin.

V. Slemenik, **Križem sveta.** Povest. 2. natis. Mehko vezano 60 vin., za ude 40 vin.

Fr. Malograjski, **Za srečo.** Povest. Mehko vez. K 1.—, za ude 80 vin.

Fr. Milovršnik, **Boj za pravico.** Povest. Mehko vez. K 1.—, za ude 80 vin.

Žalski, **Na krivih potih.** Povest. Mehko vez. 80 vin., za ude 60 vin.

Fr. Zakrajšek, **Oglenica.** Povest. 3. natis. Mehko vez. 60 vin., za ude 40 vin.

J. Cigler, **Kortonica.** Povest. 3. natis. Mehko vez. 60 vin., za ude 40 vin.

— **Deteljica.** Povest. 3. natis. Mehko vez. 60 vin., za ude 40 vin.

J. Brinar, **Lisica Zvitorepka.** Pravljica. Mehko vez. K 1.—, za ude 80 vin.

J. Parapat, **Robinzon starši.** S podobami. 3. natis. Mehko vezano K 1·20, za ude 90 vin.

P. H. Majar, **Križana usmiljenost ali življenje sv. Elizabete.** S podobami. 2. natis. Mehko vez. K 1·20, za ude 90 vin.

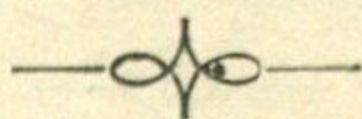
A. Zupančič, **Fabijola.** 2. natis. Mehko vez. K 1·20, za ude 90 vin.

A. Lesar, **Perpetua ali afrikanski mučenci.** 2. natis. Mehko vezano K 1·20, za ude 90 vin.

— **Prilike patra Bonaventure.** 2. natis. Mehko vezano K 1·20, za ude 90 vin.

J. Šmuc, **Nebeška krona.** 2. natis. Mehko vez. K 1·20, za ude 90 vin.

Na naročila brez denarja in po poštnem povzetju se družba ne more ozirati. Kdor si naroči kako knjigo, naj pošlje dotični znesek po poštni nakaznici in naj doda 40 vin. za ekspedicijo. Kdor želi prejeti knjigo poštnine prosto, naj doda še dotični znesek za poštnino.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS @

0000075603

